

[illegible] P. of [illegible] †

10.3.09.

KONGL.

VITTERHETS HISTORIE

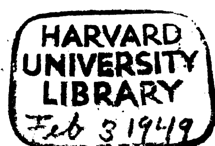
OCH

ANTIQUITETS

ACADEMIENS HANDLINGAR.

NITTONDE DELEN.

STOCKHOLM, 1850.
PÅ S. MAGNUS FÖRLAG.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS N. MARCUS, 1850.

INNEHÅLL:

Innehålls-öfversigt

till afhandlingen: Bidrag till penningeväsendets historia.

Nordens äldsta Skådespel.

Archæologisk afhandling

af

JOHAN ERIK RYDQVIST,

Jur. Utr. Kand., Andre Amanuens i Kongl. Biblioteket.

Täflingsskrift, som vunnit Kongl. Witterhets- Historie- och Antiqvitets-Akademiens högsta pris år 1836.

De första spåren till theatralisk föreställning kunna sannolikt i alla länder träffas i de uräldsta tiderna. Det som är gemensamt för alla — mythér, sagner och erfarna händelser — föredrages med sång och spel, dans och åtbörder, ofta med förklädnad. Någonting af detta har man funnit äfven hos folk af en eljest låg bildningsgrad, t. ex. hos Perus och Mexikos Indianska befolkning. Haytiernas "Areito" utgjorde en symbolisk dans, som med både öfverenskomna och naturliga tecken uttryckte ett visst ämne. På Otahiti upptäckte man ett drama, indeladt i tre akter, af hvilka den första bildade en pantomimisk dans, den andra en art af lustspel, den tredje en musikalisk framställning, och mellan akterna skedde

fäktning. Hos folk af en jemförelsevis högre kultur, såsom Chinas och Japans bebyggare, hade skådespelet en större utbildning. Det visa Indiens dramatiska rikedom är bekant. Om Egypten, Fenicien och andra bostäder för den äldsta odlingen känner man uti detta hänseende ingenting med visshet; men i deras hemliga gudstjenst — Mysterierna — har man funnit en dramatisk behandling af gudasagan, hvad som ock torde gälla de Israelitiska religions-ceremonierna. Huruvida åter ur dessa mysterier, liksom ur Greklands, Roms och sedermera det Christna Europas, småningom utvecklat sig en dramatik i konstform, är en fråga, som ännu ej blifvit löst. Emellertid torde kunna antagas, att allestädes, der gudstjensten hade jemväl ett hemlighetsfullt innehåll, någon flik af förlåten dertill blifvit upplyft för de oinvigde, samt att de religiösa festerna, åtminstone till någon del, blifvit upplåtna åt folket, och efterhand ställt sig i förbindelse med högtider af mera verldslig grund och syftning.

Denna betraktelse leder oss till den Skandinaviska Norden, med den förutsättning, att ej heller våra stamfäder varit helt och hållet beröfvade ett anlag, som är menniskan så naturligt, — anlaget, att med yttre tecken afbilda icke blott omgifvande föremål, men äfven handlingar och händelser, vare sig genomlefvade eller endast i tanken uppfattade. Under hvilken skepnad denna naturdrift gifvit sig tillkänna, är oss förborgadt; men redan det väcker uppmärksamhet, att flere af våra ur-äldriga qväden — ej mindre de rent mythiska, än de, i hvilka hjeltesagan blandar sig med gudasagan — hafva en viss dramatisk hållning, till och med dialogiserad

uppställning; såsom **Vafthrudners Sång**, **Alvis' Sång**, **Lokes Smädelser**, **Skirners Färd**, **Qvädet om Sigurd**, **Fafners Sång** och andra. Det gnomiska elementet, som dessa dikter hafva samfält med Eddans mera lyriska sånger, ger åt dialogen en egen charakter, utan att dock strida mot det dramatiska föreställningssättet. Det hela eger ett så mimiskt skaplynne, är en så lefvande tafla af handling, att man ovillkorligen dermed vill förena begreppet om ett skådespel. Att ifrågavarande qväden, liksom andra folkslags forndikter, ofta utförts i sång och blifvit till instrumenter föredragna, torde vara antagligt; "qväda" betecknade på en gång tala och sjunga, i likhet med det motsvarande ordet i andra germaniska munarter. Men att dikternas reciterande derjemte åtföljts af någon theatralisk form, bör kunna slutas af framställningens dramatiska lynne, hvilket sannolikt jemväl i det yttre föredraget tagit ut sin rätt. Sjelfva de i obunden stil utförda sammanbindningar mellan de afbrutna styckena i en och annan dikt, t. ex. **Fafners Sång**, synas gifva anledning till en dylik förmodan; och om äfven på flera ställen tydligen märkes, att dessa tillägg uppkommit såsom fyllnader, i tradition redan för handen eller af samlaren författade, i ändamål att gifva fragmenterna sammanhang och helhet, så tycker man sig deremot på andra ställen se en exposition af hvad skaldestycket icke kunnat upptaga, men som vid afsjungandet eller reciterandet blifvit uttryckt genom mimik eller yttre medel. Den likaledes i prosaisk berättelse affattade inledningen och slut-anmärkningen har ett tycke af prologen och epilogen i skådespel. Förutsättningen af något theatraliskt utförande,[1] hvad an-

går en del Edda-sånger, vinner derförutan stöd af den omständigheten, att ännu i vår tid åtskilliga folkvisor, der de i sin renhet fortlefva, gifvas, såsom Jul- eller annan högtids-lek, med en art af scenisk förevisning, hvarom framdeles skall i sin ordning närmare ordas. Bland dessa intill vår tid bibehållna Svenska lekar torde väl ingen, utom tilläfventyrs den med Jul-bocken, förskrifva sig omedelbarligen från hedendomen; men bekantskapen med de på Island förekommande glädjefester (Gledir och Leikar), prydda af vexelsånger, dans och ett till hälften theatraliskt uttryck, har framkallat misstanken, att dessa vore hedniska lemningar. Finn Magnusen *) uppgifver, att ''Göterna, eller de Nordiska krigare, som stodo i Grekiska Kejsarnes krigstjenst, firade Julen med sånger och theatraliska dansar''; samt att ''den festliga dag, då Kejsaren bevistade dessa förlustelser, kallades *το γοτθικον*.'' Häraf må nu dragas hvilken slutsats som helst, och man må efter behag uppgöra sin föreställning om dessa skådespel, och deras samband med våra äldsta mythiska eller heroiska urkunder; hvad som emellertid ej kan förnekas, är vissa Edda-sångers dramatiska uppfattning hos skalden sjelf.

De första tecken, som eljest visa sig, om ej af skådespel, åtminstone af en art skådespelare, äro de i Medeltidens skrifter hos oss omtalte gycklare, hvilka, under namn af Lekare, voro föremål till och med för den allvarsamme lagstiftarens hånfulla skämt, på samma gång som för hans hårdhet. Vestgöta-Lagen stadgar i

---

*) *Det Skandinaviske Litteratur-Selskabs Skrifter*, årgången 1813, sid. 315. Jemnför ock sid 307.

sin Lekare-Rätt (texten efter nuvarande språkbruk): "Varder Lekare slagen, det skall alltid ogildt vara. Varder Lekare sårad — den som med Giga går, eller med Fidla far, eller Trumma —, då skall man taga en otam qviga och föra henne upp på en kulle; då skall man allt håret af svansen raka, och sedan smörja; då skall man gifva honom nysmorda skor; då skall Lekaren taga qvigan om svansen; en man skall slå till (qvigan) med hvass gissel. Gitter han (lekaren) hålla (qvigan), då skall han hafva det goda kreaturet, och njute det, såsom hunden gräs. Gitter han ej hålla, hafve och tåle han det som han fick, skam och skada; begäre aldrig förr rätt än en hudstruken trälinna." — I Östgöta-Lagens Dr. Balk. 18 Fl. förekommer: "Nu varder Lekare dräpen, då böte (dråparen) åt hans arfvinge en tre års gammal qviga, och köpe honom nya handskar och nya skor, och smörje båda; då skall man taga qvigan och leda henne upp på en hög, och sätta svansen Lekarens arfvinge i handen; då skall bonden slå till med en gissel tre hugg; kan han (Lekarens arfvinge) hålla, hafve (qvigan) såsom sina böter; undslipper honom qvigan, då undslippe honom all fägnad."

Dessa komiska straffbestämningar, som andas det yttersta förakt, hafva ofta blifvit såsom en sällsamhet åberopade, och deras grund har af våra häfdatecknare blifvit på olika sätt, men alltid otillfredsställande, uttydd. Först bör anmärkas, att ehuru Vestgöta-Lagen sålunda bestämmer egenskapen af en Lekare, att han "med giga går, eller med fidla *) far eller trumma" (mæþ gighu

*) En lemning af den skymf, som i fordomtimma fästades vid dylika saker, är sannolikt det ännu i sednare tider inom gar-

gangar, allær mæþ fiþlu far allær bambu), så antages han dock allmänligen under den dubbla föreställningen af gycklare och spelman. Ofta förekommer han i de Isländska sagorna. Om Konung Hugleik, som var en okrigisk, rik och karg man, berättar Sturleson, att han, utom trollkarlar och allehanda häxmästare, hade i sitt hof "allsköns lekare, harpare och gigare och fidlare" [1]). Det förmäles ock, att i Olof Skötkonungs hof, då rätterna buros in vid måltiden, följde derefter "lekare, med harpor, gigor och saungtöl" (i allmänhet beteckningen på musikaliska instrument) [2]). I Wilkina-Sagan uppträder "loddare" såsom synonym till lekare. Så t. ex. omtalas en vidtfrejdad lekare, vid namn Isung (Isunger leikari), som var öfver-loddare (hofud-loddari), och kunde "sjunga, slå på harpa, spela (draga) fidla och giga, samt allsköns strängspel"; då han lekte harpa för Kung Osantrix, sade Konungen,

nisoner brukliga straffet, att "gå med spanska fiolen", eller, såsom det i Göta Rike hette, "*gå med fela*" (fedla), ett korrektions-straff, vanligen användt på soldathustrur och bestående deruti, att delinqventen kringföres framom regementets front, med ett slags fiol om halsen. — Ett motstycke härtill finner man på 1600-talet, i statuterna för en Tysk stad, hvaruti stadgades, att qvinnor, som oqvädade hvarandra, skulle bära *fiedel* eller *pfeife* (se Jac. Grimm, *Deutsche Rechts-Alterthümer*, Gött. 1828, sid. 721). — *Giga*, så väl som *fidla*, var sträng-instrument. *Fidula*, i äldsta Tyskan, lärer ha varit tresträngad (se *Gloss. ad Script. Lingu. Francj et Aleman.*, i Schilter's *Thes. Antiqu. Teuton.*).

[1]) *Ynglinga-Sag.* Kap. 25.

[2]) *Olof d. hel. Haraldsons Saga*, Kap. 96.

att han aldrig hört bättre spelas: Isungs läraktige björn dansade efter harposlagen [1]. Isung kom ock "till Konung Attila, sunnan ifrån Konung Thidrik af Bern, hvilken utskickat honom på spaning"; emedan "lekare fingo fara i fred mellan höfdingarne, hvilket ej var andra män efterlåtet, för misstankar skull. Konung Attila undfägnade honom väl, och gaf han (lekaren) sig i samqväm med andra män, och öfvade tidsfördrif (skemtir) hela qvällen" [2]. Thetleif, en bland Thidriks af Bern kämpar, "bjöd till sig svenner och tjenstemän, loddare och lekare"; då gästabudet var slutadt, gaf han "en öfverloddare, kallad Isung, sin gullring, som han fått af sin moder; den lekaren var öfver andra lekare och loddare, och mera frejdad än en hvar annan; och derjemte gaf han honom en ny klädning, gullsömmad och af purpur skuren, som var kungasonen Thidriks hedersdrägt, och lönade sålunda Isung för tidsfördrifvet, och en hvar lekare gaf han en mark eller två" [3].

---

1) *Wilk. Sag.*, Peringskjölds upplaga, Kap. 120.

2) Dersammastädes Kap. 118.

3) Dersammast. Kap. 101. Tilläfventyrs hörde till Lekares klass den i *Herrauds och Boses Saga* (Kap. 10) omnämnde Sigurd, som var Konung Gudmunds rådgifvare, och tillika en konstfull mästare att slå harpa. Såsom sådan lärer man dock ej kunna betrakta Bose sjelf, Östgöta-prinsen Herrauds fosterbroder, hvilken iklädde sig Sigurds skepelse, och utförde *Gyar-slag*, *Drambu-slag* och *Hieranda-hliod* (Kap. 11). Än mindre kan man hit föra Nordens äldste skalder, som väl ofta voro spelmän tillika; och bör man med Verelius instämma, att "Scaldi eller dhe Nordländske Poeter intet hafva varit några Lekare ock Lyddare" (se Salan's anmärkningar till sin upplaga af *Eigils* och *Asmunds Saga*, sid. 80).

Det är ofelbart samma slags konstidkare, som Saxo Grammaticus åsyftar, då han talar om scurræ, histriones, mimi och joculatores, men alltid förklenligt. När han förtäljer om Isländske Konungen Hugletus, hvilken temligen nära öfverensstämmer med den Svenske Huglejk [1]), säger han, att Konungen, "som icke plägade af ädla bevekelsegrunder (ex honestis) bemöta någon med frikostighet, deremot hade för sed att öfva gifmildhet mot narrspelare och gycklare (mimos ac joculatores)"; men Starkodder bestraffade på ett skymfligt sätt "den föraktliga gyklar-hopen (jocularis ministerii sordidæque conditionis catervam)" [2]). Epithetet histrio och scurra tillägger Saxo den för lega tjenande flöjtblåsaren (tibicini de industria), som af Konung Ingels Drottning kallades att blidka Starkodder, men af denne fick sig de afgnagna benen kastade i ansigtet [3]). Äfvenledes blir af Saxo förmäldt, huruledes Starkodder vid offerfesterna i Upsala "hade leda vid de vekliga kroppsrörelserna, de theatraliska lustbarheterna och bjellrornas smekande klingklang (effoeminatos corporum motus, scenicosque mimorum plausus, ac mollia nolarum crepitacula fastidiret" [4]). Att likväl Saxo icke ringa skattade tonkonstens värdiga utöfvande, synes deraf, att han bland

---

[1]) Se härom hos Geijer, *Sv. Rik. Häfd.* Del. I, s. 498.

[2]) *Hist. Dan.*, Ed. Stephanius, Soroe 1644, Lib. 6, sidd. 104, 105. — Torfæus, i sin *Hist. Rer. Norv.*, Pars I, Lib. 9, Cap. 15, öfversätter lekare med *joculatores*.

[3]) *Hist. Dan.* sidd. 114—115.

[4]) Ibid. sid. 104.

Konung Hother's ädla ungdoms-idrotter nämner dennes öfverlägsenhet på flera instrument ("nemo illo chelis, aut lyræ scientior fuerat. Præterea sistro ac barbito, omnique fidium modulatione callebat" [1]). Utan tecken till smälek omtalar han ock tonkonstnären ("musicæ rationis professorem"), hvilken genom sin "cithara" försatte Konung Eijegod och hans hoffolk än i bedröfvelse och förvåning, än i raseri [2]; äfvensom den Sachsiske konstsångaren ("quendam genere Saxonem, arte cantorem"), hvilken af K. Magnus sändes att mörda Hertig Knut, och af Saxo alltid benämnes "cantor" [3]). Deremot synes Sveno Aggonis — en med Saxo samtidig Dansk häfdatecknare — hänsyfta på Lekare i egentlig mening, då han, vid berättelsen att Kejsar Otto anbefallt Drottning Thyras mottagande med stor högtidlighet, begagnar följande uttryck: "Quos ingenti tripudio cœtus comitatur histrionum, in fiolis, citharis, choris et tympanis modulantes" [4]).

Föga mindre föraktfullt, än af Saxo, blifva de musicerande upptågsmakarne ansedda i den ryktbara skriften om Konunga Styrilse och Höfdinga. Väl heter det der: "ok ty torue konunga ok höfdinga haua stundom lekara ock andra fröghdelika skemptan, thöm til glädhi ock hughnadh"; men en annan gång förklaras,

---

[1]) Ibid. Lib. 3, sid. 39.

[2]) *Hist. Dan.* Lib. 12, sid. 226.

[3]) Ibid. Lib. 13, sid. 239.

[4]) *Compend. Reg. Dan. Hist.* cap. 8, hos Langebek, i *Script. Rer. Dan.* Tom. I, sid. 50.

att en Konung ej får "elska ock födha löddara ok lakara"; slutligen säges den hafva "last ock synd", som "kronona ingiäld illo ok onyttelika förgiär, giuer thet lekarom ock lyddarom, slikiarom ock smickrarom, fåfängom ok häggoma mannom" [1]). Ännu Lands-Lagen stadgar, att om brud vill "sijn klädhe bort gifwa, tha skal hon them Klostrom eller Kirkiom gifwa, och ey Lekarom" [2]).

Stora Rim-Chrönikan har för spelmän och gycklare åtskilliga beteckningar, som öfverensstämma med kategorien af en lekare. Så omförmäles, huru vid K. Birgers bröllop

"Bade man hörde ok man saa
Pipara, Bombare ok Trumpara" [3]).

I beskrifningen om så väl K. Eriks af Pommern biläger, som K. Carl Knutsons andra giftermål, säges:

"Pipare, Basunare ok alsköns Leek
Man ther yfrit höra fick" [4]).

Benämningen gärande är Rim-Chrönikan egen, och synes dermed den särskilda egenskapen af skådespelare blifvit antydd; gära eller gøra, Isländska gera, är detsamma som göra, Lat. agere; gärande således aktör. I anledning af K. Birgers och Konungens af Danmark ankomst till Fagradal heter det

---

[1]) *En nyttigh Bok om Konunga Styrilse och Höfdinga*, Stockholm 1650, sidd. 39, 49 och 58.

[2]) Giftom. Balk. kap. 7.

[3]) *Script. Rer. Svec.* Tom. I. Sect. post. sid. 21.

[4]) Ibid. sidd. 61 och 107.

"The **gärande** giok ther väl i hand,
Thera täckia ok thera rännavand
Var brunt ok halfft Baldakin,
Ok dragit med ikorna skinn" [1]).

Uti berättelserna om Hertigarne Waldemars och Eriks firade förmälningar talas ock härom; t. ex. på ett ställe:

"The gärande fingo ther dyra hafvor,
Örs ok gangare ok andra gafvor,
Kläde ok Sölf ok alle handa,
Sva at the foro gladi hem til landa" [2]).

På ett annat ställe åter:

Fidlare ok **Pipare** ok **gärande heyt** [3])
Voro tijt kompne aff mongom landom,
Man gaff them godz med badom handom:
Kläder ok Örs gaff man them,
Sva at the foro alla rijka hem."

Marsken, sedan han begagnat sin silfverstaf, gaf den åt "en gärande man" [4]).

Härvid bör först anmärkas, att namnet för de af ifrågavarande spelmän och gycklare använda instrumenter eger

---

[1]) Ibid. sid. 29.

[2]) Ibid. sid. 25.

[3]) Ordet *heyt*, som af Ihre- och Rim-Chrönikans utgifvare blifvit lemnadt utan förklaring, är otvifvelaktigt samma ord, som det gamla Tyska *heit*, person, hvaraf den abstracta bemärkelsen qvarstår i den substantiva ändelsen *heit*, Sv. *het*, t. ex. Christenhet, som från början betecknade Christna menniskor. Jfr **Adelung**, *Wörterbuch der hochdeutschen Mundart*.

[4]) *Script.* sid. 43.

öfverensstämmelser i det sydligare Europas tungomål, äfvensom i Medeltidens Latin. Harpa träffas, under denna eller en nära liknande benämning, ej blott i Germaniska, men äfven i Romaniserade språk; vår "harpare" (harpspelare) har motsvarighet i Med. Lat. harpator, i den gamla Fransyska harpéor eller harpeur, Eng. harper, Tyska harfner. Den Svenska gigha, sedan giga (Isl. gigia), återfinns i Med. Lat. giga, hvilket ännu i Ital. är bemärkelsen på ett instrument och en munter visa; i Provençaliskan betecknade gigua ett strängspel; i gamla Frans. hade gige och gigue betydelsen af ett musikaliskt instrument och ett slags dans (spelmannen hette giguéor, vår "gigare"), och ännu förstås med gigue en viss dans och en viss dansvisa; i Eng. fortfar gig och jig att utmärka ett strängspel, samt en sjelfsvåldig dans och visa: på gamla Engelska theatern voro jiggs namnet på de komiska mellanspelen i tragedien; Tyskan har qvar sin geige [1]. Motstycke till den Isl. och Sv. fidla, sedermera fedla, bildar Med. Lat. fidella (diminutivum af den klassiska fides?), vidula, vitula, viella, viola (hos Sveno Aggonis fiola); Provençalernas, Spaniorernas, Portugisarnes, Italienarnes viola; Fransmännens viole, viele (hvaraf vieléour, vieleres, "fidlare"), sedan violon; Anglosachsarnes fithele, Eng. fiddle; Otfrieds fidula, sedan videle, fiedel, hvaraf videlære, fiedeler. Trumpara hade i Svenskan sam-

[1] Jfr de sednare upplagorna af Du Cange, *Gloss. ad Script. med. et inf. Latin.*; Roquefort, *Glossaire de la Langue Romane*; Diez, *Die Poesie der Troubadours*, Zwickau 1826, sid. 42; Tieck, *Deutsches Theater*, Berlin 1817, Band. I, sid. XVIII.

ma betydelse af trumpetare, som i Eng. trumpeter, i den äldsta Franskan trompeur (ursprungligen: trumpetare); trumpa och trumba var i Med. Lat. ordet för trumpet; i Prov., Sp. och Port. trompa, Ital. tromba; Franskan hade trompe och har ännu trompette; gamla Tyskan hade trumbe, triumbo; uti Isländskan är trumba trumma, men tromet trumpet. Isländsk. och Svensk. har pipa; så äfven Med. Lat. (månne der från det klassiska verbum pipare?); Fr. och Eng. pipe, Tysk. pfeife, hvaraf pipeur (i gamla Fr.), piper, pfeifer, "pipare" [1]). Det Fr. basson (Sv. basun, Tyska posaune; spelmannen hette basunare, pusunære) synes vara bildadt i likhet med Ital. bassone, efter bassus (i Med. Lat. låg, djup) och sonus (ljud). Ej heller den Isl. bumba och Sv. bambá eller bomba (hvaraf bombare, trum- eller pukslagare) saknar motsvarighet i Latinet och dess afkomlingar. Man har funnit uttrycket "arpis (harpor) bombisque perterrita;" redan den helige Hieronymus (i 4:de seklet) omtalte bombulum såsom ett musikaliskt instrument, hvilket åstadkommer starkt buller; äfven bombarde har varit användt i meningen af ett musikaliskt instrument [2]). Dessa ord hänvisa på gamla

---

[1]) Raynouard, *Choix de Poésies Originales des Troubadours*, Tome 6, sidd. 27 och 28. Du Cange; Roquefort; Schilter; Adelung; Björn Haldorsen, *Lex. Island. Lat. Dan.*

[2]) Du Cange, art. *harpa* och *bombulum*; Carpentier's *Gloss. Nov.* Tom. 4. — Stället hos Hieronymus (se hans *Opera*, Tom. IX. Ep. XXVIII *De diversis gener. Music.*) är svårt att tyda, men *bombulum* synes vara taget i meningen af ett slags puka.

Latinets med Grekiskan gemensamma bombus, dån, dunkelt ljud.

I hänseende till de allmänna benämningarne på de Nordiska spelmännen, jemnförda med Söderns, kan följande nämnas: Svenska ordet lekare (Isl. leikari) hade samma bemärkelse, som det gamla Franska lecéor eller lechéor; Med. Lat. leccator eller lecator hade, jemte betydelsen af en läckermun, också den af en pratmakare och gyckelspelare, samt utmärkte i allmänhet någonting vekligt, lättsinnigt och föraktligt, liksom de dermed beslägtade orden i Italienskan, Franskan, Engelskan och Tyskan. Anmärkningsvärdt är, att språkformerna af Latinets laicus (λαϊκός) utbildat sig till en förvillande likhet med dem, i hvilka begreppen lek och spel äro uttryckta. Platt-Tyskan t. ex. har orden laks (sammandragning af laicus), läks, läke, leige, leeke, — alla betecknande samma sak, nemligen en lekman, en idiot, en tölp; uti Isl. är leikmadr (i gamla Sv. leker) en lekman, och leikari en lekare; i Fr. är ännu lai och laique en lekman, liksom tillförene lai var ett skaldestycke till musik; i Eng. är adjectivet lay egenskapen af lekman, substantivet lay sång, visa; i Skottskan är laik lek, laiks åthäfvor; i Tyskan laie lekman [1]). — Vårt gamla språks lyddare och löddare (Isl. lydda, lod-

1) Du Cange, Roquefort, Adelung, Björn Haldorsen; *Versuch eines bremisch-niedersächsischen Wörterbuchs,* Bremen 1767 o. följ.; John Jamieson, *Etymol. Diction. of the Scottish Language.* Diez har hållit troligt, att den Nord-Franska benämningen *lai* uppkommit af "den Nordiska *latkan,* spela" (jfr *Poes. d. Troub. s.* 241).

dari) har jemnförlighet med gamla Tyskans ludrer (gycklare) och Med. Lat. ludator [1]), hvilket sistnämnda ord utan tvifvel är blott en förändrad form af de gamle Romares ludius och ludio; orden ludiones och lusores förekomma ofta i Medeltidens Latinska skrifter, men i den dubbla egenskapen af musikanter och gyckelspelare, alldeles såsom i Svenskan och Isländskan de motsvarande termerna. — Sammalunda med det redan i Latinets gullålder upptagna ordet joculator, hvilket i Medeltiden erhöll en i viss mån utvidgad bemärkelse, men derjemte en strängare technisk bestämning, samt fick vid sidan af sig en ny form, — juglator; Ital. danade af joculator och jocularis sin giocolatore och giocolare; Prov. joglar; Fr. jogleor, jugler, jongleur m. fl.; Eng. juggler [2]). I Germaniska och Slaviska tungomål träffas ord af närslägtadt ljud och samma mening, t. ex. i Sv. kocklare, göcklare, gycklare; i Tyskan gougelære, gougulare, guchelare, caucalare (Med. Lat. cauculator, coclearius); sedan gauckler; i Holländskan kokeler, guycheler; i Slavonskan kauklar, keyklar, kuglartz [3]).

Redan dessa filologiska anmärkningar kunna framkalla hvarjehanda betraktelser. Ensamma göra de emellertid ej tillfyllest, att bevisa en inre likställighet mellan Nordens och Söderns gyckelspelare; men i förening med andra omständigheter äro de icke utan inflytande på denna frågas lösning.

1) Adelung, Du Cange, Björn Haldorsen.

2) Du Cange, Roquefort; Diez, sid. 40; Barthelemi Cormon och Vinc. Manni, *Dict. It. Franç.*

3) Ihre, *Gloss. Sviogoth.*; Jac. Grimm's *Deutsche Gram.* Th. 2, sid. 59.

Öfverallt i södra länderna af vår verldsdel funnos under Medeltiden spelmän och komedianter: öfverallt blefvo deras föreställningar med begärlighet sedda af folket, ofta af furstar och ädlingar. Mångenstädes förföljdes de af lagarnes grymhet, utan att någonsin blifva utrotade. I Carl den stores förordningar nämnas med förakt histriones och joculatores, hvilka sammanställas med hundar, falkar och örnar [1]); några sekler efteråt blefvo de, genom K. Filip August, förvista landet [2]). Tysklands lagstiftare ställde dylika personer, i hänseende till rättlöshet, i bredd med oäkta barn, skökor, tjufvar och kämpar (kringstrykande konstfäktare, gladiatorer); men då för dessa, med undantag af kämpar, likväl erlades något slags verklig mansbot, utgjordes den för spelmän, såsom det hette i Sachsenspiegel, "af en mans skugga" (Spilleuten und allen den, die sich zu eigen geben, den gibt man zu bus den schatten eines manns" [3]). Ett motsvarande, mera utfördt stadgande förekommer i Schwabenspiegel, der orden äro: "spillüten u. allen den, die gut für ere nement u. die sich ze aigen geben hant, den git man ains mannes schaten von der sunnen, das ist also gesprochen, swer in iht laides tut, das man in bessern sol, der sol zu ainer wende

stan,

---

[1]) Baluzius, *Capitul. Reg. Franc.*, Paris 1677, Tom. I, sidd. 229, 244.

[2]) (Fr. et Cl. Parfait) *Histoire du Théatre Français*, Paris 1745, Tom. I, sid. 8.

[3]) Grimm, *Rechts-Alterth.*; sid. 677. *Sachsenspiegel*, Leipz. 1545, Bok. 1 art. 37, Bok. 3 art. 45.

stan, da diu sunne an schinet u. sol der spilman dar gan oder der sich ze aigen ergeben hat, u. sol den schaten an der wende an den hals slahen, mit der rach sol im gebessert sin [1]). Genom en Parlaments-akt af K. Edward III i England förordnades, att kringvandrande skådespelare — Vagrants — skulle utpiskas ur staden London; de sedermera uppkomna Mummers påkallade ock lagens näpst [2]).

Hvem igenkänner ej i dessa påbud samma omdöme, som med förakt stämplade Nordens Lekare? Icke blott histriones och joculatores, men ock mimi, scurræ, ministelli voro i Södern, liksom i Norden, det Latinska skriftställeriets uttryck för dessa skådebanans och sångens utstötta barn. Saxo, då han härom skrifver, åberopar, till stöd för sin berättelse om Starkodder, ett gammalt qväde om denne kämpe. Skulle man ock ej kunna taga en så pragmatiserande författare på orden, och skulle man nödsakas att anse hans framställning såsom uttryck af allmänna åsigten snarare på hans tid, än på den han beskref, så qvarstår icke dess mindre den slutsatsen, att, åtminstone i tidpunkten då Saxo lefde, begreppet "Lekare" öfverensstämde med det, som utomlands fästades vid spelmän och upptågsmakare. Andra omständigheter tala ock härför, och flera äro beröringspunkterna mellan ifrågavarande företeelser i Sve-

[1]) Grimm, anf. st. sid. 678. Schilter, Thes. T. 2, s. 180.

[2]) Lessing, *Geschichte der Englischen Schaubühne*, i hans *Sämmtliche Schriften*, Berlin 1794, Th. 23, sidd. 271—273.

rige och annorstädes. En Fransk skald i 13:de århundradet förevitar Carl den store, att denne åt lekare och spelmän ("as leceours, as menestreux") bortskänkte och fördelte det yppiga Provence [1]); ungefär så som Saxo talar om K. Hugletus. Munken Donizo sjunger om den Toskanske Markgrefven Bonifacii förmälning år 1039:

Timpana cum citharis, stivisque lyrisque sonant heic,
Ac dedit insignis dux præmia maxima mimis [2]);

på lika sätt, som Stora Rim-Chrönikan om Svenska Konungars och Furstars bilåger. I Wilkina-Sagan [3]) nämnes, att en riddare tog uppå sig "loddare-kläder" (loddara klædi), hvilket synes motsvara ludiaria vestis (som Du Cange öfversätter med histrionica tunica) hos Medeltidens Latinska skriftställare utomlands. I Rim-Chrönikan förtäljes, att spelmän och gärande voro anlända "aff mongom landom"; i en skrift om Ant. Scaligers bröllop 1382 heter det: fuerunt plures quam ducenti Histriones diversarum regionum [4]); om ett annat tillfälle säges: convenerunt de diversis partibus Histriones universæ nationis [5]). I Rim-Chrönikan, då de Skandiska furstarnes hoffester och de dervid hållna torneringar besjungos, förekommer ock, att

---

1) Diez, *Die Poesie der Troubadours*, sid. 16.

2) Muratori, afhandlingen: *De spectaculis et ludis publicis medii ævi*, i hans *Ant. Ital. medii ævi*, Milano 1738—39, Tom. 2, sid. 842.

3) Kap. 243.

4) Muratori, sid. 842.

5) Ibid. sid. 839.

gärande och spelmän fingo "örs ok gangare," "kläde ok sölf" (enligt Wilkina-Sagan fick Isung en ring och en guldsömmad purpurklädning), "täckia" och "rännavand," samt att de foro "gladi hem til landa"; en Italiensk skald, när han besjunger torneringen och andra högtidligheter vid Gonzagernas hof i Mantua 1340, yttrar om buffoner och spelmän:

"Roba e danari donar lor facia.-
Ciascun molto contento si chiamoe" [1]);

Provençalernas troubadourer och jonglörer erhöllo likaledes föräringar af mynt, drägter, hästar, hästtäcken, dyrbara ridtyg [2]); motstycken härtill anträffas i Tysklands epik under Medeltiden [3]); K. Filip August i Frankrike gaf ock histrionerna kläder, hästar, guld och silfver [4]). Isung, som i den Isländska sagan kallas leikari och loddari, var budbärare; detta var ock Tyskarnes spilman, Engelsmännens minstrel och Provençalernas joglar [5]). Den Provençaliske spelmannen skulle känna minst 9 instrumenter, deribland viola eller viula (fidla), trompa (trumpet), gigua (giga), trumma [6]), — allt attributer för de Nordiska spelmännen. Anglosachsiska gleemen (glädjemän, lekare) och Engelska minstrels

---

[1]) Ibid. sid. 840.

[2]) Diez, sidd. 50—52.

[3]) Jfr Wilh. Grimm, *Die Deutsche Heldensage*, Gött. 1829, sidd. 376—377.

[4]) Du Cange, artik. *Ministelli*; Muratori, sid. 843.

[5]) Se W. Grimm, anf. st. sid. 376; Flögel, *Geschichte der Hofnarren*, Liegnitz 1789, sid. 397; Diez, sid. 150.

[6]) Diez, sidd. 41—43.

spelte ett instrument, något likt en fiol; äfvensom de blåste på pipa och slogo trumma [1]). De dresserade ock för dans björnar [2]), liksom Isung gjorde, och liksom jonglörerna i Provence gjorde med apor, hundar m. m. [3]). I ett påbud på 1400-talet, utfärdadt af Biskopen i Basel, talas om **fistulatores, tubicines** och **mimi** [4]), liksom Rim-Chrönikans "pipare," "trumpare" och "gärande."

Af dessa likstämmigheter, i förening med de förut meddelta språk-anledningar, synes slutföljden blifva, att Skandiens **lekare, loddare, gärande** och **göcklare** voro af samma art, som det södra Europas **mimi, ministelli, thymelici** (i det gamla Rom; sceniska spelmän; under Medeltiden: gycklare i allmänhet), **histriones, joculatores**, eller hvad man öfverhufvud förstod med **jonglörer**, hvilka, på de ställen der den Provençaliska vitterheten rådde, stundom åtföljde Troubadourer såsom tjenande spelmän, men eljest i allmänhet, så väl inom Troubadour-poesiens hemland som annorstädes, utgjorde en lägre och torftigare klass, den der någongång af skaldskap, men oftast af spel, dans och allehanda gyckelkonster, gjorde ett handtverk. Troubadourerne, som ofta blott af fri drift utöfvade poesi och tonkonst, den förra alltid med studium och technisk

[1]) Se flera afbildningar hos Jos. Strutt, *The Sports and Pastimes of the people of England*, ed. by W. Hone, London 1834.

[2]) Ibid.

[3]) Diez, sid. 46.

[4]) Flögel, *Geschichte der komischen Litteratur*, Leipz. 1784—87, Band. 4, sid. 224.

öfverlägsenhet, gjorde allt för att höja det vanryktade jonglörs-yrket; men lyckades blott derhän, att en skald med talang och seder, stundom af hög börd, kunde för sin person få ett större anseende; hvilket sannolikt äfven gällde jonglören. Också kan under de bättre dagarne af riddartiden, hvilken i Norden inträffade sednare än i Södern, varseblifvas ett mildare sinnelag mot jonglörerna. Men desse funnos — om ej till namnet, dock till egenskapen — både före och efter det lysande skiftet, för Troubadourer, Trouvèrer och Minnesinger; äfvensom de träffas i länder, der den Provençaliska och dermed befryndade diktkonsten icke egentligen rådde. Efter riddaråldern återtogo de sitt ursprungliga lynne, och förföllo till samma råhet och sedeslöshet, som före chevaleriets tidpunkt. Sjelfva ordet jongleur antog slutligen bemärkelsen af en skälm; enahanda blef den figurliga betydelsen af t. ex. trompeur och pipeur, egentligen trumpetare och pipleikare, sedermera bedragare[1], — det begrepp, som af dessa ord är numera det enda qvarstående. I Engelskan betecknar ännu fiddle spela fiol, och narras, gäckas; giggle är gapskratta, och har utan tvifvel fordom betydt: spela gig (giga); det Tyska pfiffig, Svenska "fiffig", illparig, härledes af pfiff, pip; med fiedler förstås nu blott en dålig spelman, hvaraf bierfiedler, birfilare, egentligen krogspelman. Att döma af dessa exempel, synes allmänna omdömet öfver ifrågavarande företeelsen hafva lindrigast uttalat sig i England, der man vid föreställningen eller minnet af gig- och fiddle-spelet fästade blott en löjlighet; trumpeter har, jemte sin egenskap

[1] Se Roquefort.

af trumpetare, erhållit den af en löftadare; i Skottska gränsstäderna funnos för de så kallade pipers, hvilka reciterade och sjöngo inhemska forndikter, offentliga beställningar, ofta i århundraden ärftliga i samma slägt [1]). Också har man allt skäl till den slutsatsen, att i Britannien minstrel-yrket höll sig renare i sedligt hänseende, och utverkade för sig mera nationalitet, dymedelst att det närmade sig folkdikten. Normanderne införde namnet minstrel (menestrier); men spelmannen under detta namn, otvifvelaktigt ofta skald tillika, föredrog sedan jemväl balladerna på nord-engelska dialekten [2]), som sammanhänger med den Skottska; hvilka ballader, till hufvuddragen öfverensstämmande med de Skandinaviska folkvisorna, äro ganska skiljaktiga från den Engelsk-Normandiska epiken och den genom Troubadourer i England inkomna lyriken. Engelska spelmännen kallades jemväl harpers; och harpan synes ha varit, om ej inhemsk, åtminstone naturaliserad, så väl hos Sachsare, som Walesare och Irländare; dessutom lärer den öfverallt ansetts ädlare än andra instrumenter, hvarföre ock hos Fransmännen harpeur icke blef ett förklenligt uttryck. I Skottland antogs äfven hos Lågländarne benämningen bard, hvilken ursprungligen ensamt tillkom Högländaren och Walesaren. Stor förvillelse har emellertid uppstått deraf, att, i munkarnes historiska

---

1) Angående *pipers* se Walter Scott, *Minstrelsy of the Scottish Border*, Edinburg 1802, sid. CXXVII.

2) Percy, *An Essay on the Ancient English Minstrels*, i hans *Reliques of Anc. Eng. Poetry*, London 1798. Vol. 1. sidd. x och XVIII.

skrifter, spelmannen för alla tider och af alla grader kallas mimus, histrio, joculator, lusor; hvilket ock blifvit utsträckt till Sachsarnes herravälde i England, eller tiden då Konung Alfred, i en spelmans skepelse, vann inträde i Danskarnes läger, på lika sätt som Danska Konungen Anlaff i den Sachsiske Athelstans [1]. Återstår eljest att undersöka, huruvida ej i England de förnämare spelmännen, squire minstrels, från de Walesiska barderna tillegnat sig något i den yttre representationen. Åtminstone finner man, i den hos Percy meddelade beskrifning på utstyrseln af en squire minstrel inför Dr. Elisabeth, en långt högtidligare drägt och hållning, än man, att sluta från afteckningar, har att söka hos den Provençaliske jonglören, eller hos gleemen och de lägre, äfven taskspeleri-idkande, sednare spelmännen, — ett slags yeomen minstrels [2].

Hos folkslag af rent Germaniskt ursprung synas de så kallade spelmännen hafva endast under riddartiden haft lyckligare villkor. Volker von Alzeije, kallad "eyn fideler," en "edel spilman" (motsvarande squire minstrel), uppträder i Tysklands episka cykel såsom på en gång riddare och spelman; men att allmänna omdömet, äfven den tiden, fästade vid spelmans-egenskapen någonting löjligt, till och med då den var parad med hjeltebedriften, erfar man deraf, att Herrarne till Alzei, hvilka i vapnet buro en fidla, der-

---

[1]) Ibid. sid. XI. Asser, Alfreds samtida, nämner ingenting om detta sin Konungs äfventyr; se *De Alfredi Rebus Gestis*, i Camden's *Anglica.*

[2]) Jfr Percy, sidd. XV—XVI; Diez, sid. 41; Strutt.

före af folket kallades på spe "die fiedeler" [1]). I Wilkina-Sagan, der äfvenledes Volker förefinnes (i Eddan synes han icke till), saknar han kategorien af spelmän. Deremot eger han denna i Danska folkvisan, der han benämnes Folker Spillemand och Falquor Spillemand; äfvensom i den Svenska, der han kallas än Falequord Speelman, än Markuar Speleman, och har till sköldemärke "ehn fedla och ehn boga." Tillägget i visan, att Markuar "vill alltidh dricka och solva," eller, såsom det i en uppteckning lyder, "wil dricka och intet sofwa" [2]), tyckes dock utmärka, att man uti föreställningen om honom inlade begreppet om något, som ej anstod riddersmannen. För öfrigt framställer sig i allmänhet, under Medeltiden, den Tyske spelmannen såsom derjemte gycklare, hvarföre spielman öfversättes med histrio, thymelicus, joculator, och ännu i Tyska folkspråket utmärker en skådespelare [3]). Att så

---

[1]) Wilh Grimm, *Die Deutsche Heldensage*, sidd. 323—324, 354—355. *The Kings Minstrel* hos de Normandiska furstarne i England kallades jemväl *the king of the fidlers* (Strutt, sidd. 190 - 191).

[2]) *Svenska Fornsånger*, utg. af Adolf Iwar Arwidsson, Del. I, sidd. 36—47.

[3]) Se Schilter, Adelung m. fl. I äldsta tider omtalas så kallade sångare, t. ex. den på sin tid verldsbekante, i ett gammalt Anglosachsiskt qväde besjungne Widsith, den äfvenledes prisade Horand (jfr W. Grimm, anf. st. sidd. 18, 326—330, 375), Bernlef m. fl. (se Klemm, *Handbuch d. German. Alterthumskunde*, Dresden 1836, sid. 193). Men desse tyckas icke lämpligen kunna räknas till spelmän, i detta ords under Medeltiden gällande techniska bemärkelse.

äfven hos oss i fordomdags varit händelsen, har sannolikheten för sig, helst ordet "spel," liksom tillförene "lek," ännu innefattar ej mindre skådebanans än tonkonstens område.

Undersökningen om gyckelspelares tillstånd och ställning i historien kan, vid första betraktelsen, synas ovärdig archæologiens pröfning. Men då man besinnar, att deras ofullkomliga och esomoftast föraktliga konst-framställningar utgjort de första tecknen till egentligt skådespel hos de nyare folken, samt att deras särskilda konst-egenskap och sjelfva deras medborgerliga nedsättning innebär något, som ej kan vara tillfälligt; så bör en i denna rigtning företagen granskning kunna bidraga att sprida ljus öfver den moderna odlingens ursprung. Hvad som, jemväl vid den ytligaste åskådning, faller i ögat, är den omständigheten, att den ny-europeiska skådespelskonsten, från början införlifvad med tonkonsten, icke blott, liksom den bildande konsten, utvecklat sig ur råa och groteska former, men ock — såsom i Grekland och Rom — ursprungligen härleder sig från vilda och osedliga nöjen, i detta fall så olik t. ex. det första Christna måleriet, hvilket i andaktens föremål uttryckte den nya bildningens genius. Redan under det Romerska väldets bestånd ifrade den helige Augustinus mot hedniska skådespel; Terentius och andra författare af regelbundna skådespel hörde dock, i kyrkofadrens tanke, till det drägliga ("tolerabiliora"); till och med Mimerna, ehuru högst sjelfsvåldiga, voro jemförelsevis att föredraga framför Bacchanalierna, som fortplantat sig från Italien [1]). Före honom hade Tertullianus särskildt, såsom för sedligheten kränkande, utmärkt

[1]) Augustinus, *de Civitate*, Lib. 2, cap. 8.

Atellanus gesticulator, Mimus och Pantomimus[1]). I 4:de seklet rådplägade man härom på kyrkomöten; till och med den verldsliga makten fastställde inskränkningar vid skådespels uppförande. Efter Vest-Roms fall nödgages lagstiftaren uppträda mot det öfverhand tagande öfverdådet. Frankernas Konung Childebert, i sitt påbud af år 554 angående afskaffandet af hedniska missbruk, upptager bland dem "noctes pervigiles cum ebrietate, scurrilitate, vel canticis", såsom Gudi obehagliga, och han belägger med hårdt straff dylikt ofog [2]). Carl den store, änskönt, såsom vi ofvanföre omnämnt, sjelf tillvitad personlig gunst mot gycklare, underlät likväl icke, att såsom lagarnes upprätthållare sätta en gräns för sjelfsvåldet. Vid tredje kyrkomötet i Toledo 589 stadgades, att, vid helgonens högtider, i kyrkorna ingen förklädning eller dans må ega rum, ej heller några oanständiga visor sjungas [3]). Enligt påbud vid ett Concilium i Tours 813, borde presterskapet undvika "histrionum turpium et obscœnorum insolentias jocorum; vid ett dylikt möte i Aachen 816 förordnades detsamma i afseende på thymelici [4]). Äfven på andra ställen — med undantag, så vidt vi känna, af Italien — blefvo histrioniska framställningar ämne för offentligt beifrande.

Fråga uppstår nu, huruvida dessa sceniska upptåg, vanligen i förbindelse med musik, äro att allestädes härleda från den antika hedendomen, och således att anse

---

1) Tertullianus, *de Spectaculis lib.*

2) Baluzius, Tom. I, sidd. 6—8.

3) Ferreras, *Allgem. Historie von Spanien*, herausgeg. v. Baumgarten, Halle 1754, Band. 2, sid. 317.

4) Muratori, sid. 848.

såsom lemningar från Romarväldet, eller om de förskrifva sig från hednaverlden hos de i folkvandringarne inbegripna nationer. Att Tertullianus och Augustinus häntyfta på den gamla Roms theatraliska lustbarheter, är ofelbart, och den sistnämnde yttrar jemväl, att Bacchanalierna spridt sig utom Italien. Ickedessmindre är dermed ej afgjordt, att den på vandring stadda theatern i alla länder varit en antik qvarlefva, så mycket man än, af andra skäl, kan luta för en dylik mening. På filologisk väg komma vi emellertid ej fram till målet. Att de Romaniserade folken från de Germaniska hämtat något större förråd af konst-termer, har ingen liklighet: att Italienarn t. ex., hvilken från Etrusker och Romare erhållit ett rikt arfskap af scenisk och musikalisk konst, skulle af krigförande barbarer, som han försmådde, antagit techniska ord för saker, dem han redan egde, är väl icke rent af omöjligt, emedan det lägre folket kunnat från början upptaga ett främmande ord, hvilket sedermera vunnit allmänt burskap; ändock är detta icke det sannolikaste alternativet. Icke heller bör gerna misstänkas, att Provençaliskan, som bildats af Romerska elementer, och på hvilken Germaniska dialekter utöfvat ett så ringa inflytande, skulle ur dessa upptagit sin egen technik. Vi kunna således utan stort äfventyr antaga, att de Romaniserade ord, som otvunget låta härleda sig från Latinet, äfven derifrån i sjelfva verket härstamma, och att alltså t. ex. giocolare, giocolatore, juglar, komma från joculator, och ej från något Germaniskt gougelære eller dylikt: att viola, bassone, likaledes komma från Latinet. Om detta är fallet äfven med giga, gigua, tromba: om de förefunnits i ett numera okändt Latinskt folkspråk, eller lånats från Germanerne, lärer icke, åtmin-

stone icke filologiskt, kunna bestämmas. Mot valet af den sednare förutsättningen talar ändock det factum, att *trumba* uti Isländskan betecknar trumma och ej trumpet; samt att något ord, af den sistnämnda bemärkelsen, icke i Anglosachsiskan lärer anträffas, lika litet som *giga*. — Här blir emellertid stället för den allmänna anmärkningen: att Latinet och Germaniskan, dessa tvenne ur samma stam utskjutande språkgrenar, kunnat under tidernas lopp i mångfaldig måtto åtskiljas, men deremot, till följd af ny gemenskap, återigen i vissa delar antaga inbördes likhet. Ett närmare bestämmande af dessa förhållanden vore en af språkforskningens interessantaste uppgifter, och det är obestridligen märkvärdigt, att t. ex. *giocolare* och *göcklare*, båda härledda ord, blifvit så likformiga, helst om de begge på sjelfständigt sätt danats efter Italienskans och Svenskans särskilda lynnen. Att detta åtminstone inträffat med det Tyska *gougelære*, synes vara tanken hos en lika skarpsinnig som lärd språkkännare, — Jac. Grimm [1]). Mot en så stor auctoritet dristа vi icke uppträda; men vilja blott erinra, att Svenska ordet *göcklare* icke är urgammalt, samt att så väl Isländskan, som den äldre Svenskan, har ett ej ringa antal ord gemensamma med Romaniska språk, hvilka ord så mycket mindre kunna allenast genom den ursprungliga språkfrändskapen förklaras, som Germanerne sannolikt icke från början egt sjelfva det dermed uttryckta begreppet, t. ex. *keisari*, *kurteisi* o. s. v.

Lättast afgjordes den här framkastade frågan, angående rätta upphofvet af de med musiken införlifvade theaternöjen, som i Medeltiden hade sin tillvarelse, derest man

1) *Deutsche Gram.* Th. 2, sid. 50.

kunde utröna, huruvida hos Germanerne i äldsta tider spår till dylika kunna anträffas. Utan anspråk att fullständigt utreda sammanhanget, våga vi dock en undersökning härutinnan; så mycket hellre som det gäller icke blott den nyare theaterns, men äfven den nyare tonkonstens historiska grundval, — en grund, som ligger nära åtskilliga andra stödjepunkter för den moderna odlingen.

Det enda hos Germanerne gängse skådespel, som Tacitus omtalar, är svärddansen. Men den har intet samfält med de sedan uppkomna Lekare-konster; den uppfördes icke heller, såsom dessa, för lego eller vinning skull ("non in quæstum tamen, aut mercedem" [1]). Då man deremot redan i 10:de seklet hos Anglosachsarne finner gycklare, som slunga i luften knifvar och kulor [2]), så är det intet annat, än man ser på teckningar af Romerska taskspelare, hvilka måhända i Österlandet lärt sig slika färdigheter. Emedan ändå Sachsarne, liksom andra Germaner, kommit öster ifrån, skulle man lätteligen anse dem ha derifrån fört en sådan konstskicklighet, om man icke ända från 9:de århundradet funnit en Anglosachsisk "gleemens dance [3]), hvaruti gruppen består af en dansande, klädd i Romersk toga med agraff; en spelman med antik lyra, en annan med dubbelflöjt (tibiæ), — allt full-

[1]) *De situ, moribus et populis Germaniæ*, c. XXIV.

[2]) Strutt, sid. 173. Teckningarne i allmänhet hos Strutt äro efter handskrifter i de ryktbara Bodleianska, Cottonska och Harleianska samlingarne uti London. — Såsom motstycke till den anförda så kallade Anglosachsiska leken, kan meddelas, att den Provençaliska spelmannen lekte med äplen och knifvar (se Diez, sid. 46).

[3]) Strutt, sid. 213.

komligen i klassisk stil; och då man härvid har i minnet, att histrionerna i Rom dansade ad tibicinis modos [1]), så lärer det rent Anglosachsiska ursprunget häraf böra betviflas. Äfvenledes har man från 10:de seklet en grupp, hvaruti befinnes en dansare i theatralisk ställning, en björn-dresserare, samt en spelman med tibiæ; och särskildt nämnes om gleemen's färdighet att få djur att dansa, intaga hvarjehanda ställningar [2]), m. fl. föremål för Romerska gycklares studium. På en yngre Engelsk afbildning [3]) ses en danserska med fotsid mantel eller slöja, uppdragen öfver hufvudet, på samma sätt som Vestalernas suffibulum, eller såsom Ceres stundom är föreställd, hvarpå Sergells statyer i Stockholms Kongl. Museum utgöra prof. De här åberopade exemplen, af hvilka blott det sist anförda är från tiden efter Normandernas eröfring af England, utgöra en bekräftelse på sanningen af Taciti framställning, att Britannien redan i Agricolas tid börjat antaga Romarnes bruk, drägter och veklighet [4]). Samma omdöme kan visserligen, i sin helhet, icke utsträckas till de länder, som ej lydt under Romarne; men att andra länders theatraliska framställningar under Medeltiden voro ungefärligen af samma art, som Britanniens, är förut antydt, och skall än ytterligare ådagaläggas.

Vi öfvergå nu till de musikaliska instrumenterna.

Biskopen i Ravenna Jornandes skref, vid medlet af 500-talet, om Göterne, att de sjöngo förfädrens bedrifter till cittra (cantu majorum facta modulatio-

---

[1]) Livius, Lib. VII, cap. II.

[2]) Strutt, sidd. 174, 176.

[3]) Ibid. sid. 214.

[4]) *Julii Agricolæ Vita*, cap. XXI.

nibus citharisque canebant); äfvensom att i långt framfarna tider, under Filips af Macedonien regering, Göternes prester gingo med cittror och i hvita kläder (cum citharis et vestibus candidis [1]). Något strängspel lära alltså Göterne ursprungligen egt; och förmodligen med anledning deraf, att harpa förekommer redan i Völuspá, har man allmänligen antagit henne såsom det instrument, hvartill Göterne sjöngo sina hjeltequäden. Hos sådana Medeltidens författare, som vidhölle den klassiska terminologien, öfversättes oftast harpa med cithara, och harpspelare med citharista; eljest med lyra och lyricen. Biskopen i Poitiers Venantius Fortunatus, som lefde i sista hälften af 6:te seklet, yttrar deremot i ett lofqväde:

"*Romanusque lyra plaudat tibi barbarus harpa*
Græcus anhiliata cotta Britanna canat" [2],

eller, enligt en annan läsart:

"*Romanusque Lyra, plaudet tibi Barbarus Harpa,*
Græcus Achilliaca, Chrotta Britanna canat" [3].

Hvilken slutsats man för öfrigt vill från dessa ord hemta, ger den åtminstone ingen visshet om, hvad folk dessa barbarer tillhörde. Harpa lärer nemligen, under detta namn, finnas äfven i Cimbriskan [4], som vanligen ansetts och ännu af nyare forskare anses tillhöra folket

[1] Jornandes, *De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis*, capp. v. x.

[2] De la Bigne, *Bibl. Sanct. Patr.* Paris 1589, Tom. 8, sid. 912.

[3] Du Cange, art. *harpa*.

[4] Hickesius, *Gram. Franco-Theot.* sid. 96, i hans *Thesaurus*, Tom. I.

i Wales[1]), hos hvilket, bland mångahanda gamla seder, också den skall qvarstå, att offentligt fira barders och harpspelares täflingar. Emellertid bör upplysas, att namnet "harpa" icke förekommer i de Wallesiska lagarnes stadganden om barder[2]). Äfven i den Gaeliska texten af Ossian träffas en annan benämning, ehuru man är van att tala om hans, liksom om Konung Davids harpa. En sådan har Irland i sitt vapen: om det är af ålder, veta vi icke; men en Italiensk författare påstår, att harpan kommit från Irland till Italien. För öfrigt äro många, som räkna harpans härkomst från antiken; andra hafva funnit afbildningar deraf på Egyptiska minnesmärken. Den skall, redan i första århundradena efter vår tideräkning, varit begagnad vid den Christna gudstjensten.

Utom harpan nämner Eddan intet strängspel. Otfried deremot (i sista hälften af 9:de århundradet) upptager ej blott harpa, men också lira, fidula och rotta[3]). Vid lyrans antika ursprung behöfva vi ej fästa oss; blott anmärka, att den skrifves lira i Provençaliskan, Spanskan och Italienskan. Denna omständighet, tillika med det hos Otfried vid samma tillfälle begagnade ordet organa, försvagar antagandet, att fidula och rotta vore af Germaniskt ursprung. Dertill kommer, i hänseende till den sistnämnda, att Provençalen hade ett instrument,

med

[1]) Diez, sid. 233, samt flera ställen hos W. Betham, *The Gael and Cymbri*, Dublin 1834.

[2]) Wotton, *Leges Wallicæ*, London 1730, Lib. I. capp. 19 och 45.

[3]) Se Geijer, *Iduna* och *Hermode*, årgången 1814, N:o 37.

med namnet *rota*, hvilket hade 17 strängar[1]). Det är möjligtvis en tillfällighet, men bör ej här förbigås, att på en antik vas, i Stockholms Kongl. Museum, är afbildadt ett instrument med 17 strängar. Öfverhufvud gäller, att mera sammansatta strängspel röja en högre konstodling, och en mångfald af dylika häntyder på ett mera utveckladt esthetiskt behof, än vi kunna förutsätta hos Germanerna från hedenhös. Rörande fidula, fithele m. fl. må iakttagas, att, om den varit ett allmänt Germaniskt ord, troligen den Danska skriftställaren Sveno Aggonis derefter bildat sin Latinska konstterm fiola, och ej efter de Romaniska språkens viola; bokstafven *d* eller *t* är nemligen radikal i de Germaniska språkformerna. — Af blåsinstrumenter finns hos Ulfilas haurn, i Sämunds Edda horn; Heimdalls Gjallarhorn ingår såsom en nödvändig beståndsdel i den Skandiska mythen. I Sturlesons Edda kallas Gjallarhornet äfven ludr. Luren förekommer i sagorna såsom krigs-trumpet, och att ett stridbart folk ursprungligen egt ett så enkelt fältspel, bör ej betviflas. Hos Anglosachsarne fanns i 8:de seklet så väl ett krökt horn, som ett rakt, liknande det man i sednare tider hos oss kallat lur; båda synas i en hos Strutt (sid. 172) afbildad grupp, deruti drägt och hållning äro närmast förenliga med det begrepp, man gör sig om våra urfäder. Intetdera af dessa instrumenter synes ha varit Lekarens tillhörighet; ty han, liksom den sydländske jonglören, nyttjade trumpa och basun. I afseende på sannolikheten af dessas antika ur-

[1]) Diez, sid. 42. Roquefort upptar *rote*, Du Cange *rocta*, *rota*, *rotta*.

sprung bör nämnas, att ett vid Fredriksborg på Fyen upptäckt koppar-instrument [1]) — af spiralform, typen för valdthornet — har samma skapnad, som ett på teckningarne till Colonna Theodosiana, hvilket uppgifves vara den Romerska buccina, och kallas på Italienska tromba. Basunen, sådan man finner den på de äldsta Svenska afbildningar, är ock densamma som Romarnes tuba (se Col. Theod.), utgörande en rak stängel, som vid ändan vidgar sig, derutinolik luren. — Hvad slutligen angår pipa och bomba eller bamba (trumma, puka), så är det visst ganska möjligt, att de voro hos Germanerne nationella; så mycket hellre som folk af vida lägre kulturgrad varit försedda med någonting likartadt. Swegel hos Otfried, hvilket har motsvarighet hos Ulfilas, säges utgöra ett slags flöjt, liksom tibia från början bildad af röret i ett skenben [2]). Glömmas bör likväl icke, att säckpipan fanns hos Greker och Romare, och är ännu hos Berg-Skottarne det mest älskade instrumentet (den Gaeliske säckpiparen kallas af Lågländaren piper).

Såsom allmänt stöd för ofvanstående deduktion kan den upplysning tjena, att det i en Isländsk Ljodabok omförmäles, huru, af de, deri befintliga sagor, skalder i södra Bretland (Bretagne) gjorde visor, dem de uppförde ("gerazt") till "horpom, gigom, simphanom, organom, timpanom, salterium" och chör, samt an-

---

1) Se Sjöborg, *Samlingar för Nordens Fornälskare*, Tom. 3, sid. 162 och fig. 83.

2) Gräter, N:o 37, 38. Ulfilas, herausgeg. von Zahn.

nan stränglek [1]). Alla dessa instrument-arter, med undantag af organon, uppräknas af Diez (sidd. 41—42) såsom Troubadourernas tillhörighet, och bland dem äro de fyra sistnämnda af obetvistad antik härkomst till namnet, samt de tvenne sista äfven till verkligheten. För öfrigt är bekant, att man har en mängd Isländska efterbildningar från utländska, synnerligast Nord-Fransyska, dikter; och att fördenskull de främmande konsttermerna lätt kunnat bland Isländare och Skandinaver blifva allmänligen upptagna, på samma gång som sjelfva konstmedlen hos dem vunno inträde. — Vidare kunna vi åberopa en författare, som väl icke i det hela är tillförlitlig, men som dock bör ega något vitsord, då hans berättelse sammanstämmer med andra intyg, — det är Erkebiskopen i Upsala Olaus Magnus. Han säger, att mera förfarna personer anse såsom utländska de i Norden förekommande "tibicines, cornicines, liticines, lyricines", och dem som spelte "organa hydraulica"; samt att det krigiska folket mest värderade strids-trumpeten ("tuba"). Såsom från Tyskland hitkomna nämner han i allmänhet parasiti, mimi, scurræ och fatui (narrar). Hos honom träffar man för öfrigt, — i träsnitt — fiol, cittra, harpa, säckpipa, flöjt, horn, trumpet, basun, trumma [2]). Några af dessa (t. ex. fiolen, hvilken liknar en sådan på guldsmycket i det

---

[1]) Om denna Ljodabok känner Förf. eljest ingenting, utom citationen i Salans anmärkningar till Eigils och Asmunds Saga, sid. 80.

[2]) Olaus Magnus, *Hist. de Genti. Septentr.*, Rom 1555, Lib. 15, capp. 28—32, Lib. 18, capp. 31—32.

så kallade Motala-fyndet, bevaradt i Kongl. Antiquitets-Archivet) röja en sednare tids utbildning.

Af ofvan anförda sammanlagda omständigheter torde inhemtas, att, om man väl ej med fullt bindande kraft kan förklara härkomsten af de nu ifrågavarande konstföreställningar, bör man dock komma sannolikheten nära. Historien visar, att theatern, i förening med musik och orchestik, endast under mildare himmelsstreck och hos högt odlade folkslag utbildat sig med sjelfständighet, såsom hos Etrusker, Greker och Romare; samt att den endast hos veklìgare stammar, t. ex. Lydierna, eller vid en tillfällig sedernas förslappning hos ursprungligen kraftiga nationer, t. ex. i Greklands och Roms sista tider, urartat till sjelfsvåld och sedeslös yppighet. Intetdera är tillämpligt på Germanerne, under deras första vistelse i Europa; och, hvad särskildt Skandinaverne angår, har, genom en förenad inflytelse af klimatiska och nationella förhållanden, till och med på odlingens sednaste stadier, konsten sällan uppträdt i en på en gång veklig, grotesk och lättsinnig skepnad. Skall man förlita sig till Taciti skildring af Germanerne vid deras första uppenbarelse i vår verldsdel — och man har ingen säkrare källa —, så har man ej ringaste skäl, att anse jonglörs-bedrifterna äfven hos dessa folkstammar inhemska. Illa förlika de sig med t. ex. svärd-dansen, illa med det storartade och djerfva i Eddans qväden, med Germanernes alla öfriga vanor, tycken och sysselsättningar. Då man läser, att K. Hugleik hade vid sitt hof allehanda spelmän och lustighetsmakare, att Olof Skötkonung lät vid måltiden underhålla sig med dylika personers framställningar, — hvem skönjer deruti en Skandinavisk sedvånja, och ej

heldre ett bruk hemtadt från det Romerska eller Byzantinska kejsarhofvet, der just sådana saker hörde till ordningen för dagen, alltifrån de sista seklerna af det gamla Roms herrskaretid? Redan under de bättre dagarne var Romerska skådebanan mera ett ställe för den råa massans tidsfördrif, än ett tempel för skönheten; också blefvo de offentliga skådespelen besörjda af Edilerna. Men allt mer och mer kom theatern att förfalla till det sinnliga och groteska: den utgjorde slutligen en blandning af musik, pantomim, dans, fäktning, taskspeleri och gyckel, — merendels under en vällustig eller burlesk yta. Den sceniska konsten blef, å ena sidan, slaf åt folkets oädla böjelser; å den andra, tjenarinna i den veklige magnatens yppiga samqväm. Mycket af detta återfinna vi, såsom snart skall vidare intygas, i Medeltidens första århundraden och bedermera, under nära liknande former. Till och med hos Germanerne fick skådespelskonsten samma plats i samhället, som hos de gamle Romare. I Germaniska lagar voro skådespelare och legda kämpar ställda utom rättstillståndet: i Rom voro histrioner och gladiatorer slafvar. Germanerne ställde sina uppträgsmakare i värdighet med vanfrejdade qvinnor; Romarne sågo sina histrioner härma dylika, och sågo på theatern qvinnorna sjelfva gifva sig till pris åt föraktet. Hvarifrån denna likstämmighet? Att ett friskt, kraftigt, äfventyrligt, halfvildt folk skulle haft samma ursprungliga konstnjutningar och samma konståskådning, som ett moraliskt förslappadt, af förfinade nöjen öfvermättadt och derföre snart af det bizarra förlustadt, — detta har på en gång historien och förnuftet emot sig. Dessutom har man temligen tydliga hänvisningar på den antika här-

komsten. Biskopen i Clermont, Sidonius Apollinaris, som lefde vid medlet af 5:te seklet, berättar om Theodorich (Vestgöta-konungen), att sällan "mimici sales" (ordet mimicus är här taget i sin egentliga och klassiska bemärkelse, deruti egenskapen af musikant ej ingick) fingo tillträde vid måltiden, och det tilläts dem icke, att föra bitande språk; "nullus ibi lyristes, choraules, mesochorus, tympanistria, psaltria canit." Hela den charakteristik, Apollinaris gifver af Theodorich, vittnar, att denne tillegnat sig Romerska bruk [1]). Italiens beherrskare, Östgöta-konungen Theodorich den store, hvars uppfostran i Constantinopel och aktning för antika vanor och minnen äro kända, säger (eller rättare: hans samtida, Cassiodorus, låter honom säga i ett bref), att Frankernas Konung (Clodwig), lockad af ryktet om Theodorichs hofhållning ("convivii nostri fama pellectus") begärt en citterspelare ("citharoedum"), den han ock erhöll efter segern öfver Allemannerne. Theodorichs häraf föranledda betraktelser öfver musikens sköna njutningar röra sig inom antika hågkomster [2]). Biskopen i Trier, Theganus, i första hälften af 9:de seklet, skrifver om Ludvig den fromme, att denne aldrig skrattade, ej ens då vid stora högtider gycklare och spelmän framträdde till hopens förnöjelse ("nec quando in summis festivitatibus ad lætitiam populi procedebant themilici, scurræ et

[1]) Sidonius Apollinaris, Opera, Paris 1599, Ep. 2, Lib. 1.

[2]) Cassiodorus, Variarum Lib. 2, capp. 40—41.

mimi, cum coraulis et citharistis") [1]; hvilket åtminstone utvisar, att dylika gycklare, liksom i Rom, uppträdde vid allmänna fester. Gynnas emellertid tanken, att dessa förlustelser vore en qvarlefva af antik hedendom, så förklaras bäst den tilldragelsen, att Germanerne framför andra föraktade deras idkare, men deremot Italienarne, hos hvilka ett sådant esthetiskt underhållningsmedel var inhemskt, ej stadgade något mot dess bruk, eller ens mot dess missbruk.

Från denna, kanske alltför långa, redogörelse för Medeltidens histrioner och spelmän är öfvergången naturlig till en framställning af sjelfva skådespelen, hvilka i början icke uppfördes af dertill enkom egnade personer. I de första seklerna efter Roms fall, och sedan in på 1500-talet, upptäcker man en, merendels af religiösa attributer omgifven, burlesk theater. Den så kallade Narr-festen (la Fête des Fous) är den äldsta, man i detta hänseende känner. Högtiden försiggick i sjelfva templet; anföraren, den så kallade narr-biskopen eller narr-påfven, var utstyrd med kåpa, mitra, kräkla och kors; de spelande utgjordes i begynnelsen af chorgossar och unga tempeltjenare, sedan af munkar och nunnor, slutligen af hvarjehanda folk. Man hade mask och löjlig drägt, man dansade och sjöng, afklädde sig stundom helt och hållet, samt bedref, i rusigt tillstånd, åtskilligt narrspel. Emellertid fortfor länge detta öfverdåd att betraktas såsom en religiös ceremoni, åtminstone af dem, som utöfvade detsamma. (Man berättar, att uti gamla kyrkor i Tyskland afbildningar af narr-processioner icke skola vara sällsyn-

1) *Thegani Vita Hludowici Imp.*, hos Pertz, *Monum. German. Hist.* Hannover 1828—1829. T. 2, s. 595.

ta). Det förböds, men framträdde snart åter i annan skapnad. Hela upptåget var en påtaglig lemning af Romarnes Saturnalier, och liksom dessa, firades Narr-festen i December månad. Än var högtiden lifligast på Menlösa Barns dag, hvaraf Fête des Innocens; än nyårsdagen, hvaraf Kalendæ eller Festum Kalendarum. Under karnevalen voro likväl dylika stormande nöjen mest gängse. Dit hörer la Fête aux Anes, le jeu du Prince des Sots et de la Mère folle m. fl., hvilka firades de tre sista dagarne förs fastan, synnerligast fet-tisdagen, d. v. s. dagen före fastan. Man föreställde åsnor, som sjöngo: apor, vargar, räfvar, som blåste flöjt: andra voro klädda i brokiga drägter af gula, röda och gröna färger: man bar en mössa med tvenne spetsar eller horn samt klockor, äfvensom narrstaf: en capuchon med åsneöron prydde narrprinsens hufvud: man lät kringföra sig på gatorna i kärror, derifrån man sjöng lättfärdiga visor och satirer öfver tidens seder. Dylika förlustelser förehades i Constantinopel, Italien, Spanien, Frankrike, Tyskland, England [1]. Imperator i Cambridge, Christmas Prince eller Lord of Misrule i Oxford, voro sannolikt ursprungligen hvad narrprinsen var på andra ställen, ehuru de slutligen blefvo ett slags theater-direktörer vid Universiteterna i nämnda städer. De blefvo af Puritanska prester förföljda såsom hedniska traditioner; i Skottland, der kyrkreformationen antog en allvarsammare rigtning, blef förbjudet att spela Abbot of Un-Reason m. m. [2]).

[1]) *Hist. Univers. des Théâtres*, Tome XI, sidd. 236—263, 272. Flögel, *Geschichte des Groteskekomischen*, sidd. 280—303. Du Cange, rubriken *Kalendæ*.

[2]) Warton, *Hist. of Engl. Poetry*, Vol. 2, sidd. 378—381; Hervey, *Book of Christmas*, Lond. 1836, sidd. 31 och 73.

Att Skandinavien varit härifrån alldeles förskonadt, är icke att förmoda, emedan dessa tillställningar följde katholicismen i spåren. Om likväl Saxos utfall mot offerfesterna i Upsala, under Starkodders tid, bör förklaras såsom ett uttryck af missnöjet mot kyrk-spektaklerna i hans eget tidehvarf (sista hälften af 12:te seklet), kan icke afgöras; ehuru onekligen några jemnförelsepunkter finnas mellan de af honom åklagade upptågen och dem, med hvilkas beskrifning vi nyligen varit sysselsatte. Namnet Kalendæ återkommer för öfrigt i "Calende Gillet" uti Malmö, samt i den så kallade "Calenten", hvilken derstädes firades på 1400- och i början af 1500-talet. Osagdt må tills vidare lemnas, om något af narrfesterna ingått i de under katholicismen uppkomna, i "Gillestufvor" firade och med religiösa ceremonier inblandade dryckesfesterna, äfven "Ölstämmor" kallade. De lära firats under "Mungatstiden", d. v. s. vid St. Martins högtid (hvaraf förmodligen "Mårtens gås"), vid Pingsttiden och tre dagar före fastan. Emellertid skola "Gilden" ursprungligen varit heliga samqväm [1]). I den gäckfulla tillrustningen vid Peder Sunnanväders och hans medbrottsliges afrättning i Gustaf I:s tid (hvarom mer på sitt ställe) framlyser eljest ett och annat yttre drag från denna hedniska travestering af den Christna gudstjensten; och då den oförbättrade katholicismen — t. ex. uti Italien — än i dag qvarhållit enskilda delar af den groteska formen, är icke sannolikt, att något katholiseradt land kunnat i äldre tider hålla sig

[1]) Rörande dessa Gillen kan man jemnföra en under Er. Mich. Fant utgifven Dissertation *De origine ludorum mimicorum*, Upsala 1782, samt Ihres Gloss. art. *Mundgats.*

fullkomligen obesmittadt derifrån! Att åter hela denna uppfinning är en gengångare från antiken, vore icke svårt att uppdaga, äfven om man ej i enskildheter återfunne så många hågkomster från Grekland och Rom, t. ex. af Thespis på kärran, af den på en åsna ridande Silenus, af Fauner och Satyrer, af de sarkastiska Mimerna, af den fantastiska utstyrseln och tygellösa glädjen vid Orgierna [1]). Dessutom anträffas åtskilliga liknande, med skådebanan sammanhängande fenomener, uti hvilka den antika arten tydligt genomskimrar, — allt under de tidskiften, då den klassiska fornverlden hvarken genom återfunna bokskatter eller upptäckta konst-monumenter hunnit för de nyare folken afslöja sina hemligheter, utan då dess bruk och förhållanden endast genom tradition kunnat fästa sig i minnet.

Bland dessa vålnader från forntiden voro de så kallade Hofnarrarne, så allmänligen benämnda, jemväl när de ej voro i furstlig tjenst, men anställda hos prelater och andra förnämliga personer. De buro en mössa eller capuchon, kallad kugel (Lat. cucullus); hade, i början, afrakadt hår, liksom Grekernas rolighetsmakare, γελωτοποιός, Romarnes mimi och moriones; tuppkam, hvartill spår äfvenledes i antiken skola skönjas [2]); åsneöron, bjellror och narrstaf, ungefär såsom Romerska hi-

[1]) I Büsching's arbete: *Der Deutschen Leben, Kunst etc. des Mittelalters*, Band. I, sid. 164, anmärkes, att vissa af Tysklands fastlags-bruk något liknade Romarnes Lupercaliska fester. Rörande Tyska karnevalsseder och förbud mot deras utöfvande, fås underrättelser äfven i hans *Wöchentl. Nachricht. etc. des Mittelalters*, Breslau 1816, Band. I, sidd. 123—124, 129—135.

[2]) Flögel, *Gesch. d. Hofnarren*, sidd. 51—74.

strioner [1]; tvenne horn på hufvudet, såsom Pan. Dessa humoristiska, bizarra skapelser, om hvilka man får ett begrepp genom en mängd träsnitt i Seb. Brandts Narrenschiff, samt Lucas' af Leyden, Holbeins, Hogarths m. fl:s afbildningar, ega i sjelfva sin idé mycket, som erinrar om Roms sednaste tider. De bibehöllo sig länge hos den enskilde, äfvensom vid hofven (Peter I i Ryssland hade flera sådana), och fortlefde på Englands och Tysklands theater ännu i Shakspeares och Ayrers dagar. I den Tyske dramaturgens Fastnachtspiele uppträder narren än med pipa, än med giga, än med trumma; den sistnämnda dock endast i efterbildningar från Engelskan. Också är trumman narrens attribut hos Shakspeare. Hos denne kallas han vanligen clown, någongång jester. Enligt Flögel hade den gamla Engelska komedien en narr, benämnd vice, som bär en lång jacka, narrmössa med åsneöron och ett träsvärd [2].

[1]) På en bronsstaty af en histrion, uppgräfd i Rom, har man funnit silfverbjellror i mungiporna (se *Magasin Pittoresque*, Paris 1834, sid. 116), och en mängd kulor, liknande bjellror, synas på ett par plancher hos Ficoroni (*Le maschere sceniche e le figure comiche d'antichi Romani*, Rom 1736). Hos honom, så väl som hos Caylus (*Recueil d'Antiquités*) m. fl., äro ett stort antal komiska skådespelare afteckinade. De flesta af dessa bära en krokig staf — *pedum* —, egentligen herdestaf, sedan ett attribut för Thalia sjelf, äfvensom för vissa af lustspelets hjeltar och hjeltinnor; en sådan är hos Ficoroni försedd med ett örnhufvud, och Narrstafven, öfverst prydd med ett narrhufvud, synes vara en efterbildning deraf. Eljest bars *gladius histricus*, *cluden* eller *clunaculum*.

[2]) *Gesch. d. Hofnarren*, sid. 57. Johnson förklarar *vice* med "*the fool, or punchinello of old shows*." Strutt (sid. 164) nämner *vice* såsom putsmakare i Moraliteterna.

Ej heller Sverige har varit obekant med dylika burleska varelser. Efter en "Klas Narr", Kon. Carl XI:s putsmakare, har ännu, i vissa landsorter, Svenska allmogen hvarjehanda qvicka påfund, infällen och tokroligheter att förtälja. Förhända motsvarade han den Tyske Klaus Narr, hvarom Flögel berättar, att han vid slutet af 1400-talet fanns vid Sachsiska hofvet, och sedermera der blef en stående beteckning på hofnarrar. Samma författare omnämner ock, att "vid Svenska Amiralen Bagges högtidliga intåg befann sig i hans följe en hofnarr, vid namn Herkules, som spelte en fidla" [1]; och ett sådant instrument, ganska likt ett hos Strutt, finnes aftecknadt hos Brandt [2]). Tegel skrifver, att då Amiral Jac. Bagge år 1563 höll sitt intåg i Stockholm, förde han i triumf de medbragta Danska fångarne, hvilka måste gå "med hwita kleppar i handen och rakade hufwuden, och gick Konung Erics narr Hercules benämnd för dem och spelte" [3]). I norra trappan på Skokloster finnas tvenne porträtter af narren i Wrangelska huset, Hinric Hasenberg [4]). — Efter dessa intyg kan man mera förtro sig åt Olaus Magnus, hvilken, i sin beskrifning öfver Norden, äfven omtalar hofnarrar, under benämningar fatui, mimi, protomimi, scurræ. En dylik, stående inför en thronsatt Konung, är afbildad, med horn på hufvudet, narrstaf samt

---

1) *Gesch. d. Hofnarren*, sidd. 4, 283—287, 430.

2) I *Narrenschiff* säges på ett ställe, att narren i allmänhet ej tålte harpa, men dess mer älskade säckpipan och fidlan. Således hade han giga, fidla, trumma och pipa gemensamma med Sveriges gamla spelmän.

3) *K. Erics den XIV:s Hist.* sid. 88.

4) Rothlieb, Beskrifning öfver Skokloster, sid. 102.

bjellror så väl på kåpan som på spetsen af de nästan hornformiga skorna. Ol. Magnus talar om en narr, Suikart, hvilken hos K. Christian II (Tyrann) hade ett utomordentligt inflytande. De flesta hos Nordiska folken befintliga gycklare anser han vara från Tyskland komna för vinning eller förräderi skull. Någongång träffades sådana, som voro sina herrar till gagn; och hade herrarne Sten och Svante (Sture) blifvit af en narr varnade för ett mot deras lif ställdt anslag, äfvensom andra personer erhållit nyttiga underrättelser genom gycklarnes stumma spel ("musica muta"). Dock voro dessa icke af det slag, som man påkostade dyrbara kläder, gyllene kedjor och ädelstenar. Största antalet voro landstrykare och sedeslösa skälmar[1]. — I de nu kända Svenska skådespelen varseblifvas någongång dessa komiska figurer, t. ex. i en år 1643 inför hofvet uppförd Balet om thenna tijdzens fantasier, der narrar och ulspeglar äro bland interlokutörerna.

En annan sällsam företeelse är Pennalismen, hvilken otvifvelaktigt, jemte hela Universitets-väsendet, kom från Italien. Fortplantad öfverallt i Europa, hann den äfven till Skandien. I den Norrska staden Bergen skola Hanseatiska Sällskapets novitier varit föremål för pennalismens utomordentliga hårdhet. Vid Svenska Universiteterna fortfor detta bruk ännu i förra århundradet, och man har en beskrifning på en depositions-akt (skådespelet vid pennalismen) i Upsala år 1716, hvilken här bör intaga ett rum, emedan den till sitt upphof och sin gestalt förskrifver sig från Medeltiden. Ceremonimästaren, kallad Depositor, lät utkläda recipienterna (pennales eller

[1]) *Hist. de Gent. Septent.* Lib. 15, capp. 31—34.

djeknarne, som skulle intagas vid Akademien) i brokig lappdrägt (Mimernas centunculus). De hade svärtade ansigten (liksom den Grekiske Phallus-bäraren vid Bacchus-festen, och den Romerske mimen); långa öron och horn (såsom hofnarrarne) på hatten, hvaraf skärmen var borttagen; två långa krokar eller svintänder i munnen, hvilka, vid äfventyr af käpprapp, skulle hållas qvar; slutligen öfver axlarne en lång svart kåpa (hvaraf sedermera djeknekappan). Från depositions-rummet blefvo de utjagade af depositor, som bar en lång käpp med en liten yxa i ändan; sedan de inkommit i salen, der åskådarne väntade dem, ställdes de i en cirkel, i hvars midt depositor förmedelst sin käpp mätte och rätade dem, liksom ett led af soldater. Han gjorde åt dem många grimacer och stumma helsningar; derpå gäckades han med deras tokiga utstyrsel, och höll så ett tal, hvaruti han uppräknade ungdomens lyten och brister, samt gjorde föreställningar om behofvet af studier. Under en hastig återgång till gäckeri, ställde han till dem åtskilliga frågor, dem de voro nödgade att besvara, ehuru detta, i anseende till svintänderna, ej kunde ske annorlunda än med ett slags grymtande, hvilket gaf honom anledning att tillägga dem det derigenom förtjenta namnet, och att undfägna dem med några rapp eller örfilar, tillika med snubbor. Nu blef dem bibringadt, att tänderna betecknade omåttlighet och ungdoms-utsväfningar; och ur en pung, liknande taskspelares, framdrog han träklåtvar, dem han anbragte kring recipienternas halsar, tills, efter mycken vedermöda, tänderna föllo på golfvet. Sedan lossades åsneöronen, till bemärkelse, att genom studier menniskans likhet med djuren borde försvinna; derefter borttogos hornen, — råhetens

och obändighetens symbol (Bacchi attribut); hvarpå ur pungen upptogs en hyfvel, som gjorde sin tjenst på djeknarnes mage, rygg och sidor, — till tecken af hyfsning genom vetenskaper och konster; sedermera blefvo offren, efter fortsatta narraktiga ceremonier, öfversköljda med en skål vatten, men fingo omsider ansigtet torkadt af en lång trasa, som helt vårdslöst for öfver dem. Farcen slutades med en uppmaning, att de skulle aflägga gamla ovanor och ikläda sig ett nytt lif, hvarefter de förklarades libri studiosi; dock med förbehåll, att under sex månader bära den svarta kappan, att hvarje dag hembjuda sin tjenst åt äldre studenter, samt tålmodigt fördraga dessas förebråelser och skämt [1]. — Att detta upptåg haft gammal häfd, hvilken ej lätt kunde upphäfvas, kan märkas deraf, att bruket fortlefde, oaktadt det länge varit aflyst. Under Axel Oxenstjernas och Joh. Skyttes visitation vid Upsala Akademi år 1637, blef nemligen stadgadt: "Depositionis ritus skall icke angå med de myckla Narreputzer och larvis, som här till brukat åhr, uthan Depositor skal uthan thet stygga ansichtet frambafwa Deponendos, för åhn the absolveras och inskrifwas, och proponera dem några Ænigmata, och straxt sedan föllia med absolutione" [2]. Man har ansett plägsederna vid pennalismen räkna sin härkomst från slafvarnes frigifning i Rom, och det låter ej otroligt. I alla händelser blir man häruti varse månget spår från antiken, äfvensom

---

[1]) Jfr en under Carl Fr. Georgii utgifven Dissertation: *De origine initiationis Novitiorum in Academiis*, Upsala 1755, sidd. 14—17.

[2]) Bengt Bergius, *Nytt Förråd af äldre och nyare Handl. rör. Nord. Hist.* St. I, sid. 27.

flera jemnförelse-punkter med de ofvanför bemärkta medeltids-bruk, som stå i närmare eller fjermare gemenskap med skådebanan. Åtskilligt annat, som under Medeltiden och de derpå näst följande seklerna uppträdde såsom ämne för offentlig åskådning, hade något slägttycke häraf, synnerligast om det stod i något omedelbart förhållande till kyrkan och i allmänhet odlingen. Inqvisitionens autodaféer t. ex. närmade sig i vissa delar Romerska theater-föreställningar. Den fruktansvärda, med djefvulska bilder utsirade botmanteln [1] — sanbenito — var saffransfärgad; så äfven den Romerske histrionens drägt — crocata —; Inqvisitionens dödsoffer bar pyramidalformig mössa (coroza): en sådan bar ock stundom histrionen.

Än bestämdare antik pregel hafva de så kallade Folkmaskerna, eller de traditionella och stående folkcharaktererna. Sjelfva ideen af en stående roll är en klassisk tanke. Det allmänna, ideella, fullt plastiska, som här uttalar sig, var ett träffande uttryck af Grekers och Romares hela konst-åsigt, — så olika den moderna, hvilken, i grunden subjektif, syftar att utveckla sig till individualisering i det oändliga, samt till strängare natursanning. De gamle sökte blott träffa det ursprungliga och beståndande i naturen; liksom i fantastiska rymder, det stora och allmängiltiga: de nyare hafva allt mer och mer sökt återgifva det föränderliga, mimiskt rörliga och personliga. Vi skulle alltså kunnat i national-maskerna se en klassisk börd, äfven om ej den materiella anledningen till det se-

der-

[1]) Botkläder utgjorde i Tyskland en vanlig karnevalsdrägt, och deras begagnande för detta ändamål förböds. Se derom hos Büsching, i *Wöch. Nachrichten*, sidd. 131—132.

dermera öfverförde begreppet af en stående roll — larven eller ansigtsmasken — egde en sådan, och räknade sitt första Europeiska ursprung från Greklands bacchanalier och Italiens äldsta landtliga fester [1]). Redan den äldre Grekiska komedien upptog någongång bizarra masker, såsom fogel- och grod-ansigten; väggmålningar i Herculanum och Pompeji, antika vaser, kaméer, basreliefer och andra ålderdoms-fynd ådagalägga, att Romarne varit rika på fantastiska masker; deribland åsne- och andra djur-masker. De nyare folk-charaktererna bära jemväl många yttre kännetecken af antik upprinnelse. För mer än 100 år sedan anmärkte en stor kännare af Italienska theatern — Riccoboni —, att Zanni, som är ett gemensamt namn för Arlecchino och Scapino, till namn så väl som egenskap öfverensstämmer med den Sannio, hvarom Cicero talar; att Arlekin har lappdrägt (af röda, gula, gröna och blå färger; alltså de tre förstnämnda lika med ledamöterna af la Mère Folie), såsom Romerska Mimerna; har svart ansigte, på samma sätt som Mimerna, fuligine faciem obducti; är utan särskild fotbeklädnad, liksom det slags Mimer, hvilka af detta skäl kallades Planipedes; har afrakadt hår (jemnför hofnarrarne), i likhet med Romerska Sanniones [2]); man kunde tillägga motsvarigheten mellan Arlekins och de Romerska skådespelarnes vapen. Anledningen till Giangurgolo och Pantalone har man

[1]) I sistnämnda hänseende jemnför *Masken, ihr Ursprung* etc. Petersburg 1833.

[2]) Louis Riccoboni, *Hist. du Théatre Italien*, Paris 1727, sidd. 4—9.

man trott sig finna i det gamla Rom [1]); för Brighella har man uppsökt ett Grekiskt ursprung i den gamla *βϱίκελος*, som lärer ha varit en tragisk mask [2]). De Atellanska fablernas narr, Maccus eller Mimus Albus, var hvitklädd, hade oformlig näsa, samt puckel fram och baktill [3]); likaledes Pulcinella, sådan han först beskrifves. Den idé, som ligger till grund för andra Italienska folkmasker, utan afseende på yttre kostym och enskilda attributer, återfinns ock i antiken. Så t. ex. utgör den Bolognesiske Dottore, med sitt pratsamma pedanteri, ett motsycke till den Romerska Aretalogus (antiken hade en särskild komisk mask för pedagogen): den putslustige skälmen Crispino till den Grekiske och Romerske Planus [4]). De Romerska dramaturgerna hade en särskild mask för fader-rollen; så Venetianarne i sin Pantalone. Den storskrytande krigaren Pyrgolinices i en af Plauti komedier (Miles Gloriosus) är alldeles samma grundtanke, som de Spanska och Italienska militär-maskerna, Capitan Matamors, Spavento, Fracasso m. fl., dem man sedan å nyo träffar i det regelbundna lustspelet hos sednare författare, t. ex. Horribilicribrifax von Donnerkeil och Daradiridatumtarides Windbrecher von Tausend Mord hos Gryphius, Didrich Menschenschreck och Jacob von Tyboe hos Holberg, Donnerpamp i Hallmans styc-

---

[1]) Se Ficoroni, cap. 8, pl. VIII, fig. 9, cap. 16, pl. XVI.

[2]) *Masken, ihr Ursprung.*

[3]) Ficoroni, cap. 9, pl. IX; Spalart, *Versuch über das Kostum*, Wien 1796 och följ., del. 3, sidd. 1057—58; *Magasin Pittoresque.*

[4]) Om de tvenne antika charaktererna se Flögel, *Gesch. d. Hofnarren*, sidd. 124—128.

ke af samma namn. Ger man akt på teckningarne till Terentii komedier [1]), så' finner man i slaf-rollerna, t. ex. Davus, Parmeno, Dromo [2]), Syrus m. fl., typen till en del nyare national-masker; det vexlande, låga, skälmaktiga och burleska i ansigtsspel, åtbörd och ställningar, — allt är der. Italienarens glada och humoristiska folklif har mångfaldigat, ofta förändrat den yttre skapnaden; men grunddragen äro förut gifna, och det är utan tvifvel märkvärdigt, att Neapel, i hvars grannskap det gamla Atella låg, än i dag är rikast på gycklande folk-charakterer; äfvenså, att Commedia del Arte, der masker uppträdde, i likhet med antikens fabulæ Atellanæ och mimi (namnet äfven för sjelfva skådespelen), utfördes till större delen impromtu och på folkspråket, samt, jemte tokroligheten, hade ett satiriskt innehåll [3]). Ämnet var gemenligen detsamma hos Italiens gamla och nya invånare.

De stående folkrollerna träffas, mer och mindre naturaliserade, öfver allt i Europa, och allestädes, utom tilläfventyrs i Spanien, synbart, om icke alltid omedelbart, efterbildade från Italienarne. I Spanien upptäckas ruiner

---

[1]) Se *Terentii Comoediæ, cum personarum figuris æri accurate incisis ex MS. Cod. Bibl. Vaticanæ, Urbini 1736.* Handskriften ansågs, vid utgifvandet, vara minst 1000 år gammal.

[2]) *Dromo* är en tjenares namn i Svenska tragikomedien *Judas Redivivus*, af år 1614.

[3]) Angående Romarnes mimiska skådespel se Schöll, *Hist. abrégée de la Litt. Rom.* Paris 1815, Tome I, sidd. 203—205. A. W. Schlegel (*Ueber Dram. Kunst und Litt.*, Th. 2. Abth. I) säger, att Atellanska spelen utfördes på Oskiska dialekten, och gåfvos i början impromtu.

af Romerska theatrar, och det är icke otroligt, att Romarne, under sitt dervarande herravälde, låtit uppföra spektakler [1]). Osannolikt är ej heller, att de Spanska folkmaskerna, åtminstone till en del, bildats af äkta antika elementer, ehuru allt mer och mer fritt individualiserade genom en snart vunnen sjelfständighet i nationalitet. Cosme, Biscaino, Gracioso, Leporello (hvaraf Tyskarnes Lipperl), Figaro m. fl. höra hit. (Figaro bär, liksom slafvarne hos Terentius, ett nät, i form af en fiskkasse, på hufvudet: resilla; den lärer ock tillhöra Andalusiska folkdrägten, i hvilken han är klädd). Hos andra folkslag åter torde national-maskerna kunna anses hemtade från Italienarne, om de ock slutligen fått en för hvarje folk charakteristisk pregel, hvarmedelst de, i förening med de öfriga småningom lokaliserade ämnena af antikens lägre komedi, blefvo källan för det nationella lustspelet i det nyare Europa. Bland dessa folknarrar eller stående roller äro Hans Wurst, Hans Knapkäse, Jahn der Kurzweiler, — modifikationer af Arlekin och hans stallbröder; Eulenspiegel (på Franska Ulespiegle, l'Espiègle) är ett slags Scapino. Holländarne ega sin Toneelgek (en art Polichinell) och Pekelharing (Tyskarnes Pickelhering, en Arlekin); Fransmännen, utom flera med Italienska namn, äfven Jean Potage (hvaraf Tyskarnes Schambitasche eller Schrämmgens), Pathelin, Turlupin (ett slags Brighella), Mayeux, Gilles, Pier-

[1]) Ekloger, som man tror ha varit i det gamla Rom använda äfven såsom theaternöje, utgöra en af Spaniorernes äldsta dramatiska former. Dylika uppfördes eljest under Medeltiden i klostren. Se vidare härom hos Charles Magnin, *Revue des Deux Mondes*, 1835, Tome 2, sid. 616.

rot (It. Pietro) o. s. v.; Engländarne Jack Pudding, John Bull, Punch (förkortning af Puncinello eller Pulcinella). En gammal anmärkning är, att folknarrar ofta erhållit vedernamn efter en älsklingsrätt hos nationen, t. ex. Jean Potage, Jack Pudding, Maccheroni (hos Italienarne fordom en allmän rubrik för dylika personer), Hans Wurst, Hans Knapkäse, Pekelharing. De föreställas ock gemenligen såsom glupska snyltgäster, — de gamles Parasiter.

Sverige, aldrig fullt sjelfständigt på något dramatikens fält, har ej heller, så vidt oss är bekant, haft någon egentligen lokaliserad folkmask. Dummer Jöns, Jon Blund och andra personifikationer af vissa svagheter äro blotta abstraktioner, utan åskådlighet och dramatisk bestämdhet. Hos Messenius och andra ser man personer med anspråk på rolighet, men utan individualisering. Utländningens *stående roller* hafva ej heller ofta vunnit inträde i de till vår tid bevarade skådespelen af Svensk härkomst. Till dylika exempel hörer emellertid det redan anförda om ulspeglar ("Uhr-speglar") i en gammal ballett. Arlekin uppträder någongång i de efter Franskan danade skådespelen vid medlet af 1700-talet; äfvensom i ett par af Hallmans stycken: Petis och Telée, samt Bousaronerne. Eljest sällan, om man undantager främmande pantomimballetter. De enda drag af theatraliska folktyper, med mera sjelfständigt lif, måste sökas hos Bellman och Hallman, i deras Mollberg, Fredman, Nasenblom m. fl., änskönt inskränkta inom ett enda national-lyte — dryckenskapen —, och i rent objektift hänseende svagt bildade. Huruvida åter de utländska folkmaskerna här i landet visat sig i de tider, från hvilka inga skriftligen upptecknade skådespel

numera förefinnes, är en fråga, hvars besvarande vi uppskjuta, tills den kan ses ur en allmännare synpunkt.

Om denna sista undersökning ej omedelbarligen lemnat stor afkastning för den Svenska theaterns äldsta historia, så lärer dymedelst ändock den ny-europeiska skådebanans allmänna ställning till antiken blifvit något närmare bestämd. De förut anförda Latinska namnen på gycklare, äfvensom jongleur, gleeman, minstrel, spilman m. fl., voro under Medeltiden stående rubriker för allt slags putsmakare och skådespelare, jemväl hofnarrar och folknarrar. Att Sveriges lekare och dylika ej härifrån gjort ett undantag, synes kunna förutsättas; och enär de för öfrigt, såsom af det föregående torde vara temligen uppenbart, delte öde och bestämmelse med sina jemnlikar annorstädes, är deras förbindelse till antiken också dermed angifven. Skulle ock konstframställningen i vårt land utvecklat sig i en öfvervägande lyrisk rigtning, så vore detta blott det äldsta vittnesbördet derom, att, under Nordens kalla himmel, känslan och betraktelsen sluta sig inom sin egen verld, utan att kunna annorlunda än lyriskt uppfatta tillvarelsen, och utan benägenhet att meddela sig i åtbörd och öfverhufvud med yttre lif.

Den allmänna slutföljden, att de nyare folkslagens äldsta theatraliska föreställningar leda sitt ättartal från Roms herradöme, väcker måhända betänkligheter; men, i det hela, hvad innehåller den mer, än hvad som gäller bildande konst? Måste ej Germanerne, så väl som de Christna i Rom, oaktadt sin rättrogna afsky för hedendomens gestalter, ändå i måleriet tillgripa den spridda återstoden af Grekisk-Romersk technik? Måste ej Anglo-

sachsare och Tyskar i början uppföra sina architektoniska försök på ofri grund, på spillror af Byzantiaskt urartad byggnadskonst? Det gick långt om, innan man, famlande efter sättet att gifva den nya idé-verlden yttre åskådlighet, omsider kom att råda om sig sjelf. Det kan icke ha varit annorlunda med skådespelet, hvars antika skaplynne dessutom var svårare att utrota, emedan den sceniska konstens minnen icke, i likhet med bildstormandets föremål, kunde helt och hållet undanrödjas. Germanerne hafva icke bevisligen till Europa medfört någon art af skön konst; och om ur de råa former af musik och tilläfventyrs af theater, hvilka de liksom andra folk ursprungligen egt, också, under andra förhållanden, en sjelfständig konst kunnat utveckla sig, så är deremot ögonskenligt, att en så svag brådd ej kunde emotstå inflytandet från en i detta afseende högre bildning, och att den från *Italien* utgångna katholicismen skulle öfverallt medföra den konst-åsigt, som i densamma låg slumrande under en grotesk yta, jemte alla de med den religiösa kulten förbundna konst-arterna. Hvad Italien sjelf beträffar, är det tydligt, att folket der hade svårt att skilja sig från hedendomens sedvänjor, nöjen, föreställningssätt och hela verlds-åskådning; och då det ännu, ehuru under den helige fadrens närmaste uppsigt, fortfar att förblifva det mest hedniska af alla Christna, hvad är underansvärdt, att detta i högre grad varit tillförene händelsen? Lätt låter det för öfrigt tänka sig, att de från Etrurien härstammande, af Histriones (ett Etruriskt ord) uppförda pantomim-balletterna; de från Oskierna hemtade Fabulæ Atellanæ, i förening med de seder-

mera uppkomna Mimi [1]) — alla uti Italien inhemska — skolat, under Barbarernas sköfling, längre kunnat hålla sig uppe, än det regelbundna skådespelet; dels emedan detta sistnämnda redan i Vest-Roms sednare tider upphört att intressera allmänheten, dels emedan det, gemensamt med litteraturen och öfverhufvud den högre odlingen, blef offer för den inkräktande råheten; då deremot scenens friare nöjen, såsom regellösa och mestadels improviserade, voro mindre beroende af kulturens skiften, och derjemte, såsom hos Italiens invånare rent fosterländska, skulle vinna ett lifligare tycke, än qvarlefvorna af den skriftlärda, på Greklands litteratur formade dramatiken, af hvilken blott de i större mån burleska elementerna (t. ex. slaf-rollerna) kunde i tidernas längd fasthålla sitt intresse för Romarnes vanslägtade afkomlingar. Redan Riccoboni var, i det hufvudsakliga, af denna åsigt [2]); en annan behörig domare öfver Italiens fornminnen — Muratori — biträdde ock meningen, att i det landet de gamla Latinarnes histrioniska och pantomimiska konster aldrig varit utdöda, änskönt han för detta påstående ansåg svårt att åstadkomma en tillfredsställande bevisning [3]). Före dem begge hade Salmasius yttrat: "et sane quas hodie agunt et vocant Itali comœdias, mimi sunt et planipedes verius quam comœdia. Personas tantum habent ex comœ-

---

[1]) Jfr Livius, Lib. VII, cap. II. Schöll, sidd. 75, 140, 208, 223.

[2]) Se flera ställen i *Hist. du Th. Ital.*

[3]) Se *Ant. Ital.* Tom. 2, sidd. 847—848.

dia" [1]). — Från detta hos Italienarne städse gifna företräde åt buffonerier, och i allmänhet glada men osammanhängande farcer, bör härledas det egna fenomen, att detta folk, så rikt och stort så väl i epik som lyrik, hittills icke uppvisat en dramaturg af första ordningen.

Karnevalen var det företrädesvis, som qvarhöll minnena af det gamla Roms burleska theater och bacchanaliska fester, samt öfverförde dem till andra länder. Antikens fantastiska nöjen genomlefdes å nyo under de dagar, då man, med fastans hårda försakelser i sigte, ville på sistone slå sig riktigt lös. Från början omfattande blott de tre sista dagarne före fast-tiden, men sedan utsträckt, stundom ända från Trettondedagen, fortgick karnevalen såsom katholicismens verldsliga medfölje, och spridde sig öfverallt. Karnevals-skämtet antog snart egenskapen af skådespel i vanlig mening, ordnande till ett helt de fria grupperna af upptågsmakare; och när de med antikens löjliga tillhörigheter utstyrda personerna lyckats att träffa någon sida af nationaliteten, med qvickhet, fintlighet och humor uttrycka någon känd allmännare svaghet, satirisera gängse dårskaper o. s. v., så uppstod häraf en stående roll, en folkmask; ofta troligen redan i antiken till alla väsendtligheter fulldanad, ofta en sammansättning af strödda så väl gamla som nya beståndsdelar. Så bör åtminstone upphofvet till Commedia del Arte, liksom till andra länders karneval-spel, naturligast kunna förklaras. Med visshet känner man, att på 1400-talet denna art af drama öfvergått till skriftlig behandling,

---

[1]) Salmasius, *Plin. Exercit. in Solini Polyhist.* Paris 1629, cap. 5, sid. 109.

ehuru icke allestädes med bibehållande af national-masker. Fransmännens farces [1]) och sotties eller sottises, äfvensom Tyskarnes Fastnachtspiele, höra hit (Tyskarnes äldsta dramaturger — Mästarsångarne — bland hvilka Hans Rosenplüt, Hans Folz, Hans Sachs äro de ryktbaraste, skrefvo fastlags-spel). Att dylika, såsom sjelfbestående skådespel, funnits hos andra folk, torde kunna antagas; såsom mellanspel träffa vi dem emellertid äfven i sednare tidehvarf, och sjelfva detta användande hänvisar på Rom, der Atellanska fablerna inflätades i tragedien, i stället för chörerna [2]). Så var äfven fallet med de Italienska intermedii [3]); så med de Spanska entremeses och saynetes, med de Franska entremets eller intermèdes; i England voro interludes ganska vanliga, och en sådan, utförd af clowns, som tala, dansa, sjunga och öfva stumt spel, finns såsom mellan-akt i Shakspeares Midsummernight's-dream; Tieck omtalar Engelska jiggs, såsom mellanspel och af stor likhet med de Tyska fastlags-spelen [4]). En Svensk så kallad komedi: Surge, författad af Chronander och uppförd i Åbo 1647, eger ock så kallade facetiæ intercalares, hvilkas innehåll, alldeles såsom Schöll beskrifver representa-

[1]) Rörande dessa yttrar Salmasius (på anf. st.) "*at quos in exitu Tragœdiarum reponunt Gallici histriones et farcias appellant, puri puti sunt mimi.*"

[2]) Se Livius på det förut anförda stället, samt Schöll, sid. 140. De Grekiska Satyrspelen begagnades på samma sätt.

[3]) Riccoboni, *Refl. Hist. et. Crit. sur les diff. Th. de l'Europe*, Paris 1738, sid. 38.

[4]) *Deutsches Theater*. Band. I, sidd. XVIII—XIX.

tionen af de Oskiska farcerna, fördeltes mellan akterna. Mellanspelen i Surge utgöra en lägre, plumpare, af bönder framställd behandling af samma ämne, som den egentliga komedien. I äldsta dagar torde intermederna begagnats i de andliga skådespelen, till en omvexling af dessas allvarsamma ton, hvilken hade svårt att i längden hålla åskådaren vid spänd uppmärksamhet; sedermera blefvo de ofta, såsom divertissementer, instuckna äfven i andra dramer af strängare ton eller större regelbundenhet. Ett Svenskt exempel af det förra fallet lemnas i en "Andeligh Tragoedia om the tree wisa Män" (af Hans Olffson, tr. 1635), hvarest, efter första aktens slut, dessa ord förekomma: "I medler tijdh figurera eller något annat kortt wijl" (Kurzweile); — förmodligen skuggspel, pantomim eller annat upptåg. I Rosenplüts komedi om Fortunatus heter det, än vid aktens slut, än midt i akten: "*allhier agiret Pickelhering*"; på gamla Engelska theatern förekom ofta, vid dylika tillfällen, dumb show (pantomim).

I afseende åter på tillvarelsen af en Svensk fastlagsdramatik i egentlig mening, sakna vi bestämda underrättelser. Att ickedessmindre någon art af karneval, med förklädnad och plumpa uppträden, här i landet varit öflig under den katholska tiden, kan slutas af det följande:

Uti berättelsen om den skymfliga behandlingen af Peder Sunnanväder, Peder Matthei och Mäster Knut, nämnes, att de "bleffue införde i Stockholm genom Norra Port medh en Fastelagen, them til Försmädelse, Hån och Spott, och wore klädde i gambla uthnötte och slarffuota Chorkåpor" (man erinre sig narrfesten), "äther affuoga satte på suultna Hästar, Her Peder Sunnanwä-

dher medh en Halm Crona på Huffuudet och ett Träswärd widh Sijdhon" (Arlekins vapen), "och Mester Knuth medh en Biskopz Hatt aff Näffuer" (Narr-biskopen hade ock en dylik prydnad), "och följde them en stoor hoop i Larff-ua klädher" (maskerade personer), "som ropade til Folcket"; slutligen att, när delinqventerna ställdes på schavotten, "wordo monga Rijm them til stoor Spott ther upläsne aff them, som i Larffua kläderne wore" [1]. I Arnold Messenii komedi om K. Gustaf I:s Regemente, har Dokt. Peder Galle uttrycket "Spott och fastelagh" för Mäster Knuts och de öfrigas straff [2]. Äfvenledes förmäles, att då Biskop Brask såg hos sig K. Gustaf såsom gäst på Biskopsgården i Linköping, gjorde han, för att roa Konungen, "sigh sjelff til Fastelagen", eftersom han var en "förslagen man, och wiste tämeligh wäl til at umgå medh Hoffsaaker" [3]; af hvilken slut-anmärkning vill synas, som jemväl vid Svenska hofvet sådana nöjen ej voro ovanliga (att för öfrigt, utomlands, prester ofta deltogo såsom spelande i gyckel-tillställningar, är så mycket vissare, som dem mer än en gång förböds, att vara joculatorer). Vidare heter det i Vesterås recess 1527, det Konungen fruktade, "att slige fastelagen företoges med honom, som med mongom androm skedt är" [4]; på ett annat ställe säges, att Konungen hellre ville lemna spiran, "enn att man skall tagha sigh nogon ny fastela-

---

[1]) Tegel, *K. Gustaff den förstes Hist.* D. I, s. 137.

[2]) Se Palmsköldska Manuskript-Samlingen, Poet. XXVIII (på Upsala Bibl.), akt. 3, sc. 3.

[3]) Tegel, sid. 177.

[4]) Stjernman, *Riksdagars och Mötens Besluth*, Del. I, sid. 58.

gen för med honum" [1]). Likaledes klagar Olaus Petri, att af gudstjensten blifvit "fögho better än en fastelaghen" [2]), och berättar, huruledes Luther bestraffade det ofoget, att tiggarmunkarne missbruka Mariebilderna, och "löpa om landet medh i fastelaghens wijs" [3]). Andra exempel att förtiga.

Uti förklaringen af ordet "Fastelagen" har säkerligen Ihre rätt, då han sammanställer det med det Tyska Fastelabend och det Danska fastelavn, båda utmärkande detsamma som Fastnacht; eller, i ursprunglig mening, sjelfva aftonen och natten före fastan; i härledd betydelse, hela karnevals-tiden. Måhända blef sedermera Fastelagen namnet för hufvudpersonen i maskrad-upptåget, sålunda motsvarande Tyskarnes Fastnachtsnarr eller Fastnachtsteufel; slutligen blef den en stående bemärkelse på ett oförskämdt gäckeri i allmänhet, liksom Fastnachtstreich. Fastelagen var utan tvifvel från början detsamma som Fettisdag, eller tisdagen näst efter vår nuvarande fastlagssöndag (Esto mihi), då man som mest förplägade sig, samt öfverhufvud gjorde sig lustig och öfverdådig. Med den derpå följande onsdagen — den rätta Askeonsdag — begynte fastan, såsom den ännu gör i katholska länder; och om också seden, att kläda sig i säck och asko, härstammar från Judendomen, lärer den dock i den katholska ritualen upptagits såsom sinne-

---

[1]) Dersammastädes, sid. 65. Jfr ock Ihres *Gloss.* art. *Fastelagen*; Fant, *De origine ludorum mimicorum*.

[2]) Se hans Handbok i Troils *Skrift. och Handl. til Upplysning i Sv. Kyrko- och Reform. Hist.*, D. 3, s. 42.

[3]) Ol. Petri Sändebref till Paulus Helie, hos Troil, Del. I, sid. 273.

bild af den med fastan inträdande reningen från hedendomens förlustelser. Genom ett felaktigt språkbruk betecknar likväl nu Askeonsdag onsdagen i påskveckan, änskönt Aschermitwoche, liksom det motsvarande ordet i andra språk, ännu har det gamla begreppet qvar, och denna dag således är förlagd i fastlags-veckan. Ifrågavarande förvexling, liksom den med Fastlag och Fasta, hvilka hos oss i allmänhet gälla som liktydiga, kan lätt förklaras deraf, att då genom Reformationen fastans betydelse, såsom lekamlig späkning, upphörde, och med henne äfven de föregående nöjena, skulle också den techniska bestämningen snart förlora sitt ursprungliga innehåll; hvarföre man utan svårighet flyttade reningsdagen in i påskveckan, — den enda, som i reformerade länder hålles i strängare helgd. På lika sätt har den så kallade Hetweggen, från början hörande blott till fettisdagens kräslighet, kommit att på sina ställen i Sverige utsträckas till fasttiden; användandet af Fastlagsriset (Tyskarne kalla detta bruk äfven Heetweggen-Abstäupung, hvilket erinrar om det gamla Svenska uttrycket "basa hetwegg"), i begynnelsen en ganska ohelig sedvänja under karnevalen [1]), har, i några landsorter, blifvit öfverfördt på långfredagen; såsom man trott, till symbol af Frälsarens lidande. I de

---

[1]) Huru ohöfviskt det fordomdags i Tyskland tillgick vid detta gyckel, kan erfaras af beskrifningen hos Büsching, i hans *Wöchentl. Nachrichten*, Band. I, sidd. 130—131. Der säges ock, att Hetweggen gafs såsom skänk af dem, hvilka fingo smaka fastlagsriset; detsamma berättar Ihre, i art. *Hetwegg*. På franska säges ännu *innocenter quelqu'un*, *donner les innocens à quelqu'un* (gifva någon fastlagsris), hvilket synes påminna om *la fête des innocens*.

flesta landskap utöfvas likväl detta bruk på fettisdag, och det Danska Fastelavnsrijs lärer beteckna det, som begagnas på fastlagsmåndag, för dem som försofva sig [1]).

Så väl dessa med den utländska karnevalen sammanhängande och hos oss ännu, oaktadt med förändrad syftning, qvarstående bruk, som de nyss anförda intygen härom från vårt Reformations-sekel, lemna det utom allt tvifvel, att någon karneval, under rubriken Fastelagen, här i fordomtimma varit gängse. Hvad Ol. Magnus härom säger, kan alltså få mera trovärdighet. Han berättar, att Maskrader anställdes, med vederbörande myndighets tillstånd, under de sex sista dagarne före fastan, när de Bacchanaliska sällskaperna (jemnför hvad som är förut sagdt om "Gilden") firade sina högtider. Som man, i anseende till handtverkarnes oförfarenhet, ej kunde erhålla finare masker, plägade förnämare personer öfverhölja ansigtet med svart *siden*, och på hvarjehanda sätt förkläda och förställa sig; men de lägre utstyrde sig med oxhorn, gethufvuden, antogo djurläten m. m. Utländska målare voro vid dylika tillfällen de oblygaste, att härma ohöfviska qvinnor, och tillåto sig denna oskicklighet äfven på andra tider än den vanliga, till allmän förargelse [2]). På ett annat ställe [3]) yttrar samme författare, att svärddansen utfördes de åtta sista dagarne före fastan. Om så varit, hade ett inhemskt

---

[1]) **Molbech**, *Dansk Ordbog.*

[2]) *Hist. de Gent. Septent.* Lib. 13, cap. 42. Såsom man ser hos Strutt (sid. 160), hade i 14:de seklet de Engelska *mummers* djurmasker, liksom karnevals-tratikanterna i Sverige. Dylika ses ock på antika afbildningar af gycklare.

[3]) Lib. 15, cap. 23.

nöje kommit att blanda sig med de främmande upptågen.

Alla vid den Svenska karnevalen förekommande benämningar vitsorda, att denna sed, lik så mången annan, öfver Tyskland hitkommit. Om den likväl, såsom der och annorstädes, äfven här utdanat sig mera dramatiskt, och ordnat sig till fastlags-spel i theatral mening [1]), så är all anledning för handen, att detta icke från improvisation hunnit att träda i skrift. Denna förutsättning kan skäligen bildas deraf, att intet spår af slika skrifter blifvit af efterverlden uppdagadt. Att öfverhufvud fastlags-dramatiken, derest en sådan hos oss egt rum, stannat på en låg utvecklingsgrad, förklarar sig ur den omständigheten, att den nationella individualisering, hvarpå karneval-theaterns utbildning och bestånd utomlands hvilade, här i landet hade att kämpa med en hos Svensken städse röjd osjelfständighet i dramatisk väg, — en företeelse, som, enär den oafbrutet intill våra dagar bevittnat sig sjelf genom en vågkastning mellan olika efterbildningar af utländningens dramatiska methodik, ömsom Tysk ömsom Fransk, gerna kan antagas såsom verklig i en tid, då Sveriges konst-

---

[1]) Kanske syftar härpå hvad Laur. Petri säger: "Oförsynthet, sjelfsvåld, narrspel och annat dylikt, som lättfärdigt folk pläga bedrifva, höfves så litet Evangelii tjenare", att "jemväl komedianter och gyckelspelare (*mimi et moriones*) för dessa fel icke gerna ses af de christligt sinnade; och likväl vet jag icke, hvarföre vissa af vårt stånd finna sig deraf så högligen förlustade." Se hans på Latin skrifna *Hypotyposes* hos Troil, Del. 4, sid. 263.

konstbildning ännu ej på allmänningen inhägnat ett särskildt fält. Någon grund härtill i folklynne, klimat, lefnadssätt och vanor måste finnas. Då emellertid fastlagsspelet ej fick tillfälle att lokalisera sig, och sålunda bli införlifvadt med det fosterländska elementet, så var naturligt, att de osammanhängande maskrad-tillställningar, som tillhörde karnevalen och utgjorde blott en ofödd dramatik, ej förmådde rotfästa sig i ett land, der kyrk-reformationen utdömde dem såsom qvarlefvor af katholicismen, — ett förhållande, som allenast till en del kunde inträffa i Tyskland, nemligen inom protestantiska länder.

Det enda exempel af egentligt fastlagsspel, vi uti Svenska Litteraturen kunnat uppspana, är en så kallad tragedi: "Alle Bedlegrannas Spegel." Men den förskrifver sig från 1600-talet [1]), och visar fastlags-spelet i dess öfvergång till vanligt skådespel [2]).

Eljest hafva visserligen ett par af vår tids författare vidrört fastlagsspelet, såsom någonting hos oss fordom tillvarande. Hammarsköld t. ex. [3]) yttrar, i anledning af Ol. Petri företal till Tobie Comedia: "liksom vi veta, att

---

[1]) Hammarsköld (*Sv. Witt.* uppl. 2, sid. 104) uppgifver 1686 såsom tryckåret för detta stycke. Förf. har dock sett en upplaga af 1647, hvilken angifver sig såsom den tredje.

[2]) Harald Olufssons *Wisbok* å Kongl. Bibl. upptager en folkvisa om en "bedell grann" jungfru; men ämnet är taget helt och hållet romantiskt, och eger med ofvannämnda skådespel endast det gemensamt, att jungfrun är sparsmakad på friare.

[3]) *Sv. Witt.* sid. 44.

det under katholska medeltiden varit öfligt på andra ställen, är det visst troligt, att så kallade **fastlagsspel** här hos oss i gamla tider blifvit uppförda. Men dessa extemporerades utan tvifvel." Hammarsköld har likväl här förblandat fastlagsspel och andligt skådespel, hvarom närmare skall upplysas, då Ol. Petri nyssbemälte företal blir ämne för afhandlande. Här bör emellertid erinras, att "fastlagen" ej kunnat blifva öknamnet på ett oförsynt narrverk, så vida fastlagsspelet haft en allvarsam religiös syftning. Fastlagsspel är ju blott en försvenskning af **fastelabendspiel?** Och hvad detta sednare vidkommer, så har läsningen af flera dylika öfvertygat oss om sanningen af den enstämmiga charakteristik, som rörande detta dramatiska slag lemnats af Tyska lärde [1]; enligt hvilken fastlagsspelet utgör en liten, från början extemporerad, komedi, under förklädnad uppförd af en fåtalig skådespelartrupp, i ett värdshus eller ett enskildt rum, utan dekorationer eller andra tillredelser.

Äfven Herr Wieselgren har i förbigående sysselsatt sig med redogörelse för denna art af dramatik. Han nämner, det K. Erik XIV år 1558 varit betänkt att uppföra "**Skouspil i fastelagen**" [2]. Vidare upplysning har för-

---

[1]) **Flögel** (*Gesch. d. Kom. Litt.* Band. 4, sidd. 291—293), **Tieck** (*Deutsches Th.* Band. 1, sid. VIII), **Büsching**, *Erzählungen etc. des Mittelalters*, Breslau 1814, sidd. 84—85.

[2]) *Sveriges Sköna Litteratur*, Del. 3, sid. 162. Här kan nämnas, att i Prins Gustaf Adolfs (sedan K. Gustaf II Adolfs) klädkammare träffades en "fastelags Cledningh, af Blå Taft"; enligt **Hallenberg**, *Sv. Rik. Hist. under Kon. Gustaf Adolf d. stores Reg.* Band I, sidd. 19—20.

modligen icke meddelats i den af Hr W. begagnade källa. Hr W. har derförutan antagit möjligheten, att följande "dialoger" kunnat vid fastlagsspelen användas [1]), nemligen 1:o "Samtal om Christi korsfästelse mellan en bedjande Christen och Jungfru Maria", — en af Hr Liljegren å nyo offentliggjord run-urkund [2]). — Så lifligt vi ock med Hr W. instämma i lofordet öfver denna högligen interessanta fornlemning, dess "natursanna pathos" och rörande behag, ja, om man så vill, äfven det på sitt sätt dramatiska skaplynnet; så kunna vi dock ej biträda äfven en villkorlig förutsättning af dess fordna användbarhet för theatern i allmänhet, än mindre för fastlagsspelet. Det är en lyrisk utgjutelse, som visserligen i denna egenskap kunnat utgöra det pathetiska innehållet af en särskild dramatisk situation; men fragmentet har för öfrigt intet slägttycke af medeltids-dramatiken utomlands, och ingen anledning är för handen, att man hos oss, i längst framfarna dagar, skolat ega den fina theatraliska instinkten, att såsom en af brännpunkterna i skådespelet inlägga ett lyriskt qväde, hvilket tillika hade alla egenskaperna att på skådebanan vara djupt skakande. Åtminstone vore det sällsamt, om, medan det öfriga Europas theater var rå och föga poetisk, Sveriges allena skulle utmärkt sig genom lyftning och ädelhet. Denna sjelfständighet och denna öfverlägsenhet i äldsta tider vore så mycket mer anmärkningsvärd, som flera århundraden efteråt visat en slafvisk härmning från Tyskan. Men ett sådant antagande, ehuru för national-känslan smickrande, är alltför äf-

---

[1]) *Sv. Sk. Litt.* Del 2, sidd. 498—503.

[2]) *Run-Urkunder*, Sthm 1833, sidd. 284—291; jfr s. 262.

ventyrligt. Fastmer ger det anförda exemplet skäl till den erinran, att lyriken svingade högt sina vingar, under det dramatiken låg öfvervunnen i striden med den yttre formens tvång. I allt fall kunde ifrågakomna fragment, genomandadt af djup religiös andakt, icke egnat sig åt fastlagsspelet. 2:o "Samtal mellan Jul och Fasta." Detta stycke är oss bekant endast genom Hammarskölds[1]) af Hr W. reproducerade korta anmärkning, medelst hvilken något begrepp om dess förhållande till karnevalsspelet ej kan bildas. 3:o Trætte imellum Jesum af Nazareth och Belial, hvars hufvudsakliga innehåll Hr W., efter Peder Syv, meddelar; enligt hvilket dock dialogen synes tillhöra Medeltidens andliga drama, *de så kallade* Mysterierna. Ämnet är till en del detsamma, som i tvenne sednare skådespel: Itt Gudeligit Samtaal eller Andeligh Prosopopeiæ Dickt (en öfversättning af Jos. Cherberus, tr. 1642) samt Thet Himmelske Consistorium (af Pet. Carstenius, uppfördt på Wiborgs slott 1674), för hvilka mönstren ovedersägligen äro att söka i Mysterierna, sedan dessa antagit något af Moraliteternas allegoriska drägt. 4:o "Aff huru kroppin och själen thrätte." Stycket, som ej är uppställdt i samtal, har i och för sig ingenting dramatiskt, och synes vara för långt (8 folio-sidor), att ha kunnat uppläsas vid en theater-föreställning [2]). I sin egenskap af religiöst-didaktisk betraktelse har den ej heller något med karnevalens theater gemensamt.

---

[1]) *Sv. Witt.* sid. 23.

[2]) Jfr handskriften i Kongl. Bibliothekets Nedra Galleri, sign. D. 4.

Tecknen till fastlags-dramatik, i dess sannskyldiga och strängare mening, äro alltså hos oss ganska få. Utomlands, särdeles i sin födelsebygd — Italien —, har den emellertid länge upprätthållit sig; i protestantiska länder endast så vidt den kunnat fullt lokalisera sig. Omsider har den tagit sin yttersta tillflykt hos dock-theatern, der än i dag Cassandrino, Hans Wurst, Punch och deras vederlikar framträda, och der de föra ett sjelfständigare lif, än i tjenst hos balettmästare, konstridare och maskrad-tillställare, hvilka för öfrigt upptagit endast Arlekin, Polichinelle, Pajazzo (Pagliaccio), Pierrot och några andra. Sjelfva karnevalen fortfar på vissa ställen föga mer än till namnet (t. ex. i Frankrike, af alla icke-protestantiska länder det minst katholska); men qvarstår hos Italienare i sin nära ursprungliga skepnad, hvilket utgör det sista intyget, att dylika nöjen hos dem räkna sitt upphof och sin nationalitet. Ickedessmindre har karnevalsdramat, under nya namn och nya förädlade former, mer än en gång visat sig i dramatikens historia, jemväl den Svenska; men innan vi uppteckna dessa tilldragelser, blir nödigt, att gå några sekler tillbaka, för att öfverskåda ett annat, för Medeltiden eget, dramatiskt slag, — Mysterierna.

Liksom man vet om de flesta folk i hedna tider, att dramatiken utvecklade sig ur gudstjensten, hvars hemliga ceremonier utgjorde till en del ett slags theatralisk framställning af Gudarnes gerningar och öden; likså utvecklade sig Medeltidens äldsta sjelfständiga drama — det andliga skådespelet — ur den Christna lärans urkunder och myther. Den religiösa utgångspunkten iakttager man redan i den brokiga och sjelfsvåldiga tempel-dramatiken under

de första seklerna efter Vest-Roms fall: man ser deruti ett verldsligt sinnes försök, att lefva under blandade hedniska och christna former. Presterna, som härtill sjelfva gifvit initiativen, funno dock snart, att deras verk, sedan det väl kommit i profana händer, blef dem öfvermägtigt, och de borde följaktligen vara betänkta, att möta faran på hennes egen väg. Hågen för theaternöjen, en gång uppväckt, stod ej sedan att qväfva, emedan sederna äro mägtigare än lagarne. Sannolikt dels af nitälskan för kyrkans yttre välde, dels af oegennyttig värma för den nya läran, dels af omvårdnad för sederna, sökte man alltså bemäktiga sig det farliga ämnet, ledande detsamma i en ädlare riktning och omebelbarligen i Christendomens anda. Till hjelp härvid kommo pilgrimerne, hvilka från besöket i Palestina eller andra heliga ställen hemfört icke blott enthusiasm för Christendomens sanningar, men ock en af religiösa bilder lifligt utsmyckad fantasi, som skapade underbara och hänförande dikter, underhållna af den menniskan medfödda älsklings-föreställningen att ha sett något ovanligt, och älsklings-lusten att få berätta sällsamma ting. Jorsalafarare och andra heliga vandringsmän uppställde — så förmodar man — i en art dramatisk behandling sina minnen och syner, samt bildade, i förening med presterskapet och munkarne, en theatralframställning af sakramentena, underverken, Frälsarens pino-historia och trons öfriga hemligheter. Genom denna på sitt sätt mystiska behandling, kunde, å ena sidan, Christendomens lärdomar lifligare inskärpas, då de togo inbillningskraftens hela verksamhet i anspråk; å den andra, dessa lärdomar bära frukt, utan att Bibel-urkunderna i sin äkthet behöfde åt folket öfverlåtas, och såmedelst det katholska kleereciets ömma-

ste intressen blifva för nära trädda. Troligen gjorde man ofta af nöden en dygd, och samma personer, som ifrat mot den hedniska skådebanan såsom ett djefvulens verk, tillegnade sig likväl sjelfva framställningsmedlet; kanske icke alltid af blott religiöst nit. Så uppstodo medeltidens Mysterier, hvilka tvifvelsutan i alla Christna länder gjorde sitt korståg mot antikens theater. Redan i 4:de århundradet sågs på Roms skådeplats ett och annat förebud till den Christna åsigten af scenens konst [1]; men först långt efteråt synes man ha gifvit offentliga skådespel, i hvilka den obemängda Christendomen uttalte sig [2]. Det äldsta af Lessing [3]) kända fenomen i detta hänseende, är ett på 1100-talet förekommande i London, der man i stället för theatraliska spel ("pro spectaculis theatralibus, pro ludis scenicis") gaf heligare skådespel, framställningar af underverken och martyrernas lidande ("ludos sanctiores, repræsentationes miraculorum" etc.). Warton omtalar, utom dessa skådespel, äfven ett om den heliga Catharina, uppfördt 1100 [4]. Dessa bibeldramer

---

[1]) En intressant afhandning, som upptar denna fråga, är författad af Charles Magnin, och är, under öfverskriften *La Comédie au IV:e Siècle*, att finna i *Revue des deux Mondes* för Juni månad 1835. Den utgör en del af samma författares i Paris hållna föreläsningar, öfver den moderna theaterns ursprung, dem han lofvat fullständigt utgifva.

[2]) Det berättas likväl om Apollinaris från Alexandria, som lefde i 4:de seklet, att han skrifvit tragedier och komedier med anledning af den Heliga Skrift (se Jöcher's *Gel. Lex.*)

[3]) Se hans förut åberopade skrift, sid 270.

[4]) Vol. I, Diss. 2 och sid. 236.

hette i Italien Figure, då ämnet var hemtadt ur gamla Testamentet, Vangelj, då det tagits ur det nya; Misterj, då tros-hemligheter föreställdes; eljest öfverhufvud Commedie spirituali eller Commedie sagre. Häremot svarade Spaniens Vidas de Santos, och troligen äfven, från början, Avtos sacramentales; Englands Miracles och Mysteries; Fransmännens Mystères, som alstrat den numera vanliga benämningen.

Dessa Mysterier utgjorde, liksom den äldsta Christna målarkonsten, egentligen en behandling af Bibliska historien, särdeles nya Testamentet, och ur detta företrädesvis berättelserna om Christus och Jungfru Maria; annars de om patriarker, martyrer och apostlar; derförutan dramatiserades helgon-legender och hvarjehanda munk-traditioner. Detta allt befanns ej sällan vanstäldt af vidunderliga tillbehör och en, åtminstone för vår tid, löjlig användning af sjelfva andaktens föremål. Hedendomen ville gerna vid något tillfälle gifva sig luft, och för att tillvinna det allvarsamma skådespelet ett lifligare deltagande, skapade man en narr-roll, och gaf den åt djefvulen, som, till publikens stora förnöjelse, illa tilltygades, så snart lägenhet dertill vardt beredd [1]. I förstone lärer den lilla flyttbara thea-

[1]) För att vinna samma ändamål af förströelse och glädtighet, utan att störande inverka på uppfattningen af det heliga skådespelet, har man tilläfventyrs sedan derifrån afskilt det komiska, och af detta gjort mellanspel med sjelfständig syftning. Öfverhufvud bör likväl anmärkas, att i Medeltiden, då bokbildningen ej hunnit att uppdraga skarpa gränslinier mellan särskilda vitterhetsslag, det allvarsamma och det löjliga ofta parades invid hvarandra. Ännu hos Shakspeare förmäler sig stundom ett tragiskt element med ett komiskt.

tern uppställts i kyrkor och på kyrkogårdar; de spelande bestodo af pilgrimer och klostertjenare; representationen skedde på de stora helgedagarne. Sedan lärdomen flyttade sig utom kyrkan och klostren, var skådespelets genaste väg till allmänna undervisningsverken (i England var theaterns hufvudsäte i jurist-seminarierna, — Inns of Court). Småningom ordnade sig theater-trupper, bland hvilka de ryktbaraste voro brödraskapet del Gonfalone, stiftadt 1264, och la Confrerie de la Passion, hvarås privilegier föruntes år 1402. Nu blef äfven theater-inrättningen utvidgad, och ehuru den jemväl sedan lärer någongång varit i liten skala tilltagen, i fall man kan förlita sig på Victor Hugos beskrifning i Notre-Dame de Paris, så synes den dock allmänneligen haft en större tillrustning, helst personalen ofta var utomordentligt talrik. Alldenstund i en tid, då folken sinsemellan utvexlade så många vanor och kultur-former, sannolikt äfven theaterns materiella förhållanden och det sceniska framställningssättet varit öfverallt i grunden nära enahanda, bör en charakteristik af den utländska theatern ega någon tillämplighet här. Vi meddela fördenskull en sådan, i enlighet med hvad Fransmännen — fullständigast af alla — öfver detta ämne antecknat.

I fonden syntes flera afsatser eller våningar, af hvilka den öfversta föreställde Paradiset, der Gud Fader satt på en thron, hvitklädd och med krona, på sidorna omgifven af Freden och Rättvisan, samt, under dem, af Barmhertigheten och Sanningen; omkring, på skyar, sutto Englar, den ene öfver den andre. De öfriga afsatserna föreställde de olika lokalerna för handlingen, och till yttermera visso voro inskrifter öfver hvardera anbragta, för att

tillkännagifva platsens bestämmelse [1]). Till höger syntes en galge; till venster en art af niche med förhängen, hvilka för åskådaren borde dölja hvad som ej finge profaneras, såsom Christi omskärelse, Jungfru Marie nedkomst o. s. v. Helvetet var beläget der nu sufflörsluckan står, och utgjordes af ett drak-svalg, som öppnade och tillslöt sig, för att låta afgrundens andar (styckets komiska personer) fram- och återträda. Derinvid reste sig ett torn med ett gallerverk, hvarinom "de utvalde" vistades. Själen föreställdes medelst en slöja, som betäckte skådespelaren från topp till tå, och var hvit för saliga, men svart för osaliga. På båda sidor om theatern funnos lektare för sådana spelande, som ej voro framme på scenen; när deras roll begynte, stego de ned från lektaren, och när de fulländat scenen, satte de sig åter upp, utan att före rollens slut någonsin försvinna ur publikens åsyn, ehuru de ansågos frånvarande i samma stund de intagit den sittande platsen. Vissa stycken sjöngos, stundom i chör. Skådespelet var försedt med prolog och epilog, hvilken sistnämnda slutade med te deum laudamus eller annan åkallan. Det varade stundom i flera dagar (hvaraf journées, ånyo upptaget af vår tids Fransmän, såsom motsvarande akter, i likhet med Spaniorernes jornadas), och räckte hvarje dag så länge, att representationen stundom måste afbrytas, då åskådaren begaf sig hem att spisa [2]).

---

[1]) I England, ännu vid Shakspeares tid, brukades på theatern skyltar, som antydde hvarest handlingen tilldrog sig, och hvilka ombyttes, när hufvudpersonen skulle begifva sig till annan ort.

[2]) Jfr Parfait, Tom. 1 & 2; *Hist. Univ. des Th.* Tome XI, part. 1; en artikel i *Musée des Familles*, angående *Mystère de la Passion*, m. fl. skrifter.

Sjelfva denna theaterns byggnad och inrättning bör man känna, om också endast för att rätt kunna uppfatta den sceniska utförbarheten af flera bibeldramer med ett sednare datum, samt den grad af yttre sannolikhet, man i äldre tider sökte gifva åt en theatralisk föreställning. Tillredelserna hafva naturligtvis måst lämpas efter tillfälle och behof; hos oss kan man äfvenledes förutsätta, att allt tillgått enklare och ofullständigare, törhända råare och enfaldigare, dock i stället med mera allvar och andakt. Hvarest för öfrigt Christendomen framträdt, har troligen bibel-dramatiken inställt sig. Till och med hos de Christna i Siberien har man deraf sett omisskänneliga tecken. Resande berätta, att ännu, i kyrkan S. Clara i Neapel, dylika skådespel uppföras under den heliga veckan [1]).

Inom gränsen af den i handskrift eller tryck bevarade Svenska litteraturen, har man hittills icke upptäckt något skådespel af Mysteriernas äldsta form; men denna temligen nära är vårt äldsta tryckta skådespel, Tobie Comedia (af Olaus Petri), hvars äldsta upplaga är af år 1550; äfvensom ett litet bibel-drama (sannolikt från sednare hälften af 1500-talet), benämndt: Om Meniskiones skapelse och hennes fall [2]). Båda

[1]) Tieck yttrar (*Shakspeares Vorschule*, Leipzig 1823, sid. XII), att den äldre skådebanans gestalt, som utvecklat sig ur Mysterierna, var i det hufvudsakligaste öfverensstämmande med Athens.

[2]) Hammarsköld har (*Sv. Witt.* sid. 60) antagit Aschaneus såsom författare af så väl detta stycke, som ett annat: *Holofernis och Juditz Historja;* dock, som det synes, utan annat skäl, än att de finnas (i samma band) bland Aschanei handskrifter på Kongl. Bibliotheket.

dessa i knittelvers affattade stycken hafva Mysteriernas hela-enfald och ofullkomlighet; men de oheliga eller komiska elementer, som förefinnas i en del utländska, t. ex. Franska, Mysterier, äro här helt och hållet bannlysta; djefvulen uppträder, men utan någon egenskap af narr. De öfriga interlokutörerna äro ej heller många. Samma anda och stil råda här, som i träsnitten till en del gamla bibel-upplagor. Något större utbildning röja följande stycken, alla andliga och på knittelrim författade: Holofernis och Juditz Historja (från slutet af 1500-talet, ehuru lifligare än ett par sednare), Josephi Historia (tr. 1601), K. Davids Historia (tr. 1604), Judas Redivivus (förf. 1614, den utmärktaste af alla), Tragoedia om the tree wijsa Män (af Hans Olffsson, tr. 1635), Salutaris Jesu Christi Nativitas (af Petr. Pachius, på Tyska, tr. 1638, året förut spelt inför Drottning Christina), Acta et Martyria Apostolorum (af Brasck, på Svenska, tr. 1648), Rebecca (från Latinet efterbildad af Joh. Beronius, tr. 1674); ännu något hithörande skådespel, af hvilket Förf. ej haft tillfälle att taga närmare kännedom, torde kunna tilläggas. Större delen af de uppräknade följa troget bibeltexten, och samtligen äro de bildade i stilen af Tyska Mästarsångarnes andliga dramatik; men sjelfva ämnena äro desamma som i Frankrikes och alla öfriga länders Mysterier. Friast behandlad är Judas Redivivus, som upptager trolldom, och har några äkta tragiska beståndsdelar, ehuru icke fullt njutbara i den kärfva och enformiga knittelversen. På gränsen mellan Mysterier och Moraliteter stå, såsom förut är antydt, Prosopopeiæ Dickt och Thet Himmelske Consi-

storium. Till förklaring af Moralités (Englands Moralities eller Moral Plays, Skottlands Guizards eller Gysarts, Italiens Fausti) behöfver blott sägas, att de egentligen innehöllo en personifikation af dygder, laster och hvarjehanda moraliska egenskaper, samt i allmänhet representerade det allegoriska element, som ur Medeltiden fortplantade sig i den nyare poesien och bildande konsten. Oafgjordt må lemnas, om de från början voro af mera verldslig syftning, och uppvuxit på karneval-spelets grund; eller om de utgått ur Mysterierna, och sedan trädt med den verldsliga theatern i förbund. Emellertid visar sig, å ena sidan, att Mysterierna, äfvensom den derpå grundade sednare dramatiken, någongång öfvergåfvo det vanliga, mera historierande, sättet af de heliga Skrifternas dramatisering, för att i stället upptaga det mera allegoriserande. Å andra sidan lättade Moraliteterna öfvergången till det rent verldsliga dramat, hvadan ock det Franska theater-sällskapet Les Clercs de la Bazoche gåfvo så väl Farces och Sotises, som Moraliteter. Af Mysteriernas och Moraliteternas sammangjutning tyckes den nyare tragedien hafva uppstått, liksom komedien af Moraliteternas gemenskap med det i sin gamla form qvarstående Karnevalspelet. Någon Svensk Moralitet, i ursprunglig drägt, är icke bekant; men den förutnämnda komedien Surge står detta skaldeslag ganska nära. Dessutom återfinna vi uti 1600-talets så kallade Balletter (i allt motsvarande Englands Masques, fastän synbarligen öfver Frankrike hitkomna) den med Fastlags-spelet förenade Moraliteten, förädlad och af friska antika tillsatser förstärkt. Allegorien, ett arf från Moraliteten, hade i Bal-

letten mera prydlighet och galanteri, samt var smyckad af Terpsichores tjusande behag och sceneriets bländverk. De så kallade Värdskaperna, hvilka hos oss äfven i 17:de seklet uppkommo, bildade en utgrening af Balett-genren. Karrusellen, i litterär mening, eller hvad Stjernhjelm och andra kallade "Upptåg", synes blifvit framalstrad genom Moralitetens förmälning med tornerspelets former.

Om man ock bland Svenska litteraturens bevarade skatter ej upptäckt Mysterier i deras äldsta bildning, saknar man ingalunda anledningar, att antaga deras tillvarelse i långt förflutna tidskiften. Ett vittnesbörd härom lemnas på ett ställe i företalet till Tobie Comedia, så lydande, enligt texten i 1561 års upplaga: "Och såsom man seer skeedt wara när Gudz almogha, så seer man ock wara skeedt ibland förståndigha Heedningar, att lärde män som mera haffua besinnat hwadh godha sedher och itt ärligit liffuerne kraffdt haffuer, än then menighe man, the haffua brukat mong sett, ther the haffua lätit then menighe hopen förstå medh, hwadh rett eller orett giordt war, Somlighe brukadhe slätt och enfaldigh ord och taal ther til, Somlighe wijsor, ordspråk, och mongahanda Poetiska dichter, för them ther hadhe lust til, Somlighe brukadhe Spel eller Comedier och Tragedier på vppenbara spelplatzer eller skodoplatzer, på thet at the som lust hadhe til at se vppå huru the som spelet driffuo, hadhe (vnder fremmande klädhebonat) vnderligha åthäffuor, skulle ock ther bredho widh någhot lära thet them nyttigt wore, antingen at göra eller låta, Så at hwar och en fick ju någhor rettelse vnder thet sett som han hadhe lust til. Thet samma haffua ock

wåre förfädher brukat så här j landet som j annor land, sedhan Christendomen hijt kom, medh wijsor, rijm och Comedier om helgha män, som föregaffz til godh exempel, om the ellies hadhe altijdh så rett drabbat sanningen, som the ther sådana dichtadhe, synas haffua hafft meningen godh, Så haffuer man nu här utsatt på rijm i Comedie wijs, för them som ther haffua lust til, Tobie Historie" etc.

Af uttrycket "Comedier om helgha män" är ögonskenligt, att Ol. Petri åsyftat andliga skådespel, och att Hammarsköld, då han, i anledning af den här meddelta uppgiften om förfädrens sed, omnämner fastlagsspelet, delat den icke ovanliga irringen, att detta haft något religiöst innehåll. Läsaren torde af det föregående erinra sig, att Ol. Petri sjelf betraktat "fastelagen" såsom ett lättsinnigt gyckel, och kunde följaktligen ej till föredöme åberopa de dermed förenade sceniska tillställningar. Hvad åter angår frågan, huruvida de här antydda skådespelen varit i sjelfva verket Mysterier, sådana dessa utomlands förekommo, så lärer detta kunna antagas, dels på den grund, att Tobie Comedia sjelf ligger denna äldsta form nära, dels med afseende på hänsyftningen, att föregående dramaturger icke alltid "så rett drabbat sanningen", hvarmed väl snarare menats inblandningen af oheliga och störande föremål, än svaghet i behandlingen för öfrigt. Likaledes kan, utom hvad Ol. Petri ord låta oss sluta, intyg om Mysteriernas tillvaro, här i landet, lemnas af några ännu bestående minnesmärken.

Bland dessa dramatiska fornlemningar, hvilka alla koncentrera sig kring Jul-högtiden, är den så kallade

Trettondedags-Stjernan allmännast bekant. Detta lilla skådespel, som plägar taga sin början om Jul-afton och sedan förnyas ända till Tjugondedagen, uppföres vanligen på följande sätt: fem gossar ("Stjerngossarne") gå omkring i husen med en pappers-stjerna, inifrån upplyst, mångfärgad och kringlöpande: hvilket benämnes att "gå med stjernan." Tre föreställa de vise männen från Österlandet, klädde i hvita mess-skjortor med rödt bälte; på hufvudet bära de en med gull- och silfverpapper utsirad pappmössa, eller ett slags" hatt utan kulle. En af de vise männen är svärtad i ansigtet, emedan han kommer "från Morie land." Den fjerde är Judas med pungen, insvept i en afvig skinnpels, och med en kegelformig pappersmössa på hufvudet; hans attribut "pungen" har skepnaden af en håf. Den femte gossen är "Stjernkungen", hvilken på en lång käpp bär den illuminerade stjernan [1]. Först blir sällskapet af "Stjerngossarne" helsadt med följande chör:

"Goder afton, goder afton, både Herre och Fru,
Husbönder, matmoder, varen lustig och glad,
Och si vi önske eder alla en lycksalig god Jul,
Ifrån alla olyckor eder Gudi bevar!"

Derpå berättar chören (allt under sång), huru Herodes kom till "Median" (Medien) "fram", och de vise männen ville se den nyfödde konungen Christus, och hem-

---

[1]) På sina ställen, särdeles på landet, är antalet af de spelande större, ja ända till tolf personer, hvilka då lära föreställa Apostlarne. Herodes är någongång sjelf med; är då svartmålad i ansigtet, och bär långt skägg.

hemburo honom offer. Sedan presenteras Judas [1]), hvilken å de öfrigas vägnar begär bröd, brännvin, mat, samt ljus till stjernan. Då något dylikt blifvit honom beskärdt, eller hans pung blifvit riktad med något mynt, sjunges:

"Hafven tack, hafven tack för er redelige skänk,
Er skänk skall varda af Gudi betänkt.
Si så hafven J nu en lyckelig god Jul,
God natt, god natt!"

Ämnet för detta skådespel, hvilket sedermera, efter en mera regelbunden anordning, förekommer i tragedien Om the tree wijsa Män samt i komedien Salutaris Jesu Christi Nativitas, återfinns i utländska Mysterier. Ännu på 1500-talet skrefs Le joyeux Mystère des trois Roys, och en Comédie de l'adoration des trois Roys, der hufvud-ideen är densamma, som uti Trettondedags-Stjernan [2]). Denna har ock, med få afvikelser, bibehållit sig på flera ställen i Tyskland. I ett sådant Mysterium heter det:

"Die heiligen drei Könige alle vier, alle vier,
Die stehn wohl vor der Stubenthür" [3]).

---

[1]) Ofta låta alla Stjerngossarne i sång meddela, hvilka personer de föreställa. I vissa landsorter lärer, såsom vi hört berättas, vid Trettondedags-stjernan nyttjas texten till den bekanta folkvisan:

"En stjerna rann upp uti Österland,
Hon månde så klarligen skina",

hvilken då sjunges på melodien af en katholsk psalm.

[2]) *Parfait*, Tome 3, sidd. 47 och 63.

[3]) Med den fjerde mentes pappers-stjernan. Se härom hos Flögel, *Gesch. d. kom. Litt.*, Band. 4, sidd. 7 och 10.

I sammanhang härmed må läsaren erinras om den marionett-förevisning af Christi födelse och herdarnes tillbedjande, som, under namn af "Frälsarens krubba i Bethlehem", för icke många år sedan under Jultiden sågs uti Schönborgska huset i Stockholm; hvartill, enligt en resandes berättelse, ett motstycke skall finnas i ett dock-skådespel af alldeles samma innehåll, uppfördt, likaledes under Jultiden, uti kyrkan Ara Celi i Rom. Mysterierna hafva sålunda, i likhet med karnevalspelet, på dock-theatern samlat sina sista minnen.

En annan qvarlefva af Medeltidens ofta travesterande bibel-dramatik är den om Julen flerstädes i Sverige brukliga barn-komedien med Rubert Knekt och Kinkeljés eller Kinkenjés. Om Julafton inkommer Rubert Knekt (för hvilken man långt förut skrämt barnen, då de varit olydiga), gemenligen utstyrd på något afskräckande sätt, med ett ris i handen och betäckt af en gråpappersmössa, i form af en sockertopp. Han håller med barnen en allvarsam räfst för deras förseelser, dem han till punkt och pricka känner, och dem han äfven vet att sorgfälligt upprepa, under hot och strängt tilltal. När han är nära att bortföra de förskrämda barnen, inträder i rättan tid den milde, hvitklädde Kinkeljés, som väl i början blir vred öfver de många odygderna, och vill gå sin väg; men slutligen blidkas, tar de små under sitt beskydd, och, under förbehåll att de i framtiden rätta sina fel, aflägsnar Rubert Knekt, och begåfvar de glada barnen med hvarjehanda små julklappar.

Rubert Knekt, som i grunden är ingenting annat än den i Mysterierna vanliga onde anden, lärer dock

ha fått sin särskilda traditionella egenskap från sägnen om en viss Engelsk ädling, Rubertus Knight, hvilken, såsom baneman åt helgonet St. Thomas af Canterbury, öfvergått i föreställningen såsom en art buse. I Tyskland uppträder han under benämningen Rupert eller Ruprecht Knecht [1]), hvarifrån vi fått vår Rubert. Kinkeljés eller Kinkenjés är blott ett förskämdt uttal af der Kindchen Jesus (småbarnens Jesus), eller das Kindchen Jesus (den nyfödde Jesus). Utom det påtagliga i denna härledning, kan berättelsen om det i Tyskland qvarvarande, också om Julen uppförda folkdramat: der heilige Christ eller das Christkind, ådagalägga öfverensstämmelsen mellan det Svenska och Tyska skådespelet. Äfven i det sednare uppträder Rupert, under alldeles enahanda förhållande till barnen, som i vårt Jul-spel; barnet Christus motsvarar Kinkeljés; men han är tillika omgifven af St. Peter, St. Niklas och St. Martin, Englar och Apostlar. Stundom är Christus klädd som fruntimmer, och har med sig blott Engelen Gabriel, samt den gamle Joseph, hvilken, förklädd till bonde, är i Ruperts ställe [2]).

---

[1]) Flögel, *Gesch. d. Grot. Kom.*, sidd. 184—186, härleder Ruprecht från en Sachsisk prest, vid namn Rubertus, hvilken, då han om Julnatten läste messan, kom alldeles ur fattning genom dans och skrål på kyrkogården, hvaröfver han slutligen blef så uppbragt, att han från altaret bad, det de öfverdådige sällarne, som stört den heliga förrättningen, måtte ett helt år få dansa på samma sätt; hvilket ock, enligt sägnen, gått i fullbordan.

[2]) Flögel, *Gesch. d. kom. Litt.*, Band. 4, sidd. 8—10.

Det är ofta i barnkammaren och i lekstugan, bland barndomens och allmogens nöjen, som ett folks poetiska hågkomster och nationella former längst fortlefva. Vi ha nyligen, i de för barnen anordnade Julnöjena [1]), funnit lemningar af det Christna Europas fornåldriga dramatik, då den ännu var en, så att säga, gemensam egendom för alla länder: vi skola nu, i ungdomens glada sällskapslekar, och öfverhufvud i Folklekarne, uppsöka de tecken, som visa sig af ett för vårt land särskildt och mera sjelfständigt sätt att uppfatta skådespelets idé, före dennas högre behandling genom konsten; likväl utan att kunna bestämma, huru mycket häraf leder sitt ursprung från de tider, som här utgöra närmaste föremål för afhandlande.

Folkvisans och folklekens dramatik står ännu liksom på naturlifvets ståndpunkt. Ej mindre det sceniska utförandet, än skaldens alster, uttrycker blott det ursprungliga och omedelbara af idéen, utan beräkning, utan ledning af annat, än känslans ofrivilliga rörelse. I kompositionen, liksom i spelet, återgifves det närmaste och egentligaste; hvaraf sedermera genom traditionen en stående form bildas. Likväl är menniskan, redan af naturen, olika under olika luftstreck och förhållanden; icke i hufvuddragen, men i uppfattning och känsla af det omgifvande, i allt som beror af inflytande, uppfostran och ledning. Således uttrycker sig Italienaren med en värma och liflighet, som Svensken icke utan våld på sig sjelf, eller tillfällig uppbrusning, kan lägga i sitt sätt

---

[1]) Föreställningen af Julbocken m. m. förskrifver sig måhända från den Skandinaviska hedendomen.

att vara och handla. Men just för att ertappa det karakteristiska hos en hvar, är det som vi söka menniskan i hennes af kulturen mera oberoende ställning: det är af detta skäl, vi uti våra inhemska folkförlustelser skola leta efter detta fosterländska skaplynne, som man, på dramatikens fält åtminstone, har svårt att uppdaga i konstens framalstringar.

De nationella dansar och lekar, som vid högtiderna, förnämligast under Julen, äro ämnen för ungdomens glädtiga deltagande och ålderdomens kära erinringar, ega, till en stor del, något dramatiskt i anläggning eller utförande. Oftast blifva väl, i romanserna och danslekarne, lyriken eller orchestiken de, som behålla platsen. Så t. ex. är det med friare-lekarne: "God afton, god afton, kär svärmoder min"; "En gång var jag förlibter, fallalera"; "Fria vill Simon Sälle" [1]); så ock med folkvisorna: "Ungersven han spände op sin båge så vid"; "Ungersven växer båd' smaler och lång" m. fl. Spelet är här blott en bisak för dansen eller sången eller begge delarna; det sker derföre ganska knapphändigt. Sålunda t. ex., då det i den sistnämnda visan heter:

"Så hastigt den jungfrun åt skogen hon sprang",

springa flickorna på dörren o. s. v. Någongång äro dock visorna beledsagade af en art förklädnad, samt af ett

---

[1]) P. E. Müller, i sitt företal (sid. 37) till de af Lyngbye utgifna *Færöiske Quæder*, upptager en honom meddelad text till den på Island af ålder brukliga dansleken *Vikivaki*, nära liknande den till "Fria vill Simon sälle"; men sådan "Vike-vaka" beskrifves i *Olafsens og Povelsens Reise igiennem Island* (Soröe 1772, del. I, sid. 351), är den mera dramatisk, och utgör ett slags ram för infattningen af hvarjehanda poetiska traditioner.

starkare uttryckt och mera underhållet theatraliskt spel. Exempel derpå är den mindre allmänna Julleken: **Skön Vendela.** Detta lilla kärleks-drama, fullt af sann och rörande skönhet, utföres på följande sätt:

Jungfrun, som föreställer Vendela, sitter på en stol, med kroppen vägande fram och tillbaka (hvilket betecknar rodd), och med händerna stödda mot hvarandra. Hon är glad till mods. De öfriga dansa kring henne i ring, och sjunga:

"Hvi sitter du och ror?
Hvi sitter du och ror?
Skön Vendela!"
(jungfrun svarar:)
"Jag må välle ro,
Jag må välle ro,
Med gräset det gror
Om sommaren."
(de dansande sjunga å nyo:)
"Jag sporde idag,
Jag sporde igår,
Din fader är döder
Och lagder på bår,
Skön Vendela!"
(jungfrun svarar dertill:)
"Han får välle det,
Han får välle det,
Min fästman lefver ändå,
Med gräset" etc.
(de dansande fortsätta:)
"Hvi sitter du och ror?" etc.
(jungfrun:)
"Jag må välle det" etc.

(de dansande berätta nu, att hennes moder, broder, syster dött; hon svarar såsom förut vid underrättelsen om fadrens död; hon är tröstad, ty hennes "fästman lefver ändå." Nu blir henne dock följande förkunnadt:)

"Jag sporde idag,
Jag sporde igår,
Din fästman är döder
Och lagder på bår,
Skön Vendela!"

(då sjunker jungfrun halfdöd ned på stolen, hvarefter de dansande begynna:)

"Stånder op,
Stånder op,
Skön Vendela!
Din fader lefver ändå,
Skön Vendela!"

(jungfrun, försänkt i sorg, genmäler:)

"Han får välle det,
Han får välle det,
Min fästman är döder ändå,
Med gräset" etc.

(man förtäljer henne detsamma om moder, broder och syster; men hon har dertill blott ett svar. Slutligen sjunges:)

"Stånder op,
Stånder op,
Skön Vendela!
Din fästman lefver ändå,
Skön Vendela!"

(då springer hon glad upp från stolen, och förjagar dem, som bedröfvat henne).

Enligt en annan tradition, der jungfrun heter "Skön Engela", börjas stycket med dessa strofer:

"Hvi ron J så?
Hvi ron J så?
Skön Engela!"

Jungfrun sitter inuti ringen, och håller i handen en käpp, hvarmed hon vaggar, liksom hon rodde. På hufvudet bär hon en uppviken näsduk eller flor, föreställande en slöja, den hon drager öfver ansigtet, då hon får veta fästmannens död; dervid hon ock upphör att ro, och sitter bedröfvad. När hon får underrättelse, att fästmannen lefver, förjagar hon de dansande; eller ock stänker hon vatten öfver dem ur ett fat, som står under stolen.

En annan täck lek, som andas ridderligt galanteri, är den om Rosa:

Ungdomen sluter sig till en ring, par om par. Då dansen upphört, vänder sig hvarje ungersven till sin jungfru, med dessa ord:

"God dag, god dag, min Rosa!
God dag, god dag, min Blomma!
God dag, god dag, min allra kärhjertans käraste!"

"Tag mig i hand, min Rosa,
Tag mig i hand, min Blomma", etc.

(Jungfrun tar ungersven i hand; derefter sjunger han:)

"Fall på knä, min Rosa,
Fall på knä, min Blomma" etc.

(båda falla på knä; sedan sjunges:)
"Gif mig en kyss, min Rosa,
Gif mig en kyss, min Blomma", etc.
(jungfrun kysser ungersven, eller låtsar det; sången fortfar:)
"Klappa mig, min Rosa,
Klappa mig, min Blomma", etc.
(sedan jungfrun klappat honom på kinden, fortsättes sången:)
"Stånde op, min Rosa,
Stånde op, min Blomma" etc.
(när man stigit upp, bjuder man hvarannan farväl, med dessa ord:)
"Farväl, min Rosa,
Farväl, min Blomma,
Farväl, min allra kärhjertans käraste!

Man kan utan villrådighet antaga, att en mängd af dessa fornqväden, dem traditionen bevarat, blifvit på ofvan angifna sätt föreställda med tecken och åtbörder, som motsvarat sångernas innehåll i de hufvudsakliga delarne. Man har sålunda, i vissa landsorter, återgifvit visan: "Herr Carl han gick för sin fostermor in", under en mimik, som symboliskt uttryckte och åskådliggjorde den i qvädet föredragna händelsen. Men det finns ock national-lekar, som, förutan all lyrisk stämning, närma sig det improviserade lustspelet i andra länder. Hit hör den följande:

En flicka går omkring i laget, sägande:
"Det bor en gubbe på Vadstena gärde;
Jag vill ha honom, han vill ha mig.
Kära far (kära mor), får jag honom?

Nu beskrifver hon hans rikdom; märker till, huru stor hans kappa är, huru stor penningpungen o. s. v. Hvar och en svarar efter behag ja eller nej. Flickan går ut, och då hon efter en stunds förlopp återkommer, är hon bedröfvad och illa tilltygad, linkar på kryckor och klagar öfver sitt olyckliga äktenskap, beskrifver huru gubben slagit och misshandlat henne; i anledning hvaraf hon välsignar dem, som gifvit henne nej, men bannar dem, som sagt ja.

Af samma natur är leken Bedja i Finkes Barsöl: Hustrun är hemma, att "laga till"; gubben går omkring i laget och säger: "kära, kom till mig i Finkes barsöl, på en säck öl, en så bröd och en påse brännvin!" — Den tilltalade svarar: "Ja vars; hvem är hemma och lagar till?" — "Jo, mor är hemma." — "Jag är med, jag", skriker käringen gubben i örat; ty hon har, honom ovetande, smugit sig efter honom. Då blir gubben ond, och kör henne hem; men då han kommer till en annan af sällskapet, är hon återigen framme, blir alltid afvisad, men är alltid med. Nu går gubben fram, och ber sällskapet taga förning med sig; men hans spiritus familiaris har redan inställt sig, för att sjelf besvara frågan, hvem som lagar till. Han ber gästerna medföra gafflar, knifvar m. m., alltid med samma påföljd. Slutligen då gästerna äro redo att begifva sig till barsölet, kommer gubben till en hvar med återbud; emedan han ej kan få gumman att vara hemma och laga till. Då bli gästerna i sin ordning förtretade, slå och snubba den stackars äkta mannen.

Till enahanda slag, som de tvenne föregående lekarne, kan denna räknas:

En döf gumma sitter vid spisen och röker tobak. Dottren går omkring, hållande ett linkläde, som hon kramar och bultar mellan händerna. Till en af laget vänder hon sig med dessa ord: "Jag byker och jag stärker mycket fint, J tycker välle om mig, J ville välle ha mig? Hvad är för man?" Då svarar den tillsporde: "Prosten," eller någon annan person i sällskapet. Flickan går derpå till gumman, och skriker henne i örat: "får jag gifta mig med prosten?" Den döfva gumman svarar härpå i början allt hvad tokigt är; och då hon omsider förstår, hvarom saken handlar, säger hon: "tag vid!" Deremot genmäler dottern: "opp, litet bättre opp!" Hon går så till en annan, och sedan till gumman, som ej har mer än det enda svaret: "tag vid!" hvilket åter framkallar hos flickan samma afslag, som förut. Ändtligen är blott en af sällskapet qvar, och denne är en ringa person. Denne måste nu flickan taga till man, sedan hon gifvit de andra korgen; hvarföre gumman blir vred och slår sin dotter [1]).

Spår till Pantomim finnas ock i våra folklekar, t. ex. i en, som kallas: Tjena Smeden. En person föreställer smed; en annan, med ett lakan om hufvudet, föreställer bälg. Smeden slår med eldtången på spiseln, och hvar gång han slår till, böjer han hufvudet på bälgen, som då måste pusta till. — En likartad lek är "Slagta bocken."

---

[1]) Jemnför man härmed skådespelet *Alle Bedlegrannas Spegel*, hvaruti sjelfva fabeln är till grunddragen densamma, som i nyss anförda lek, så får man ett begrepp om den charakteristiska skilnaden mellan det Svenskt nationella, och det efter utlänningen bildade folkdramat.

Ofta synas berättelser, eller hvad man kallar "äfventyr", blifvit mimiskt utförda. Till och med i sednare tider har man på detta vis föredragit en liten historia: "Gumman satt och spann på en ten, och vaggade"; dervid berättaren härmar så väl gumman, som den till henne inkommande vandraren; den förra sjungande, den sednare talande [1]).

Det anförda torde göra tillfyllest att visa, huruledes fröet till dramatisk och theatralisk bildning — en naturgåfva åt alla folk — utvecklade sig under den Nordiska himmelen, förutan alla åtgärder från konstens sida. Man har erfarit, på hvad sätt Svensken, åt sig sjelf öfverlemnad, tillegnar sig dramatikens idé, samt hvilken rigtning, känslans instinkt tager, för att i yttre gestalt fasthålla inbillningens skapelser. I folk-litteraturen har det dramatiska och mimiska anlaget visat sig godt, rent och älskvärdt [2]);

---

[1]) För så väl upplifvandet af egna hågkomster, som bekantskapen med mindre allmänna folklekar, har Förf. att tacka det benägna upplåtandet af de dyrbara Samlingar, som ligga till grund för "*Svenska Fornsånger*"; äfvensom Förf. hos Herr Kammarjunkaren Leon. Fr. Rääf, samt Utgifvaren af "*Svenska Folk-Visor från Forntiden*", Herr Hofpredikanten Arv. Aug. Afzelius, står i förbindelse för åtskilliga intressanta upplysningar i detta ämne.

[2]) Öfverhufvud har Svenska folkleken i grunden en mera sedesam, ehuru ändå frisk charakter; och om något sjelfsvåld vid utförandet då och då frambryter, är detta sällan att härleda ur sjelfva kompositionens eget väsen. Några undantag lära dock finnas. Sålunda omtalas en fordomdags på sina ställen bruklig pantomim-dans, som icke allenast varit mycket grotesk, men äfven oanständig. De spelande voro trenne: den ene, klädd i en utinvänd skinnpels, med halmband om lifvet, svärtad och förställd

men sällan lifligt [1]), än mindre rikt eller starkt. Det har ock knutit sig i växten, och stannat vid den för-

i ansigtet, hade i munnen en halmborste, hvarmed han stack dem på kinden, hvilka nalkades honom, och som, när de hade något att anförtro, måste komma honom nära, emedan han föreställde döf; han spelte derjemte rollen af en gäckad, ond fader eller gift man, som, då han med halmborsten kunde behörigen afvisa en objuden sladdrare, väckte hos åskådaren stor munterhet. De öfriga utgjorde ett älskande ungt par; karlen klädd såsom gubben, med undantag af halm-vapnet; han skulle utveckla fintlighet och talang. Leken fortgick såsom pantomim-dans, och slutades på ett sätt, som lärer innebu-rit ett trots af den gamles vaksamhet och varningar. Vid hela detta upptåg, såsom sårande blygsamheten, drogo sig bondflickorna undan, och älskarinnans roll måste alltid spelas af en karl. — Utan att våga uppställa någon gissning i afseende på denna leks möjliga samband med karnevals-nöjena under katholicismen, kan man erinra, att älskandes intriger mot fäder, förmyndare och gifta män utgöra ett af de vanligaste ämnena i Italienska folkdramat, liksom i Romarnes mimiska skådespel, — ett ämne åter, som icke har något särskildt charakteristiskt för Svenska seder, lika litet som hela den ofvan beskrifna folkleken har något egentligen Svenskt lynne. I dansleken "Fria vill Simon sälle" lärer ock, på vissa ställen, förekomma ett slags Harlekins-par, som sjunger: "Här dansar Peter Jycke (eller Göke) och hans Fru." Alldeles osannolikt är icke, att af karnevalens firande någon qvarlefva kunnat stanna hos allmogen, hvilken gemenligen är sedernas fornsamlare, och att detta utländska ålderdomsbruk småningom fått en lokal utbildning.

[1]) I Vestergötland, Vermland och Bohus Län, liksom det lärer vara i Norrige, har folkdansen ett lifligare lynne, utan att dock i allmänhet vara särdeles mimisk.

sta graden af slumrande kraft, der man blott ger löften, men ingen uppfyllelse [1]) Vid de tillfällen då lyriken icke tagit lejonparten, utan framställningen mera fogat sig efter det rent dramatiska åskådningssättet, t. ex. i leken om "Finkes barsöl": då igenkänner man visserligen ett större mått af de ämnen, hvaraf det regelbundna, konstbildade skådespelet danas; men alltsammans har dock stannat vid ett utkast, — ofta intressant, ofta sinnrikt, ofta öfverraskande, dock blott ett utkast. Redan här upptäckes, hvad i våra vittra häfder på hvarje blad står inskrifvet, — denna oförmåga, att skapa lefvande, bestämda, åskådliga bilder: att utföra en handling i klara och kraftiga drag: att, med ett ord, individualisera och objektivisera i stort och med sjelfständighet. En folk-dramatik — sådan som Italiens, Spaniens, Frankrikes, Tysklands, till och med Danmarks — har Sverige icke haft [2]),

---

[1]) På skådebanan har man ej heller ofta upptagit folklekarne, såsom sådana. Bland de sällsynta exemplen är *Colin och Babet*, der flera af dessa lekar äro inflätade.

[2]) De lyckligaste försöken på sednare tider äro Hallmans skådespel och ett par af Envallssons; men att de blifvit utan efterföljd, är starkaste beviset derpå, att ett enstaka snille litet eller intet förmår, när det i folklynnet saknar sympathier. Dessutom voro begge svaga i charaktersmålning; och Hallman, med all sin kraft, originalitet, gedigna qvickhet och fyndighet i både dialog och situationer, har dock ej skapat en enda charakter, som förblifvit typ: ett enda motstycke till de lefvande gestalterna i Molières och Holbergs rika gallerier, dessa lyckligt träffade personligheter, hvilka, såsom tillförene folkmaskerna, af fantasien erkännas lika villigt, som ett godkändt mynt går man och man emellan.

och torde icke få, icke ens vålnaden deraf; och då ej heller en nationell konst-dramatik. Flera orsaker till dessa förhållanden hafva vi i det föregående sökt antyda; andra kunna tilläggas. De yttre och tillfälliga äro likväl mindre verkande, än de inre och naturnödvändiga. Det har visst sin sanning, att bildningens och välståndets blommor icke kunna slå djupa rötter under ett himmelsstreck, der tanken först och sist måste riktas på fyllandet af materiella behof. Men dessa kunna för en och annan tillfälligtvis afhjelpas, och att uppmuntran och lyckliga konjunkturer något åstadkomma, visar theatern under Gustaf III:s tid, — den enda tidpunkt, då scenen röjt någon benägenhet till nationalitet. Emellertid blef denna fosterländska barn öfvergifven, så snart de tillfälliga eggelserna upphörde; och i allmänhet har Svenska dramatiken under ingen period kunnat uppbära sig sjelf. Skälet dertill måste sökas i hela vår ställning till den yttre naturen och till samhället, så väl i klimat och national-lynne, som lefnadsvilkor och vanor. Norden har ej samma rörliga och vexlande folklif, som länder med en tätare befolkning och ett mildare luftstreck. Man har sitt arbete och sitt nöje inom hus, sällan i större kretsar; utomhus är man förlägen och främmande för hvarandra, är uttryckslös och beröfvad all mimik. Hvardagslifvets tilldragelser blifva derföre hvarken omvexlande eller pittoreska; och hvilka ämnen har då dramaturgen att hemta från sin omgifning? Hvad honom sjelf angår, så är ofta hans iakttagelse skarp, men sällan fullständig, emedan den så lätt blir förströdd; omdömet är ofta i sjelfva sin grund träffande, men innan det fullmognar, saknar det lugn och opartiskhet; sjelfva den poetiska

bildningsgåfvan har vanligen en häftighet, som ej medgifver uthållning: en förtjusning, hvarpå slöhet följer; — med ett ord, man saknar denna jemna och underhållna värma, som är nödvändig för frambringandet af mera utförda objektiva alster. Derföre är det en lyrisk stämning, som genomgår alla våra handlingar, i den praktiska verlden, ej mindre än i litteraturen och konsten. Det är samma lyriska känsla i ett landskap af Fahlcrantz och i ett skådespel af Stagnelius. Hos den förre har man att beundra det inspirerade i kompositionen, det poetiska i belysningen, det rika i färgen; men sträng natursanning, noggrannhet i detaljer, träffar man mindre. Hos den sednare blir man ofta betagen af idéens skönhet och sinnesstämningens värma, af språkets prakt och versens rena silfverklang; men en gestalt med kött och blod, något träffande drag ur den omgifvande verkligheten, söker man fruktlöst.

Om Svenska bibelspråket i de tre normal-bibelupplagorna af år 1541, 1618 och 1703.

INTRÄDES-TAL *

i Kongl. Witterhets- Historie- och Antiqvitets-Akademien den 15 September 1841

af

PEHR SJÖBRING,

L.L. O.O. Professor vid Upsala Universitet, Ledamot och Sekreterare i Kongl. Svenska Bibel-Commissionen, Riddare af K. N. O.

Mine Herrar!

En noggrann kännedom af vårt gamla bibel-språk, bildadt utaf, och gånget utur, och således egande sin grund uti de gudomliga Skrifternas och Svenska folkets religiösa känsla, är, näst kännedomen af de grundspråk,

* Vid tryckningen hafva några uteslutningar blifvit gjorda, deribland författarens åsigter i afseende på de språkreglor som böra följas i en blifvande normal-upplaga af bibeln, hvilka åsigter redan inhemtas af de profölversättningar, som utkommit under den tid han varit en verksam deltagare i Bibel-Commissionens arbeten.

på hvilka Bibeln är författad, det allraförsta och det allranödvändigaste för hvar och en, som vill rätt förstå och rätt framställa Guds uppenbarade Ord och de läror, som derutur äro härledda och deruti grundade. Då af den ledighet ifrån mina egentliga embets-åligganden, hvilken för Svenska bibel-öfversättningens granskning mig blifvit allernådigst förunnad, jag nu användt någon liten del för undersökningen och framställningen af detta vårt nu jemnt trehundraåriga bibel-språk, sådant som det i 1541 års bibel-upplaga är, och sådant det i de sednare hufvud-upplagorna genom ovarsamhet eller med uppsåt blifvit, torde jag icke kunna anses hafva hvarken valt ett för den plats, jag efter ty värr! allt för långvarigt, men ofrivilligt dröjsmål här nu får intaga, alldeles opassande ämne, ej heller dervid åsidosatt mitt rörande bibel-arbetet vigtiga förtroende, utan hoppas jag hafva äfven såmedelst i någon mån sökt bidraga till det så stora och så länge eftersträfvade ändamålets, en förbättrad Svensk bibel-öfversättnings, lyckliga ernående.

Svenska bibel-språket, sådant det förekommer i Olai och Laurentii Petri bibel-öfversättning och i bibel-upplagorna af år 1541 och 1618, är i det mesta lika med det högtidligare och bättre vårdade Svenska språk, som från början af sextonde seklet genom de mest bildade Svenskars skrifter är kommet till vår kännedom; men det har dock åtskilligt eget, och skiljer sig i vissa fall så väl derifrån, som ifrån det något yngre, t. ex. uti Carl XII:s bibel-upplaga, och allramest ifrån det nuvarande skrift-språket; och för att till bättre kännedom kunna desto redigare och tydligare framställa dessa egenheter, torde det vara lämpligast att fördela dem efter

språklärans vanliga fördelning: i Orthographiska, Etymologiska, Syntaktiska och Prosodiska.

1. *Orthographi.*

Härvid kan först i allmänhet anmärkas, att orthographien för ögat är i många fall uti alla språk helt olika med uttalet eller med den för örat, samt att man af ett språks alphabet, med beskrifning på dess bokstäfvers, stafvelsers och ords uttal, icke kan lära sig att rätt läsa eller uttala det. Bokstäfvernas och stafvelsernas antal är för örat långt större, än det för ögat.

Betrakta vi närmare vårt gamla bibel-språk, sådant det förekommer i Gustaf I:s och Gustaf II Adolphs bibel-upplagor, hvilka äro i det mesta hvarannan alldeles lika, så finna vi det hafva uti dem mer stadga och hållning, än uti andra ännu äldre Svenska skrifter; och är det att förmoda, att större delen af de ojemnheter, som der finnas, äro tillkomna under tryckningen, eller att de icke funnits uti originalet. Äfven finner man i dem ett omisskänneligt sträfvande att både noga uttrycka för ögat hvad örat hörde eller bordt få höra, och att antyda ordens och stafvelsernas ursprung samt ursprungliga skick.

Huru bokstäfverna, stafvelserna och orden år 1541 uttalades, veta vi icke säkert, ty ingen dåtidens philolog eller kännare har, mig vetterligt, beskrifvit detta; men det se vi af den tidens skrift, att alphabetet var då rikare än nu, att *ch*, *dh*, *gh* och *th* voro särskilda bokstafstecken, och att man då måtte hafva uttalat vissa bokstäfver, stafvelser och ord helt annorlunda, än de nu uti det bildade talet vanligen uttalas.

För det längsta ljudet *A* har man i Gustaf I:s och Gustaf II Adolphs bibel-upplagor, samt till det mesta äfven i Carl XII:s ett eget tecken, nämligen bokstafven *a* fördubblad, så att det ena *a* är ställdt jemte det andra. På detta sätt betecknas de långa vokalerna i ganska många, så väl forntidens som nutidens språk, ibland hvilka det Hebreiska har den egenheten, att dessa *a*-tecken der icke ställas i bredd, utan det ena under det andra; hvilket sätt är af det skälet bättre, att det icke ger den mindre språkkunnige anledning till att läsa det såsom tvänne *a* eller *aa*. Vid detta *a*-tecken är att märka först, att det oftast förekommer i enstafviga ord, som lycktas på en enda konsonant, t. ex. baar, saal, eller någon gång på tvänne, helst när den förra af dem är *r*, t. ex. baart; och sedan, att när ett sådant ord ökes i slutet med någon ny stafvelse, det ena af dessa *a* vanligen går bort, hvaraf man med säkerhet slutar, att *a*-ljudet då är blifvet något kortare, t. ex. i salen, i talet. Så blir i Hebreiskan af samma orsak קָטְלָה med cholem utan fulcrum ו af קוֹטֵל med fulcrum, och i Grekiskan *ἔτυπτον* med *ὂ μικρόν* af *τύπτω* med *ὂ μέγα*. Såsom denna vokal-förkortning kommer af ordens tillökning i slutet i dessa anförda exempel ur Svenskan och Hebreiskan, så kommer den i det ur Grekiskan ifrån tillökningen i början. Alla öfriga *a*-ljud betecknas på samma sätt, nämligen med enkelt *a*, ehuru olika de än äro. Det är då endast af ställningen som man kan sluta till deras olika ljud. Detta medel är tämligen obestämdt, i synnerhet för de mindre grundligt undervisade; men synes vara så att förstå, att bokstafven *a* betecknar ett långt, icke det längsta vokal-ljudet *a*, när det efter-

följes af ett hvilande *h*, och när det står näst framför de lena eller adspirerade konsonanterna *ch*, *dh* och *gh*, hvarföre framför en af dessa aldrig finnes något dubbelt vokal-tecken, t. ex. uti achta, sadhe, jagh; samt i hvar och en stafvelse, som lycktas på enkel konsonant, såsom i var; men kort framför tvänne eller flera konsonanter i samma stafvelse, såsom uti sann och sannt; och allrakortast uti infinitivernas slut, och i allmänhet der det slutar orden eller de sammansatta ordens hufvud-delar, t. ex. i sägha, tagha, daghligha, daghakarl. Hebreiska språket, som är det vokal-rikaste af alla som jag känner, har särskilda tecken för alla dessa *a*-ljud, äfvensom för vokal-ljuden *e*, *i*, *o* och *u* samt deras mångfaldiga skiftningar; och är detta språk således derföre ganska nyttigt och tjenligt till öfnings-språk, och borde vara ett allmänt läroämne i alla våra lärdoms-skolor.

I Gustaf II Adolphs bibel-upplaga är vokal-tecknens fördubbling bibehållen, men i Carl XII:s till det mesta borttagen, och nu har man låtit den alldeles upphöra.

Vid bokstafven *B* är endast det att anmärka, att den ofta brukas epenthetice, till att närmare bestämma uttalet af *m*, när detta har närmast efter sig ett *l*, t. ex. i gambla, och att den någon gång brukas paragogice efter *m*, i ords slut och då näst före *m* går vokalen *a*, t. ex. i lamb. Sannolikt blef *m* på detta sätt något hårdare och gaf en mera utbredd klang åt sin näst-föregående vokal. I flera andra språk förekommer *b* inflickadt på samma sätt, t. ex. i Grekiska ordet *γαμβρός* af *γάμος*; i det Lat. flebilis af flere; i det Franska nombre af Lat. numerus, o. s. v.; hvaraf man kan antaga, att *mb* är en variation af *m*, likasom *ch*, *nj*, *sj* m. fl. äro varia-

tioner af *c*, *n* och *s*. Förenämnda bruk af *b* efter *m*, uti dessa ords slut, är bibehållet ännu uti Carl XII:s bibel-upplaga, men emellan *m* och *n* är det borttaget.

C brukas uti de tre hufvud-upplagorna af bibeln, Gustaf I:s, Gustaf II Adolphs och Carl XII:s, mindre ofta än tillförene, men mer än i de sednare tiderna och i våra dagar. Det brukas i stället för *k* i alla ord, som ansågos vara ifrån Latinet, t. ex. Capitel, predica, scriffva, af Lat. Caput, prædicare, scribere; och i de ord, som antogos vara ifrån Tyskan och som skrifvas med adspireradt *c*, skref man, likasom der, med *ch*, t. ex. achta, försmächta, af achten, verschmachten. När åter *k* skall vara fördubbladt, är det, likasom nu, med *ck* i stället för med *cc* eller *kk*, t. ex. black, bläck m. fl. Denna fördubbling förekommer äfven der man icke väntar den, och der man, efter nuvarande uttal, icke tycker den behöfvas, t. ex. i verck, tancke, skalckhet. Detta sker efter konsonanterna *l*, *n* och *r*, som äro liqvida, och då en vokal går näst före dem i samma stafvelse.

D är betecknadt på tvänne sätt, nämligen med och utan *h*, och har alltså (likasom i Hebreiskan, Arabiskan och flera andra språk) tvänne olika uttal, ett renare eller hårdare, såsom uti dagh, skedde, och ett något blandadt eller vekare, såsom uti Gudh sadhe. Redan i de äldsta skrifter, och ännu i Gustaf II Adolphs bibel-upplaga förekommer detta dubbla *d*-tecken; men i Carl XII:s upplaga är endast det enkla qvar, och nu är sannolikt sjelfva förmågan, att uttrycka ett sådant olika uttal, hos de fleste förlorad. Detta vekare uttal har *d* vanligen då, när det står emellan två vokaler, såsom uti sadhe, och i ordens slut, såsom uti Gudh. När sådana ord ökas med

böjnings-former, går *h* gemenligen bort, såsom uti Gudz. Men om slut-tillsatsen är ett eget ord, eller utgör en eller flera egna stafvelser, blir åter *h* qvar, såsom uti rådhgifvare, gladhsam, gladheliga. Härifrån gör dock tillsatsen *het* ett undantag, så att det alltid heter t. ex. godhet och icke godhhet.

Vid bokstafven *E* gälla samma anmärkningar, som vid *a*, att det är dubbelt, med *e* jemte *e*, när det betecknar det längsta ljudet *e*, t. ex. i een, green, samt att, när det ord, som har ett sådant *ee*, blir förökadt, det ena *e* går gemenligen bort, t. ex. i ens, enom, grenar o. s. v. De kortare *e*-ljuden ha icke särskilda tecken, utan måste igenkännas af ställningen, likasom de kortare *a*-ljuden. Det i den sednare och nutidens skrift betecknade kortaste *e*-ljudet, t. ex. i vatten, är i de förra tiderna uti de flesta fall, och mest framför *n*, icke utsatt. Man skref vatn, hvilket, hvad det enkla *t* angår, är etymologice rätt, om detta ord kommer af Lat. udus, eller Grek. ὕδωρ.

Vid *F* är att anmärka, att det efter sin vokal, och äfven då, när det genom ett *l* eller *r* är skildt derifrån, oftast förekommer fördubbladt, såsom i aff, offvan, haffva, sjelff och arff. Huru detta dubbla *f* uttalades, känne vi icke. Men sannolikt var dess uttal hårdt i ordets slut, såsom i aff, men till sednare delen lent och liknande *v*, när det skulle förenas med en nästföljande vokal, antingen utsatt, eller för sin korthets skull utelemnad, såsom i offvan, sweffvde (för sweffvade). Detta antagande har skäl för sig derifrån, att i sednare Svenskan detta dubbla *f* är upplöst till *fv*, såsom i ofvan, svefvade, och att i Franska språket *f*, t. ex. i

vif, förvandlas eller återgår till sitt ursprungliga *v*, så snart dess ord blir förökadt, då det blir t. ex. vive, af Lat. vivus. Så är uti nom. propr. Gustaf, *f* uppkommet af *v* i Gustavus, hvilket *v* återkommer i nom. propr. fem. Gustava, som icke plär skrifvas med *fv*.

G är, likasom *d*, än tenue och än adspiratum. I sednare fallet får också det ett *h*, som kommer och som går efter samma lagar, som gälla för *h* efter *d*. I de ord, som antogos vara af Latinskt ursprung, antog *g* aldrig ett sådant *h*, utan äro de alltid med rent *g*, t. ex. i regera, register.

H näst före sin vokal, och utan någon föregående konsonant i samma stafvelse, måtte förr, såsom nu, hafva haft ett rent uttal, t. ex. i haal, heel, hinder; men tillagdt efter *c*, *d*, *g*, *p* och *t*, synes det hafva gjort dessa bokstäfver veka, och sjelft hafva betecknat en lindrig, adspirerad ljud-brytning, såsom redan vid *c*, *d* och *g* blifvit yttradt. När *h* i förra fallet skulle beteckna ett lenare *h*-ljud, erhöll det ett *i* näst efter sig, såsom uti hielp, hierta. I förra tider var, oaktadt denna tillsats af *i*, uttalet af *h* säkerligen ganska märkbart, och är det ännu i vissa landsorter och munnar; men nu höres det så svagt, att mången äfven så kallad philolog vill, att det framför *i* eller *j* skall försvinna, och att man skall skrifva jerta och icke hjerta. Detta vore likväl ganska ophilologiskt och orätt, ty *h* är ordets första radikal-bokstaf. Det kommer utan tvifvel af Tyskans Herz, Lat. Cor, Grekiskans *κῆρ* och Semitiskans חור, כור eller קור, som äro slägt med גור, גיר o. s. v., hvilka alla egentligen betyda innesluta, vara innesluten, fördold, såsom hjertat är.

Om bokstäfverna *I*, såväl det till formen korta (*i*), som det till formen långa (*j*), är uti den äldre Svenskan att märka, att det förra, som nu brukas för att beteckna vokal-ljudet *i*, nästan alltid förekommer der såsom konsonant, t. ex. iagh, iord; att det långa, som nu brukas endast såsom konsonant, der ofta bör läsas såsom vokal, t. ex. mijn, jfrå. Äfvenså förekommer der, tvärt emot nutidens bruk, det korta *i*, i stället för det långa eller jod, lagdt till konsonanterna, när de skola läsas något lenare, såsom uti biuda, diup, fierran o. s. v. För öfrigt må om vokalen *i* anmärkas, att den uti Gustaf I:s och Gustaf II Adolphs bibel-upplagor förekommer mycket oftare, än uti Carl XII:s, eller i det nu vanliga språket: man har der idher för eder, intit för intet, itt för ett, läsit i participio passivo för läset, besynderligit i stället för besynnerliget o. s. v., hvilket (*e*) vittnar om en vekligare smak och en svagare karakter.

K, som alltid har ett rent och skarpt uttal, utom framför de lena vokalerna, får äfven framför de hårda ett lent, när det erhållit bokstafven *i* emellan sig och dem, t. ex. i människia, människior, skiuta o. s. v. Nu skrifver man människa, människor utan *i*, hvilket efter regel är orätt, fastän till sin grund rätt. Grundstafvelsen är Tyska språkets Mensch, och dess uttal har blifvit bibehållet i det Svenska. Om fördubblingen af *k* är anmärkt vid *c*.

Vid *L* kan endast det anföras, att dess fördubbling träffas, uti vissa fall, mera sällan i den äldre Svenskan, än i den yngre, och i vissa åter oftare: den fördubbling, som uppkommit genom assimilation, förekommer

oftare, t. ex. i sannskylleligha för sannskyldeliga, men den, som uttalet fordrar, träffar man mera sällan, t. ex. i alt, alsmäktig, med ett *l*, ehuru deras stammform är med tvänne. Genom denna emot etymologien stridande orthographi uppkomma stundom farliga tvetydigheter. Så blir af masc. och fem. full neutr. fult, som kan förblandas med neutr. af masc. och fem. ful.

Likaså är vid *M* intet annat att märka (utom hvad vid *b* är anfördt), än att dess uttal blir stundom framför *n* och *t* närmare bestämdt genom ett epenthetiskt *p*, såsom uti nampn, fulkompnat, sompt:

Om *N* må nämnas först, att det saknas i slutet af vissa ord, som nu hafva det, t. ex. ifrå, fråvarande m. fl., i stället för från, frånvarande; och sedan, att det måtte hafva i äldre tider uttalats i vissa fall hårdare, än nu, emedan det förekommer dubbelt, nämligen när det hörer till slut-artikeln, såsom uti begynnelsenn, begynnelsenne, förstonne, menniskonnes o. s. v.

O förekommer, likasom *a*, *e* och *i*, dubbelt, när det betecknar det längsta ljudet *o*; och, då dess ord blir med någon böjnings-form förökadt, blir detta *o* enkelt, såsom i doom och domen. Om denna bokstaf kan för öfrigt anmärkas, att den förekommer i det äldre bibel-språket mycket oftare, än i det nu vanliga, t. ex. i mong för mång, offver för öfver, hoffvud för hufvud o. s. v.

P med adspirations-tecknet *h* brukas endast i de ord, som komma ifrån Grekiskan, t. ex. philosophia, prophete m. fl. Om dess insättning emellan *m* och *n* är nämndt vid *m*.

Om *Q* är ingenting att anmärka.

Om *R* kan icke heller något märkligt anföras, om icke det, att denna bokstaf ofta förekommer enkel, der, efter nuvarande uttal, den rätteligen borde vara dubbel, då deremot den nästföljande konsonanten är dubbel, som rätteligen borde vara enkel, t. ex. i korss, korsset för korrs, korrset. Så stafvas äfven nu vanligast, men det måtte ske af obetänksamhet.

S har icke något, hvarigenom det skiljer sig ifrån nuvarande språkbruk.

T, utan *h* eller *j*, var, kan man väl föreställa sig, till uttalet hårdt, t. ex. i taga, trogen; men med *h* adspireradt, t. ex. i then, uth samt dessas derivater; och med *j* lent, t. ex. i tjenst, tjära, tjuf m. fl. De ord, som äro Grekiska och ursprungligen hafva *ϑ*, hafva här i dess ställe *th*, t. ex. thron, Athen m. fl. Och alla nomina propria, som enligt sitt ursprung böra hafva *th*, ega i gamla bibel-språket denna sin orthographi oförkränkt.

Likasom de öfriga vokalerna, är också *U* fördubbladt, då det längsta ljudet *u* dermed betecknas. Detta dubbla *u* är i Gustaf I:s och Gustaf II Adolphs bibel-upplagor betecknadt med ett dubbelt *w*, t. ex. i liws, mwr; men i Carl XII:s med dubbelt *u*, t. ex. huus, gruus. I de tvänne förstnämnda upplagorna blir detta *u* qvar, äfven när dess ord är förökadt, t. ex. i liwset; men i den sednare går *u* i detta fallet bort, t. ex. i huset. Men märkligt är, att ordet ljus alltid har uti denna endast ett *u*, äfven der det efter regeln borde hafva tvänne. Efter dubbelt *f* brukas *u* i stället för *v*, t. ex. i haffua för haffva.

Såsom inuti orden det dubbla *W* brukas för att beteckna dubbelt *u*, så brukas i ordens början det enkla *V* för ett enkelt *u*, t. ex. vng för ugn, vmgengelse för umgengelse.

X har icke något eget.

Med dubbel-skrifningen af *Y* förhåller det sig, som med de föregående vokalernas fördubbling. I stället för konsonanten *j* förekommer, emellan tvänne vokaler, vokaltecknet *y*, t. ex. öyar af sing. ö. Bruket af *y* är mycket allmännare i gamla Svenskan, än i den nuvarande. Det brukas der ofta för *ö*, t. ex. i fyrst för först, vittnesbyrd för vittnesbörd o. s. v. I vissa landsorter hörer man också nu för tiden *y*, der i skriftspråket och de mera bildades tal brukas *ö*, t. ex. i byra för börda m. fl.

Z brukas i de tre äldsta hufvud-bibelupplagorna efter *d* och *t* i stället för *s*, t. ex. i Gudz, godhetz. För öfrigt förekommer det der såsom i det nuvarande språket.

Äfven vokalerna *Å*, *Ä* och *Ö* skrifvas dubbla, när de beteckna sina längsta ljud, t. ex. i våår, grääs, sköön; och när orden ökas, förlora de vanligen det ena vokaltecknet, emedan vokal-ljudet då vanligen var kortare, t. ex. i våren, gräset, skönt.

Dessa vokaler brukas sparsammare i det äldre bibel-språket, än i den sednare Svenskan: der skrifves t. ex. long för lång, mong för mång (hvilket bruk ännu förekommer uti Göta rike) i lenge för länge, ven för vän; och fyrst för först, såsom vid *y* är anmärkt.

Slutligen må om bokstäfverna erinras, att konsonanterna ofta fördubblas, der sådant synes vara onödigt, t. ex. i foott för foot, ått för åt o. s. v., och likaså vokalerne, t. ex. liuffllghit, för ljufliget.

För att åstadkomma tydlighet och förekomma misstag; synes man hafva gifvit lika ljudande ord olika orthographi, t. ex. rike, Lat. regnum, med enkelt *i*, och rijke, Lat. divites, med dubbelt; lik, Lat. cadaver, med enkelt *i*, och lijk, Lat. similis, med dubbelt; vidh, Lat. penes, apud, med enkelt *i*, men vijdh, Lat. amplus, med dubbelt, o. s. v. Detta bemödande må anses vara berömligt; men hvarken detta eller det öfriga, som är gjordt för en grundlig och genomgripande riktig orthographi, är i det hela tillfredsställande, utan träffas fel och inkonseqvenser öfver allt. Och hvad annat kan väntas, då ännu i våra dagar rätt många berömda författare skrifva och stafva efter gehör, och ömsom på ett sätt och ömsom på ett annat.

Det, hvaruti språket i 1541 års bibel-upplaga betydligast skiljer sig, så väl ifrån det äldre, som det yngre och yngsta skrift-språket, är interpunktionen. Såsom bekant är, hade hvarken de Österländska eller de Vesterländska gamla språken några egentliga skiljetecken, eller sådana, som till sin betydelse svara emot dem, som i nutidens skrift äro brukliga, utan var deras interpunktion nästan endast rhetorisk eller oratorisk, med afseende på ordens och meningarnes deklamation. Att den tillika oftast kunde anses vara logisk eller grammatikalisk, kom deraf, att känsla och tanke böra och icke annat kunna än i det närmaste svara emot sina uttryck i skrift, när dessa äro i allo riktiga.

Ända till mot slutet af 15:de seklet hade man i Europeisk skrift först endast en punkt, eller i vissa skrifter tvänne punkter, till att utmärka meningarnes gränsor. Derefter fick man trenne skiljetecken, nämligen komma, punkt och frågetecknet, hvilkas bruk, helst de så ofta måste användas, var ganska obestämdt och vacklande.

År 1488 anlade Aldus Manutius, med tillnamnet Pius, ett förträffligt boktryckeri uti Venedig, och utgaf sedan derifrån flera Grekiska och Romerska klassiska författare. Att dessa upplagor måtte bli så fullkomliga som möjligt, underhöll han i sitt hus ett sällskap lärda män, och, efter öfverläggningar med dem, afskaffade han först den dittills brukliga munk-stilen; införde sedan den så kallade antiqua; uppfann kursiv-stilen; och ökade derefter interpunktions-tecknens antal med trenne nya, nämligen kolon, semikolon och utrops-tecknet.

Ännu år 1541 voro här i Sverige dessa trenne nya skiljetecken antingen icke kända, eller icke gillade och antagna; ty uti den då utgifna Svenska bibel-upplagan förekomma endast de gamla förut nämnda punkt, komma och frågtecknet. Dessa användes der, såsom redan blifvit erinradt, icke med noggrannhet, eller gaf man, vid deras användande i Svenska bibel-öfversättningen, föga akt på den Hebreiska interpunktionen; hvilket var så mycket underligare, som denna är den fullkomligaste, som i något språk finns eller funnits. I nämnda upplaga betecknar väl punkt den största åtskilnad meningarne emellan, och är satt i en periods eller ett tals slut; men den förekommer äfven der vi sätta ett mindre skiljetecken, t. ex. i slutet af 1 Mos. B. 1: 4. Komma

åter betecknar der icke allenast hvad vi beteckna dermed, utan också hvad semikolon och kolon, samt någon gång äfven hvad punkt och utrops-tecknet beteckna. Härvid är dock att märka, att, när komma står i stället för semikolon eller något annat af de nyss uppräknade större skiljetecknen, det alltid har en stor initial-bokstaf näst efter sig, t. ex. i 1 Mos. B. 1: 3, der efter sadhe är komma med stor initial, i stället för kolon; efter det förra liws är komma i stället för signum exclamandi vel jubendi; och efter det sednare liws är också komma i stället för semikolon eller punkt, — allt med stor initial. Frågtecknet ändtligen brukas egentligen efter frågande meningar, men också efter utropande, önskande, befallande m. fl., eller också i alla de fall, der vi nu bruka utrops-tecknet. Detta dess bruk har blifvit qvar i de sednare bibel-upplagorna, och eger nästan allmännelig efterföljd ännu i våra dagar, och äfven i de bästa författares skrifter, och det troligen icke af okunnighet, utan af brist på eftertanka.

Emedan allt uti en skrift, hvilket betecknar icke blott författarens känslor, föreställningar och tankar, utan ock dessas förhållande till hvarandra inbördes, hörer till dessas uttryck eller språk, så må vid de orthographiska skiljaktigheterna äfven det anmärkas, att i 1541 års bibel-upplaga texten är öfver allt delad endast i kapitel, och dessa i något mindre delar eller parascher, och att, utom i Psaltaren och Salomos Ordspråk samt några få andra ställen, som innehålla förteckningar, eller förmodeligen ansågos vara poetiska, den Hebreiska vers-afdelningen icke är iakttagen; utan har t. ex. i 1 Mos. B. 2: 4. upplagan af 1541 endast komma i versens slut,

der Hebreiska texten har silluk med soph pasuk, hvilken accent är Hebreiska skriftens största skiljetecken. Äfvenså har 1618 års upplaga der endast komma, åtföljdt af stor initial, men upplagorna af 1703 och de sednare punkt, med bibehållande af samma öfversättning, hvarigenom den nästföljande 5:te versen är utan mening, eller skall för de flesta läsare, som icke känna originalet, utgöra en apodosis utan protasis. Så äro på flera ställen genom bibel-uppläggarnes, ja ock öfversättarnes och bibel-utläggarnes okunnighet eller ovarsamhet flera fel tillkomna, först i vår Svenska bibel, och sedan i de skrifter, som angå bibeln, eller stödja sig deruppå, hvilka fel den vidsträckta lärdomen och det fintliga snillet, vid försvaret af sina på sådana fel grundade meningar, lätt nog kunnat förmå de olärda eller lätt-trogna att antaga såsom sanningar, och vara om deras riktighet så fast öfvertygade, att dessa misstag numera svårligen kunna bli rättade, helst mången inbillat sig sjelf och andra, att den svåra, hårdragna tydningen är säkrare och antagligare, än den lätta och lediga. Fastän Gustaf II Adolphs bibelupplaga har ett skiljetecken mer, än Gustaf I:s, nämligen kolon, brukar den likväl stundom komma med stor initial i nästföljande ord, i stället för kolon, t. ex i Joh. Ev. 1: 15, 19.

2. *Etymologi.*

I den mån ett folk tilltager i kultur, eller i den mån antalet af dess begrepp ökes, och det klarare inser mångfaldigheten af begreppens förhållande till hvarandra,

i sam-

i samma mån bör dess ordförråd ökas, och borde det önska samt söka att ega särskilda tecken för hvart och ett särskildt förhållande. Detta bör synes man hafva i Sverige för 300 år sedan bättre kännt, än man känner dèt nu. Man synes ock då varit mer, än nu, mån om att få uttrycken tydliga, korta och kraftiga, eller att mer genom ändelser och andra ordformer, än genom partiklar och periodbyggnad få de annoncerade begreppen betecknade.

De anmärkningar, som härvid kunna vara att göra, angå ordens

a) *Derivation eller härledning.* Denna är, i afseende på likheten emellan de härledda orden och deras stammar eller rötter, bättre vårdad i de 3:ne hufvud-bibel-upplagorna, än i Svenska språkets äldre och nutidens skrifter. Då uti dessa t. ex. ordet Christus, med sina derivater, förekommer i 12:te och 13:de seklerna, likasom i det nuvarande, skrifvet med *K*, finner man det uti nämnda upplagor alltid med *Ch*, såsom det bör vara, emedan det kommer af Grekiska ordet *Χριςός*, som har *X* svarande deremot. Så är Ängel med *ä*, emedan det härledes af Lat. Angelus; också jämmer med *ä*, af det onomatopoietiska verbet jama, hvilka ord sjelfva domarne öfver Svenska språkets orthographi påstå böra skrifvas med *e*. Dock gifvas, äfven i de 2:ne första bibel-upplagorna, flera fel emot derivations-lagarne begångna, t. ex. i plur. hender med *e*, af sing. hand; tender med *e*, af sing. tand; men i den 3:dje, eller Carl XII:s upplaga, äro dessa ord med *ä*, och dessa fel således rättade.

b) *Deklination.* Som det är med derivationen, att dess lagar icke äro alltigenom iakttagna, så är det ock med deklinationen, hvilken ojämnhet förklaras antingen så, att man redan i Gustaf I:s tid börjat småningom bortlägga deklinations-formerna, eller att de, som vid tryckningen hade korrekturet, icke nog väl skötte sitt åliggande. Troligen verkade dessa orsaker gemensamt, och var man vid de sednare upplagorna af bibeln, i synnerhet vid Gustaf II Adolphs, så samvetsgrann, att man icke alltid rättade sådana fel, som t. ex. i land för i lande; på dagen för på dagenom; i begynnelsenn för i begynnelsenne. Sådan inkonseqvens träffas här och der inom samma mening, t. ex. Joh. Evang. 4: 24. i andanom och i sanningen, för i andanom och i sanningene. Jfr Esth. 10: 3. för sitt folk i st. f. för sino folke, ss. för allo sine säde. Nomina propria, som lycktas på vokal, bli sällan deklinerade i genitivo, utan heter det t. ex. Juda rike, Mose bok, och icke Judas eller Judæ rike, Moses eller Mosis bok. Så säger man äfven i Svenskan t. ex. Upsala och icke Upsalas Akademi. Flera nomina propria ha fått behålla sina Hebreiska plural-former *im* och *i*, t. ex. Philistim, Jebusi, i stället för det vanligare de Philisteer, de Jebuseer. Äfven brukas den Hebreiska plural-formen i Cherubim och Seraphim, som annars skulle heta Cheruber och Serapher.

Ibland de gamla deklinations-former, som i synnerhet utmärka bibelspråket, är genit. sing. ändelse *sens* i stället för *ens* eller *ets*, efter nomina subst. af 3:je och 4:de deklinationen, då de hafva slut-artikel. Huru detta *s* emellan stammen och deklinations-ändelsen är tillkommet,

är ännu outredt; men sannolikt är det antingen epentthetiskt, eller har man till den absoluta genitiv-formen s lagt artikeln n, och åter derefter förnyat tillsatsen af s. Det egna härvid är, att i detta fall subst. neutra få samma artikel, som masculina och feminina, t. ex. landsens, ljusens, lifsens. Några ord, som i gamla bibelspråket höra till andra deklinationen, räknas nu till den tredje, t. ex. fiende, pl. fiendar.

Äfven adjektiverna deklineras och ha former för alla casus, numeri och genera, och stämma således i sammansättningar öfverens med sina substantiver, t. ex. i tino ljuse, i tijne hand o. s. v. Detta ger på många ställen nödigt ljus åt meningen, och gör språket mer harmoniskt och välljudande.

c) *Comparation.* Vid superlativen är en lycklig vokalförändring här och der att märka, hvarigenom en obehaglig homophoni undvikes. Denna förändring består deruti, att, då penultima syllaba har vokalen *a*, och ultima skall också ha denna vokal, det förra *a* blir förändradt eller förbytt till *e*, t. ex. ärgesta för ärgasta, skönesta för skönasta. Detta sätt att förbättra ljudet är visst icke allmänt; men det är märkligt, att det redan för 300 år sedan fanns, och att det uti nutidens språk icke blifvit allmänneligen antaget, utan att man, för att undvika missljudet, har lika slutvokal nämligen *e* både i masculino och feminino, och skrifver och säger, t. ex. ödmjukaste tjenarinna, likasom ödmjukaste tjenare. Vissa författare skrifva, och folket i vissa landskaper, t. ex. i Vestergötland, säger ödmjukasta, likasom älskada, förlofvada, hvilket icke behagar och icke kan behaga allas öron.

Detta nit för välljud röjes likväl icke öfverallt i vårt gamla bibelspråk, utan finner man der också de allrahårdaste och obehagligaste superlativer, t. ex. allraföraktadaste; äfvenså de allravekaste, t. ex. deghligeste.

d) *Pronomen.* Pronomen adjectivum eder skiljer sig noga och mycket ifrån pronom. subst. eder. Det sednare böjes såsom nu för tiden; men det förra har en rik och tämligen noga bestämd deklination. Enligt de exempel jag samlat, heter det uti

Singularis:

	Masc.	*Fem.*	*Neutr.*
Nom.	idhar	idhor	idhart
Gen.	idhars	idhars	idhars
Dat.	idhrom eller edhar	idhor, idhra	idhart, idhro (lande)
Accus.	idhor	idhor, idhra	idhor.

Voc. såsom i Nom.

Abl. såsom i Dat.

Pluralis:

Nom.	idhre	idhra	idhor
Gen.	idhre	idhra	idhor
Dat.	idhra	idhra	idhor
Accus.	idhra	idhra	idhor

Voc. såsom i Nom.

Abl. såsom i Dat.

Så hafva äfven Pronom. possessiva sin egen deklination, t. ex. min uti

Singularis:

	Masc.	Fem.	Neutr.
Nom.	min	min	mitt
Gen.	mins	mine	mins
Dat.	minom	mine	mino
Accus.	min	mina	mitt

Voc. såsom i Nom.
Abl. såsom i Dat.

Pluralis:

Nom.	mine	mina	min
Gen.	mina	mina	min
Dat.	minom	mina	minom
Accus.	mina	mina	min

Voc. såsom i Nom.
Abl. såsom i Dat.

På samma sätt deklineras din och sin.

e) *Conjugation.* Icke heller verberna hafva i det gamla bibel-språket alltid sina gamla böjelse-former *dher*, *enn*, *o* eller *u*, *om* eller *um* qvar, utan hafva redan der antagit de nya, som nu äro i bruk. I vissa böcker af bibeln är den äldre konjugationen bättre bibehållen, än uti andra, hvilket, utom mycket annat, må anses bevisa, att de icke äro öfversatta eller redigerade af samma hand. Detta finner man ännu tydligare deraf, att de äro så olika väl öfversatta, och att samma ord och fraser äro

i alldeles lika sammanhang så olika öfversatta, fastän deras betydelser äro alldeles lika.

De gamla verbformerna du äst, du vast, i stället för du är, du var, förekomma allmänt; och likaså nästan allmänt du lätst för du lät och du vetst för du vet; samt du kant, du skalt och du vilt, för du kann, du skall och du vill, m. fl. — I dessa synes mig *s* uti äst och vast vara uppkommet af *r*, så att äst är i stället för ärt, och vast i stället för vart. *T* åter synes mig vara en qvarlemning af pron. personale tu. Detta kan med säkerhet antagas, emedan man måste antaga, att uti ästu stafvelsen tu är just detta pronom. pers. tu, och att detta ästu är i stället för är tu. I Gustaf I:s och Gustaf II Adolphs bibel-upplagor äro äs och tu förenade till ett ord; men i Carl XII:s och alla sednares, och vanligen i alla citater af bibel-ställen, der detta ord förekommer, äro de åtskilda, dock så, att *t* har blifvit qvar uti äst. Om tu föregår äs, får detta också *t* och blir äst, då det alltså heter tu äst. Detta äst för är måtte då vara yngre än ästu, och är troligen *s* uti äst och vast, för ett lättare uttal skull, uppkommet af *r*. Att upprepa pronom. personale, eller sätta det både före och efter sitt verb, är icke ovanligt. Man säger i emphatiskt hvardags-tal t. ex. du vet det du, han har gjort det han; och i de Semitiska språken hafva andra Aoristens 2 pers. sing. fem. samt 2 och 3 pers. pl. både masc. och fem. tydliga qvarlemningar af sina pronomina personalia, både till preformativer och sufformativer, t. ex. i יִקְטְלוּ תִּקְטְלוּ תִּקְטְלִי och תִּקְטֹלְנָה.

De verber, som i nuvarande språk lycktas i supino på *t*, lycktas i det gamla bibel-språket på *dt*, t. ex. al-

skadt; men particip. passivum, som i neutro sing. ändas i nu-språket på *dt*, ändas deremot der på *t*, och det i alla tre genera. Öfver allt finner man en strid emellan *d* eller *dh* och *t*, ja emellan alla bokstäfverna, isynnerhet emellan dem, som höra till samma klass eller till dess grann-klasser. På utgångarne af dessa små krig kan man tilläfventyrs anse munarternas uppkomst, bestånd eller undergång vara beroende.

f) *Partiklar*. Vid partiklarne kan anmärkas, att de adverbier, som i nuvarande språk lycktas på *gen*, alltid hafva i det gamla bibel-språket ändelsen *ga*, t. ex. sannerliga, icke sannerligen; och att i de tvänne äldsta upplagorna förekommer *ah*, der i de sednare står ach; samt ändtligen att nuvarande ifrån eller från der sakna sitt *n* paragog. och heta ifrå eller frå.

3. *Syntaxis.*

Att Latinska språket har utöfvat stor, ja ganska stor makt på det gamla Svenska språkets bildning och utbildning, ser man tydligen, så väl af dessa språks orthographiska och etymologiska, som ock af deras syntaktiska likheter. Utan att man tänker sig de Svenska verbernas och partiklarnes i hvarje fall motsvarande verber och partiklar i Latinet, samt dessas styrelse- och konstruktions-sätt, kan man ofta icke fatta meningen riktigt. När t. ex. prepositionen *för* är konstruerad än med accusativo casu och än med ablativo, inser man först då orsaken till denna olikhet, då man funnit, att det i förra fallet svarar emot Latinets ante, på Svenska vanligen framför, och i det sednare emot Lat. coram, Svenskans

vanligen inför. Så heter det t. ex. än i landet och an i-landena, hvartill orsaken är, att det förra i svarar emot Lat. *per*, som då rättare eller tydligare heter på Svenska öfver eller kring, t. ex. i frasen *per totam terram sævit hostis*, fienden rasar i, d. ä. öfver eller kring hela landet; och det sednare emot Latin. *in* i frasen *habitat in terra*. Så heter det kring listona, men under listone; Gud tog menniskona, och Gud böd människone; tacker Gudi, d. ä. *gratias agite Deo*, men tacka Herran, d. ä. *lauda Dominum*, eller Græce *ἐυλόγει τον Κύριον*, enl. Tob. B. 4: 20, o. s. v. Alltid heter det tjena Herranom, enl. Lat. *servire Domino;* folket fruktade Herran, Lat. *populus timebat Dominum;* men folket trodde Herranom, Lat. *populus credebat Domino*, o. s. v.

Der man icke gifvit akt på detta förhållande, nämligen att öfversättaren oftast tänkte på Grekiska eller Latin och konstruerade på detta språks vanliga vis, har man misstagit sig om meningen, äfvensom man på andra ställen ändrat den gamla öfversättningen, emedan man icke kännt det gamla bibel-språket. Så, när man uti Matth. Ev. 1: 16. öfversatt originalets *᾿Ιακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν ᾿Ιωσὴφ, τὸν ἄνδρα Μαρίας, ἐξ ἧς ἐγεννήθη ᾿Ιησοῦς, ὁ λεγόμενος Χριςός*, ganska riktigt med: Jacob födde Joseph, Marie man, af hvilko är födder Jesus, som kallas Christus, men, sedan Svenska språkets gamla deklination börjat vara okänd, man icke förstod, att hvilko är fem. generis (ty i mascul. heter det hvilkom), eller man trodde, att Svenska bibel-läsare icke skulle förstå det rätt, ändrade man gamla öfversättningen, ändrade inter-

punktionen, och gaf åt det hela en nymodig form, i det man i det gamlas ställe föreslog: Jacob födde Joseph, Marie man: Af henne föddes Jesus, som var Christus; eller Jacob födde Joseph, Marie man, och af henne är födder Jesus, som kallas Christus. — Zach. 9: 9. är uti de 3:ne hufvud-upplagorna öfversatt med: Men du, Dotter Zion frögda dig storliga, och du dotter Jerusalem, gläd dig, Si din Konung kommer till dig, en rättfärdig och en hjelpare, fattig och rider på enom åsna, och på enom ungom åsninnos fola. Denna öfversättning är felaktig, ty den bör, efter min tanka, vara: Du Zijons Dotter, fröjda dig storliga, och du Jerusalems dotter, gläd dig! Si, din Konung kommer till dig, rättfärdig och en hjelpare: Saktmodig och ridande på enom åsna, på enom fola, ene åsninnos sone. LXX tyckas varit osäkre om Hebreiska originalets innehåll, och derföre hafva gifvit deraf en både afkortad och oriktig öfversättning. I Matth. Ev. 21: 5., der detta ställe är anfört, har Grekiska texten blifvit gjord efter den Syriska, som i något, fast icke uti allt, följt LXX. Denna text lyder sålunda: *Ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεται σοι πραΰς, καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον, καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου*, och den är på Svenska öfversatt med: Si, din Konung kommer till dig saktmodig, ridandes på ene åsninno och en arbetes åsninnos fola. Enligt denna öfversättning skulle Jesus, som här omtalas, hafva ridit både på en åsninna och på dess fola, hvilket vore orimligt att antaga, men hvilket man, utan att kunna reda sig, likväl har allmänneligen antagit. Men saken blir helt lätt, om man först gifver akt på, att i

uttrycket enom åsna hos Zach. ordet åsna är masc. generis af nom. åsne, och sedan besinnar, att ὄνος är epicœnum, eller betecknar både åsne och åsna. Derefter blir öfversättningen denna: Si, din Konung kommer till dig, saktmodig, ridandes på enom åsna, på en arbetes åsninnos fola. Af flera sednare öfversättnings-försök finner man, att öfversättaren icke kännt eller icke gifvit akt på det gamla bibel-språket: att t. ex. åsne i nominat. är masc. och har i ablativo åsna; att åsna i nominat. är fem. och har i ablat. åsno; och att åsninna är alltid fem., men att åsna är epicoenum, eller betecknar bägge könen.

Oftare än i de Europeiska språken förekomma i det Hebreiska nomina collectiva; och dessa äro uti de gamla bibel-öfversättningarne, likasom uti originalet, konstruerade än efter sin form och än efter sitt innehåll, d. v. s. än såsom singularia och än såsom pluralia. Der de blifvit konstruerade såsom pluralia, har man i de sednare öfversättningarne merendels rättat dessa förmenta fel, ehuru sådana rättelser ofta varit onödiga, om icke felaktiga. På andra ställen har man bibehållit i Svenskan den kollektiva formen, äfven der Svenska språkbruket icke vill medgifva den, och på sådant sätt äro icke få misstag uppkomna. Så heter det enligt originalet uti 1 Mos. B. 1: 9. Och Gud sade: Församle sig vattnet under himmelen uti besynnerligit rum, att det torra må synas; och det skedde så; af hvilken öfversättning man fått den föreställningen, att allt vattnet, som intill tredje skapelse-dagen var utbredt öfver hela jorden, skulle samlas på ett enda ställe, och att dermed förstås verldshafvet. Denna föreställning stämmer dock

icke öfverens med verkligheten, ty enligt denna är ju vattnet samladt på flera ställen: i haf, i sjöar, i gölar, i träsk, i källor o. s. v., och icke stämmer den öfverens med den nästföljande 10:de versen, der det heter: Och Gud kallade det torra jord, och vattnens församlingar kallade Han haf. Alltså bör 9:de versen blifva: Och församle sig vattnet under himmelen uti besynnerlig (eller besynnerliga) d. ä. egen eller egna rum, hvarefter ordet haf kan om hvart och ett sådant vattnens rum bibehållas, då äfven smärre vattusamlingar benämnas med ordet haf, t. ex. Kaspiska hafvet, Gallileiska hafvet, Döda hafvet m. fl., för att icke nämna det så kallade Koppar-hafvet, som var endast ett med vatten uppfyldt koppar-kar, om 54000 kannors rymd, hvilket stod på templets i Jerusalem inre gård, och gaf vatten till de reningar, som hörde till den Hebreiska gudstjensten.

I allmänhet äro nominal-, pronominal- och verbal-formerna regelmässigt och rätt, och icke så sällan blott till utseendet orätt, använda. Stundom hafva väl genom öfversättarens eller korrektur-läsarens ovarsamhet fel i detta afseende tillkommit, men stundom synas mig dessa förmenta fel eller afvikelser ifrån grammatikans reglor vara af språk-instinkten föranledda, och kunna anses vara icke fel, utan ganska tillbörliga uttryck. Vanligen och efter regel heter det, t. ex. Dagarne äro framfarne, såsom en skugga; men det kan ock heta: Dagarna äro framfarne, såsom en skugga. I detta sednare fall stå dagarna, hvad man kallar absolute, och uttryckes dermed detsamma som med: hvad dagarna angår, så äro de framfarne, såsom en skugga.

Likaså heter det t. ex. ibland: Lärda äro icke alltid upplyste; rika äro ofta fattige, o. s. v., hvilket emphatiska uttrycks-sätt förekommer i Hebreiska stilen ganska ofta, och är då det absoluta ordet utmärkt med en större accent, som skiljer det från sitt predikat. I Svenskan kunde, efter min tanka, ett litet rakt streck, liknande Hebreiskans psik, dertill användas. I Latinet brukas i sådana fall vanligen, i stället för Svenskans och, konjunktionen autem eller vero, och i Grekiskan δε eller κατὰ, samt uti andra språk något i dem för detta behof antaget ord eller uttrycks-sätt. Såsom exempel ur de 3:ne nämnda språken kan anföras öfversättningen af 1 Mos. B. 1: 2, som på Latin är öfversatt med: *Terra autem erat inanis et vacua;* på Grekiska med: *Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος*, och på Svenska med: Och jorden var öde och tom. Häraf finner man, att meningen är till det rhetoriska eller ästhetiska ganska tydligt uttryckt i originalet, också i den Latinska och den Grekiska öfversättningen, men alls icke uti den Svenska. Denna brist i Svenskan skall hvar och en känna, erkänna och beklaga, som vet, att Guds ord talar icke blott till förståndet, utan ock till hjertat; och gerna skulle man vilja, att samma brist blefve på något sätt afhjelpt.

4. *Prosodi.*

I afseende på prosodien är vid 1541 års bibel-upplaga endast det att märka, att, om man undantager några få delars afdelning i verser, är allsingen skilnad gjord, hvarken till innehåll eller form, emellan originalets olika

arter af ämnen och stil. Icke en gång den Hebreiska parallelismen synes hafva blifvit bemärkt, ehuru den är så egen, så väsentlig, och ostridigt gifver, till meningens eller innehållets rätta uppfattning, och vid de Hebreiska uttryckens rätta återgifvande i öfversättning, den beständigaste och trognaste ledning. Orsaken till denna brist, detta fel i det gamla bibel-språket och de gamla bibel-öfversättningarne härleder sig derifrån, att man i Luthers tid ännu icke förstod den Hebreiska interpunktionen, och således icke heller värderade den, utan fastmer ansåg den med förakt, och trodde den vara ett verk af okunniga Rabbiner och pedantiska grillfängare. Ja, denna okunnighet upptände eller tillät en utrotande strid emot densamma, sedan flera exegeter och theologer uppgjort den grundsats, att man borde i hvarje parallel-del uppsöka en särskild tanke, skild ifrån den andra parallel-delens eller de öfriga parallel-delarnes tanke-innehåll, och påstodo, att det vore oförenligt med den Heliga Skrifts värdighet och den Gudomliga Andans vishet, att antaga, det så många upprepningar af samma sats, eller så många tavtologier skulle i Guds tal förekomma. Nu, efter många forskningar och strider af flera de mest betydande lärda män, är man kommen till säkrare kännedom af den Hebreiska stilen, så väl i prosa, som i de åtskilliga slagen af poesi; men när den gamla Svenska bibel-öfversättningen, hvilken är bildad alldeles efter Luthers Tyska, nu har genom ålder och bruk vunnit det anseende och den helgd, som den nu eger, är det väl knappt att vänta, att denna dess brist eller detta slags fel skall någonsin bli fullkomligen afhjelpt, om icke småningom och,

efter långa tider, sålunda, att vid hvarje förnyad revision af dåtidens sanktionerade bibel-upplaga, man ändrar den gamla något litet till förbättring, äfven i detta afseende, och så slutligen vinner en både till innehåll och form med det herrliga gudomliga originalet alldeles öfverensstämmande Svensk Bibel.

Sekreterarens Svar.

Min Herre!

Det ämne Ni valt till behandling vid ert inträde i detta Samfund är långt ifrån att vara främmande för dess verkningskrets. Det har till och med varit en tid, då Svenska språkets och skrifsättets regelbindande ansågs som ett af de vigtigaste öfverläggnings-ämnena inom Witterhets-Akademien. Då, efter några års afbrott, Akademien åter kallades till verksamhet af sin höga Stiftarinna, yttrade Hon, bland annat: "att det vore i sin ordning, "att, likasom Fransyska Akademien, utarbeta en Diction-"naire, den H. M:t trodde inom så mycket kortare tid "kunna hinna till fullbordan, som flera af Akademiens "Ledamöter förmodligen ville fördela arbetet sig emellan." Väl protesterade någon af Ledamöterna mot detta företag, såsom "mycket operöst och dröjsamt"; men Drottningen uppgaf likväl icke sitt förslag, ehuru man till en början skulle inskränka sig till en lagstiftning för språkets orthografi. Äfven detta företag bragtes till hvila, sedan Akademiens och fäderneslandets störste språk-kännare, den lärde Ihre, och kort derpå hans kunskaperike lärjunge, Sotberg, Akademiens dåvarande Sekreterare, af döden blifvit bortryckta.

Det är bekant med hvilken värma den snillerika modrens plan omfattades af den för all Svensk ära nitälskande sonen. Genom de stiftelser, han med konungs-

lig frikostighet grundlade, blef den återupplifvade Witterhets- Historie- och Antiqvitets-Akademien, i afseende på modersmålets studium inskränkt till språkets historia. Det är på den vackraste sidan af denna historia Ni i dag fästat Akademiens uppmärksamhet genom eder afhandling om språket uti de tre normal-upplagorna af Svenska Bibeln. Man vet ej rätt hvad man mest skall beundra — det rena, friska, manliga språket i den äldsta upplagan, eller den berömliga samvetsgrannhet, hvarmed detta språk, efter seklers förlopp, i de nyare normal-upplagorna bibehölls, ehuru det dagliga talspråket och det allmänna skriftspråket inom samma period undergått väsendtliga förändringar och i vissa afseenden försämringar.

Sedan några decennier tillbaka har man åter börjat omtala behofvet af en ny bibel-öfversättning, enligt mångens tanka af det skäl, att språket i de äldre upplagorna vore föråldradt och borde ombildas efter den närvarande tidens smak. Flera misslyckade försök hafva visat vanskligheten af detta företag. Säkerligen medgifver nu en hvar, att de personer, som i 17:de och 18:de seklerna besörjde de nya upplagorna af bibeln, skulle gjort oss en dålig tjenst, om de mot deras tids af Latinska och Tyska inblandningar förderfvade skriftspråk eller det samtida oefterrätteliga hvardagsmålet utbytt det gamla bibelspråket; och utan tvifvel skulle ett dylikt företag i vår tid, efter ett sekels förlopp, med samma skäl fördömmas.

Glädjande är det derföre, icke blott för det Samfund, som af kärlek och pligt fästar sig vid det gamla, utan säkerligen äfven för hvarje sann vän af bibelordet, att de flesta och mest upplysta personer, som under de

senaste

sednaste åren, efter offentligt uppdrag eller af enskild böjelse, arbetat på en ny bibel-öfversättning, ansett förändringarne hufvudsakligen böra inskränkas till rättande af de äldres felaktiga tolkning af orginal-texten; men deremot i afseende på språket sökt så nära som möjligt gå den gamla öfversättningen i spåren. Särskildt har det fägnat Akademien att höra dessa åsigter uttalas af en man, som med grundliga insigter i originalspråken förenar nitets värma för det ansvarsfulla förtroende, honom af konung och fädernesland blifvit uppdraget i afseende på Svenska Bibel-öfversättningens närmare granskning.

Om Sagans och Folksångens Geografi.

INTRÅDES-TAL

i Kongl. Witterhets- Historie- och Antiqvitets-Akademien den 24 Mars 1843

af

ARVID AUGUST AFZELIUS,

Kongl. Hofpredikant, Prost och Kyrkoherde i Enköping, Ledamot af K. N. O.

Mine Herrar!

Någon synbar frukt, till fäderneslandets gagn och heder, måste den man hafva verkat, som af Eder kunnat blifva bemärkt och kallad till deltagande i eder ädla verksamhet. Detta är i dag min ära — och jag prisar derföre den Försyn, som goda bemödanden främjar. Men förlåten, J ädle berömde män, fosterjordens prydnad och stöd, att jag på denna dag, en af de mest betydelsefulla i min lefnad, kastar en blick tillbaka på min barndoms låga hyddor. En ibland dem stod min fosterfaders tjäll. Der vid den gammaldags-vise Svenske odalmannens knä satt jag vid härden så mången lärorik vinterqväll och lyssna-

de till sagans berättelser om forntidens märkvärdiga händelser och om de ädla män, som något verkat, lidit eller uppoffrat för mensklighetens väl. Der hörde jag för första gången Svenska folk-harpans ljud om trohet, kärlek och riddare-dåd. Det var min första Witterhets-Akademi. Förlåten, Mine Herrar, detta uttryck, men i ett, och det ganska väsentligt, afseende kunde den täfla med denna: i varm kärlek för Gud, Konung och Fädernesland. Derföre vallfärdar så gerna min själ till dessa enfaldens och trohetens bygder, när hon sorgsen tryckes af den kärlekslöshetens kalla vind, som nu genomsusar tiden. Att återväcka denna kärlekens slocknande heliga eld på fäderneslandets altare vare vårt mål, och våra bemödanden skola lyckas, ty vår sak är himlens.

Men att icke förmycket pröfva edert tålamod, skyndar jag att uppfylla den pligt, som Kongl. Akademiens stadgar mig ålägga; då jag nu går att begära eder öfverseende uppmärksamhet för några betraktelser öfver *Sagans och Folkvisans Geografi.*

Allraförst är här till att tala om den stora kraft i menniskans bröst, som framfört så mången idrott af hjeltemodet, kärleken eller snillet på verldens skådebana; — och särskildt om den underbara magnet i Nordfolkens hjerta, som sträfvar städse mot födelsetorfvan. Att draga verldens blickar till dess nejder, dess strömmar, berg och dalar, och fästa der sitt namn i ärans glans, drog kämpen med sitt svärd och skalden med sin harpa kring jorden. Ja, under födelsetorfvan tycker sig Nordmannen känna det stora modershjertat ömast slå, och tror sig ingenstädes sällare, än under den, kunna njuta en gång den eviga hvilan. Och aldrig har andäktigare en suck stigit

till himmelen, än i dessa Psalmens ord: "*Låt mina ben få ro i mina fäders graf!*"

Väl glädde sig den Svenske odalmannen öfver sina skördrika tegar och när herdarnes vallsånger ljödo kring talrika hjordar i hans skogar och dalar; men ett behof derutöfver hade hans hjerta, att fästa vid dessa åkerfält, dessa skogar och dalar något forntidsminne, som genljöd kring byggden i sagan eller sången. Deraf hände att, när till dessa fredliga, oberömda och dock berömliga Nordmän, som sjelfva lifvades af ärans drift och hopp, hjeltedådet eller snillebragden kom vid härden i vinterqvällen, hafva de tillegnat dem sin födelsebyggd och gifvit föremålen just i sin omgifning namn af händelser, som fjerran timat. Sålunda tyckte de sig gladast vandra i en lefvande natur, när hvarje sten bar ett runans eller sagans minne, hvar lund talade om trogen kärlek, hvar hed om ett fältslag, hvart berg om en jätte och hvar källa om en välgörande gudamagt.

Så hafva sjelfva Gudasagans heliga boningar måst låna sina betydelsefulla namn åt obetydliga orter i vår Nord, att förherrliga bondens omgifning och förlusta hans barn vid brasan i saguqvällen, och fornforskare hafva funnits, aktningsvärda utaf lärdom och nit om fäderneslandets häfder, som med fullt allvar trott sig kunna för oss utvisa på Heimskringlas panna, hvar Valhall och sjelfva Gimle Glittnir och Breidablik varit belägna. Vi kunna väl ingalunda instämma i den yngre kritikens förnäma dragning på axlarne vid den ädle Olof Rudbecks och hans efterföljares namn, emedan dessa vackra drömmars försök måste förlåtas fornforskningens barndom inom vårt fädernesland; men vi se oss dock här nödsakade,

att förlägga Gudasagans fantastiska borgar till Eddornas "Vindhem vidan".

Likväl undgår icke häfdatecknarens uppmärksamhet det ljus åtskilliga orters benämningar från de tvenne första tidsåldrarne af vår historia, nemligen den tid som föregick den Odinianska afgudatjenstens införande och den under hvilken densamma var rådande, sprider öfver de Skandinaviska folkens härkomst, bildning och samhällsskick. Till den förra tidsåldern må räknas alla minnen från de fyra elementernas dyrkan samt Thor och Göja; till den sednare alla benämningar efter Odin, Frigg och de öfriga Asagudar, eller som hänsyfta på sjelfva offertjensten, såsom ortnamnen Valbrunna och Thorslunda i Fjerdhundraland, utmärkande det ena brunnen eller källan der valens d. ä. offrens lemmar nedsänktes och tvättades, innan de i Thorslunden upphängdes på trädens grenar till spis åt Odins korpar.

Ehuru vi således, då vi möta ett Asgård i Småland, icke dervid må tänka oss Nordiska mythernas idealiska gudaboningar: — icke heller vid Westgöta-orten Odensåker kunna bestämma belägenheten af sagans *Odainsakur* som tillhörde Gläsisvall, om hvilket det heter, att "de män som dit komma aldrig dö"; — skall det dock alltid rikt belöna fornforskarens möda att i verldsdaningen eller jordbeskrifningen uppsöka de föremål, som i sången eller sagan föresväfvat författarens inbillning. Det är ingen tvifvel, att ju det Idavallen, som i Valas Qväde förekommer, och de *nio himlar*, *nio Ividi* (förmodligen verldar eller urskogar), dem sierskan mindes, häntyda på orter i ett vår folkstams förlorade paradis: det Österland, mot hvilket den med så mycken hänryck-

ning blickade tillbaka, der det heliga trädet stod vid Urdarbrunnen och af Nornorna vattnades ur dess silfvervågor.

Samma förhållande fortfar äfven i de närmare historien liggande Eddiska Sångerna och Kämpavisorna, deras öfvergång till den egentliga Folkvisan. Men när dessa låta verldshändelsernas ström, med sina töckenomgifna stränder, på hvilka än en gudaboning, än ett jättehem framskymtar ur dimman, ändtligen i diktens utveckling framträda i dagen ur den första tidsålderns mörker, så möta oss här och der några orters namn, utmärkande skådeplatsen för fordom timade minnesvärda händelser. Hvem skulle väl försöka att i sagans dunkel utleta belägenheten och gränsorna af det rike i Norden, som utaf Nornorna utmättes åt Helge i hans födelsetimma, derom i qvädet sålunda:

"(Nornorna) Spunno med makt
Ödets trådar —
De utvecklade
De gyldene banden,
Och midt under Månans Sal
I Öster och Vester
Ändarne fäste;
Der egde konungen
Landet emellan."

Och likväl då den historiska sanningen, som otvifvelaktigt ligger till grund för den sköna hjeltedikten, utvecklas, så är det åt vår Nord, som Nornorna kastade den ena ändan af de gyldene banden; så sjöngs i qvädet:

"Då kastade åt Norden
Neris Syster (Nornan)

En tråd och bjöd
Den evigt hålla."

Och vi måste tänka oss i vårt Skandinavien det *Brålund*, der Helge föddes, och de flesta orter, dem han frejdat med sina segrar: Gnipalund, Varinsfjärd, Bragalund och Fräkasten. Och ehuru det knappast är möjligt, att någon fornforskare med visshet skulle kunna visa oss den grafhög, dit den fallna hjeltens skugga från Valhall "red å luftstigen dimhästen" till den hulda Sigruns möte, och hvilade än en natt i hennes sköte; så fästa likväl några orters namn, såsom Swarins kulle, Sevafjället, och de gårdar Helge fick till namnfäste eller faddergåfva: Hringstad och Håtuna, den herrliga dikten vid verkligheten.

Från vår Nord och de urgamla Eddasångerna om Sigurd och Brynhilda leda utan tvifvel alla dessa från Medeltiden så älskade och allmänna folksånger och sagor om forntidens kämpar sitt ursprung, och följde folkvandringarna åt, till dess de Germaniska folkstammarne tillegnade sig dem. De orter som i dessa kämpa-sagor nämnas, ehuru tilläfventyrs någon verklighet kunnat föresväfva skalden eller sagoförtäljaren, ligga dock mestadels inom inbillningens töcken-region. Så skulle väl sagornas *Iseland* kunna häntydas på nordhafvets ryktbara ö af samma namn; och diktens *Birtungaland* på det urgamla Bretagne, och kämparnes *Brattingsborgs* ruiner sökas vid Iföns stränder i Sverige; men först då, när den unga Aslaug framträder ur den gamle fosterfadren Hejmers harpa på Norriges jord vid Spangarhed, fästes diktens dunkla länk vid verkligheten, och sagan sluter sig här till historien.

Med något sannolikare anledningar tillegnar sig Sveriges geografi skådeplatsen för de händelser, som besjungas i det verldsbekanta qvädet om *Vaulunder*, sagornas och kämpavisans Velint eller Verland, och kan väl runstenen vid Orthala föranleda, att här menas det *Ulfdala*, der Fin-konungens tre söner sågo på stranden de tre öfversköna söderns mör Alrun, Allhvit och Svanhvit, som kommit flygande öfver Mirkved (eller Blå-skogen) och aflagt vid Ulfsjön sina svanhamnar, der konungasönerna togo dem sig till hustrur. För barn — och barn äro ju äfven de gamle i saguqvällen — må man då gerna i Willands härad utvisa den holme, der den olycklige Velints smedja stod, och vida deromkring den grymme konung Nidads rike. — Och härmed öfvergå vi från sagans område till den egentliga folkvisan. Ingalunda må dock häfdatecknaren försmå att uppsöka de perlor af sanning, som gömmas på dessa sköna dikters djup; ty först då, när alla sagornas, sångernas, rune- och Perme-skrifternas namn äro undersökta och följda på spåren i alla sina förändringar, till vår tid, må han anse sig ega ljus nog för sin verksamhets bana. Vi medgifva visserligen icke brödrafolket Norrmännen en innerligare kärlek till sin bygd, än den, som lefver i Svenska folkets hjertan; men Norriges lärde hafva lefvat i ett närmare förhållande till folket, mindre än de Svenske sysselsatt sig med utländsk, främmande lärdom, och bättre förstått värdet af de skatter, som ligga fördolda i sagans mörka schackt. Norriges fornforskare hafva deraf, medan ännu sagohäfderna lefde i friskt minne, på det nogaste undersökt och bestämt de heliga orter, dem häfderna i förbund med fosterlandskärleken kanoniserat.

Deraf har händt, att ofta Skandinaviens historia, så länge handlingen föregår på Norriges grund, har stöd och ljus utaf geografien; men när berättelsen fortsättes inpå Sveriges område, stannar häfdatecknaren i mörker och förlorar den säkrare ledning för sin forskning, som kännedomen af händelsernas rätta skådeplats kunnat gifva. Till styrka för detta omdöme må anföras ur Olof den Heliges historia, huruledes hvarje ort, berömligad af någon händelse i den store konungens lefnad inom Norriges gränsor, är känd, allt intill den plats å heden vid Sticklarstad, der Thormoder Kolbruna-skald i dagbräckningen före slaget, der konungen föll, qvad sin Karla-väcka; men så snart händelserna föra oss i sin fortsättning in på Svenska jorden, möter häfdatecknaren genast denna ovisshet i ortbestämmelsen, då hon lemnar oss ett skådespel utan skådeplats och dekorationer, och sjelfva det vigtiga ställe, der Olof den Heliges enkedrottning Astrid höll det märkliga ting, på hvilket beslöts ett krig mot Norrige, som insatte Magnus Olofsson på sin faders thron, har varit okändt. Man har läsit Sturlesons ord *Haugrum*, och ansett det betyda ett *högt rum*, eller *Håtuna;* men utom det att ordet *rum* i det gamla språket icke har en betydelse, som kunnat gifva anledning till en sådan mening, leder sagans underrättelse om Astrids barndom och död vår uppmärksamhet här till Westergötland; der bodde hennes fosterfader; der förflöt hennes barndom i tillgifna vänners sköte, af hvilka hon hade att vänta troget bistånd; der var det gamla konungasätet Ingatorp vid Gudhems ryktbara kloster, och kyrkan till Ingatorp hette *Hánger*, ännu på landtspråket *Hånger.* Från hedarne hade rådplägningarne redan bör-

jat flyttas till kyrkovallen, och intet tvifvel är, att ju detta ting hölls der med allmogen på kyrkovallen vid den älskade konung Inges graf, såsom ock Sturleson rätteligen skrifvit; "Astrid hade stämma med myeket folk, som sägen är vid *Hånger* (at *Haungrum*)."

Näst Eddiska Sångerna och den hedniska kämpavisan intager bland Svenska fornsånger den om konung Habor och skön Signild det första rummet. Hvad historiskt i denna sång innehålles, har blifvit ansedt tillhöra det första århundradet efter Christi födelse. Den äkta Nordiska anda, som genomgår det hela; Habors trohet i kärlek och förakt för döden, skönt teeknade i den falska tärnans råd, när hjelten vapenlös öfverraskades af konungens män i skön Signilds jungfrubur, men sönderslet alla de bojor, som lades honom uppå:

"J tager af skön Signild ett hufvudhår, och binder
dermed hans händer;
Så är hans kärlek till henne, han sliter dem aldrig
sönder;"

och hans höga sinne, att visa huru den idealiska kärleken och den sanna hjelteäran äro upphöjda öfver hvardagsmenniskans; allt detta har gjort denna sång så allmän och så kär för Nordens folk, att hvarje landskap i de tre Nordiska riken velat tillegna sig något minne deraf och invigt någon lund, någon sten eller källa med benämning efter Habor eller Signild, der bygdens ungdom till lekar samlades och prisade dem i sången, såsom den trogna kärlekens helgon och martyrer. Ingen vägledning till folksångens geografi är således att vänta af de benämningar efter Habor och Signild, som i åtskilliga landsorter i både Sverige, Norrige och Dan-

mark förekomma; men folksägner om de båda konungarnes riken, Habors i Norrige och Sigars i Sverige, må häfdatecknaren icke förakta. Ett minne, som vittnar huru känd och älskad denna sång varit i Danmark, må här anföras, för den vackra folksaga, som dermed är förenad. På en vild ljungbevuxen hed vid byn Vidinge i norra Jutland, vet landtfolket att utvisa en liten kulle, som kallas *Habors graf;* uti en dal der invid uppresa sig tvenne höga stenar, kända under namn af *Tärne-stenarne.* En liten enslig fågel ses ofta sittande på dessa stenar, att hvila sedan han flugit kring heden, der han höres med ett qvidande läte fara kring ljungen; och vandraren, som går der framom, underrättas af folket, att detta är den falska tärnan, dömd att sålunda klagande till domedag fara omkring der å heden, till straff derföre att hon förrådde den trogna kärleken.

Vi äro ingalunda af den lärde Werlaufs mening, att många orter, uppgifna för en händelses tilldragelse, föranleda tvifvel på dess historiska sanning; fastmer gifver detta häfdatecknaren dubbel anledning att icke försaka dessa perlor i menniskoslägtets historia. Må derföre Sigars och Hagbarths med andra frejdade hjeltars minne lefva i häfden, och alla de orter, källor och lundar, som af sådana tilldragelser fått sitt namn, bibehållas dervid. Det är herrligt att vandra öfver sagurika fält; — nyttigt för en samtid att samtala med forntiden om dess heliga vördnad för äran, troheten och dygden.

Berömligad mer än de flesta orter i Sverige, af sina forntidsminnen, men isynnerhet såsom skådeplats för den unga riddaren Axel Thordssons och skön Valborg Immersdotters olyckliga kärlek, är en liten dal i

Bohuslän. Den utgöres af ett näs mot hafvet, förenadt eller rättare skildt från det öfriga landet af en bergshöjd, fordom med vördig bokskog bevuxen, hvaraf näset fått namnet Bokenäs; men den vackra dalen derinom heter Draksmark. Dalen har detta namn, enligt de gamles sägen, af en drake, som i urminnes tid beherrskat den och haft sina skatter i en stor grotta eller bergshåla, fordom fruktad att nalkas; men nu kan vandraren tryggt stiga upp att bese den i en klippa på hafsstranden. I en sednare tid skola röfvare och stigmän der haft sitt tillhåll. Sannolikt är, att vikingarnes drakar gifvit anledning såväl till sagan som namnet.

Men den stora förändringen af verldens skådeplats föregick. Hedendomens dimmor drogo sig tillbaka för att lägra sig kring sina gråa forntidsminnen, medan christendomens milda ljus utbredde sig öfver den öfriga verlden, och kärlek och skönhet företedde nya märkvärdigheter åt sagans och folksångens geografi. Äfven vår lilla dal Draksmark fick med det tolfte århundradet ett förändradt skick, och företer från denna tid skönare fornlemningar och en skönare saga. I stället för de fordna röfvarnästen och vikingasäten utgjorde nu en vacker klosterbyggnad, och der invid ett herrligt Herrans tempel, dalens prydnad och stolthet. I stället för sjöröfvares lurar hördes en bönklockas milda ljud från klostret. Fromma nunnor framträdde då ur sina celler till psalm och bön, omgifna utaf en skön skara unga flickor, jarla- och riddare-döttrar, som voro insatta der att lära sömm, gudsfruktan och christeliga seder. Men på Holltås gård hade den skönaste bland dem, riddaren Immers dotter Valborg uppvuxit. Mången ung riddare kom till klo-

stret för att skåda den sköna ljuslockiga flickan, och visan förtäljer, att den unge konung Håkon Håkonson i Norrige hade skön Valborg kär. Det säges ock, att han för hennes skull kom ofta till dalen, och henne till ära uppbygde den herrliga Marie-kyrkan, hvars vördnadsbjudande ruiner ännu draga till sig vandrarens uppmärksamhet. Krönikorna förtälja ock, att han här stiftat ett Augustiner-kloster och en högskola, der förnäme mäns, furstars och konungars söner uppfostrades. Då var Mariekyrkan en domkyrka öfver Bohuslän. Det var i denna kyrka som det hvita handklädet afskars mellan riddaren Axel Thordsson och skön Valborg, hans af barndomen utkorade brud. Denna ryktbara skilsmessa skedde på Hakon Håkonssons och svartebroder Knuts anstiftan, för de älskandes närskyldskap skull. Men konung Håkon rycktes af krigslurarnes ljud från bröllop och brud, och Axel Thordsson följde honom till striden. De stupade båda — men hvar? — Fornforskningens geografer leta ännu efter hjeltarnes graf.

Men skön Valborg lät sig viga till nunna i klostret, efter sina båda trolofvades död, och säges hafva fått sin graf i dalen. Jag såg i början af detta århundrade de märkvärdiga fornlemningarne, som pryda denna ort. Af den sköna Mariekyrkan höjde sig ännu en gafvelmur omkring 30 alnar öfver jorden, och en tall, växande derofvanpå, vittnade om en hög ålderdom och gaf en sällsam anblick åt ruinen. Uti ett fönster var ännu qvar ett stycke af dess fordna omgifvande prydnader, ett vackert löfverk af polerad marmor, och utanför lekte några gossar med ett hufvud af en englabild.

Hvad annat var väl forntidens saga, än en dikt, blandad med sann historia. Således blir den moderna Romanen, sådan den skapades af den berömde Scottländaren och Danmarks Ingemann, icke annat än vår tids saga. Det är i synnerhet ett snillrikt användande och en djup kännedom af sagans och folksångens geografi, som grundlagt Walter Scotts rykte, och hvarigenom det lyckats honom att förherrliga sitt fäderneslånd, och till dess berg och dalar, allt intill den minsta klippa och höglandets bergfors, draga verldens uppmärksamhet. Härutaf har häfdatecknaren mycket att lära. Icke mer med nakna tids-annaler, och verldshändelserna uppförda likasom i luften utan skådeplats och omprydnadet, af den dock i allt deltagande naturen, skall han vinna sitt mål. Det var Thiodolfers och Eivinders anda, som kringsusade Sturleson, Dalin, Tidegren och Geijer, då de gingo att teckna Nordfolkets öden; ty det är skalden allena, som kan hålla jemna steg med hjelten och fatta de krafter, som leda verldshändelserna. Han må icke försmå att forska i sagans och folksångens geografi, för att kunna föra oss till de skogar, berg och strömmar, der hjeltens första drömmar om framtida bedrifter vidgade hans hjerta, — och till de fält, hvilka bära minnen af de ädle, som något verkat, lidit eller uppoffrat för mensklighetens väl och fäderneslandets ära och sjelfständighet.

Sekreterarens Svar.

Hvarje bildadt folk eger en tvåfaldig litteratur, en *muntlig* och en *skriftlig*. Den sednare, en dotter af den förra, upptagen och fostrad bland de lärde, följer sin egen väg och växer snart modren öfver hufvudet. Den andra åter går tyst och stilla fram genom folket, och ehuru hon icke har något annat medel till fortkomst, än *minnet*, bibehåller hon sig likväl genom sekler nära oförändad, då deremot den skriftliga, oaktadt alla bemödanden att fixera sig, ständigt är underkastad nya växlingar. I de flesta länder, och särskildt inom vårt fädernesland, synes likväl den muntliga eller traditionella litteraturen snart hafva utspelt sin roll, sedan hon, äfven hos det egentliga folket, börjat uttrångas af den skriftliga. Med denna följer en falsk blygsel, en fåkunnig högdragenhet, som vänder folkets sinne bort från den enkla, i grunden djupare bildning, hvilken under förflutna åldrar beredt dess glädje. Men sinnet behöfver mellan näringsomsorgerna förströelse, och denna sökes, sedan den gamla icke mera eger något värde, dels i sinliga njutningar, dels i pressens ofta ringhaltiga, ej sällan förderfliga produkter.

Vill man lära känna den Svenska allmogen — benämningen egde fordom en större utsträckning än i vår

tid — sådan den var, när den kring sin lagman samlades på allmänna folktinget, eller då den följde Engelbrekt, Sturarne och Gustaf Wasa i striden mot främmande förtryck, och sådan den städse varit, äfven under de mest förtviflade omständigheter, utmärkt genom kärlek för konung och fosterland; så må man icke förgäta att göra bekantskap med dess fordna i sången och sagan uppfattade och muntligt fortplantade åsigter af lifvet, af offentliga och enskilda förhållanden. Det är derföre af vigt att söka upphemta de spridda dragen af denna litteratur, hvilka ännu inom en och annan mera aflägsen landsort, i skogarnes djup och dalarne bakom bergen, kunna uppfångas, men som sannolikt äfven der skola spårlöst försvinna med den generation, som nu uppväxer. Lifligt behjertande denna angelägenhet, har Akademien ansett för sin pligt, att på densamma fästa Konungens och Rikets Ständers uppmärksamhet. Akademien har varit nog lycklig att finna sina åsigter gillade, och har blifvit satt i tillfälle att för bevarandet af Svenska folkets *lefvande fornlemningar* vidtaga åtgärder, som redan burit önskade frukter.

Då Akademien invalde Er, Min Herre, till sin ledamot, önskade hon uttrycka den aktning, hvarmed hon följt edra bemödanden för samma ändamål. Vår första samling af Svenska Folkvisor har tillkommit genom eder och lika tänkande vänners varma kärlek för denna litteratur och oförtrutna flit att densamma uppteckna. Vi minnas alla, hvilket uppseende denna samling, med det oförgätliga förordet af eder snillrike medutgifvare, väckte; och det torde icke kunna förnekas, att detta företag i sin

mån medverkat till den bekanta brytningen inom vår litteratur och ett föryngradt lif i den Nordiska fornforskningen. Ni har vidare i "Svenska Folkets Sagohäfder" räddat från glömska mången herrlig fornsägen, fastän det äfventyrliga försöket att sammanväfva sagan med den skriftligt upptecknade historien, enligt sakens natur, icke alltid kunnat med framgång genomföras.

I närmaste sammanhang härmed står det ämne, Ni vid detta tillfälle behandlat, den gamla Sångens och Sagans geografi. Märkvärdiga äro dessa sagans vandringar från en ort till en annan. Forntidens öfversättare ansågo det icke vara nog att öfverflytta den främmande sagans ord på hemspråket. För att göra henne mera fosterländsk, förlades äfven scenen till hemlandet — en method, som någon gång blifvit använd äfven inom den egentliga historiens område och der åstadkommit stor förvirring. Det gifves dock, hvad sagan beträffar, en annan förklaringsgrund, om man vill antaga, att samma eller nära liknande tilldragelser i tidens längd inträffat på olika orter, och att endast personernas namn blifvit utbytta mot de äldre, som genom dikten eller folksägnen redan voro förevigade. Det är alltför troligt, att flera än en hjelte, lifvad af samma ridderliga kärlek som Habor, delat dennes sorgliga öde, och att flera än en mö, likt Signild, offrat sig sjelf, när något annat medel ej återstod att förenas med dess "hjertans kär". Således är det möjligt, att alla de ställen inom de tre nordiska rikena, der Habors ek och Signilds bur visas, varit skådeplatser för samma tragiska tilldragelser. Hvar helst en mer än vanligt konsterfaren smed bygde sin härd, kunde äfven den vidtberömde Vaulunders eller Velints namn och saga bosätta sig. På

samma sätt låter äfven förklara sig den fullkomliga öfverensstämmelsen mellan Schweitzarnes sägen om Wilhelm Tells lyckligt genomgångna prof, att bortskjuta äpplet från sonens hufvud, och Danskarnes redan af Saxo upptecknade berättelse om Toko, utan att man behöfver anse den ena nationen hafva lånat sagan från den andra.

Fortfar, Min Herre, att ur edert minnes och edra samlingars rika förråd meddela forntidsskatter af samma art, som Ni redan lemnat. Ni skall derigenom förvärfva nya anspråk på inhemska och främmande forskares erkänsla; och så länge ännu ett Svenskt hjerta klappar af fosterlandskärlek, och ett Svenskt sinne gläds åt hemlandets sagor och sånger, skall samlarens namn med tacksamhet ihågkommas.

Om Romerske författaren Lucius Apulejus.

INTRÅDES-TAL

i Kongl. Witterhets- Historie- och Antiqvitets-Akademien den 29 Februari 1848

af

JOHAN DAVID VALERIUS,

Kansli-Råd, Riddare af K. Carl XIII:s Orden och af K. N. O,
En af de Aderton i Svenska Akademien.

Mine Herrar!

En Hellenisk skald — om jag rätt minnes, Hesiodos — sjunger:

Εργα νεων, βουλαι μεσων, ευχαι δε γεροντων,

eller:

"Handling är ynglingens, mannens är vett, och önskningar gubbens."

Då J, Mine Herrar, upptogen mig, en gammal f. d. vitterhetsälskare, till Akademiens Heders-ledamot, skedde sådant visserligen i den mest oegennyttiga afsigt, att jag, icke Hon, skulle hedras. Att med mina återstående svaga krafter verka för edra vackra ändamål, att åtmin-

stone någorlunda rättfärdiga det val jag måste vörda, vore i sanning min högsta, lifligaste åstundan. Men denna, jag anar det, kommer thy värr att höra till de oräkneliga frommas och mångas önskningarna. För tacksamheten och studierna är emellertid ingen öfverårig eller utlefvad. Tvertom, åldringen vet skatta hvarje bevis af välvilja, i samma mån han ser sig öfverflödig, törhända besvärlig; och ju kortare lärotid honom är öfrig, desto flitigare, desto redebognare går han i skolan. Om min djupa, uppriktiga erkänsla hören J, M. H., ej tvifla; och ehuru det stora antalet af mina år och det ringa måttet af min förmåga kunde synas på samma gång tillåta och förpligta mig att tigande inträda i eder krets, vågar jag dock, såsom prof på mina ännu sent, om äfven utan förkofran, fortsatta studier, framlägga några flygtiga, anspråkslösa bidrag till karakteristiken af en Romersk författare, som i allmänhet sällan nämnes och knappt läses, men hvars yra, svärmande inbillning och egendomliga glödande färgton utmärka honom såsom ovanlig, om icke just i allt föresynlig.

Lucius Apulejus, bördig från Romerska kolonien Madaura i Afrika, lefde omkring år 170 efter vår tidräkning, och hänföres sålunda till den så kallade koppar-åldern, hvilken likväl understundom, änskönt sparsamt, äkta guldådror genomglänsa. Platonisk filosof, derjemte, som det tyckes, något Epikuré och äfven mystiker, har han efterlemnat åtskilliga skrifter af mindre vidd och vigt, såsom Tal och Afhandlingar om Magien, om Werlden, om Kunskaps-theorierna, med flera. Men hans förnämsta och bekantaste arbete är Metamorfosen eller Gyldne Åsnan, ett slägs vidunderlig humoristisk Roman, till syftningen, om

eljest någon finnes, så tvetydig, så vexlande emellan allvar och ironi, att man ej säkert kan döma, huruvida sedeförderfvet och vidskepelsen der antingen smekas eller gisslas, — framhållas till hyllning och efterföljd, eller till åtlöje och varning. Den i yttre formen prosaiska, men till inre halten ofta poëtiska berättelsens hjelte, som, lika med författaren, heter Lucius, och i mycket torde med honom vara identisk, kastas af ett stenblindt ödes nycker bland rese-äfventyr, kärleksbragder, orgier och besvärjelser, förvandlas medelst trolldom till menskligt tänkande och kännande åsna, genomgår i denna skepnad nya skiften af utsväfningar, galenskaper, faror och vidrigheter, anropar slutligen den mäktiga Isis, återfår genom hennes nåd sin menniskogestalt, och inviges, sansad och förnuftig, i Egyptiska mysterierna.

Perlan i denna för öfrigt tämligen fria och lättfärdiga dikt är den deri episodiskt inflätade sköna mythen om Amor och Psyche, hvarmed författaren, sällsamt nog, låter en tokig, berusad käring hugsvala och uppmuntra en i röfvares våld fallen, grålande ungmö. Mig veterligen, har ingen före Apulejus framträdt med samma myth, — äldsta mönstret för hela Westerns romantiska fé-sagor — ehuru den blifvit förlagd i Hellas och möjligen härstammar från dess heliga, länge hermetiskt bevarade urkunder.

Början lyder, i ordgrann öfversättning, sålunda:

"Uti ett visst rike voro konung och drottning. Dessa egde tre öfvermåttan dejliga döttrar. De bägge äldre, fastän af täckaste skapnad, troddes dock beqväma att firas af menskligt lof; hvaremot den yngsta flickans så utmärkta, så öfverträffande fägring hvarken kunde skildras

eller, för menniskospråkets torftighet, tillfyllest prisas. Kortligen, många medborgare och talrika främlingar, hvilka sägnen om det ovanliga skådespelet under ifriga lop sammanlockat, stodo häpna af undran öfver den oupphinneliga skönheten och, förande handen till sina läppar, med framfingret nedböjdt mot utsträckta tummen, vördade henne, alldeles såsom sjelfva gudinnan Venus, med helig tillbedjan. Redan hade det rykte genomilat närmaste städer och angränsande bygder, att gudinnan, som hafvets mörkblåa djup framfödt och skummiga vågors dagg fostrat, nu, med sin öfvermakts på behaglig tid lemnade tillåtelse, vistades midt bland folkens samhällen; eller åtminstone, att åter, ur ett nytt de himmelska stjernornas frö, icke hafvet, men jorden alstrat en annan, med jungfrublomman begåfvad Venus. Så fortgår rastlöst dag från dag irrmeningen; så genomströfvar det spridda ryktet kringliggande öar och de flesta länder. Från långa vägfärder, öfver böljans djupaste lopp, sammanströmma dödlige till sekleis herrliga mästerverk. Ingen seglar till Paphos, ingen till Cnidus, ingen ens till Cythere, för att dyrka Afrodite. Hennes helgedomar öfvergifvas, templen vanhäfdas, offertjensterna försummas; bilderna stå okrönta och de toma altarena oskärade af kallnad aska."

Härefter förtäljes huru Venus, retad och afundsjuk, anförtror sin hämnd åt den kograde sonen, befallande honom att sticka medtäflerinnans hjerta i brand för den lägsta, sämsta, uslaste dödlige. Undertiden sörjer den beundrade Psyche i enslighet, utan friare, lidande till både kropp och själ. Fadern, bekymrad och tröstlös, rådfrågar Milesiska Oraklet, som tillstyrker, att Psyche må i

begrafningsskrud ställas på spetsen af en anvisad hög klippa. Det sker, men Zephir nedgungar henne till en närbelägen gräsrik däld, der hon insomnar. Vid uppvaknandet skådar hon kring sig yppiga lunder, och framför sig en luftig, praktfull konungaborg, dit hon af osynliga väsenden inbjudes till läckra njutningar och ljuflig hvila. Natten mörknar och gör henne till maka åt en okänd man, som före dagningen flyr ur hennes armar. Någon följande natt varnar mannen henne mot hemlighetens afslöjande för de redan förmälda systrarna, som sannolikt af nyfirighet skola på berget söka henne eller hennes stoft. De uppspana och utforska henne, beskänkas, återvända och gissa, att Psyches moln-omhöljda gemål är gudaburen. Tärda af harm, skrämma de systern med den föreställning, att hennes älskare måste vara ett troll, ett vidunder. Lättrogen, väpnar hon sig under mannens sömn med en skarp dolk, tänder lampan, och ser det förmenta odjuret — sjelfva Cupido. Dubbelt förälskad, lutad öfver honom för att uppfånga hans andedrägt, spiller hon ovårdsamt en droppe af den heta oljan på Gudens högra skuldra. Han väckes af smärtan, tillstår att han, olydig sin moder, träffats af egna pilar, förebrår Psyche hennes till evig skilsmessa ledande obetänksamhet, qvarhålles fåfängt af böner och tårar, hotar hennes systrar med straff — och försvinner. Psyche, förtviflad, kastar sig i en strid flod, hvilken dock mildt vaggar henne till stranden, der Pan, vänligt mötande, uppmanar henne att lefva för Kärleken och för hoppet att blidka honom. Irrande kommer hon till systrarnas furstliga slott. Underrättade om hennes förlorade sällhet, vilja bägge efterträda henne i guda-äktenskapet, skynda hvar för sig till klippan, störta

sig från branten, under förmätten väntan att af Zephir svingas i Amors famn, — men krossas i fallet. Amor plågas ömsom af brännsåret och saknaden, förtalas af sqvallerfågeln Gavia inför den vredgade modren, men försvaras af Juno och Ceres, hvilka jemväl beskydda Psyche. Venus deremot skymfar och misshandlar henne och förelägger henne omsider fyra svåra prof, alla öfverstigande dödliga krafter. Psyche genomgår dem likväl härdigt och lyckosamt; Jupiter framträder nu såsom medlare; Psyche får i hemgift odödligheten; ett Olympiskt bröllop hålles, — och snart derpå födes åt det älskande paret en dotter, kallad Vällusten.

Förgätas bör ej, att det hela af mythen uppfattats och ordnats med berömvärd sorgfällighet, och att partierna finnas utförda con amore, i en varm och ädel stil, på ett mestadels klart och prydligt språk. Synbarligen har, då Apulejus diktade den herrliga, efter sexton sekler af Sergel i marmorn förevigade sagan, sjelfva ämnet inspirerat och upplyftat honom. Om han ej skrifvit mer eller annat än detta, skulle detta ensamt åt honom säkrast hafva beredt evärdligt minne.

Öfver Apulejus, egentligen såsom författare af Metamorfosen, torde det omdöme få yttras, att hans snille väsendtligen uppenbarar sig i en spritlande qvickhet, en otyglad, nästan lösaktig fantasi; att hans diktion eger förtjensterna af rask fart och dristiga ordskapelser, men ofta lider af ojemnhet och brist på takt; att hans brokiga taflor gemenligen äro bjerta och underhållande, om ock nog öfverlastade eller för groft färglagda. Måhända kunde man skäligen erinra, att hans många slippriga och anstötliga framställningar icke tåla vid att läsas af ungdo-

men. Dock vådan häraf är ej särdeles betydlig; ty våra dagars bildade ungdom läser öfverhufvud ganska litet, och af det antikt-klassiska föga mer än erforderliga examens-lexor. I alla händelser måste, oaktadt stora fel mot smaken och större mot sedligheten, Apuleji Metamorfos förblifva i dubbelt hänseende märkvärdig, såsom icke blott i grundtonen anslående en omedelbart öppnad öfvergång till romantiken, och redan derigenom utgörande ett den äldre litteraturens fenomen, utan äfven i sjelfva idéen dunkelt afspeglande menniskolifvets särskilda stadier, eller först det oroliga jägtandet efter stormiga nöjen och fantastiska gyckelspel, — sedan den hårda naturnödvändigheten att, likt åsnan, plikta för dumheter och tryckas af bördor, — ändtligen den vaknade besinningen, åtrån efter en högre rening och tryggad själsfrid.

Förlåten, M. H., ofullständigheten — att ej säga snäfheten — af denna matta, bleka teckning. Jag har, utan allt öfverdådigt hopp att förvärfva edert bifall, åtminstone ej velat uppsåtligen trötta edert tålamod.

Sekreterarens Svar.

Min Herre!

Witterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien kommer sent med sin inbjudning till Er, att bland hennes Ledamöter intaga ett rum. Efter den förändring konung Gustaf gaf hennes bestämmelse, då han samtidigt för Svenska sången och vältaligheten bildade ett särskildt samfund, ingick vitterheten i sjelfva verket endast i det namn, hon från Modrens stiftelse bibehållit, men upphörde att vara föremål för hennes egentliga verksamhet, utom så vidt man kan säga, att hvarje bildad och duglig författare, hvilket ämne han än behandlar, lemnar bidrag till vitterhetens befrämjande.

I följd af en sådan begränsning egde denna Akademi inga anspråk att få tillegna sig den prisade skalden, hvars friska, glada sånger inom palats och kojor, från hufvudstaden till de aflägsnaste landsbygder, framkallat mången innerlig hjertefröjd hos gamla och unga, innan ännu den nya tiden med sin högtidliga uppsyn från umgängeslifvet bortjagat den gamla glädjen; innan den muntra visan lemnat rum för konstnärs-sången, och de i ett gladt lag med okonstlad värma uttryckta känslorna för konung och fäderneslaud och hvad mera man hade kärt, blifvit utbytta mot svulstiga, intetsägande tal om statens affärer eller Skandinaviska och andra drömmar.

Icke heller egde Akademien rätt att åt sig söka vinna någon del af den tid och den verksamhet, Ni såsom

embetsman måste egna åt vigtiga och vidsträckta åligganden i det allmännas tjenst.

Deremot har Akademien nu trott sig kunna och böra med sig förena den grånade tänkaren, som, efter slutade mödor, med sin erfarenhet och kunskapskärlek dragit sig tillbaka till ett behagligt *otium procul negotiis*, i sällskap med forntidens bildningsskatter, hvilka, likasom de en gång i stort föryngrat menskligheten, ännu alltjemt föryngra och förädla individen.

Er förtrogna bekantskap med denna forntid och er förmåga att ur dessa skatter framsöka guldkorn, äfven inom områden, der man, efter kritikens antagna råmärken, icke anser sig berättigad att dem finna, har Ni ådagalagt genom er korta, men behagfulla teckning af en författare, hvars skrifter torde af få vara kända genom eget studium.

Den Apulejiska mythen om Amor och Psyche eger, jemte sin klassiska skönhet, hvilken täflar med det yppersta, som forntiden åt oss lemnat i arf, särskildt ett stort värde, såsom ett slags föreningslänk mellan den klassiska och den romantiska diktarten. Ty hvem igenkänner icke här, under den rena antikens form, grundtankar, som i flerfaldiga variationer genomgå de ny-europeiska och våra egna sagor? — trenne konungadöttrar, af hvilka den yngsta, tillbakasatt för de äldre, men för sin skönhet och sina utmärkta egenskaper af öfvernaturliga makter omhuldad, föres till en högre lycka, som framkallar de afundsjuka systrarnes förföljelse och fåfänga bemödande att hinna samma mål; — eller en öfverlycklig kärleks fröjder, skuggade af en hemlighets-slöja, hvars otidiga bort-

ryckande medför skilsmessa, långa pröfningar och slutlig försoning.

Häraf hemtas äfven ett afgörande bevis för våra sagors höga ålder, hvarom man likväl öfvertygas redan deraf, att en stor del icke röja spår af christendomens direkta inflytande, åtminstone icke på formen. Äfvenså visar det anförda exemplet, att, om man än tillerkänner större delen af dessa sagor orientaliskt ursprung, de likväl icke alla omedelbart öfvergått till de ny-europeiska folken, utan, i likhet med så många andra österländska bildningsämnen, först iklädt sig Grekisk eller Romersk drägt.

Utan tvifvel kan väl antagas, att denna förening af antik och romantisk skönhet i mythen om Amor och Psyche, har en väsendtlig, om ock för de flesta omedveten, del i den underbara tjusningskraft, som vår oförgätlige landsmans mästerverk eger, och som erfares äfven af sådana åskådare, hvilka sakna öga för konstvärdet af den skapelse hans mejsel frambragt.

Detta och andra bidrag af samma art, hvilka Akademien af Er torde för sina Handlingar få mottaga, skola säkert skänka allmänheten icke mindre nöje, än det Ni beredt Akademien.

I öfrigt skall utan tvifvel eder blygsamma uppskattning af egna krafter och deras värde för Akademien snart motsägas af det sätt, hvarpå Akademien torde komma att dem anlita.

Bidrag till penningeväsendets historia i Sverige intill konung Gustaf I:s tid.

INTRÄDES-TAL

i Kongl. Witterhets- Historie- och Antiqvitets-Akademien den 22 Maj 1849

af

JOHAN JAKOB NORDSTRÖM,

J. U. D., Riks-Archivarie, L. K. W. A., R. N. O

I.

Allmänna anmärkningar om penningen.

Uti ett folks utvecklingshistoria kan den period, då man kommit till inseende af, att det på en gång mest dyra och minst tillfredsställande sättet att förskaffa sig hvad man för sina behof har nödigt, är att sjelf söka göra allt detta, betraktas som ett af de första stora stegen på kulturens omätliga bana. Denna insigt leder till tillämpning af den följdrika och genomgripande grundsatsen om *arbetets delning*, och denna delning leder till *byte*. Man inskränker sig sedan, hvar och en i sin

ställning, till produktion endast af vissa värden eller varor; man förvärfvar medelst dem hvad man i öfrigt behöfver; utbjudande och efterfrågan komma derigenom i vexelverkan; för dennas underlättande uttänker och uppfinner man oupphörligt nya utvägar; beröringen mellan orter, länder, folk utvidgar sina kretsar; menniskosnillet genomtränger åskådningens och erfarenhetens fenomener och utreder och framlägger naturens och tankens lagar; kunskap, skicklighet och konstfärdighet blifva, ock de, ett kapital, ett värde, ett föremål för efterfrågan; anden arbetar på befästande af sitt herravälde öfver materien; civilisationen utbreder sina frukter; en trefaldig hufvudverksamhet uppstår: vetenskapens, som upptäcker; entreprenörens, som tillämpar; arbetarens, som verkställer.

Dessa äro verkningarne af arbetets delning, och dess nödvändiga följd bytet. *Byte* i national-ekonomisk mening är ett vidtomfattande begrepp, och i sin praktiska tillämpning det oftast förekommande sättet för värdeomsättning. Allt hvad som eger ett bytesvärde kan blifva dess föremål; och sådant eger allt, som erkännes som nyttigt eller användbart för våra högre eller lägre behof eller njutningar, och ej kan vinnas för intet eller utan någon möda. Icke blott *vara* och varuvärde, utan ock *arbete och tjenst* mot vedergällning, ingå således i kretsen af föremålen för byte; och hvilka de olika rättsfordringar än må vara, som ur juridisk synpunkt uppkomma af de särskilda aftalen härom (köp, skifte, försträckning mot ränta, lega, arbetsbeting, ombudsskap mot arfvode, m. m.), hafva dessa aftal dock det gemensamma, att ytterst vara aftal om ett ömsesidigt utbyte

af värden eller tjenster (do seu facio ut des, do seu facio ut facias). Det gifves för dessa utbyten en högst viggtig och nästan alltid lycklig *medlare*. Denna medlare är *penningen*. Den rörliggör värdena och befordrar deras öfvergång från man till man. Den utgör drifhjulet för de stora verksamhetskrafter, arbetets delning innesluter. Men så omätligt stor dess inverkan ock är på cirkulationens rörlighet och friska lif, är penningen dock ej annat än en öfvergående form, som gifves åt de värden, man ytterst vill vinna, i ändamål att underlätta möjligheten af dessas slutliga förvärfvande.

Fästom oss ett ögonblick vid varu-omsättningen. Äfven all varuhandel är ytterst byte, ehvad man betraktar handeln som näring och i stort, eller som en akt mellan tvänne personer, af hvilka hvardera ömsesidigt önskar förvärfva hvad den andra har att utbjuda. Vore det ej så, skulle handeln ej blifva hvad dess bestämmelse dock är, att vara en medlare af möjligheten för producenter och konsumenter att träffa hvarandra. *Penningens* användande härvid förändrar ej detta förhållande. Den är tvärtom just det medel, hvarigenom handeln sättes i tillfälle att väl kunna uppfylla detta sitt medlarekall. Det torde vara svårt att på ett mera sakenligt och träffande sätt uttrycka penningens begrepp och sanna betydelse för handeln, än redan Aristoteles gjort det, då han säger, att penningen är en vara med uteslutande bestämmelse att underlätta och bemedla utbyte af en vara mot en annan. Penningen, så länge den är penning, är normalt icke ämnad att af förvärfvaren omedelbart förbrukas, utan endast till medel för honom att

vinna hvad han dertill behöfver. Det ligger således i Aristotelis sats att, då man säljer en vara, man ej gör det för penningens skull, som man derför erhåller; man emottager deremot penningen för att eller emedan man medelst den åter kan köpa den vara, man önskar ega. Och detta gäller ej blott om salu och köp för omedelbar förbrukning, utan ock, vidsträcktare betraktadt, om handeln som näring. I sjelfva verket är således *köpa*, efter den mening, i hvilken detta begrepp i lag och allmänna lifvet uppfattas, eller förvärfvande af vara mot penningar, endast en hälft af den operation, som förer tillsamman producenter och konsumenter; den andra hälften är *sälja*, eller afstående af vara mot penningar, förmedelst hvilka säljaren sättes i tillfälle att köpa. I sin fulländning blir akten sålunda *byte* af vara mot vara, värde mot värde; och då konsumenten, för att kunna köpa, ock måste hafva något att sälja, hvad det än må vara bland den oändliga mångfalden af värden, så ligger deruti förklaradt det nödvändiga samband, som eger rum mellan produktion och konsumtion, såsom hvarandras ömsesidiga vilkor, bemedladt genom penningen, i hvars form värdena för en tid öfvergå, för att komma till sitt mål: *utbytet*.[1]) Kan detta omedelbart ega rum mellan utbjudare och efterfrågare, förfaller behofvet af penningens bemedling. I motsatt fall inträder denna i verksamhet.

En af de många, för en sann uppfattning af cirkulationens vexlande fenomener i det allmänna lifvet vigtiga,

---

[1]) "Dépuis l'introduction de la monnaie chaque échange se décompose en deux facteurs, la vente et l'achat." J. B. Say.

slutföljder, som häraf uppkomma, är, att penningen som bytesmedlare endast är en *momentel* nämnare på de i byte gående värdena, men hvarken en värdemätare eller mått för olika mängd af dessa värden, eller ett dem föreställande tecken; och dess eget värde för tiden begripes ej annorledes än i dess förhållande till en viss mängd andra värden af omedelbart förbruklig natur. Tio riksdaler: det är något högst sväfvande och obestämdt; men hänfördt till en tunna råg, till exempel, eller annan förbruklig vara, erhåller det begriplighet och väsende. Ingen kan, för att ännu hålla oss vid varu-omsättningen, under en förnuftig förutsättning antagas sälja eller köpa endast för det nöje, dessa handlingar kunna skänka. Deremot, hvad han afstår och hvad han förvärfvar uppskattar han i förhållande till sina behof och sina intressen, och dessa mäter han ej efter den summa penningar, han får eller gifver, utan efter den förmåga, den ifrågakomna summan gifver honom att se dessa sina behof och intressen till godo. Säljaren betänker, vid bestämmande af sitt pris, på hvad han deremot kan förvärfva. Köparen gör samma beräkning i annan riktning. Den innersta tanken hos båda är således att jemnföra en varas värde med en annan för deras föreställning eller behof välkänd varas; och annorledes kan det icke vara, då samma summa penningar på olika tider kan bemedla byte af mycket olika belopp af samma till godhet och mängd oförändrade (eller måhända till och med förbättrade) värde mot ett annat, likaså oförändradt.

Det är detta fenomen, som bevisar så väl att penningen, i det ögonblick den bemedlar ett byte och dervid användes som en *öfvergående form*, blott är en mo-

mentel nämnare på de värden, hvilka ingå i bytet, som ock att den, i allmänhet betraktad, icke kan sägas vara en värdemätare eller mått för bytesvärden. Ett mått, vare sig för längd, eller yta, eller innehåll, eller vigt, måste alltid vara en bestämd, oföränderlig qvantitet. Men penningen är det icke. Den är ej någon konstant qvantitet. Redan det ämne, hvaraf den består, innesluter mer eller mindre värde, allt efter dess sällsynthet. Dess hela betydelse ligger i dess eget värde för tiden, och detta kan, likasom alla andra varors, fluctuera efter prisets allmänna lagar, det är, efter produktionskostnadens vexlande pris, samt tillgång och efterfrågan. Uppstår ymnig tillgång på penningar, falla de i pris, och de värden, hvilkas byte de bemedla, blifva derigenom i sin mån dyrare, förutsatt att för öfrigt omständigheterna i afseende å dessa i allo förblifvit oförändrade. Förminskas af någon anledning penningekapitalet mot det större belopp, hvaraf det förut bestod, stiga penningarne i pris, och de värden, hvilkas cirkulation genom dem bemedlas, blifva, under nyssnämnda förutsättning, derigenom billigare. Allt under vidmakthållande af merberörda förutsättning, antagom att denna minskning utgjorde hälften. Tio riksdaler skulle då i följd häraf stiga upp till en kurs af tjugu; men en tunna råg, för exempel, hvilken förut löstes (eller hvars öfvergång från man till man bemedlades) medelst tio riksdaler, skulle nu lösas medelst fem. Hvilketdera af dessa pris vore då den rätta värdemätaren för en tunna råg? Uppenbarligen intetdera i sjelfva verket. I förra fallet får väl säljaren mera penningar för hvad han säljer, men måste ock utgifva mer för hvad han köper. I det sednare får han mindre för hvad han

säljer, men utgifver ock i samma förhållande mindre för hvad han köper, eller, för att återtaga exemplet, får väl nu hälften af hvad han förut erhöll, men kan deremot nu för hälften lösa sig till hvad han förut betalte dubbelt; och ur denna synpunkt finner han således sin position fördenskull ej sämre, att värdet, uttryckt i penningar, stannar på en lägre siffra. [Vid ett inträffande varuprisens fall i följd af den nu exempelvis anförda anledning, gör likväl vanan att uppskatta värdena efter den penningesumma, mot hvilken de säljas och köpas, att man lätt förbiser den rätta grunden. Sålunda, för att än en gång upptaga det framstälda exemplet, ehuru förklaringen till de två olika uttrycken för rågens värde ligger uti penningens stegrade pris, säger man likväl att rågens pris fallit, ehuruväl dess värde nu är oförändradt och endast penningens värde stigit. Det är dock af vigt att icke förvexla detta. Om varuvärdena falla, under det att alla omständigheter, som inverka på penningens pris, förblifva oförändrade, kan detta endast hafva sin grund uti minskad produktionskostnad eller ökad tillgång i afseende å varorna. Detta är således ett olika fenomen mot det förra. Uti yttre måtto visa sig likväl nu bägge fenomenerna deruti lika, att varuprisen fallit. Men om orsaken härtill är en inträffad stegring i penningarnes pris, så verkar sådant ofördelaktigt på jordegendomarnes och alla fasta kapitalers värde och afkastning, som ock i följd deraf måste minskas, då nu produkternas minskade pris hvarken genom minskad produktionskostnad eller ökad tillgång ersättes; hvaremot, om orsaken till varuprisens fall är minskad produktion skostnad och ökad tillgång, en sådan inverkan på de fasta kapitalernas värde

ej följer, och intet kan vara önskvärdare för det allmänna än ett sådant fenomen.]

Penningen är således icke en värdemätare, ett mått för bestämmande af varors värde. Den är icke heller ett dem representerande tecken. Vore det så, skulle alchemiens svåra problem lätt kunna lösas. Man behöfde endast stadga, att det penningestycke, som nu gäller en riksdaler, skall för framtiden gälla två eller flera, eller med andra ord, att en massa myntmaterial af viss gifven vigt och godhet skall anses som utgjorde den två eller flera gånger samma vigt; eller ock utgifva papper med förklarande, att de skola gå och gälla som penningar. Dessa medel hafva ock blifvit försökta mer än en gång, då man trott sig hafva funnit, att ett folks lidande och fattigdom vore en följd af bristande tillräckliga penningekapitaler. Men de hafva icke fört till det beräknade målet. Hvad det första medlet angår, så, om nu så vore att penningar äro representerande tecken för varuvärden, står det i strid med dess egen grund. Om en million riksdaler representerar en million för tiden befintliga förbrukliga varuvärden, och samma million penningar förklaras skola gälla för tre, så är derigenom likväl icke massan af de förbrukliga varuvärdena trefaldigt ökad. De fiktiva två millionerna föreställa således intet, och lösa eller gälla äfven derföre intet; i stället för att, vid omsättning, fordra en riksdaler för de i byte gående värdena, fordrar man under sådana förhållanden tre, och saken står på sin förra punkt. Det andra medlet är ej lyckligare, emedan, då papperet i sig sjelf innefattar ett högst obetydligt bytesvärde, det ej kan föreställa penningar, med mindre sådana finnas, eller åtmin-

stone tillfyllestgörande garanti att de vid anfordran skola stå till hands. (Vi tala ej här om begagnandet af sedlar på grund af den beqvämlighet, de medföra för cirkulationen.) Men än mer, kunde man på en gång flerdubbla det förut tillvarande penningekapitalet med verkligt mynt, skulle *ensamt* genom denna operation hvarken varumassan ökas eller fattigdomen minskas. Det skulle endast hafva till följd varuprisens stegring, men ej mer.

Alla så beskaffade financiella försök utgå från den oriktiga förutsättning, att man genom att öka bytesmedlen, hvilket penningarne äro, skulle kunna föröka massan af de värden, som skola gå i byte. Man förbiser vid en sådan förutsättning, att ett lands rikedom icke består i penningar, utan deremot i sammanfattningen af alla de mångfaldigt olika värden, som för våra behof eller njutningar medföra någon nytta, och i massan af hvilka äfven penningarne ingå som en särskild form; och att denna rikedom, oberäknad den alstringskraft, som är naturens, endast kan åstadkommas genom arbete i den omfattande mening, enligt hvilken allt slags nyttig verksamhet derunder förstås. Ej ens det värde, som en viss summa penningar innefattar, är, om ock begärligare, i någon mån större än det, som ligger i hvilken annan vara som helst, som vid bytet mot samma penningesumma förvärfvas eller afstås. Om tio riksdaler utbytas mot en tunna råg, är det derföre, att hvartdera värdet i det ögonblick bytet sker erkännes vara lika godt; ty vore penningarne något mer värda, skulle man ej utbyta dem mot rågen. Hvarje varas värde, såsom en del af rikedomen, ligger dels i materien, dels i formen. I vida flera fall är det formen, arbetets omedelbara produkt,

som innesluter ett högre värde; och beräknade för menniskornas med kulturen oupphörligt växande och vexlande behof, är det just genom sin specifika form, som hvarje värde i bredd med alla de andra erhåller sin rätta betydelse och medför sin nytta. De kunna således ej föreställas genom någon annan form än sin egen; och alltså ej heller andra värden genom penningar.

Det är kulturens omisskänneliga lag att, i samma mån den framskrider som bildning, menniskan söker iklä da materien nya former för att motsvara hennes behof. Verksamheten får derigenom oupphörligt ett nytt mål och rikedomen en ny tillväxt. Arbetets delning är ett väsendtligt vilkor för denna verksamhet, och bytet den akt, hvarigenom dess produkter komma förbrukaren tillhanda. Bemedladt genom penningen, frigöres bytet från inskränkningarne af tid och rum; men det, hvaraf dess möjlighet, dess liflighet i främsta rummet beror, är tillgång på bytesvärden och dessas efterfrågan. Der dessa tvänne vilkor saknas, der har penningen intet att bemedla. I samma förhållande deremot som bytet stiger i rörlighet och lif, tages ock penningens bemedling i anspråk. Denna bemedling visar sig deri, att det värde, som afstås, återtages i penningens form, för att dymedelst vinna det slutliga förbrukningsvärdet. Penningen kan i anseende härtill ej vara ett fiktivt värde. Den måste i den materie och den form, hvaraf den består, sjelf innesluta ett verkligt, allmänligen erkändt värde, härflytande från det på dess produktion nedlagda arbete i förening med materien. Den antager derigenom alla egenskaperna af en vara, icke allenast ur den synpunkt, att dess värde fluctuerar efter prisets allmänna lagar, utan ock så, att den

framkallas af behofvet och söker sig väg dit, der den står i största efterfrågan för det gagn den medför på grund af sin bestämmelse. Och häraf följer, att grundvilkoret för penningekapitalets ökande är bytesvärdenas genom arbetet och dess delning så i mängd som form åstadkomna tillväxt och behof af ett större bytesmedlande kapital för sina omsättningar. Ökas det deremot utan detta naturliga motiv, uteblir dess verkan, och dess pris sjunker i brist af efterfrågan.

Det material, som till penningar användes, är, med afseende å deras funktioner, en omständighet af vigt. Hvad som härvid är ovilkorligt är, att det i sig sjelft bör ega ett erkändt bytesvärde. Detta insåg man redan då man först kände behofvet af allmännare bytesmedlare och dertill använde husdjur och vapen. En annan af erfarenheten fordrad egenskap var delbarhet. Denna fann man i kläde, vadmal, läder, hvilka värden i de Europeiska folkens äldsta urkunder äfven omtalas som betalningsmedel. En tredje egenskap, hvilken erfarenheten tidigt lärde att anse som behöflig, var att materialet skulle så litet som möjligt vara utsatt för nötning och tidens inverkan. Detta föranledde, till en början, till valet af jern, koppar, brons, som tillika medgåfvo stor delbarhet. Men ju mer arbetets delning utgrenade sig och bytet erhöll större lifligthet, desto mer måste dessa bytesmedel befinnas otillfredsställande. Man fann att blotta delbarheten ej var nog, utan borde materialet i de minsta delarne så väl som de största vara lika till beskaffenheten, derjemte flyttbart med minsta kostnad och minsta fara, och i en ringa volume innesluta ett relativt stort värde. Härtill kom insigten, att materialet i afseende å dess tillgängliga mängd

i allmänhet borde vara så litet förändring underkastadt, att dess pris ej i följd af en sådan blefve föremål för betydliga fluktuationer. Af alla hittills kända varuvärden förena de ädla metallerna i sig alla dessa egenskaper i vida högre grad än något annat, och derföre hafva de hos alla till en viss kulturgrad komna folk småningom blifvit till ett allmänt penningematerial upphöjda. Likväl, oaktadt detta erfarenhetens resultat i afseende å den praktiska vigten af dessa egenskaper hos penningematerialet, är det ej ur penningens begrepp som de böra anses utgå. Det absoluta deri är, att det varuvärde, som vid byten användes som medlare, skall kunna lösa ett annat varuqvantum, och som alla varuvärden i sin mån ega denna förmåga och fördenskull vid behof som bytesmedlare äfven kunna begagnas, kan man ur denna synpunkt sakriktigt säga, att alla varor äro ock penningar, likasom penningarne äro varor.

I utvecklingen af de ädla metallernas användande som penningematerial visa sig för öfrigt äfven två olika tidsförhållanden: ett äldre, då metallen allmännast begagnades efter vägning, verkstäld för tillfället; ett yngre, då styckena bereddes på förhand efter olika vigtdelar, och deras värde angafs genom derå satt prägel. Vägning för tillfället måste snart befinnas obeqväm, då en ringa ojemnhet i vigten så lätt kunde utgöra en stor ojemnhet i värdet. Det yngre af dessa stadier upphäfde likväl ej det äldre bruket; och ännu i dag, då, i följd af den utveckling penningeväsendet nu mera erhållit, till de nu nämnda kommit en än yngre form, eller då man, i stället för att utgifva barrer och präglادt mynt, utgifver anvisningar der-

på (bankonoter, kreditsedlar), kan det ej sägas, att den ena utträngt den andra [2]).

Efter dessa allmänna anmärkningar, här måhända icke alldeles olämpligt förutskickade som synpunkter, ur hvilka det ämne vi gå att afhandla erhåller sin belysning, försätta vi oss på det historiska fältet af frågan.

II.

Myntfynden i Sverige. Vigtskålar. De äldsta Svenska mynten. Anmärkningar om penningeväsendet i medeltiden.

Då Tacitus, omkring etthundrade år efter Christus, skildrade de Germaniska folkens seder och samhällsförhållanden, anmärkte han [3]), att bruket af ädla metaller såsom bytesmedel ännu då i allmänhet hos dem var okändt; att silfverkäril väl förekommo, men mera

---

[2]) Barrer och lingots ingå ännu uti handeln och banker som kontanta betalningsmedel i stort. — Ännu för några år tillbaka, berättas det i *Journal des économistes*, Maj 1843, begagnade man sig uti de inre delarne af *Brasilien* af metallen såsom sådan i handel och rörelse. Man bar med sig guldsand i en pung och små vigtskålar för att mäta portionerna efter vigt.

[3]) *De mor. Germ.* cap. V. "Argentum et aurum propitii an irati Dii negaverint, dubito. Nec tamen adfirmaverim nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere. Quis enim scrutatus est? Possessione et usu haud perinde ad-

som skänker gifna åt deras förnämsta män; och ehuru de närmare Romarne boende stammarne redan lärt sig erkänna nyttan och värdet af guld och silfver i handel, och derföre äfven icke ogerna emottogo åtskilliga slag af Romerska mynt, i synnerhet de gamla, välkända *nummi serrati* (Rom. mynt med uddiga kanter) och *bigati* (Rom. mynt med prägeln af tvåspända vagnar), åtnöjde sig likväl ännu den tiden de längre bort i de inre delarne af landet boende att byta vara mot vara. Der metall brukades, var det hellre silfver än guld man ville hafva, emedan för dem, som handla med varor af mindre värde, silfver är beqvämare.

Att några århundraden härefter förhållandena, hvad bruket af penningar angår, redan mera allmänt förändrat sig hos de på Europas kontinent bosatta Germaniska stammar, finner man af deras äldsta rätts-samlingar; hvarom något mera här längre fram skall sägas. Än tidigare, i följd af den Romerska occupationen, voro penningar i bruk på de Brittiska öarne; men hos de Skandinaviska grenarne af den stora Germaniska folkstammen visar det sig, att ännu vid utgången af det årtusende, hvartill anförda skildring af Tacitus hörer, någon hufvudsaklig för-

---

ficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa, legatis et principibus eorum muneri data, non in alia vilitate, quam quæ humo finguntur: quamquam proximi, ob usum commerciorum, aurum et argentum in pretio habent, formasque quasdam nostræ pecuniæ agnoscunt atque eligunt: interiores simplicius et antiquius permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem et diu notam, serratos bigatosque. Argentum quoque magis quam aurum sequuntur nulla adfectione animi, sed quia numerus argenteorum facilior usui est promiscua et vilia mercantibus."

ändring af grunddragen i denna teckning icke utvecklat sig.

Uti sitt år 1846 utgifna stora numismatiska verk öfver myntfynd i Svensk jord [4]) har herr Riks-antiqvarien Hildebrand för den hedniska perioden af Sveriges historia meddelat upplysningar, som ej allenast tillintetgöra de af äldre Svenska myntforskare [5]) uppstälda hypothe-

[4]) *Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord, ordnade och beskrifna af* Bror Emil Hildebrand, Riks-antiqvarie och föreståndare för myntkabinettet; Stockholm, 1846, 4:o.

[5]) Elias Brenner, *Thesaurus nummorum Sveo-gothicorum vetustus,* Stockholm, 1691, 4:o. Sednare upplagan, utgifven efter Brenners död, i Stockholm 1731. Den förra innehåller till det mesta teckningar; den sednare ock beskrifningar öfver mynten, jemte flera andra tillägg och ett företal af Nils Keder, sjelf en utmärkt numismatisk kännare och författare på sin tid. Bland skrifter af honom må nämnas: *Nummi aliquot diversi ex argento præstantissimi, nempe decem Olai Sueci, unus Anundi Carbonarii ac unus Haquini Rufi, Sueciæ Regum, nec non unus Suenonis, bifidæ barbæ, Daniæ Regis;* Lipsiæ 1706, 4:o; *Catalogus nummorum Sueo-gothicorum — in Museo Graingeriano Holmiæ asservatorum,* Londini 1728. 4:o; och *Nummus aureus antiquus atque perrarus Othinum, ceu probabile est etc. exhibens,* Lipsiæ 1722, 4:o. En tredje välkänd numismatisk författare är Carl Reinhold Berch, som år 1773 utgaf i Upsala sin *Beskrifning öfver Svenska mynt och Kongl. skådepenningar,* m. m. (hvartill kommer: *Supplement och fortsättning till framlidne Canc.-Rådet Berchs år 1773 utgifna Beskrifning etc.,* Norrköping 1812, af Fredrik Silfverstolpe.). I sammanhang härmed bör ock nämnas såsom historisk bearbetning *Jemförelse mellan mynts och varors värden i Sverige uti*

serna om tillvaron af prägladt inhemskt mynt under konungar, som tillhöra den Svenska historiens sagoperiod, utan ock på klara grunder ådagalägga, att inhemska mynt först med Olof Skötkonung, och således samtidigt med christendomens införande, kunna med full säkerhet antagas hafva blifvit slagna [6]).

Om de i Svensk jord anträffade *fynd* af mynt och andra saker af guld och silfver tillåta vi oss att från nämnda

---

särskilda tidehvarf; Tal i Kongl. Vetenskaps-Akademien den 3 Aug. 1771, af Kammar-rådet Anders Botin, och *Tal om svenska myntets ålder*, præsidii-tal i Kongl. Vetenskaps-Akademien år 1753 af Carl Reinhold Berch.

Brenner antager inhemska mynt från Olof Trätäljas, Berch från Ingiald Illrådas tid. En anonym författare (A. Modéer?), som år 1796 i Lund utgifvit en *Inledning till närmare kunskap om Svenska mynt och skådepenningar från början intill dess Svenska spiran lemnades af Konung Håkan Magnusson*, går ända upp till Oden och Thor. Äfven Keder söker i sin skrift om Odenspenningen utreda något samband mellan denna och den tid, Odenska mythologien var en tro bland folket.

[6]) Uti sina *Anmärkningar till Lagerbrings Svea Rikes Historia*, I. ss. 313—349, har Hallenberg sökt bestrida tillvaron af mynt från Olof Skötkonungs tid. Men herr Hildebrand, som redan före utgifvandet af sitt stora numismatiska arbete behandlat ifrågavarande ämne i tvänne skrifter: *Numismata Anglosaxonica Musei Acad. Lundensis*, Lundæ, 1829, och *Upplysningar till Sveriges Mynthistoria*, Lund, 1831—32, (icke afslutad), har i den förra vederlagt de i det hela mycket svaga skälen för Hallenbergs scepticism. Jfr härmed J. H. Schröders *Anmärkningar öfver Sveriges äldsta mynt* (Witt. Hist. och Antiqvitets-Akademiens handlingar, XIII. D. Inträdestal, 1827).

numismatiska verk göra en för vårt ändamål lämpad kort framställning.

De i Sverige funna mynt äro dels *Romerska*, dels *Romersk-Byzantinska*, dels *Kufiska* eller *Arabiska*, dels *Anglosachsiska* och *Tyska*.

De af förstnämnda ursprung utgöras af Romerska *silfvermynt* [7]) från sednare hälften af det första och något inpå andra seklet efter Christus, och torde således ej sednare än omkring i tredje seklet blifvit införda till Sverige. Mynten, som anträffas i större mängd på samma ställen, äro vanligen mycket nötta.

De af Romerskt-Byzantinskt ursprung bestå af *guldmynt* från femte seklet, från så väl Vest- som Öst-Romerska kejsaredömet, väl bibehållna, sällan anträffade flera på samma ställe. Som en betydlig del af dem är försedd med ögla, synes sannolikt, att de snarare tjenat till prydnader än till penningar.

De Kufiska mynten, hörande en del till 8:e, men större delen till 9:e och 10:e seklerna, utgöras af *silfvermynt* med Arabisk (vanligen kallad Kufisk efter staden *Kufa*) inskrift, komna från Arabernas besittningar mellan Kaspiska hafvet och Aral samt Arabiska hafvet och viken af samma namn i norr och söder, och floden Indus samt Medelhafvet och Svarta hafvet i öster och vester [8]). Nå-

---

[7]) Endast ett guldmynt förekommer deribland, af Titus, slaget år 71 efter Christus, funnet 1844 i Wella socken på Gottland.

[8]) Uti det år 1848 i Upsala tryckta arbetet *Numi Cufici Regii Numophylacii Holmiensis, quos omnes in terra Sueciæ repertos digessit et interpretatus est* C. J. Tornberg, äro de Kufiska mynten omständligen beskrifna.

gon gång hafva bland dessa fynd ock förekommit Persiska mynt, tillhörande Sassanidernas dynasti [9]).

De Anglosachsiska och Tyska mynten, hörande till perioden från medlet af 10:e seklet till slutet af det 11:e, bestå af *silfvermynt*. Större delen utgöres af Anglosachsiska och Tyska; icke sällan förekomma bland dessa fynd äfven Böhmiska och Danska, mera sällan Irländska, Ungerska, Norrska och Svenska, någon gång äfven Byzantinska samt Kufiska mynt; de sistnämnda dock ej utom förra hälften af denna period. De *Anglosachsiska* från Eadgar till och med Edvard Bekännaren (959—1066), någon gång äfven från de första regenterna af Wilhelm Eröfrarens dynasti. De *Tyska* från Otto I till och med Henrik III (936—1056), någon gång tillsammans med mynt från Carl den Store och hans närmaste efterträdare, äfvensom från Henrik IV (1056—1106), och i öfrigt i afseende å sjelfva myntningen utgångna ej blott från Tyska konungars och kejsares, utan ock från andra samtida, till myntning berättigade furstars, prelaters och fria städers mynthus inom de

Tyska

---

9) De Kufiska myntfynden i Norden utgöra ett ämne af särskildt intresse. Vigtiga undersökningar härom läsas i *Topographische Uebersicht der Ausgrabungen von altem Arabischen Gelde in Russland nebst chronol. und geogr. Bestimmung des Inhalts der verschiedenen Funde*, St. Petersburg 1841, af Frähn, Led. af Wet. Akad. derstädes. Jfr härmed L. v. Ledebur, *Ueber die in den Baltischen Ländern in der Erde gefundenen Zeugnisse eines Handelsverkehrs mit dem Orient zur Zeit der Arab. Weltherrschaft*, Berlin 1840, och G. Adlerbeth, *Om Sveriges fordna Österländska handel* (Witt. Hist. och Ant. Akad. H. I.).

Tyska landen, Nederländerna och norra Italien m. m. De *Böhmiska* från tiden mellan 938—1086. De *Danska* från Sven Tveskägg till och med Erik Ejegod (994—1103), dock ej några från Harald Heins och Knut den Heliges tid (1076—1086.) De *Ungerska* från Stephan I till och med Bela I (1000—1063). De *Norrska* från Olof Tryggvason till och med Harald Hårdråde (995—1066); och de bland dessa fynd anträffade *Byzantinska* hörande till tiden mellan 911—1025.

De *Svenska* mynten slutligen, anträffade bland dessa fynd, äro i allmänhet ganska sällsynta, och endast en gång (uti ett fynd nära Eskilstuna år 1830) hafva de funnits i större antal. En enkel, fördomsfri numismatisk läsning af inskrifterna på fram- och frånsidan ådagalägger obestridligen, att de äldsta af dessa mynt äro slagna i Sigtuna under Olof Skötkonung (993—1024). Andra, ehuru ännu sällsyntare, förekomma derjemte, som äro slagna under Anund Jakob (1024—1054).[10])

Då nu de äldsta *Danska* mynten gå upp till Sven Tveskäggs tid (991—1014) [1]), och de äldsta *Norrska*

---

[10]) Se härom Hildebrand, *Numismata Anglosachs.* s. 14 följ.; Schröder, l. c., s. 292; Berch, l. c., s. 17.

[1]) Jfr Ramus, *Om nogle gamle Mynter, der sandsynligen ere at ansee som de ældste, der i de nordiske Riger eller i nordiske Regenters Navne ere slagne,* uti *Det Scandinaviske Litteratur Selskabs Skrifter,* XXI, 1826, der författaren på goda kritiska grunder utreder, att de äldsta Danska mynt höra till Sven Tveskägg, och att de äldre hypotheserna, som antaga än högre ålder, icke stödjas på tillräckliga skäl.

till Olof Tryggvasons (995—1000) [2]), så följer deraf, att de äldsta mynten i de tre nordiska rikena nära nog samtidigt förekomma; och då ej mindre de Svenska än de Danska och Norrska mynten alla ega en liknande *Engelsk* typ, samt på dem alla samma *Engelska* myntmästare-namn urskiljes [3]), antyder allt detta på någon gemensamt verkande yttre orsak. Detta förhållande har ej undgått de kritiska myntforskarnes uppmärksamhet. Den yttre orsaken igenfinnes uti den närmare bekantskap med det Anglosachsiska Englands seder och handelsbruk, som de nordiska vikingaskarorna på sina härtåg till detta land förvärfvat. Sedan förra hälften af 8:de seklet blefvo dessa härjande hemsökelser på Englands kuststräckor allt vanligare, och slutade med Englands inkräktande under Ethelræd II (978—1016) af Danske konungen Sven Tveskägg

[2]) Se äfven Ramus, l. c. Jfr Holmboe, *Das älteste Münzwesen Norwegens bis zum Ende der XIV Jahrhunderts*, i Koehnes *Zeitschrift für Münz- Siegel- und Wappenkunde*, VI, 1846. Der vidröras ock (s. 98) konjekturerna om några Erik Blodöxe (933—952) och Hakon Jarl (989—995) tillskrifna mynt, som dock synas grundas på historiskt misstag. Jfr Hildebrand, *Anglos. mynt i Kongl. Myntkabinettet*, s. XV. Han säger sig ock med visshet kunna tillägga Olof den Helige några mynt.

[3]) Detta namn är Godwine, ett namn som ock förekommer bland Anglosachsiske konungen Aethelræds myntmästare. Antingen är det då samme man, inkallad från England, som af alla tre omnämnda konungar i Norden blifvit använd till att prägla mynt i deras respektiva riken, och dervid då naturligtvis utöfvat sin konst i den form han lärt i sitt hemland, eller ock olika personer af samma familj eller namn. Jfr Ramus, l. c., s. 318; Hildebrand, *Numismata Anglos.* s. 18.

(1013). Det Danska väldet egde bestånd under denne konungs och hans sons, Knut den Stores († 1035), regering, och upphörde först till följd af oenighet mellan dennes söner Harald I (1035—1039) och Hårda-Knut (1039—1042) samt Englands förnyade ansträngningar för sin befrielse under Edvard II Bekännaren (Ethelræds yngste son, 1042—1066) [4].

Under dessa härtåg och eröfringar, hvari äfven Svenskar [5]) och Norrmän togo del, hade man bättre lärt känna och inse bruket och nyttan af präglade mynt. Härtill bidrogo särskildt de under Ethelræd II:s tid och sedermera flerfaldiga gånger såsom freds-tribut, under namn af *Danagäld*, till Nordboerna, isynnerhet Danskarne, af England erlagda högst betydliga summor [6]), hvilka se-

---

[4]) Jfr *Magnus den Godes Saga*, kap. 6, 7, 18, 38; *Harald Hårdrådes Saga*, kap. 77—100.

[5]) Om Svenskarnes deltagande i dessa krig se Lagerbring, *Sv. R. H.*, I. 204, 207, 288; Geijer, *Sv. F. H.*, I. 139. Då Knut den Store företog sitt första tåg till England, var Olof Skötkonung hans bundsförvandt. Konung Sven biträddes af Olof Tryggvason i Norrige; jfr Lappenberg, *Geschichte von England*, Hamburg, 1834, I. sid. 423—426, 450; *Olof Kyrres Saga*, kap. 8.

[6]) En sådan tribut erlades första gången (åtminstone i stort) till 10,000 pund (marker) silfver år 991; Lappenberg, l. c., I. s. 423. År 994 utbetaltes af Ethelræd till konungarne Sven i Danmark och Olof i Norrige 16,000 pund; Lappenberg, l. c., s. 426. Ännu en summa af 22,000 pund omtalas för denna tid; Lappenberg, l. c., s. 424, not. 1. Omkring år 1000 afköptes Nordboerna från nya förhärjningar med 24,000 pund (marker) silfver; Lappenberg, s. 431. Sedan Engländarne, ånyo anfallna af Danskar och Nordboer, på S:ct Briccii dag den 13 Nov. 1002,

den spriddes öfver Norden omkring Östersjön; och ligga således uti dessa historiska tilldragelser ganska naturliga anledningar till att de nordiska konungarne på denna tid äfven sjelfva företogo sig att låta slå mynt, och dertill använde Engelska myntmästare.

Det är emellertid äfven en annan omständighet, som står i förening med myntfynden och förtjenar den största uppmärksamhet. Omförmälda jordfynd bestå icke ensamt af mynt, utan ock i de flesta fall af andra stycken af ädel metall i flerfaldiga former. De äro dels af *guld*, dels af *silfver*, men, såsom redan Tacitus anmärkt om Germanerna på hans tid, i vida större mängd af det sednare. De *former*, hvari dessa jordfynd förekomma, äro: de af *guld*, brakteater, hamrade stänger, på olika sätt virade tjockare och smalare trådar, sönderhuggna tenar, armband, ringar och flerformiga andra smycken; de af

efter Ethelræds befallning, på de i landet boende främlingarne anstält en allmän massacre, lik, sednare, den Sicilianska aftonsången, kom Sven hämnande åter, och ånyo erlades omkring år 1004 af Engländarne en tribut af 36,000 pund silfver (enl. andra 30,000); Lappenberg, 433—438. Canterbury friköpte sig år 1010 för 3000 pund (ibm, s. 442). Ytterligare, sedan Danskarnes härförare Thurkill eröfrat mer än hälfva England, utbetaltes en tribut af 48,000 pund (ibm, s. 443). År 1014 erlades åter 30,000 (enl. andra 21,000) pund (ibm, s. 450), och år 1017 utfordrades af konung Knut en tribut af 72,000 pund, utom 10,500, som särskildt utginge från staden London, (ibm, s. 466). Dessa summor utgöra 271,500 pund silfver. Jfr Suhm, *Historie af Danmark*, III. ss. 278, 289, 339, 359, 360, 367, 396, 430, 499, 500. Om *Danagälden*, såsom en tid ständig skatt i England, se *Leg. Edw. Conf.* art. XI; jfr ock Hildebrand, *Anglosachs. mynt*, s. XXII.

silfver, dels gjutna barrer och tackor, uthamrade, eller utdragna, eller i större och mindre spiraler hoprullade, eller i smärre stycken och bitar sönderhuggna stänger, dels smycken, såsom antingen af tenar eller af trådar flätade eller annorledes sammansatta ringar, passande till hufvud- hals- eller armprydnader, braceleter, öppna fingerringar m. m., dels andra med större konst bearbetade prydnader, spännen med flerfaldiga ornamenter och figurer, och dylikt.

Att bestämma ungefär tiden, då nämnda piecer af *guld* blifvit till landet införda, är ett svårt problem. Hr Hildebrand antager som troligt, att de inkommit på samma väg och måhända samma tid som de Romersk-Byzantinska mynten, antingen som produkter af direkt handelsförbindelse mellan Norden och Byzantinska monarkiens länder, eller med invandrande kolonister eller andra Nordboer, som deltogo uti de mot Rom riktade tågen, möjligen ock till en del med återvändande Varingar. [1])

De af *silfver* åtfölja vanligen de Kufiska myntfynden och derjemte äfven de Anglosachsiska. Frågan blir då, om de äro af inhemskt, vesterländskt eller österländskt ursprung. Emot det första talar, att, efter all hittills vunnen erfarenhet, de icke mer anträffats med fynd af mynt, som äro yngre än slutet af elfte seklet. Om derföre de vore af inhemsk tillverkning, skulle det ej ur någon synpunkt kunna förklaras, att tillverkning af sådana på en gång skulle hafva upphört. De historiska sagorna innehålla dessutom ej något, som gåfve

---

[1]) *Anglos. mynt.* s. VIII.

anledning att antaga dylika inhemska tillverkningar. Emot vesterländsk tillverkning talar den omständigheten, att, efter hvad hittills är kändt, så beskaffade fynd icke anträffats i någon betydlig mängd uti de länder, hvarifrån de Anglosachsiska och Tyska mynten kommit. De arbeten af ifrågavarande slag, som förvaras uti museerna i norra Tyskland, äro funna i Tyska Östersjö-provinserna. I södra Tyskland hafva de ej blifvit anträffade, och högst sällan äfven i England. Allt detta talar således för deras österländska tillverkning och berättigar till antagandet, att de åtföljt de Kufiska mynten och således inkommit liksom dessa på Nordboernas österfärder och de handelsvägar, som genom Ryssland satte Östersjön i förbindelse med Asien [8]).

Bland ifrågavarande jordfynd har man ock i nyare tider funnit *vigtskålar* och *vigter*, de förra med balans på tvänne led, utan tvifvel för att lättare kunna sammanläggas och medföras; de sednare bestående af kulor af brons eller af jern med tunnt brons-skal, på tvänne sidor försedda med platt yta, hvarå finnas punkter eller streck för att beteckna vigt-enheterna. Sådana vigtskålar och vigter äro funna i Sverige [9]). Norrige [10]),

[8]) Hildebrand, l. c., ss. IX, XI, XVII; Jfr Frähn, *Topographische Uebersicht* etc. Jfr Rimbertus, *Vita S. Anscharii*, kap. 27.

[9]) Hildebrands uppsats i Lunds Litteratur-tidning *Studier, Kritiker och Notiser*, 1841, n:o 22. Fyndet är gjordt på Gottland.

[10]) Holmboe, cit. afh. i Koehnes *Zeitschrift*, 1846, s. 67, berättar, att man år 1825, vid öppnandet af en gammal hednisk grafhög på godset Bråten (Ringerige, Aggerhuus stift), påträffade en vigtskål med tio vigter, hvilka,

Finland [1]) de Ryska Östersjö-provinserna [2]). Vågbalanserna begagnades till vägning af de ädla metallstyckena, vid dessas användande som betalning i handel och som mellan- eller fyllnadsgift vid byte. Häraf förklaras orsaken

noga vägda och med hvarandra jemnförda, lemnade det resultat, att ett Norrskt öre (eyrir) vore lika i vigt med 7488 Richtpenningar. Efter Kölnisk vigt utgör ett ass $15\frac{1}{17}$ Richtpenningar, och ett lod 272 ass eller 4096 Richtpenningar.

[1]) *Acta Societatis Scient. Fenniæ*, I. s. 731, II. s. 107. Det Finska fyndet gjordes 1841 på gränsen mellan Kuolajärwi och Sodankylä Lappmarker vid 67° n. br., och bestod bland annat af två vigtskålar af metall, en balans med leder att hopvikas, och 12 st. större och mindre vigter af metall, oregelbundet mångkantiga, i formen af en sammantryckt sferoid, med två motsatta plana ytor, hvarå på några flera, på andra färre runda punkter äro inslagna. Vid jemnförelsen af dessa kulors vigt inbördes, visar det sig, att summan af deras märkpunkter, tagen tillsammans från båda sidorna, betecknar antalet af de vigt-enheter de innehålla, och hvilken vigt-enhet, efter beräkning ur flerfaldiga justerande synpunkter, befunnits vara 4,266 Fr. grammer (= 68,662 Nürnb. medic. grän), eller svara mot vigten af den Byzantinska *solidus aureus* och nuvarande *Ryska solotnik*. Memoire af physices prof. G. G. Hällström i Helsingfors.

[2]) F. Kruse, *Necrolivonica, oder Alterthümer Liv- Est- und Curlands*, Dorpat 1842. De här omnämnda vigter äro ock uti *Acta Soc. Scient. Fenniæ*, T. II, noggrant beräknade och hafva funnits gifva samma vigt-enhets-resultat, som de i Finska Lappmarken påträffade.

Om en i Köpenhamns museum förvarad vågbalans för samma ändamål, se *Nordisk Tidskrift for Oldkyndighed*, I, 1832, s. 403.

till de sönderstyckade stänger, tenar och smycken af hvarjehanda slag, som så talrikt anträffas bland jordfyndens innehåll. Utvägningen af ett gifvet värde fordrade större och mindre stycken, och äfven *mynt* förekomma ofta, som äro sönderklippta eller brutna i bitar, för att kunna användas till jemnande af smärre vigtbrister.

I sammanhang med hvad här ofvan är nämndt om de fynd, bland hvilka de äldsta Svenska mynten blifvit återfunna, står ännu en fråga af vigt. Man har nemligen hittills ej anträffat mynt, hvilka med full säkerhet kunde hänföras till någon viss tidpunkt inom den period, som ligger mellan Anund Jakob och regenterna af Folkungarnes ätt [3]), och man har deraf velat draga den slutsats, att inhemska mynt för nämnda period (11:e, 12:e och inpå sednare hälften af 13:de seklet) icke skulle hafva blifvit tillverkade [4]). Men denna slutsats är dock alltför rask och vågad. Mynt finnas, hvilka, försedda endast med enkla initialer, väl ej tillåta en noggrannare tidsbestämning, men som den numismatiska kritiken ej kan medgifva sednare tillkomst, än perioden för Sverkers och Erik den Heliges ätter (1150—1250) [5]). Det

---

[3]) De uppgifter i detta afseende, som göras i Brenners och Berchs kataloger, har en insigtsfullare kritik ansett sig icke kunna godkänna.

[4]) Schröder, *Anm. öfver Sveriges äldsta mynt* (W. H. och Ant. Ak. H. XIII. 1827, s. 295. ff. Hallenberg, *Anm. till Lagerbrings Sv. R. H.* I.

[5]) Hildebrand, *Upplysningar* etc., ss. 16, 17. I samlingarne förekomma ock brakteater, med de utförda namnen *Ericus* och *Canutus*, hvilka man tillskrifver Erik den Helige och hans son Knut Eriksson.

finnes äfven urkunder, hvilkas data falla inom nu nämnda period, bestyrkande tillvaron af inhemskt mynt. De för så väl jorduppskattning som penningeräkning gemensamma benämningarne mark, öre, örtug, förekomma redan i dessa handlingar som bekanta och med folkets begrepp införlifvade uttryck [6]. Uti ett bytesbref af år 1203 bestämmes en mellangift af 16 mark "bonæ monetæ." Uti ett testamente af år 1215 skiljes mellan "marca argenti" och "marca usualis monetæ" (gångbart, vanligt mynt). Uti ett bref från påfven Honorius III till prosten i Hagby 1220 talas om "vestra moneta" (edert mynt); och uti ett bref af Birger Jarl år 1257 omtalas "unus denarius nostræ monetæ" (en penning i vårt mynt), som hvarje tjuguårig person i Ångermanland och Medelpad årligen skulle erlägga som skatt [7]) Det är ovedersägligt, att uttrycken: "godt mynt", "gångbart mynt", "vårt mynt" antyda förhållanden, som redan länge egt bestånd, och att man redan denna tid lärt sig att känna ett bättre och ett sämre mynt. För det århundrade, som närmast föregår Folkungarnes uppträdande i Sveriges historia, torde fördenskull det anförda tjena till bevis, att inhemskt mynt verkligen funnits till. För den tid, som följer deruppå och intill Albrecht af Meklenburg (konung 1363), skola här längre fram bevis i ymnighet förekomma, och från hans tid kan en

---

[6]) Liljegrens *Diplomatarium*, I Brefvet N:o 34, år 1145; N:o 51, år 1164—1167; N:o 63, år 1167, m. fl.

[7]) *Diplom.* N:o 134: "sedecim marcas denariorum bonæ monetæ", hvilket i den bifogade Svenska öfversättningen lyder: "siæxstan mark godhe penninghe". Se vidare N:o 155; N:o 202; N:o 445.

fortgående myntföljd åter uppvisas. Återstår således det hundratal, som begynner näst efter Anund. En ytterligare kritik och måhända nya fynd skola kanske kunna fylla denna lucka; och i alla händelser kan man taga för gifvet, att sedan myntning en gång blifvit införd hos ett folk, den icke åter öfvergifves [8]).

Det cirkulationskapital, som i äldre tider utgjordes af inhemskt mynt, kan likväl icke uppskattas synnerligen högt, relativt till folkmängd och den äfven dessutom jemnförelsevis icke särdeles lifliga omsättningsrörelsen. Detta var under medeltiden i viss grad i allmänhet förhållandet med hela det trans-alpinska Europa, och visar sig i synnerhet uti de ädla metallernas höga pris i förhållande till varuvärdena, hvilket af en mängd medeltidens handlingar, som omtala i penningar uttryckta pris, nog skönjes [9]). De stora rikedomar, som, enligt hvad häfderna berätta, så allmänt utmärkte Roms store under kejsaredömets bästa tid, voro mera produkten af krigsbyte än af djupt grundad industri, och när sedermera hufvudsätet förlades från Rom till Constantinopel och

---

[8]) Äfven i Danmark kan en fortlöpande myntföljd från Sven Tveskägg uppvisas; *Ramus*, l. c. Luxdorph, *Anledning og Veiviisning til Myntens udregning her i Landene* etc. Kiöbenhavn, 1765. Om Norrige, se Holmboe, l. c., ss. 98 ff. Förhållandet uti ifrågavarande afseende i Norrige liknar mera det i Sverige.

[9]) T. ex. Af ännu tillvarande räkenskaper öfver arbetskostnaderna vid Strassburger-dômen, hvilken i sin nuvarande form 1028 stod under tak, finnes, att ett muraredagsverke då betaltes med 1 à 2 penningar, i värde efter vårt mynt nu 1 à 1½ skg.

drog med sig de stora familjernas ditflyttning, verkade detta på ett märkbart sätt till penningekapitalets förminskning i det vestra kejsaredömet, och gaf åt penningeströmmen en riktning från vester till öster, som, ehuru någon gång under medeltiden tillbakakastad i sitt lopp, såsom genom de stora skatter Korsfararne efter Constantinopels eröfring derifrån hemförde, icke heller genom upptäckandet af Amerika och de nya tillflöden af ädla metaller, hvilka derigenom öppnades för Europa, upphörde, utan tvärtom genom den straxt derefter gjorda upptäckten af vägen omkring Goda hoppsudden till Asien erhöll ny kraft [10]).

Detta endast i förbigående för att antyda det historiska factum, att så litet af det myntkapital, som cirku-

---

[1]) Från början af christna tideräkningen till slutet af 5:te seklet vill man antaga en penningekapitalets minskning hos Romarne från 9 milliarder till två; från sistnämnda tid till slutet af 9:de seklet beräknas minskningen från 2 milliarder till något mindre än en (825 millioner). Detta grundas på undersökningar och kalkyler af Jacob (*On precious metals*, 2 vol:s); Blanqui, *Hist. de l'économie polit. en Europe*, 1, s. 367 fl. Efter upptäckandet af Amerika och särskildt grufvorna i Potosi (1545), beräknar A. von Humboldt dessa grufvors medelafkastning: från år 1545 till 1600 till omkring 60 millioner franker årligen; från 1600 till 1700 till omkring 80 millioner årligen; från 1700 till 1800, till omkring 180 millioner; från 1800 till 1810 till omkring 270 millioner. Jfr *Dictionnaire du commerce et des marchandises*, ordet *mines*. Enligt officiella uppgifter har deremot guldafkastningen från de Siberiska bergverken stigit från ett värde af 2 millioner dukater år 1836 till 8 millioner dukater år 1846.

lerade i det på sin tid verldsbeherrskande Romerska riket, sökte sig väg till de nationer, hvilka efter folkvandringen bosatte sig i länderna norr om Alperna. Beskaffenheten af sjelfva den samhällsförfattning, som hos dessa stammar utvecklade sig, nemligen feodalväldet, i början beherrskande så väl stad som land, var ej gynnande för den friare rörlighet uti materiell verksamhet, förutan hvilken behofvet af penningar ej kan göra sig så gällande, att det ovilkorligen i högre grad framkallar dem. Konungarnes inkomster utgjordes hufvudsakligen af jordräntor [1]). Då vasallerna uppbådades för det allmännas tjenst, utrustade de sig på egen kostnad. Samma skyldighet mot de högre vasallerna ålåg undervasallerna. De vanliga tributerna erlades in natura. Städerna, uti strängt beroende af feodalväldet [2]), kunde ej utveckla någon industriell verksamhet af större betydenhet. Massans af folket behof inskränkte sig till omsorgerna om lifvets uppehälle och nödtorft. Uti kyrkornas bygnader och de till kyrkotjensten hörande kärl och prydnader nedla-

---

[1]) Bland Carl den Stores Capitularier förekommer ett af 812 de "*Villis imperialibus*", hvilket såsom tidsbild är ganska märkvärdigt. Flera af dess punkter innehålla ypperliga ämnen till en god gårdsfogde-instruktion.

[2]) Ett bevis bland många uppå huru beskaffadt detta beroende var, finner man deruti, att, då städernas emancipation från feodalväldet begynte, uti fribrefven icke sällan intogs, att stadens borgare ej skulle vara pligtiga lemna kredit åt feodalherren längre än viss stipulerad tid, och att, om denne försummade betalningstiden, vidare kredit ej behöfde lemnas.

des deremot ej blott för tiden stora penningesummor, utan hopades ock i annan form stora värden af guld och silfver. Under sådana förhållanden saknades de orsaker och anledningar, som framkalla större omloppskapital i kontanta penningar; och då de värden, som omsattes, hvarken voro stora eller många, kändes ej heller behofvet af större mynt-enheter, och det så mycket mindre dessutom som vid större utbetalningar det penningematerial, hvilket bestod uti slafvar, kreatur (hvad Anglo-sachsiska historieskrifvare kalla *living money*) samt andra af sed och lag som betalningsmedel efter bestämd tariff erkända värd-ören, jemte guld och silfver, dels i präglad, dels i opräglad form, användes.

Med städernas frigörelse från feodalväldet, en rörelse, som redan allmännare under tionde seklet egde rum och fortgick under de derpå följande trenne seklerna, begynner en ny period i penningeväsendets historia, på samma gång en ny ordning inom samhällena derigenom grundlägges [1]); och till denna rörelse sluta sig, såsom på en gång dess följd och dess styrka, de Italienska republikernas handelsföreningar i södern och Hanseförbundet i norden.

För de rörelser, städernas frigörelse hos de Syd-Germaniska folken åstadkom, förblef väl Sverige främmande, ty det hade äfven förblifvit främmande för dess orsak, feodalsystemet, och dess industriella utveckling, likasom i allmänhet utbildningen af dess inre ekonomi framträder, i afseende å tiden, sednare än på kontinen-

[1]) Härom, bland flera, Guizot, *Cours d'histoire moderne*, leçons 46, 47.

ten; hvartill särskildt i sin mån bidrog den stora öfvervigt, *Hanseförbundet* redan från dess första uppträdande lyckades vinna öfver Nordens handel. Men i öfrigt ega nyss anförda grunddrag af den financiella förvaltningen äfven på detsamma full tillämplighet.

III.

Upplysningar om myntväsendet ur Nordens äldsta lagar.

Det är anmärkt att, då de ädla metallerna som betalningsmedel eller för andra ändamål användes, *vägning* var den äldsta methoden att bestämma portionerna [4]), såsom ock att densamma, efter det bruket af

---

[4]) Bland flera bevis härpå uti så väl *Fornmanna-* som *Konunga-sagorna*, må ett anföras ur sagan om Harald Hårdråde (1047—1066), 24 kap. Harald hade farit vida omkring till Gardarike, England och Miklagård, och på dessa färder samlat betydliga skatter. Sedan afträdde konung Magnus den Gode till honom halfva Norrige, och vid detta tillfälle visade sig Harald frikostig genom skänker. Utom vapen och kläder utdelades penningar och dyrbarheter. Guldet tömdes ur stora väskor i skålar. Derpå framtogos *vigter*, och guldet skiftades i lika lotter genom *vägning* (ett bevis, att det ej var arbetet utan värdet som afsågs); och "alla som det sågo förvånades, att så mycket guld i Nordlanden på ett ställe kunde finnas församladt." "Detta var dock", tillägges det, "för att säga san-

präglade mynt uppkom, dock ej utträngdes genom detta. Allt hvad i Sveriges äldsta rätts-samlingar om penninge-väsendet förekommer är på detta förhållande grundadt. Detsamma bestyrkes af befintliga urkunder ända in i femtonde seklet. Orsaken är naturlig. Så länge mynt-prägling ej är bygd på öppna, fasta, gemensamma grundsatser, och myntförsämring sålecles ständigt att befara, är det blott vigten som bestämmer värdet. I fråga om större summor voro dessutom de små mynt-enheterna obeqväma, och man använde då omyntad metall efter vigt, alldeles så som man ännu, efter omständigheterna, i vår tid förfar, oaktadt vexlar och banko-noter.

a) *Uttryck och benämningar. Myntringar.*

Uti den *Isländska Grågåsen* *) förekommer uti ifrågavarande afseende ett särdeles anmärkningsvärdt yt-

ningen, den Grekiske konungens skatt och rikedom, såsom allmänt tal är, att der finnas hela hus fulla af rödt guld." Särskildt omtalas en skål, omklädd med silfver och försedd med silfvergrep, båda delarna förgylda, och var denna skål full med penningar af *rent*-silfver; vidare två guldringar, som tillsamman vägde en mark, o. s. v. Utaf 16 kap. i samma saga finner man, att Harald afskickat sina i Miklagård samlade skatter öfver Gardarike (Nowgorod) till hem.

*) Det äldsta Isländska rätts-systemet ordnades af Ulflioth (920—930), men ännu blott som muntlig tradition. Den första skriftliga uppfattningen var det s. k. *Haflith Skraa* (af Haflith Maursen), omkring år 1117, och *Grágás* utgöres af denna rätts-samling, jemte många ändringar och nya tillsatser isynnerhet i afseende å rättegångs-väsendet. Se Schlegels *Commentatio hist. et critica* fram-

trande. "Den tid", säges der [6]), "då christendomen först kom till Island, var här silfver gångbart vid alla större utbetalningar (storsculdir), nemligen *blekt* silfver, som kunde *tåla inskärningar* (seor), innehöll flera delar silfver (än koppar?), och var så slaget, att 60 penningar utgjorde ett väget öre (ett öre efter vigt); och voro då räknade och vägda ören *ett* eller lika (oc var tha eitt *talit* och *vegit*)" [7]). Likaså säges på ett annat ställe [8]): "Det silfver, som är gildt i dråpbot, är det, som ej

för Grágás och Baldnin Einarsens anmärkningar och tillägg till denna comment. i *Juridisk Tidskrift*, utg. af Kolderup Rosenvinge, m. fl., XXII Bd, I—146, och 277—361.

[6]) *Grágás*, Kaupa B., kap. LXXXIV (s. 500): "Om silfrets gångbara värde (Fra silfr-gang)."

[7]) De här nämnda *inskärningar* gjordes för att utröna silfrets *finhet*, och större delen af de jemte myntfynden i Sverige från jorden framdragna saker af silfver framvisa sådana med egghvasst jern gjorda inskärningar. Uti *Harald Gråfälls* och *Håkan Sigurdssons Saga*, kap. 18, berättas, att då Eyvindr Skaldaspillier en gång om Isländarne gjorde en drapa, desse belönade honom sålunda, att hvar bonde gaf honom skattpenning, som höll 3 penningar i *väget* silfver och var hvit i skårorna (*hvitr i seör*); "och då silfret kom fram på alltinget, aftalade männen att skaffa en smed till att *skära* (seira. rena) silfret; sedan gjordes deraf en rad pelshakar (felldardalkr), och med det som öfrigt var gäldades smedens lön. Denna hak-kedja vägde femtio marker; den sände de till Eyvindr; men han lät hugga den i söder och köpte dermed bohagsting."

[8]) Vigsledhi, kap. CXIV. s. 187, 188. Jfr härmed Kaupa B. III. s. 392, der samma beskrifning på *laggildt* silfver förekommer.

ej är sämre än det fordna *lagliga* silfver, hvaraf 10 penningar gjorde ett öre, och mera till färgen liknar silfver än messing, tål inskärningar (tholi scor) och är jemngodt så innan som utan. Det är rätt att gälda dermed i all *laga* betalning." Detta silfver kallades *lögsilfr*.

Dessa ställen angifva olika tidsförhållanden: ett äldre, då silfret, användt som betalningsmedel, vägdes, eller då, såsom det säges, väget och räknadt silfver var lika godt: ett yngre, då det räknade, d. ä. i myntstycken utpräglade, eller i vanlig handel gångbara silfret redan i värde var lättare eller sämre, än det till sin finhet och efter vigt bordt vara; hvarföre så väl det fina, genom vigt mätbara silfrets egenskaper och sättet, huruledes de skulle utrönas, som ock dettas förhållande till det gångbara eller genom räkning mätbara myntet uppgifvas. Frågan om det sistnämnda skall ytterligare här nedan förekomma. Dessförinnan fortsätta vi framställningen ur rätts-samlingarne.

Utom det talda (räknade) och vägda silfret, förekommer i Grågåsen ännu uttrycket *brendr silfr* (genom eld pröfvadt silfver; i sagorna ock *skirt silfr*), utmärkande, i motsats till det *bleka* eller *lögsilfret*, rent, fint silfver, till hvilket i vissa fall värdet af hvarjehanda egendom skulle uppskattas *). Likaså finner man i fråga om böter, att *ringar*, kallade *baugar*, *lögbaugar*, voro i bruk, som på förhand voro till vigten bestämda och sålunda utan vidare vägning kunde gå i betalning från man till man; hvarutom äfven deras värde och det tillägg i mindre

*) Arfathattr, kap. XIII, s. 207; kap. XV, s. 213; KaupaB., kap. LXXXV, s. 501; kap. III. s. 392, m. fl. st.; jfr ofvancit. kap. 18 af *Harald Gråfälls Saga*.

mynt (kalladt *baugtac*), som, då de erlades som böter, skulle gifvas, i lagboken var fastställdt. Fyra sådana *lögbaugar* omnämnas: *tremarksringar*, *tjuguöresringar*, *tvåmarksringar* och *tolföresringar* [10]). Samma förhållande återfinnes i de *Norrska* lagarne, hvarest i fråga om böter säges: "*baug* till kungen", "böte full rätt och till kungen 12 öre *baug*", "*lögbaug* till kungen", "2, 3, 4, 6, 12, 24 *baugr* till kungen och 12 öre i hvarje *baug*" [1]).

För öfrigt skiljes äfven i de gamla *Norrska* lagarne [2]) mellan *mark* (mörk) *silfr vegnar*, *aura* (ören)

---

[10]) *Grágás*, Vigslodhi, kap. CXIV, ss. 171 ff "Om baugatal" (Recensus annulorum multaticiorum). Kapitlet handlar om beräkningen af ättboten. Tremarksring kallas ock "*höfut-baugr*". Jfr Schlegels *Vocab.*

[1]) *Hakon Hakonssons Frostethingslag*, III: 17, 18, 20, 21, 41 och 51. I sammanhang härmed står äfven hvad i delarne V, VI, VII, VIII säges om betalning af dråpbot efter slägtskapsgrad och cognatisk eller agnatisk skyldskap (*Bauggildi*, *Nefgildi*, *Sakaukar*). Jfr Hakon Adalstens *Gulethingslag*, der tre olika bestämningar härom förekomma, Manh. B. kap. 68—89, kap. 93—102, och ett tillägg (Paus, ss. 244—254) med rubrik: "Nytt sagetal om mansbots beräkning, som Björn Mardarsen förordnade." Då i klassifikationerna för böternas utgörande och fördelning de deltagande kallas *bauggildsmän*, *baugmän*, synes dock att grundordet *baugr* sedermera äfven fått en specifikt konkret betydelse; jfr *Frosteth.* IV: 4. Vår anmärkning afser blott det ursprungliga förhållandet,

[2]) Den äldre *Gulethingsrätten* tillskrifves Hakon Adalsten († 963). *Frostethingsrätten* bär Hakon Hakonssons namn. Hans regering infaller mellan 1217—1263. Innehållet af hvardera rätts-samlingen visar dock tydligen, att båda innefatta stadganden äfven från andra tider än des-

vegna, och *mark silfr métit*, *mörk*, *aura talið* (vägna och räknade marker eller ören) [3]).

Skilnaden mellan *vägen* och *tald* (efter räkning, (*at tali*, räknad) *mark* genomgår likaledes *Sveriges* äldsta rätts-samlingar, så väl de för Göta rikes landskap, som de för Svea rikes. Ett annat uttryck för samma begrepp som *tald* mark är: *mark penningar*, och för delar deraf: *öre penningar*, *örtug penningar*, det är: en till värdet af en örtug, ett öre, en mark uppgående summa mynt i räknade sådana mynt-enheter, som hette *penning* [4]). Uti Upl. Lagen skiljes mellan: "*mark skiært silfvær*" (rent, fint silfver) eller "*pænningæ æptir thy sum mark silffs ma brænnæ aff*" (så mycket af gångbara penningestycken, att deraf en mark rent silfver må kunna utbrännas), "*mark, öre, örtug karlgildær*" och "*mark, öre, örtug köpgildær*" [5]), af hvilka bestämningar "karlgildær" utmärker ett till vigten bättre mynt än det

---

sa konungars, den förra af yngre, den sednare af äldre datum. Jfr Schlegel, *Comment. till Grágás*, s. XXVII, och *Hakon den Godes S.*, kap. 11, *Halfdan den Svartes S.*, kap. 7; *Olof den Heliges S.*, kap. 56, *Magnus den Godes S.*, kap. 17.

[3]) *Frostethingslag*, III: kap. 44, 47, 50, 51 (silfr métit); V: kap. 3 (merkr, aura vegnar); *Bjarkeyarrätten* (efter Frostethingslagen), kap. 67 (veiged edur talid).

[4]) WGL. I. ÄB. XXII; II. ÄB. XXXI; ÖGL. Dr.B. XVI: 2, XVII: 2, XXI; ÄB. XIV, XVII; WGL. II. Add. 13: 2; I. KirkB. XIX; UL. KirkB. IV. pr., VII: 7, IX. pr., XV: 8, KgB. XI. pr.; SdL. KirkB II. pr., VIII; m. fl.

[5]) UL. JB. I, XXI; ÄB. II. pr.; MhB. I. pr., XXI, XXIII. pr., XXIV: 2; jfr Schlyters *Gloss. till UplL.* o. *karlgild*,

"köpgilda", det i handel och rörelse gångbara, hvarom mera i det följande, och anmärkes äfven uttryckligen, att "alla laga böter voro karlgilda", eller att de skulle erläggas uti eller efter det bättre myntets värde [6]).

b) *Myntmaterial.*

Hvad *myntmaterialet* angår, var *silfver* det allmännaste. *Guld* nämnes väl ock såsom betalningsmedel [7]), utan att likväl landskapslagarne gifva någon anledning till antagandet, att det i form af präglad mynt blifvit begagnadt. Det användes alltså blott såsom vara och efter vigt. Deremot förekomma benämningar på penningar, som synas tillkännagifva, att *koppar* eller *brons* dertill kunde hafva blifvit begagnadt. Dessa benämningar äro: *erpenningar*, *bla penningar*, och anmärkes uttryckligen, att *erpenningar* en tid voro gångbara "i alt Götlandi" [8]). *Eyr*, *ær* betyder koppar, och etymologien skulle alltså understödja hypothesen, att erpennin-

---

köpgild; Ihre, *Gloss.* Uttrycket *karlgild* antaga båda dessa lärde sannolikt kunna härledas deraf, att med det dermed betecknade myntet lösen för frilöst träl skulle erläggas (jfr ÖGL. *Gloss.* o. *mark.*).

[6]) UL. WidherB. XXIII: 6.

[7]) WGL. I. GB. I; ÄB. XXII. I Svea lagar talas väl ock om *guld*, men blott om "gjordt guld", och således såsom dyrbarare bohagsting: UL. KpmB. pr.; ÄB. III; SL. KpmB. I; ÄB. II.

[8]) WGL. IV: 16, § 11. Här omtalas biskop Ödgrims förtjenster. Han invigde Mariækyrkan i Skara "til fæm *pænninga bla* af hvarium bondæ, fore thy at tha gek *erpænningær* i alt götlandi."

gar betyder kopparpenningar [9]). Också är det bekant, att kopparpenningar i England alltifrån Julius Cæsars tid och till elfte seklet voro i bruk [10]); hvarföre ej otänkbart vore, att äfven användandet af koppar till mynt derifrån öfvergått till de Skandinaviska länderna. Af vigt häremot är likväl den omständigheten, att bland de Anglosachsiska myntfynden kopparmynt, åtminstone hittills, ej förekommit; hvarföre ock en annan betydelse blifvit gifven åt uttrycket *bla penninga*, eller den af *leekmynt* (brakteater) [1]). I alla händelser är dock visst, att dessa *bla* penningar, *er*-penningar, varit starkt kopparblandade och innehållit mera koppar än silfver. De nämnas derföre ock i motsats till "*pæninga hvita*" (silfverpenningar) [2]), i hvilka förhållandet var omvändt. Tillvaron af sådana myntstycken har ej blifvit ifrågasatt. Frågan är blott, om de äro slagna i Sverige eller komna från Danmark. De som under detta namn finnas i Svenska myntkabinettet äro tydligen icke brakteater. De hafva en i svart gående färg, såsom de äf-

---

[9]) Man skulle ock kunna anföra ett ställe ur *Ynglingasagan*, kap. 12, der det berättas att, då Frey höglades, tre gluggar gjordes på grafhögen: en hvarigenom guldpenningar, en hvarigenom silfverpenningar, och en hvarigenom kopparpenningar (eyrpenninga) infördes i högen; men detta bevis skulle sakna dén historiska kritikens stöd.

[10]) Rogers Ruding, *Annals of the Coinage of Great Britain*, Third edit. London 1840. 4:o, p. 4 ff; Cæsar, *de bello Gallico*, lib. V, c. 10.

[1]) Schröder, *Anm. öfver Sveriges äldsta mynt*, l. c., s. 303, not. *a*. Jfr Schlyter, *Gl. till* WGL. ordet *blar*.

[2]) UL. JB. 1. pr.

vem stundom i handlingar kallas *svarta guta*, och en prägel, än liknande ett kors, ett halster, än någon annan figur, är dem påtryckt. Numismatici anse dem vara af Danskt ursprung och slagna under den s. k. borgarkrigens period från Erik Plogpenning till och med Waldemar Atterdag (1249—1340) [3]).

c) *Ordet Penning.*

Den allmänna benämningen på de till mynt använda metallerna var *penningar;* hvaremot det Svenska ordet *mynt* är af långt sednare datum [4]). Ordet *penningar* förekommer i betydelse af dels lösegendom i allmänhet, dels myntade penningar, dels vigt, och betecknar tillika de särskilda myntstycken, hvilka som mynt och myntvigts-enheter begagnades. Bland flera förklaringar om detta ords ursprung [5]) förtjenar i vår tanka följande särdeles uppmärksamhet [6]): Våra förfäder äro komna

---

[3]) Muntligt meddelande af Chefen för K. Myntkabinettet i Stockholm, Hr Hildebrand. Jfr hans *Upplysningar till Sv. Mynthistoria*, s. 18, och *Fortegnelse öfver* Georg Fr. Timms *Mynt- och Medaljsamling*, Kbhn 1831, s. 114; jfr ock Lagerbring, *Sv. R. H.*, III. s. 586

[4]) Uti Latinska urkunder förekommer allmänt *moneta*. För derivationen af mynt från Isländska ordet *mynda* figurare, figuram imprimere, prägla, anför Ihre (*Glossarium*, orden *mynd* och *mynt*) vigtiga skäl; men knappt torde ordet *mynt* förekomma i Svenska handlingar före 14:e seklet.

[5]) Ihre, *Gloss.*

[6]) Se härom Holmboe, *Das ält. Münzwesen Norwegens* i Koehnes *Zeitschrift*, VI. s. 93; Jfr Ruding, l. c. p. 109.

från Asien. Deras språk innefattar alla kännetecken på en nära förvandtskap med det gamla Indiska (*sanskrit*). Sannolikt således, att de från sitt fordna hemland med sig fört sitt vigtsystem och vigtenhetsnamn. I Sanskrit finnes et ord *pana*, *puna* eller *pena*, hvars verbal-rot *pan* betyder köpa, hvilket ord, efter Wilsons Dictionary, betyder: "a measure of account, in cowries or shells, twenty gantas or eighty cowries; also a weight of copper of similar value . . . price, wealth, property." Nu upplyser von Hügel (i sitt verk: *Kaschmir*, B. 2., s. 235 ff.), att i Indien en *pan* gäller 20 ganda (mandlar) eller 80 kauries (musselskal), eller detsamma som den gamla *pene*, och då en *pan* är $\frac{1}{80}$ af en Nanakschai-rupie, hvaraf 106 stycken göra 10 lod (eller efter en annan uppgift en panas vigt omkring 20 gran troy), så är en *pan* = $\frac{3}{7}$ penny, och således som vigt-enhet ganska ringa, likasom äfven en *penning*, såsom den minsta lagliga vigt och mynt-enhet, var det hos våra förfäder. Ordet *penning* torde kanske således hafva Indiskt ursprung.

d) *Penningeräkningen i Norden. Thveiten.*

Att vigtsystemet ligger till grund för *penningeräkningen* hos de gamla Nordboerna, följer af det föregående. Det ligger dessutom i sakens natur. Det uttryckes ock i hufvudbenämningarne: *libra* hos Romarne (hos hvilka *pendere*, väga, äfven betydde *solvere*, betala), *mark* hos Skandinaverna (samt fordom hos Anglosachserna), och *livre* och *pound* i Frankrike och England [1]).

[1]) Jfr Hüllmann, *Städtewesen des Mittelalters*, Bonn 1826, I. ss. 415 ff. Hüllmann söker härleda *penning*, *pfennig*

Den mynt-enhet, som först utmyntades, var den vigt och det värde, som innefattades uti en *penning*, i Latinska urkunder kallad *denarius*. Numismatiken tror sig med visshet ock kunna påstå, att större och vigtigare myntstycken än penningar icke blifvit slagna i Sverige förr än under Albrechts af Meklenburg regering (1363—1389). *Marken* var den högsta vigtsatsen, likasom ock den högsta penningenheten *uti räkning*; närmast derefter kom *öret*, derpå *örtugen*; men som verkliga, utmyntade styckeń förekomma de först sednare [8]). Förhållandet mellan dessa myntvärden var följande. På marken räknades *åtta* öre, och på öret *tre* örtuger. Detta förhållande var gemensamt för samtliga Skandinaviska länderna. Beviset ligger i uppgifterna om böternas tredelning och flera andra i de gamla lagarne angifna penninge-proportioner. Deremot hvad angår *penningens* förhållande till marken och dess högre under-afdelningar, behöfver det något närmare utredas.

Uti Isländska Grágás uppgifvas på ett ställe 60 penningar utgöra ett *öre* [9]). På andra ställen räknas 10 penningar på öret [10]). De hithörande orden för hvar-

---

från det Lat. *pensare* väga, eller det Tyska *pfündig* fullvigtig.

[8]) I UL. MhB. 1 pr. förekommer likväl uttrycket *pæntri örlogh*. Pæntri af *pænter* utslagen, utsträckt (excussus, extensus). Jfr Schlyters *Gloss*. Emot ordets etymologi strider det således ej att antaga, det nämnda uttryck kunde betyda *slagna örtuger*. Schlyter antager det vara liktydigt med örtog i penningar.

[9]) KaupaB. kap. LXXXIV, s. 500.

[10]) Festathattr, kap. XLIII, s. 357. Frågan är om frälsgifning: "Penning scal hann gefa godha theim er hann leidir i lög,

dera satsen äro nyss här ofvan anförda; och torde det olika uti de angifna förhållandena, som icke synes ega grund uti någon felaktig text, tillkännagifva antingen ett äldre, vigtigare slag af penningstycken och ett yngre lättare, eller ock samtidiga så väl bättre som sämre penningar. Afvägas ordalagen noga, gifves anledning att antaga det förra [1]).

I *Norrige* uppgifvas 30 penningar fordom hafva utgjort ett *öre*, eller 10 en örtug [2]). Detsamma var förhållandet i *Danmark* [3]). Uti *Sveriges* äldsta rätts-samlingar omnämnas tydligen två till vigt och värde olika slag af penningar: *Svenska* och *Götiska*, hvilka sednare äfven kallades *sma pænninga*. De förra, som allmänt beräknades i *Svea* landskap, voro till värdet dubbelt bättre än de Götiska, som företrädesvis egde gångbarhet i *Göta* landskap. På örtugen räknades *åtta* af de förra och *sexton* af de sednare [4]).

---

that scal hinn tiundi lutr eyris vera." — Wigslodhi, kap. CXIV, ss. 187, 188. Jfr det Svenska *karlgildr*, *köpgildr*.

[1]) I Gloss. till *Grágás* anmärker Schlegel om ordet *peningr:* "nummulus, decima pars unciæ numeratæ, sed sexagesima pars unciæ ponderatæ."

[2]) Hakon Hakonssons *Biarkeyar-ret*, efter Frostethings L., kap. 67: "og thrytug penninger i eyri hvorn, hvort sum gengur veiged edur talid." Jfr beräkningarne i *Frostethings* L. V: 3, 11, 12; VI: 6; VII: 1, m. fl.

[3]) *SkåneL.* V: 34. — — "oc *oræ* penningæ fore hvart ben;" hvarom Andreas Sunesen († 1228) i sin paraphras yttrar (V: 23): "Sciendum præterea, quod pro quolibet osse — — sunt *triginta* denarii emendandi."

[4]) WGL. II. KirkB. XLIII. utsätter "fira pænninga *suænska*" som böter för ett fall, hvilket på ett annat ställe, III: 1,

Den Svenska myntråkningen gifver alltså följande förhållanden:

Mark.	*Ören.*	*Örtugar.*	*Penningar.*	
1	8	24	192 Svenska,	384 Götiska
	1	3	24	48
		1	8	16
			1	2

Den Norrska och Danska deremot angifver följande:

Mark.	*Öre.*	*Örtug.*	*Penningar.*
1	8	24	240
	1	3	30
		1	10.

I de Isländska och Norrska rätts-samlingarne omnämnes ännu en penningevalör, hvilken tyckes hafva varit lägre än penningen och hette *thveite* *). Schlegel, i sitt Gloss. till Grágás, anser det möjligt, att thveiten varit en af de små penningestycken, hvaraf 60 räknades på eyrin (öret), men dock troligare, att den motsvarat den Danska

belägges med 8 penningars bot. Den uti WGL. II. Dr. VII, och ÖGL. BB. VI: 1. förekommande bötes-skala utvisar *sexton* penningar på örtugen. På sednare stället förekomma t. e. gradationerna: 1 örtug, 8 penningar, 4 penningar. Jfr *Westm.L.* I Kr.B III: 4, "*tio* penninga," utan tvifvel då Götiska; II. Kr.B. IX: "Suenska penninga;" BB. XXVII: "sma penninga," "Suenska penninga." — Varianten not. 84 i ÖGL. Kr.B. XI säger, att en *Svensk* penning gälde lika med "twæggia *sma* penninga." Ett bref af konung Magnus år 1281 om Öländningarnes skatt bestämmer uttryckligen: "computatis in quolibet solido (örtug) sedecim denariis." Liljegren, *Dipl.* N:o 736.

*) *Grágás*, Wigslodhi, kap. CXIV, s. 171; *Frosteth. L.* XV: 37.

düit, Tyska *deut*, eller den gamla Holländska *duyt* (= ⅛ stüver). Holmboe [6]) söker göra sannolikt, att den utgjort 1½ penning. Något härmed liknande förekommer väl ej i de gamla Svenska lagarne, men uti handlingar från 13:e seklet nämnes stundom *obolus*, såsom en lägre valör än penningen.

Mark- och öretalsräkningen med dess underafdelningar, som uttrångde den äldre *hundraths*-räkningen, blef snart så införlifvad med det borgerliga lifvet, att den till och med tillämpades i äldre tider uti de till *Svea* land hörande landskap vid uppskattning af jord, för att uttrycka jordstyckens areal och relativa värde [7]); hvare-

---

[6]) l. c. i Koehnes *Zeitschrift*, s. 95.

[7]) Häraf markland, öresland, örtugsland, penningeland, UL. VidhærB. B. I: 1. De Latinska uttrycken på sådana större och mindre jorddelar äro: marca terræ, ora terræ, solidus eller solidatus terræ, denarius terræ. Alla dessa uttryck förekomma uti ett bref af 1274 (Liljegren, *Dipl.* N:o 572) och i ett annat af 1281 (*Dipl.* N:o 712); än det ena, än det andra uti en stor mängd af de i Diplomatarium intagna dokumenter, det första af 1145 (N:o 34). I det omtvistade HelgeandsholmsB. 1282 uppgifves, att *en tunnas utsäde skulle räknas för ett öresland*, hvilket ock derföre stundom på Latin kallas "prædium unius thynionis" (*Dipl.* N:o 762 af år 1283). I ett bref af år 1250 (N:o 377) talas om gåfva af en jord, "de qua dimidia marcha denariorum solvitur annuatim." Uti ett annat af år 1278 (*Dipl.* N:o 636), der fråga är om donation af en del af Muskö holme till biskopen i Strengnäs, bestämmes denna del till storlek och värde med orden: "de qua solet una marcha usualis monetæ annuatim exhiberi." Uti ett bref af 1282 (N:o 742) talas om "duæ horæ annonæ" af en jord, och uti ett af år 1315 (N:o 2012) sä-

mot åter i *Göta* landskap jorden uppskattades efter *fjerdungar*, *attungar* (Octonarii), m. m.

e) *Vägen och räknad mark. Rödt och blekt guld.*

Då så väl guld som silfver uti landskapslagarne omnämnas som betalningsmedel, följer deraf likväl ej, att äfven myntstycken af den förra metallen redan då funnos till. Det var ännu endast som metall det sålunda begagnades, eller, med andra ord, som vara. Såsom sådan måste det redan då, likasom sedermera då det framträder som prägladt mynt, ega ett visst förhållande (ett visst pris) till silfret, och då WGL bestämmer träls lösen till "två öre guld *eller* två vägna marker (silfver)", följer deraf, att förhållandet mellan *guld och silfver* var som 1: 8 [8]). Samma förhållande egde äfven rum på Island och i Norrige samt Danmark [9]).

---

ges: "una marcha terre, ubi solidus solvit denarios et annonam, vel eciam XII oras ubi soli denarii solvuntur;" hvilket allt understödjer Schlyters förmodan (i *Gloss. till UL.* markland), att markland, öresland m. m. hade sitt namn af storleken af den från jorden utgående afraden. Jemför härmed förklaringen på *libra* s. *librata terræ*, *solidata* terræ, *denariata* terræ i Du Cange, *Gloss.* libra terræ, hvarest äfven en förklaring, i likhet med den nyssnämnda, härå gifves.

Enligt *Danska urkunder* tillämpades mark-, öre- och örtugsräkningen till och med på *målvaror*, så att t. ex. 10 scheffel råg kallades en örtug, 30 scheffel ett öre och 240 scheffel en mark; äfven på Latin förekommer *solidus frumenti*. Se härom Velschows *Afhandl. om kornprisen under Erik Eyegod*, i *Staats-Bürgerl. Magazin*, X. Bd.

[8]) WGL. I. ÄB. XXII; II. ÄB. XXXI.

[9]) *Grágás*, KaupaB. kap. LXXXV, s. 501; *Jutske Lov*, III: 12; *FrostethingsL*, V: 1, VI: 1 m. fl. Den uppgifna

Den i det föregående anmärkta skilnaden i silfver mellan *vägna* och *räknade* marker, ören m. m. utmärker, såsom redan är nämndt, att under tidens lopp en försämring af myntet försiggått, hvaraf följde, att äfven ett visst prisförhållande (kurs) emellan vägen och räknad mark måste uppkomma. ÖGL uppgifver detta förhållande vara som 1: 2 [10]); hvaremot den i UL omnämnda karlgilda marken synes hafva till den köpgilda haft ett förhållande af 2: 3 [1]). Sistnämnda var ock förhållandet mellan vägen och räknad mark enligt Norrska Frostethings-rätten [2]); men i Danmark var förhållandet i början af 13:e århundradet som 1: 3 [3]).

En *räknad mark*, eller en *mark penningar*, betydde alltså *ursprungligen* i Sverige ett antal af 192 (384) gångbara penningemyntstycken; en *vägen mark* deremot så

---

proportionen uppkommer vid jemnförelse af den i guld bestämda boten med dess fördelningar i silfver. I *England* var det äldsta förhållandet mellan guld och silfver som 1: 9, och i slutet af 13:de seklet som 1: 10; Ruding, *Annals*, 3 ed. s. 11.

[10]) ÖGL, Dr.B. XVI; ÄB. XVII.

[1]) Se de i *Gloss till UL.*, ordet *karlgild*, anmärkta ställen. Jfr Ihre *Gloss.*, orden *karlgild*, *köpgild*.

[2]) *FrostethingsL.* XII: 13, som uttr. säger, att 18 talda ören voro lika med 12 vägna.

[3]) Andreas Sunesen, V: 23. "Et quia sæpe monetæ pretium variatur, et modo vilior modo carior reputatur, statutum est, ut semper pro tribus marcis nummorum, quæ nominantur in satisfactione, sit una marca argenti vel ipsius æstimatio in solutione, in superiori vel inferiori summa semper eadem proportione inter argentum et denarios observata."

många sådana mynt, som erfordrades för en mark i vigt. Detta förutsätter således i fråga om den förra, att försämringen afsåg *vigten*, och fördenskull i fråga om den sednare, att flera än efter räknegrunden gingo på marken. Frågas kunde likväl, om ej försämringen ock kunde hänföras till *halten eller kornet*, och hvilka upplysningar i afseende härå ur de äldsta rätts-samlingarne kunna hemtas.

En chemisk undersökning skulle naturligtvis här vara afgörande. Men det ringa antal af de äldsta Svenska mynten, som finnes i behåll, har icke kunnat medgifva en sådan. Icke heller har man hittills varit i tillfälle att anställa någon så omfattande vigt-undersökning, att den kunde läggas till grund för närmare bestämningar uti förevarande frågor. Man måste således nöjas med slutsatser.

Af ofvananförda ställe i Grágás inhemtas, att en tid funnits då den vägna och den räknade marken voro till materien lika goda, och att den vägna marken afsåg sådant silfver, som var hvitt uti inskärningarne och lika godt så väl invärtes som på ytan. De bland myntfynden förekommande effekter af olika slag hafva allmänt sådana inskärningar, och silfret uti dem är fint och mjukt. Att dessa effekter medelst vigt begagnades som betalningsmedel, är ovedersägligt; och då det räknade myntet ursprungligen var lika godt som vigtsilfret, följer deraf, att halten af det äldsta myntsilfret var, om ej bergfin, dock nära deran. Alliering är dessutom en operation, som, enligt hvad mynthistorien hos andra folk visar, först sednare och likasom i följd af erfarenheten vidtages [4]).

---

[4]) I Rom t. ex., der man först begynte slå silfvermynt år 485 efter st. anl., var det ej förr än år 663 som man beslöt

Så länge man ännu är van vid vågskålen för att ut- eller inväga omyntadt silfver, kan det mynt, som bildar liksom öfvergången från det förra, icke få vara just särdeles mycket detta underlägset i halt. Om Norrska äldre mynt, i afseende å hvilka noggranna undersökningar angående skrot och korn blifvit anstälda, anmärker Holmboe [5]), att allt i jorden funnet silfver från äldsta tider till 13:de årh. är af mycket god halt, ofta rent och nästan aldrig under 14:lödigt. Försämringen bestod således först uti *lättare vigt*, och derefter (från början af 13:de seklet, som det tyckes) gjordes en sådan äfven i *halten eller kornet.* På denna sednare omständighet syfta utan tvifvel de här ofvan från Uplandslagen anförda uttrycken: *brändt silfver*, *skärt silfver*, *så många penningestycken, hvaraf en mark silfver kan utbrännas;* och synes i följd häraf uttrycket *vägen mark* härefter innefatta en dubbel betydelse, nemligen dels *en mark rent silfver*, dels ett efter vigt bestämdt qvantum gångbara penningestycken, hvilkas sammanslagna silfverhalt utgjorde en mark. Eldprofvet var det då vanliga medlet att utröna den rena silfverhalten och likaledes att befria silfret från kopparblandning eller andra orena tillsatser [6]), och brändt eller skärt silfver var alltså renadt silfver.

---

att deruti alliera $\frac{1}{8}$ koppar. I Frankrike var denarien först af fint silfver, och först under Ludvig IX den Helige (1226—1270) blef det allmänt att använda dertill billon eller kopparblandadt silfver; se Le Blanc, *Traité Historique des monnoyes de France*, Amsterdam 1692, p. XV, 167; jfr dock p. 150.

[5]) l. c, s. 74, 75.

[6]) Jfr *Harald Gråfälls S.* kap. 18, här ofvan.

Om *guldets* halt återfinnas ej närmare bestämningar i lagarna. Men i sagorna talas om *rödt* guld, och en annan art deraf var *blekt* guld eller silfverblandadt. Det sednare var utan tvifvel det s. k. *electrum*, hvaraf en del af de jemte myntfynden påträffade effekter bestå [7]. Anställd undersökning om flera sådana i Norrige gjorda fynd visar, att de innehålla endast 16 karat och således bestå af ⅔ guld och ⅓ silfver; men då de likväl uthärdade eldprofvet, torde deri orsaken ligga, att, vid deras uppskattning uti det allmänna lifvet i förhållande till det röda guldet, någon väsendtlig skilnad ej gjordes [8].

IV.

Upplysningar om myntväsendet ur äldre handlingar inpå början af 14:de seklet.

I bredd med landskapslagarne stå ännu äldre tiders urkunder och handlingar som källor, ur hvilka vigtiga upplysningar om penningeväsendet för samma tid kunna vinnas. Den under namn af *Diplomatarium Suecanum* från trycket utgifna, af Liljegren påbörjade och af Hildebrand fortsatta samling af sådana dokumenter uppgår för närvarande till 2181 numror och omfattar tiden från

817

[7]) Hildebrand, *Anglos. mynt*, s. 7.

[8]) Holmboe, l. c. s. 73.

817 till 1318. I sammanhang härmed hafva vi haft tillfälle genomgå en ytterligare, ännu ej utgifven fortsättning af samma verk, uppgående till år 1324 och till N:o 2437. Hvad i denna samling förekommer angående penningeväsendets samt inländska och utländska mynt skola vi här till de väsendtliga omständigheterna söka framlägga.

a) *Inhemskt mynt.*

Penningeräkningen går efter *marca*, *ora* (hora), *solidus*, *denarius*. *Guld* efter vigt förekommer, ehuru mera sällan [9]). Skilnad göres emellan marca, ora "*argenti*" och marca, ora, solidus "*denariorum.*" Då fråga är om silfver, säges antingen blott "marca etc. *argenti*," eller ock (ehuru ej så allmänt) "argenti puri," "argenti boni et puri," "argenti puri et examinati" [10]). I fråga om mark, öre o. s. v. i penningestycken, tillägges ofta "usualis monetæ" eller "currentis monetæ" [1]). Äfven skil-

[9]) *Dipl.* N:o 64 (af år 1167—1185); N:o 70 (år 1167—1199); N:o 453 (år 1259); N:o 842 (år 1248—1259); N:o 1942 (1313).

[10]) T. ex. i *Dipl.* N:o 517 (år 1266), N:o 970 (år 1288), N:o 1447 (år 1304), N:o 1734 (år 1311) *arg. purum et examinatum*; N:o 542 (år 1270), N:is 585, 770, 802, 854, 910, 950, 1278, 1647, 1933, (år 1313) *arg. purum*, eller *bonum et purum*. Vanligen, då ordet examinatum tillägges efter purum, heter det: purum *et* examinatum; men uti ett bref af år 1323 (*Dipl.* N:o 2404) säges: — "impignorare — — pro 300 m. *puri argenti*, et dimidio centenario *argenti examinati*", hvarvid således tydlig skilnad är gjord mellan purum och examinatum.

[1]) T. ex. i *Dipl.* N:o 455 (år 1259), N:is 568, 620, 770, 1534 monetæ usualis, N:o 1932 (1313) monetæ usualis in Sve-

naden mellan *vägen* och *räknad* mark återkommer. Sålunda talas om "ponderati denarii" och "pecunia numerata in denariis" [2]). I fråga om *denarii* eller *penningemyntstyckena* skiljes likaså mellan *Svenska* och *Gotiska* (eller Gotniska) penningar [3]); och förekomma två olika uppgifter om de sednares förhållande till örtugen: en som på örtugen räknar 12, en annan som derpå räknar 16 penningar. Då likväl den förra uppgiften står i sammanhang med frågan om en träffad förlikning angående ett jordaköp, är ej otänkbart att det der uppgifna förhållandet kunde hafva afseende endast på förlikningen [4]).

---

cia; N:o 780 (år 1284), N:is 1192, 1267, 1304, 1921 currentis monetæ, nunc currentis; N:o 709, biskop Brynolphs Stadga 1281: "det mynt som då är gångbart".

[2]) T. ex. *Dipl.* N:o 854 (år 1258—1282), N:o 522 (år 1266) numerata in denariis, med tillägg: "et *rebus aliis* secundum estimationem valoris istius prædii." *Anm.* Det vanliga Latinska uttrycket för *penningar*, såsom mynt, är *denarius*; men äfven *nummus* nyttjas någon gång, se N:is 316, 317, 318 i *Diplom.*

[3]) *Dipl.* N:o 854 (år 1258—1282) denarii tam *suenici* quam *gutenses*; N:o 888 oræ gutensis nummi; N:o 1023 gotensis monetæ; N:o 1278 (år 1299) duas marchas et duas oras denariorum *gutniskæ*; N:o 2053 (år 1316) "denarii gothici"; N:o 1857 (år 1312) gutensis monetæ; N:o 729, (år 1281), N:o 816 (år 1285) sveuicæ monetæ; N:o 743 (år 1282) denarii de Suetia, Suetiæ; N:o 1901 (år 1313) "90 mark *Swenske* penningar"; N:o 2372, m. fl.

[4]) N:o 549, en förlikning år 1271 mellan biskopen i Linköping och en fru Ingerids arfvingar: —— "quod D. Episcopus 40 marchas denariorum persolveret, duodecim denariis in quolibet solido computatis." Uti ett bref 1281 (N:o 736) af konung Magnus, rörande Öländningarnes skatt, säges dere-

b) *Utländskt mynt.*

Jemte det Svenska Lade ock *andra länders mynt* kurs och gångbarhet i riket. Uti dokumenter redan från förra hälften af 13:de seklet finner man fördenskull en och annan gång uttryckligen anmärkas, att det var inhemskt mynt, "vestræ monetæ," "nostræ monetæ," "monetæ suevicæ, suecanæ" eller "de suecia," hvarom frågan vände sig. Afsågs åter en främmande myntsort, utsattes den. Der närmare bestämning ej förekommer, utan det allenast heter marcæ, oræ, solidi denariorum, eller marca, ora argenti, förstås således derunder inhemskt mynt. Bland utländska mynt nämnas: *Skånskt* eller *Danskt* mynt, denarii *scanenses*, bland hvilka skilnad göres mellan *denarii veteris monetæ* och *denarii novi* [5]; *solidi gross* [6], *grossi, turonenses* (ursprungligen Franskt mynt, hvarom mera här nedan) [7]; Engelska *sterlingar* [8]; *florener* (ursprungligen Florentinskt mynt, som man i medlet af 13:de seklet begynte prägla) [9]; *Lübskt* mynt [10], och i allmänhet *Tyskt* mynt, hvilket ock torde betecknas under

mot: "computatis in quolibet solido (örtug) sedecim denariis."

[5]) *Dipl.* N:o 301 (år 1238); N:o 827 (år 1200—1201) d. sc. veteris monetæ; N:o 770 (år 1283), N:o 1910 (år 1313), N:o 2190 d. scan. novi; jfr N:o 851 (år 1251).

[6]) *Dipl.* N:o 301 (år 1237).

[7]) N:o 812 (år 1285); N:o 2244, N:o 2263 (år 1320).

[8]) *Dipl.* N:o 851 (år 1251); N:o 854 (år 1258—1282); N:o 559 (år 1272); N:o 859 (år 1267).

[9]) *Dipl.* N:o 2244 (år 1320), N:o 2263, N:o 2277.

[10]) *Dipl.* N:o 1838 (år 1312), hertig Eriks förbindelse att betala "1000 marchas argenti puri *Lubike* combusti et ipsius civitatis signo signatis et de pondere civitatis ejusdem."

det i Addit. till Westgöta-lagen förekommande uttrycket *örnavinge* (det Tyska riksvapnet och äfven Lübecks vapen), som gälde 18 Gotiska penningar [1]). Anmärkas bör likväl, att de dokumenter, i hvilka utländska myntsorter nämnas, egentligen angå de fordna Danska provinserna, likasom ock de dokumenter, hvaruti *Norrskt* mynt nämnes [2]), beröra Norrska förhållanden.

Icke allenast för den metall, som genom vägning för tillfället utportionerades, utan ock för det präglade myntets vigt måste en normalvigt hafva funnits. Men i fråga om den myntvigt, hvarefter de äldsta Svenska mynten blifvit till vigten bestämda, saknar man, såsom ofvan är nämndt, ännu den utredning, som genom noggrann vägning skulle kunna vinnas. Då 192 Svenska penningar eller 240 Norrska räknades på marken, angifver väl detta redan i sin mån en sida af myntfoten; men markens vigt är derigenom ej ännu tillräckligen utredd. Åtskilliga upplysningar uti ifrågavarande afseende meddelas likväl uti de till Diplomatarium hörande handlingar. Då fråga nemligen är om marca, ora, solidus "*argenti*," anmärkes stundom, efter hvilken *myntvigt* beräkningen borde göras eller var gjord. Detta likväl först i 13:de seklets handlingar, likasom man först då plägade anmärka, huruvida inhemskt mynt afsågs eller något annat. Sålunda finner man stundom bestämdt, att den i silfver utsatta summan skulle beräknas eller var beräknad efter "*pondus Trecense*" (Troyes-vigt) [3]), eller efter "*pondus*

---

[1]) WGL. II Dr. VII; III: 63.
[2]) *Dipl.* N:is 878, 1228.
[3]) *Dipl.* N:o 408 (år 1253), Innocentii IV:s bref till Lunds stift; N:o 743 (år 1282), redovisning för Heliga Landshjelpen.

coloniense" (Kölnisk vigt) [4]), eller efter "*libra turonensis*" (Tournois-vigt) [5]), eller "*pondus dacum*" (Dansk vigt) [6]). Äfven "*pondus Rivaliæ*" (Rewelsk vigt) förekommer en gång [7]), och "*pondus Avinionense*" (Avignonsk vigt) för guld [8]). På andra sidan nämnas: "rectum pondus in suecia," "pondus suecanum" "pondus regni nostri," "pondus legale Regis nostri" [9]), "pondus gotenense s. Gotlandiæ" [10]) "pondus Stockholmense" [1]) och "pondus lydosiense (Lödöse-vigt)" [2]).

Koppar förekommer äfven nämndt i dessa handlingar såsom betalningsmedel, men ej som mynt, utan som vara, beräknad efter *skeppund*, eller på Latin "*talenta navalia cupri*," hvaraf, enligt ett testamente af år 1299, ett skeppund svarade mot *åtta* mark i penningar, men uti ett bref af år 1317 uppgifves hafva gällt 16½ mark [3]).

---

[4]) *Dipl.* N:o 817 (år 1285), konung Magni förlikningsdom mellan Norrige och Hansestäderna; N:o 878 (år 1278), kon. Magni förskrifning; N:o 950 (år 1287); N:o 1308 (år 1300); N:o 1798 (år 1311); N:o 1836 (år 1312), m. fl.

[5]) *Dipl.* N:o 743 (år 1282); jfr N:o 812 (år 1285).

[6]) *Dipl.* N:o 1910.

[7]) N:o 743.

[8]) *Dipl.* N:is 2244, 2245 (år 1320).

[9]) *Dipl.* N:o 743 (år 1282); N:o 1193 (år 1297); N:ri 1647, 1695, 1794, 1812, 1822, 1857 (år 1312).

[10]) *Dipl.* N:o 970 (år 1288); N:o 1834 (år 1312).

[1]) *Dipl.* N:o 2085 (år 1317); N:o 2396 (år 1323).

[2]) *Dipl.* N:ri 1695, 1822.

[3]) *Dipl.* N:o 1278 (år 1299); N:o 1791 (år 1311); N:o 2109 (år 1317). Äfven *Liifpund* (talentum) såsom högre enhet än marken. *Dipl.* N:o 2063 år 1316. I Gotlands StL. III: 3 kap. 16 säges *Liispund*. Ordet heter på Latin *talentum livonicum*, ty denna vigt härstammade från Lifland. *Flensb. StadtR*. art. 42. *Gotl. StL*. l. c. "*liuesche pund*."

Uti redovisningen för Heliga-lands-hjelpen af år 1282 (N:o 743) omtalas ock Danska "*denarii cuprei*," kopparpenningar, hvarunder nu torde böra förstås sådana *erpenningar*, som i det föregående äro nämnda.

c) *Inhemska myntstäder.*

Om *myntstäder*, der inhemskt mynt präglades, finner man uti konung Magnus I:s testamente af år 1285 (Dipl. N:o 802) upplysningar. Der förordnas nemligen, att de olika summor, som till särskilda kyrkor och kloster borttestamenterades, skulle tagas: för Westergötland från myntet i *Skara*, för Östergötland från myntet i *Söderköping*, *Skeninge* och *Jönköping*, för Strengnäs stift från myntet i *Nyköping* och *Örebro*, för Svea landskap och Finland (in Svecia et Finlandia) från myntet i *Upsala* och *Westerås*. Sedan blef ock i *Åbo* ett mynthus inrättadt. Härtill kommer det i *Stockholm*, i *Calmar* och i *Lödöse*.

d) *Förhållandet mellan mark silfver och mark penningar. Evalvation af åtskilliga utländska myntsorter.*

Om *silfvermarkens* förhållande till *penningemarken* förekomma här äfven åtskilliga uppgifter. I konung Magni år 1285 gifna dom (N:o 817) i tvisten mellan Norrige och Hansestäderna förordnas om en utbetalning af 6000 mark "norici argenti, ita quod tres marcæ hujusmodi argenti valeant unam puri" *). Uti ett qvitto-

*) Dijkman uppgifver sig genom jemnförelse af flera köpebref mellan 1277—1298 hafva funnit, att under Magnus Ladulås äfven i Sverige 3 mark penningar motsvarat 1 mark silfver. Se *Obs.*. XI. Men denna uppgift öfverensstämmer icke med det förhållande, som, enligt hvad of-

bref af den 3 Juli 1312 (N:o 1855) på emottagen Helga-lands-hjelp, 59 mark 6¼ örtug "puri argenti" och 1393 mark "usualis monetæ currentis," uppgifvas dessa 1393 mark efter vanlig kurs inom landet ("secundum consuetum cursum patriæ") utgöra 278¼ mark "puri argenti ponderis legalis istius regni," hvilket mellan silfver- och penningemarken visar ett förhållande af 1:5. Ett annat qvittobref af den 13 Juli 1312 (N:o 1857), på 650 mark "puri argenti ponderis legalis Regis nostri," uppgifver beräkningen hafva skett efter *fem* mark *Svenska* penningar och 7 mark *Gotiska* på *en* mark lödigt silfver. Ett bytesbref äfven af år 1312 (N:o 1892) uppgifver, att en stipulerad mellangift af 20 mark "argenti puri" blifvit erlagd med 100 mark "denariorum monetæ nunc currentis," således ock efter ett förhållande af 1:5. En inventarii-längd af år 1317 (N:o 2109) beräknar 3 mark silfver lika med 15 mark penningar. Uti ett qvittobref af den 16 April 1320 (N:o 2235), på 200 mark "puri", beräknas hvarje mark till 2 öre mindre än 5 mark "denariorum"; men uti ett annat qvittobref af år 1321 (N:o 2294) antagas 50 mark "denariorum" motsvara 10 mark "puri argenti".

I sammanhang med dessa frågor om förhållandet mellan silfver- och penningemarken upptaga vi här hvad derom förekommer uti ett i flera hänseenden för Sven-

---

van är anmärkt, Upl. L., fastställd 1296, gifver vid handen. Lika med Dijkmans är den uppgift, som, utan anförd källa, är meddelad i *Skandin. Samf. Handlingar*, VIII: 5. Det är utan tvifvel samma uppgift, som efter Olai Petri krönika på flera andra ställen är reproducerad. Jfr Botins Tal i Wet. Akad. 1771, ss. 8, 14.

ska penningeväsendets historia anmärkningsvärdt qvittobref af konung Magnus Eriksson, utgifvet år 1328 på den hälft af den i Sverige och Norrige insamlade *sexårstionde*, som påfven Johannes XXII (1316—1334) beviljat honom till utförande af ett omvändelsekrig mot Ryssar och Karelare *).

Brefvet uppgifver beloppet af de uti de särskilda Norrska och Svenska stiften till bemälda skatt gjorda insamlingar, och den metall samt de myntsorter, hvaraf dessa utgjordes. Bland myntsorterna förekomma ock en ansenlig mängd olika *utländska* mynt, som i de Skandinaviska länderna egde gångbarhet; hvarföre detta bref äfven ur denna synpunkt förtjenar stor uppmärksamhet. För fullständighetens skull anföra vi här äfven de om Norrige gjorda uppgifterna, helst Norrige under ifrågavarande tid var med Sverige förenadt under samma konung, och i allmänhet myntväsendet i det förra landet hade med det sednares närmare likhet.

Från *Throndhiems* stift hade ingått ett totalbelopp af 4208 mark, 2 öre i små Norrska penningar (parvæ monetæ noricanæ). Uti denna summa ingingo 677 mark silfver, beräknade till 2200 mark, 2 öre i små Norrska penningar, hvilket angifver ett förhållande mellan Norrska silfver- och penningemarken af ungefär 1: 3¼. I

*) Finnes aftryckt i Brings (Lagerbrings) *Monumenta Scanensia*, pag. II följ. Hildebrand har i *Upplysningar till Sveriges Mynthistoria* äfven aftryckt detsamma med kommenterande noter; men fortsättningen deraf, afbruten med noten *g*, sid. 68, har sedan ej utkommit. Originaldokumentet på pergament finnes i Riks-archivet. Jfr härtill Upsala domk. skrifvelse till påfven Johannes XXII i Porthans *Accessio ad Recensionem Bullarii a. nob.* A. Celse *editam*, 125 f.

samma totalsumma ingingo vidare sju öre *guld*, beräknade till 28 mark penningar. Guldet står äfven här som vara, och dess pris angifves af nämnda siffra. Sju öre = $\frac{7}{8}$ mark, och således 1 mark guld = 32 mark, eller 1 öre guld = 4 mark Norrska penningar, eller $1\frac{1}{3}$ mark silfver; hvilket innebär ett förhållande af silfver till guld som något mer än 10: 1.

Från *Bergens* stift hade blifvit insamlade 2700 mark Norrska små penningar. Uti denna summa funnos 96 mark silfver, beräknade till 360 mark penningar; hvilket utvisar ett förhållande mellan silfver- och penningemarken som 1 : $3\frac{3}{4}$. I summan funnos äfven 80 *florener*, beräknade till 80 mark Norrska penningar. Således 1 *floren* = 1 mark penningar; något mer än 3 florener = 1 mark silfver; och 32 *florener* = 1 mark guld.

Från *Grönlands* stift hade ingått 12 libræ och 14 solidi *gros tournois*, och från *Orkneyöarne* 72 mark *sterlingar*. En utförligare framställning af de utländska mynten förekommer i det följande. Här må nämnas, att, enligt en redovisning af ärkebiskop *Bertrand* år 1282 (*Dipl.* N:o 743) för Heliga-lands-hjelpen i Sverige och Danmark, 53 solidi 4 denarii turonenses räknades på en mark silfver, och att om *sterlingar*, hvarmed här utan tvifvel menas de äfven med detta namn (ty ordet har ock en annan betydelse) betecknade små mynt, *denarii sterlingi*, uti Svenska handlingar tvänne olika uppgifter förekomma, af hvilka den ena (af år 1272, *Dipl.* N:o 559) räknar 12 solidi (skillingar) på en mark silfver, och den andra af år 1267 (N:o 859) 13 solidi 4 sterlingar på silfvermarken (som är det rätta).

Från *Stavangers* stift utgjorde summan 518 mark 3 öre Norrska penningar, och från *Obslo* stift 5002 mark 4½ öre samma myntsort, hvaruti ingingo 409 mark dels i *sterlingar*, dels i *silfverfragmenter* eller bitar, beräknade till 1645 mark Norrska små penningar. Detta skulle innebära mellan silfver- och penningemarken ett förhållande af 1:4 och något deröfver; då deremot, enär uti den från *Hammers* stift ingångna summan, uppgående till 1503 mark penningar, funnos 6 mark silfver och dessa beräknades till 18 mark Norrska penningar, ett förhållande af 1:3 uppkommer: ett bevis i allmänhet på ett vacklande förhållande i detta hänseende, derest icke det förra möjligen kunde förklaras deraf, att sterlingar med vexlande kurs deruti ginge i beräkning. Medeltalet af de olika Norrska kursförhållandena är ungefär 1: 3½.

Härmed slutar den *Norrska* räkningen och den *Svenska* vidtager.

Från *Upsala* stift uppgick summan till 3832 mark 2 öre *räknade*, efter Svensk räkning (*numeratas*, ad modum suevicum), hvilka i vexling till silfver utgjorde 773 mark *vägna* (ponderatas); hvilket utvisar ett förhållande mellan den *vägna* och den *räknade* marken, som i det närmaste svarar mot 1: 5.

Från *Strengnäs* stift hade blifvit insamlade 1777 *räknade* mark (eller mark Svenska penningar). Deribland voro 130 mark i *silfverfragmenter efter Stockholmsk vigt*, och beräknade till 650 mark *räknade* penningar; hvilket innebär ett förhållande af 1: 5.

Från *Linköpings* stift, med undantag af *Gottland* [6]),

[6]) Jfr uti Porthans *Accessio ad Rec.*, p. 74, bref af den 15 Oct. 1326 från Johannes XXII till legaterna i Sverige och Norrige.

hade ingått 3791 mark Svenske penningar. Deribland funnos 311 mark 6 öre silfver, 12 *guldflorener*, 6 libræ 13 solidi *gros tournois*, 2 pund 3 skillingar (solidi) 3 pence (denarii) *sterling*, 22 solidi 8 denarii (pfennige) *Böhmiska Groschen* (Boemorum), och 2 mark 3½ örtug *guld*.

Från *Wexiö* stift utgjorde insamlingen 262 mark 6 öre Svenska penningar, hvaribland voro 4 mark 1 öre silfver, 28 solidi (skillingar) 5 denarii (penningar) *gros tournois*, 41 skillingar 4 pence *sterling*, 9 solidi 4 denarii silfver "de *Betonia*" [1]): allt detta beräknadt till 85 *räknade* mark 6 öre Svenskt mynt; dessutom 12 öre gammalt Svenskt mynt (12 oræ antiquæ monetæ suenicanæ).

Insamlingen från *Westerås* stift uppgick till 1117½ räknade marker. I detta belopp ingingo 17 mark *i silfver-fragmenter*, beräknade till 76½ mark Svenska *små* penningar, hvilket tillkännagifver mellan silfver- och penningemarken ett förhållande af 1: 4½. Det öfriga räknades och vägdes efter Stockholmsk vigt.

Summan, som utgick från *Skara* stift, slutade på 4133 mark 5 öre räknade. Häruti ingingo 320 mark 5 öre i *silfverkäril och fragmenter* (vasa et fragmenta), beräknade till 1603 mark 1 öre *räknade* penningar; således ett förhållande af omkring 1: 5. Dessutom 67

---

[1]) I originalet står: "novem solidi 4 denarii de *Betonia*". Staden Bethune i södra *Flandern* (Artois) heter på Latin Bethunia. Då man vet, att diplomatisk och orthografisk noggrannhet ej får sökas i medeltidens handlingar, är det möjligt att Betonia skall vara Bethunia. Myntet, hvarom fråga är, vore då *Flandriskt*.

pund 14 skillingar 3 denarier i *sterlingar*, hvilka evalverades till 500 mark 6½ öre och 6 Svenska penningar *räknade*; i följd hvaraf 1 pund i sterlingar motsvarade 7¼ mark i Svenska räknade penningar.

V.

Öfversigt af det utländska myntväsendets utveckling i medeltiden.

Som detta jemte hvad i det föregående är anfördt bevisar, att, tillika med inhemskt mynt, främmande myntsorter i handel och rörelse egde allmän gångbarhet, öfvergå vi till meddelande af en kort öfversigt af penningeväsendets beskaffenhet i äldre tider hos de folk, hvilka dessa i Sverige cirkulerande myntsorter genuint tillhörde, och det så mycket hellre som, utom det intresse historiska paralleler alltid ega, åtskilliga praktiska frågor i afseende å myntvigten dermed stå uti ett naturligt sammanhang.

a) *Några historiska anmärkningar.*

Vida tidigare än hos Skandinaverna hade kunskapen om och bruket af mynt uppkommit hos de Germaniska folkstammar, som nedsatte sig på Europas kontinent och de Brittiska öarne. Till dem hade, enligt Taciti berättelse, denna kunskap öfvergått från *Romarne*. Men ännu tidi-

gare, eller innan den Romerska invasionen, begagnades mynt af de *Celtiska Gallerna.* Icke sällsynta fynd af sådana mynt i Fransk jord lemna derpå ovedersägliga bevis. Man har i Frankrike, der den numismatiska vetenskapen redan i sjuttonde seklet egde utmärkta bearbetare (såsom Bouteroue, Le Blanc m. fl.), och hvilkas arbeten i det adertonde och det nittonde med den grundligaste kritik och lärdom blifvit fortsatta och riktade med nya undersökningar och skrifter (hvaribland må nämnas de utmärkta afhandlingarne uti den år 1836 påbörjade och ännu fortgående *Revue de la Numismatique Française dirigée par* Cartier, De la Saussaye, F. de Saulcy m. fl.); — i Frankrike har man, i fråga om de före Romerska invasionen existerande mynten, skiljt mellan två hufvudklasser: de egentligen *Celto-Galliska* och de *Gallo-Grekiska.* De förra, som tillhörde det egentliga centrala, ända till Belgien uppgående Gallien, voro vanligen försedda med bilden af en hvilande häst, oxe o. s. v., en del ock med den af ett vildsvinshufvud. De äldsta, funna på slätterna omkring Amboise och Loire's stränder, äro af *koppar* och framställa så oregelbundna och illa gjorda typer, att, såsom Cartier uttrycker sig, "les bambins qui, en sortant de l'ecole mutuelle, barbouillent les murailles des premiers essais de leur *talent naissant*, font de chefs d'oeuvre en comparaison des produits de l'art chez les Celtes" (Revue de la Numismatique Fr., I. s. 145, år 1836, uti afh. "Lettres sur l'hist. monet. de France). I trakterna omkring Angers har man ock funnit tillsammans med dessa mynt pjeser af billon med samma typer, men tillverkade med hammare; och dessutom förekommer ännu en variation, dels af silfver, dels någon gång

af guld, hvars typer, till bilden desamma, visa en mera karakteristisk prägel och derjemte åtskilliga ortnamn. Denna variation anses vara af en sednare period och antyda redan bekantskap med *Romerska mynt*, af hvilka man antager dem vara en imitation.

Den *Gallo-Grekiska* klassen omfattar mynt, hvilkas typer tillkännagifva en imitation af *Grekiska mynt* och i synnerhet af sådana, hvilka Philip, den andre konungen med detta namn i Macedonien († 337 före Christus), lät tillverka af guld från Thraciens grufvor, och som hade uti handeln kurs efter vigt öfver hela Romerska riket ända till dess förfall. Dessa Gallo-Grekiska mynt äro vanligen af guld med väl arbetad typ, å hvars revers stundom en af segergudinnan förd tvåspänd vagn, stundom bilden af en häst med menniskohufvud förekommer. Bekantskap med Philipperna, som äfven blifvit funna i Gallien, hade Gallerna efter all sannolikhet gjort genom de Grekiska kolonier, som redan tidigt (omkring 600 år före Christus) hade begynnt bosätta sig på Galliens södra kuster vid Medelhafvet, och bland hvilka *Marseille* sedan uti kommercielt afseende tillvann sig en stor betydelse för handelsförbindelserna mellan Rom, Grekland och Gallien. Då Gallerna under Brennus hade intagit Rom (398 f. Chr.), erlade Marseille, Roms bundsförvandt, en betydlig del af den löseskilling i guld, hvarmed Rom förnöjde Brennus; och i allmänhet torde den nära förening, som emellan Rom och Marseille med flera af nämnda Grekiska kolonier egde bestånd, bäst förklara tillkomsten af dessa Gallo-Grekiska mynt, hvilka sedan i andra delar af Gallien eftergjordes efter Grekisk form och vigt [8]).

[8]) Jfr Cartier, *Lettres sur l'hist. monet. de France*, i *Revue de la Numismatique Française*, I. (1836) ss. 141 ff;

Roms eröfringar af Gallien i tredje och andra seklet före Christus slutade med landets förvandlande till Romerska provinser, och *Romerskt* myntväsende blef småningom sålunda infördt. Myntstäder på olika trakter af landet inrättades, såsom i *Arles*, *Lyon*, *Troyes*, *Amiens*, *Arras* och troligen ock redan *Tours* (se nästföregående not); i följd hvaraf *Frankerna*, sedan de med tiden inträngt och bosatt sig i landet, redan funno före sig äfven techniska anstalter för tillverkande af en vara, hvars betydelse och vigt de ock derigenom lärde fullt känna.

Öfvergår man nu till de folk, som, sedan den stora *Frankiska monarkien* uppkommit, räknades till densamma, nemligen de *Saliska* och *Ripuariska Frankerna*, *Frieser*, *Sachsare* och *Thüringare*, *Alamanner* och *Bayrare*, *Longobarder*, *Burgunder* och *Wisigother*, finner man, att hos dem andra grunder för deras penningeväsende och penningräkning förekomma, än hos Skandinaverna. Derom bära deras på Latin skrifna *rätts-samlingar* vittne [9]).

De la Saussaye, *Memoire sur plusieurs enfouissements numismatiques découverts dans la Sologne Blésoise;* ibm ss. 76 ff; och Duchalais, *Monnoies Gauloises, découvertes à Bazoches,* ibm V. 165.

[9]) Bestämda tidpunkter för dessa rätts-samlingars tillkomst kunna ej uppgifvas. De äro, hvar för sig betraktade, hvarken af en hand eller från en tid. I allmänhet antager man dem hafva uppkommit mellan 5:e och 9:e seklet. Bland de många, som härom skrifvit, må nämnas Eichhorn och Zöpfl, *Deutsche Staats- und Rechts-Geschichte;* Gaupp, *Das alte Gesetz der Thüringer* (1834), *Lex Frisionum,* och *Recht und Verfassung der alten Sachsen* (1837); Wilda, *Das Straf-Recht der Germanen* (1842); Davoud-Oghlou, *Histoire de la Législation des anciens*

Högsta räkne-enheten var *libra*, den dernäst *solidus* (skilling), sedan *denarius* (penning). Detta räknesätt var det *Romerska* och hade af de Germaniska folken, efter alla historiska anledningar, blifvit från Romarne adopteradt.

b) *Öfversigt af Romerska myntväsendet.*

Det torde derföre icke anses vara utom ämnet, att till en början meddela en öfversigt af hufvudmomenterna i det Romerska myntväsendets historia.

Upplysningar härom lemnar Plinius den äldre till sin tid uti sin *Historia Naturalis* [10]). Jemte omedelbart varuombyte använde äfven Romarne i äldsta tider värd-ören af boskap och omyntade metaller, i synnerhet koppar, som bytesmedlare. Metallen begagnades efter *vigt*. Hufvudvigten var *libra* (skålpund), också *as* [1]), som delades

i 12

Germains (1845), och Leo, *Gesch. von Italien*, I. ss. 83 ff.

[10]) Vi hafva härvid begagnat den af Lemaire i Paris utgifna upplaga af Caii Plinii Secundi *Historiæ Naturalis libri* XXXVII, som ingår i *Biblioth. Classica Latina, sive Collectio Auct. Class. Latinorum*, och är försedd med högst sakrika historiska noter och parallelställen af Pintianus, Dalcampe, Salmasius, Hardouin, Bouteroue m. fl. Det är i synnerhet uti 33:e bokens 13 kap. ifrågavarande upplysningar förekomma.

[1]) *As* var i så måtto ett vidsträcktare begrepp, att det begagnades äfven om andra helheter, som tolfdelades. T. e. heres ex asse, ex semisse, arfvinge till det hela, till hälften, o. s. v. "*As*, seu res integra quæcunque, quam assem nuncupamus." Cicero *ad Atticum*, lib. VII ep. 11. Se Hardouins not. 6 till Plinius, l. c. XXXIII: 13.

i 12 *unciæ*. Förnämsta afdelningarne mellan *libran* och *uncian* efter vigt-systemets utbildning voro: semis, selibra = $\frac{1}{2}$ libra, triens $\frac{1}{3}$, quadrans $\frac{1}{4}$, sextans $\frac{1}{6}$ libra. Underafdelningar af *uncian* voro: semuncia = $\frac{1}{2}$ uncia = $\frac{1}{24}$ libra, duella = $\frac{1}{3}$ uncia = $\frac{1}{36}$ libra, sicilicus = $\frac{1}{4}$ uncia = $\frac{1}{48}$ libra, sextula = $\frac{1}{6}$ uncia = $\frac{1}{72}$ libra, och scripulus eller scrupulus = $\frac{1}{24}$ uncia = $\frac{1}{288}$ libra. På *scrupulus* räknades 2 oboli, eller en obolus = $\frac{1}{576}$ libra. På en *obolus* 3 siliquæ, eller en siliqua = $\frac{1}{1728}$ libra. På 1 *siliqua* 4 lentes eller grana.

Den metall, som först användes till mynt, var *koppar* (æs). Detta skedde under Servius Tullius, Roms sjette konung [2]). Prägeln bestod i början i bilden af något matnyttigt husdjur; hvaraf ordet *pecunia*, som sedan betecknade penningar i allmänhet [3]), likasom ock ordet *æs* nyttjades i denna betydelse. Det kopparmynt, som först präglades, vägde en *as* eller *libra* (= 12 unciæ), och emedan sålunda vigten motsvarade namnet, kallades sådana mynt äfven *asses librales* (mynt som vägde en libra). Mindre mynt, utgörande quoter af assen, blefvo ock slagna; hvaraf trientes, quadrantes eller teruncia

[2]) Plinius, l. c. "Servius rex primus signavit æs: antea rudi usos Romæ Timæus tradit." Jfr Böckh, *Metrologische Untersuchungen über Gewichte, Münzfüsse und Masse des Alterthums*, Berlin 1838, ss. 160 ff.; jfr ss. 387—415.

[3]) Plinius, l. c. "Signatum est nota pecudum: unde et pecunia appellata." Hardouin (not. 18, 19) tillägger efter Varro: "aut bovem, aut ovem, aut vervecem, habet signum"; och efter Plutarchus: "bove vel sue"; men anmärker tillika, att *pecunia* stundom tyckes betyda blott kopparmynt, i motsats till guld och silfver.

(= ¼ libra = 3 unciæ). Under första Puniska kriget (som begyntes år 490 efter Roms anläggning) undergick kopparmyntet första gången en vigtförsämring sålunda, att *asses* slogos, som endast innehöllo *två unciæ* (sextantes), men skulle dock gälla lika mycket som de äldre fullvigtiga [4]). En ny vigtförsämring skedde under andra Puniska kriget (537), då assens vigt nedsattes till *en uncia;* hvaraf benämningen *asses unciales;* och sålunda uppkom med tiden skilnad mellan *æs grave*, ursprungligen koppar efter fulla ass-vigten, och det till namnet, men ej till vigten lika, gångbara; hvilken begrepps-skilnad sedermera äfven utsträcktes till mynt i allmänhet, af hvilka de gångbara voro, oaktadt samma nominal, mindre vigtiga än de rätteligen bordt vara. Det förra vägdes, det sednare räknades [5]); och skilnaden var således till grunden lik den, som emellan den *vägna* och den *räknade* marken egde rum hos de Skandinaviska folken [6]).

---

[4]) Plinius, l. c. XXXIII: 13, kallar denna nya myntfot "sextantarium pondus," och anmärker, att den tiden "nota æris fuit ex altera parte Janus geminus, ex altera rostrum navis: in triente vero et quadrante rates." Hardouin (not. 34) citerar härvid Festus: "*Ratitum* quadrantem dictum putant quod in et triente ratis fuerit effigies."

[5]) Om betydelsen af *æs grave* se Plinius, l. c., och Hardouins not. 8. "Ære gravi quum uterentur Romani, penso eo, non numerato, debitum solvebant." Festus. Böckh, l. c. s. 383.

[6]) En ny vigtförsämring företogs med koppar-assen år 563 efter st. anl., då den nedsattes till ½ uns (*semiunciales*), och under kejsaredömet nedgick den till vigten af ¼ uns. Plinius, l. c. Hardouins not. 42, 43.

Silfvermynt präglades i Rom icke förr än år 485 (enligt andra 498) efter stadens anläggning [7]. Det första silfvermyntet var *denarius*, som svarade mot *tio asses koppar* (deni æris asses, deraf *denarius*); sedan ock *quinarius*, som svarade mot *fem*, och *sestertius* (sesquitertius), som svarade mot 2½ asses koppar [8]. Då de tio koppar-asses, med hvilka en denarius var lika i värde, antagas hafva varit asses librales och således 120 uns koppar, skulle detta angifva en proportion emellan *silfver* och *koppar* af 1 : 120. Nyaste metrologiska undersökningar uppgifva likväl nu denariens vigt till $\frac{1}{40}$ libra [9]. Då koppar-assen reducerades till 2 unciers vigt (sextantarium pondus), nedsattes vigten af en denarius till $\frac{1}{84}$ libra, och då

---

[7]) Plinius, l. c.; Livius, *Epit.* XV. Böckh, ss. 447—474.

[8]) "Pro dupondio ac semisse," säger Plinius, l. c.; jfr not. 24, 25, 26 af Brotcroue och Hardouin, som ock anmärka, att quinarien betecknades med bokstafven V, denarien med X, och sestertien med I.I.S.(libra, libræ semis) eller H.S. — Ännu ett mindre mynt *libella* omtalas, om hvilket Varro (*de lingua Lat.*, lib. IV) säger: "Nummi denarii decuma libella, quod libram pondo as valebat, et erat ex argento parva." Libellan således $\frac{1}{10}$ af en denarius = 1 ass; men libella sades äfven om små mynt i allmänhet. Äfven *sembella*, hälften af en libella, (= $\frac{1}{20}$ denarius) och *teruncia*, ¼ libella (= $\frac{1}{40}$ denarius), omtalar Varro. Hardouins not. 6.

[9]) Böckh, *Metrologische Untersuchungen*, s. 165 f., antager, efter jemnförelse af flera äldre uppgifter och med anförande af sina grunder, den Romerska libran = 6165 Pariser-gran, af hvilka 9216 gå på ett Pariser-pund (eller libra), och 8806,2 på en Kölnisk libra (2 mark). Denarien vägde då 154,125 Pariser-gran och kopparvärdet var till silfrets som 1:400; jfr l. c. s. 458.

koppar-assen förminskades till 1 uncia, blef väl denariens vigt oförändrad, men värdet derå sattes lika med 16 koppar-ass, på quinarien lika med 8 och på sestertien lika med 4 ass. Under kejsaredömet nedgick denariens vigt till $\frac{1}{96}$ libra [10]). Om förhållandet med silfverhalten har man den underrättelse, att år 663 efter stadens anläggning det beslut fattades, att myntsilfret skulle loijeras med en åttondedel koppar [1]).

Guldmynt slogos först år 547 efter stadens anläggning. Normen var, att *en* scrupel ($=\frac{1}{288}$ libra) skulle gälla lika med *fem* denarier eller 20 sestertier. Den tiden voro koppar-assen reducerade till asses unciales, och denarien till $\frac{1}{84}$ libra; hvaraf följer, att guldets förhållande till silfret var som 1: 17,12 (5 × 288 div. per 84). Dessa guldmynt kallades *aurei nummi* (eller blott *aurei*). Något sednare, anmärker Plinius, slogos 40 *aurei* af en libra guld, och förminskades småningom vigten så, att under Neros tid 45 aurei utmyntades af en libra, då ock en *aureus* gälde lika med 25 denarier silfver [2]). *Guldmyn-*

---

10) Plinius, l. c.; Böckh, l. c. s. 468—472. En 84:del af libran motsvarar 73,39 Pariser-gran; $\frac{1}{96}$ libra gör 64,22 Par.-gran.

1) Plinius, l. c. "Livius Drusus in tribunatu plebis octavam partem æris argento miscuit." Silfvermyntets prägel var, enligt Plinius, antingen två- eller fyrspända vagnar (*bigæ* vel *quadrigæ*), och mynt med denna prägel kallades *bigati* eller *quadrigati*. En annan prägel var segergudinnan. Dermed försedda mynt kallades *victoriati*, och gälde lika med äldre quinarii. Jfr Hardouins not. 44, 45. Julius Cæsar var den förste, hvars bild inpräglades på mynten. Kejsarne upptogo seden.

2) Plinius; jfr Hardouins not. 53, 54, 55. Efter 40 på libran, vägde en aureus 145,125 Pariser-gran, och förhål-

ten förekomma sedermera allmänt under benämningen *solidi*. Under Constantinus faststäldes, att 72 *solidi* skulle utmyntas af libran (d. ä. 1 solidus = 4 scrupel) [3]; och under Justinianus, att *fem solidi* skulle gälla lika med *en libra* silfver [4]. Kopparvärdet bestämdes under Arcadius och Honorius sålunda, att i uppbörd 20 libræ koppar skulle svara mot en solidus auri [5]. Under Justinianus svarade således 100 libræ koppar mot en libra silfver.

---

landet mellan guld- och silfvervärdet, då en aureus var = 25 denarier silfver, som I: 11; när 45 st. togos ur libran, var förhållandet som I: 13 (25 × 45 div. per 84). Böckh, l. c.

[3]) *Cod. Just.*, L. 5. lib. X. tit. 70 (de susceptoribus). Dessa solidi innehöllo alltså $\frac{1}{6}$ uns, och kallades *sextulares*. I Byzantiska kejsaredömet utmyntades äfven sådana solidi, och delades de i 12 *milliaresia*; en milliaresion i 2 *ceratia*; en ceration i 24 *folles*. Således 1 solidus = 12 milliaresia = 24 ceratia = 288 folles. Ifrågav. solidi skulle, enligt Böckh, i vigt hålla 85,625 Pariser-gran. Le Blanc, *Traité historique des monnoyes de France* (Amsterdam 1692, 4:o) anmärker (s. 39), att, då 72 solidi på libran göra 6 på uncian, hvarje sådan solidus vägde 96 gran; men som dessa unciæ voro så mycket lättare än den gamla Franska eller Galliska markvigten, att 12 Romerska uns ej vägde mer än $10\frac{1}{3}$ Franska, så är det grunden, hvarföre guldsolidi efter sednaste Romerska myntfoten väga endast $85\frac{2}{3}$ gran ungefär efter Fransk markvigt. En nyare undersökning af Duchalais i *Revue de la Numism. Fr.*, V. (1840) s. 261, söker visa, att en *guldsolidus* efter 72 på libran rätteligen vägt 84 Par.-gran.

[4]) *Cod. Just.*, L. un. lib. X. t. 76 (de argenti pretio): — "pro singulis libris argenti quinos *solidos* inferat." Detta i förening med 72 solidi på libran utvisar mellan guld och silfver ett förhållande af ungefär I: 14.

[5]) *Cod. Just.*, lib. X. tit. 29 (de collatione æris).

Äfven Grekiska mynt cirkulerade hos Romarne, och voro de hufvudsakliga Grekiska myntvigt-valörerna följande: en Attisk *drachma* hade lika vigt med en denarius silfver och innehöll sex *oboli;* en *mina* (eller *mna*) vägde 100 drachmer; en Attisk *talent* = 6000 denarier = 60 minæ. På obolus räknades 10 chalci, och på en cyathus 10 drachmer. Allt detta efter Plinius [6]). Obolus och drachma voro verkliga silfvermynt, likasom didrachma (2 drachmer) och tetradrachma (4 drachmer), multiplikationer af drachman, och diobolon, triobolon och tetrobolon, multiplikationer af obolus. Det fanns en äldre, vigtigare drachma, och en yngre, lättare. Den förra antages hafva vägt 82,2 Pariser-gran; den yngre omkring 77 gran och hafva innehållit 0,953 silfver. De drachmer, som slogos utom Attika, antagas hafva vägt omkring 73 Pariser-gran och innehållit 0,96 silfver [7]). Då sistnämnda vigt motsvarar vigten på de Romerska denarier, som slogos efter 84 på libran, är det utan tvifvel dessa, med hvilka Plinius till vigten jemnför drachmerna. *Guldmynt* kommo uti Grekland i bruk först efter Persiska kriget och hette *stater*, motsvarande den Attiska stater 2 silfverdrachmer. *Koppармynt* blefvo slagna omkring samma tid då de Peloponnesiska krigen inföllo. En chalcus = $\frac{1}{10}$ à $\frac{1}{8}$ obolus = 7 lepta.

---

6) Plinius, l. c. lib. XXI, cap. 109; lib. XXXV, cap. 40, § 10; jfr Hardouins noter, der varianter anföras.

7) Böckh, *Metrolog. Untersuchungen*, ss. 123 ff; Palmblad, *Grekisk Fornkunskap*, Upsala 1844—45, II. ss. 135 ff. Böckh, l. c. s. 458 säger, att den Rom. nummus denarius urspr. var ungefär en *didrachmon.*

c) Penningeräkningen hos de till Frankiska monarkien hörande folk. Myntregal. Guld- och silfvermynt.

Då man efter denna öfversigt af det Romerska mynt- och penningeväsendet återgår till folken under den *Frankiska monarkien*, finner man, såsom redan här ofvan är anmärkt, att penningar hos dem räknades efter *libræ*, *solidi* och *denarii*. Le Blanc anmärker ock uttryckligen, att de äldsta Galliska *guldsolidi* man eger i behåll hafva samma vigt, som de Romerska efter Constantins myntfot. Frankerna funno dessutom, då de nedsatte sig i Gallien, ett af Romarne ordnadt myntväsende och myntverk på flera orter (Troyes, Lyon, Arles)[8]. Le Blanc citerar ock, i fråga om de äldsta Frankiska *denariernas* vigt, ett ställe ur ett gammalt dokument, der det säges: "Hos *Gallerna* är denarien 20:de-delen af en uncia; och 12 denarier göra *en solidus*. Efter denarie-räkning utgöra således 3 unciæ 5 solidi, likasom 5 solidi gå på tre uncier; ty 12 unciæ göra en libra, innehållande 20 solidi"[9]. Af detta allt följer, att Romersk mynträkning ligger till grund för den Frankiska. En *solidus* var $\frac{1}{20}$ af libran;

---

[8]) Le Blanc, l. c. p. 38, 39. Jfr afh. af De Saulcy i *Revue de la Numism.*, I. (1836), s. 242.

[9]) Le Blanc, l. c. p. 95: *Vetus agrimensor de ponderibus* (enligt uppgift, från år 779): "Juxta Gallos vicesima pars unciæ denarius est. Et duodecim denarii solidum reddunt: ideoque juxta numerum denariorum tres unciæ 5 solidos complent, sic et 5 solidi in tres uncias redeunt: nam 12 unciæ libram 20 solidos continentem efficiunt." Efter Le Blanc är detta ställe ock anfördt af Du Cange, *Gloss.* ordet *libra*.

en *denarius* $\frac{1}{20}$ af uncian. Libran, såsom hos Romarne, delades i 12 uncier, och denarien var således $\frac{1}{240}$ af libran. *Obolus*, hälften af en denarius.

Denna librans fördelning i 12 uncier bekräftas ock af rätts-samlingarne [10]), äfvensom beräkningen af 20 solidi på libran och af 12 denarier på en solidus [1]). Uti *Alamannernas* lag heter denarien *Saiga*, som torde varit ett urspr. Frankiskt mynt, hvilket äfven sedan erhöll sitt förhållande till libran [2]). Den *Saliska* eller *Salfranker-*

[10]) *Lex Frisionum* XIV: 7 och XV: 1, 3, 4, 5, jfrda med I: 10. Wergeld för en ädling utsättes till 11 libræ gammalt mynt, och samma bot för en *litus*, som skulle göra $\frac{1}{4}$ deraf, till 2 libræ och 9 unciæ; hvaraf följer 12 uns på libran. Uti Addit. till denna lag af Welmar och Saxmund (år 802) 3: 44 talas särskildt om "denarii frisionici", och uti I: 10 af sjelfva lagen om "denarii novæ monetæ". Allt detta gör tolkningen något invecklad; men Davoud Oghlou, *Hist. de la législation des anciens Germains*, Berlin 1845, II: ss. 208—213, har löst frågan och lemnar som resultat: "1 livre = 12 onces = 20 sous = 30 deniers frisions ou tremisses = 240 deniers saxons ou ripuaires." "La nouvelle monnaie = $2\frac{1}{16}$ de vieille monnaie." Jfr ock Gaupps Inledn. till hans uppl. af *Lex Frisionum*, och hans *Das alte Gesetz der Thüringer*, ss. 294 f. I *Lex Baiuvariorum* omtalas ock *uncia*, I: 2.

[1]) *Lex Frisionum* XIV: 7: — "LX solidos i. e. tres libras." — I *Lex Ripuariorum* XXXVI: 11 utsättes värdet i *solidi* på flera slags värdören, och § 12 säger: "quod si cum argento solvere contigerit, *pro solido XII denarios*, sicut antiquitus est constitutum." Flera bevis här nedan i fråga om tremissen.

[2]) *Lex Alamann.* VI: 3: — "Saiga est denarius unus." "Duo saigi duo denarii dicuntur." Ett ställe i *Lex*

nas lag gör från den vanliga beräkningen sålunda ett undantag, att 40 denarier räknades på en *solidus*, hvilken såsom effektivt mynt var af guld, och utgjorde den primitiva Frankiska (d. ä. Romerska) solidus 85 (eller 84) Pariser-gran i vigt [3]). Sednare blef likväl stadgadt, att äfven på den Salfrankiska solidus skulle, i likhet med de Ripuariska och öfriga Germaniska lagarne, räknas, undantagande i några bestämda fall, 12 denarier [4]). Uti *Frisernas* lagar omtalas *solidi*, som innehöllo dels tre, dels två, dels två och en half denarier; men tillika nämnes uttryckligen trakten, der dessa beräkningar egde rum, under det den allmänna regeln var, att en solidus utgjorde 12 denarier [5]). Likaledes förekomma i *Sachsarnes* rätts-samlingar två slags *solidi* eller *skillingar:* en större, som innehöll 12, en mindre, som innehöll 8

Baiuvarior. VIII: 2, 3: "Saiga — id est denarios tres", är corrupt. Gaupp, *Ges. d. Thür.*, s. 295.

[3]) *Lex Salica*, tit. I: 1 säges: — "DC denariis, qui faciunt solidos XV, culpabilis iudicetur", och samma sats förekommer på flera andra ställen, II: 9, V: 2, VI: 4, m. fl. Likaså: — "CXX denariis, qui faciunt solidos III; se tit. II: 1, 8, VI: 5, m. fl.; och tit. I: 5 säger: "in XL denarios, qui faciunt solidum unum." Jfr ock Memoiren af De Saulcy i *Revue Num.*, I: s. 243.

[4]) *Capit. Ludov.* I. (Pii) 816. "De omnibus debitis solvendis, sicut antiquitus fuit constitutum, per XII denarios solidus solvatur per totam legem salicam, excepto leudis, si Saxo aut Friso salicum occiderit, per 40 denarios solvant solidum." Pertz, *Monumenta Germaniæ*, Tomus III. s. 196; jfr Le Blanc, l. c. ss. 40—43.

[5]) *Lex Frision.* Addit. III: 73. Gaupp, *Das alte Gesetz der Thüringer*, s. 295.

denarier [6]): hvilket allt, som visar i afseende å denariernas förhållande till skillingen eller solidus en obestämdhet liknande den, man i de Skandinaviska lagarne finner ega rum i fråga om penningarnes till öret, likväl sednare af Carl den Store reglerades genom stadgandet, att 12 denarier skulle räknas på en solidus eller skilling [7]).

Att äfven beräkningen af skillingarnes antal på libran varit någon tid vacklande, synes af flera omständigheter. Det är sannolikt att en tid 24 räknats på libran [8]). Konung Pipin förordnade omkring 755, att af en vägen libra silfver ej flera än 22 solidi skulle utmyntas och deraf myntmästaren erhålla en och silfrets egare de öfriga [9]). Under Carl den Store blef åter den normala proportionen af 20 solidi eller skillingar på li-

[6]) *Lex Saxon.* XIX: 1, 2, 3.

[7]) *Capit. Saxonum* (Caroli M. 797), cap. II. "Illud notandum est, quales debent solidi esse Saxonum: — — "In argento XII denarii solidum faciant." Deras sakvärde bestämmes tillika i boskap, spannemål m. m. Pertz, *Monum. Germ.* III: s. 76.

[8]) Se De Saulcy, *Evaluation des monnoies courantes sous la première race des Rois de France*, i *Revue Numism.* I: s. 242. Han antager vigten af Frankiska denarien till 20 à 21 Pariser-gran.

[9]) *Capit. Pippini regis*, hos Pertz, *Monum.* III. s. 31. Pertz anser årtalet obestämdt, måhända mellan 753—756. Le Blanc, som äfven anför det (s. 87), uppgifver tiden till 755 och stället Verneuil. Orden lyda: "De moneta constituimus ut amplius non habeat in libra pensante nisi 22 solidos, et de ipsis 22 solidis monetarius accipiat solidum 1 et illos alios domino, cuius sunt, reddat."

bran gällande [10]), i likhet med hvad de här ofvan anförda rätts-samlingar derom innehålla. Carl den Store förordnade slutligen ock, att, till förekommande af myntförsämring och förfalskning, myntverk ej annorstädes än i hans egna palatser skulle få finnas, utan dertill gifvet uttryckligt tillstånd [1]); ett stadgande, som *regaliserade* myntningen och gjorde för dess upplåtande åt andra nödvändigheten af ett privilegium till en administrativ princip [2]). Att likväl sådana koncessioner åt furstar, bisko-

---

[10]) *Capit. Carol. M.* 805, cap. 19: "Qui vero — — solidi *triginta*, i. e. libra et dimidia." Pertz, III. s. 134. Jfr *ibm*, p. 39, *Capit. Episcop.* (Heristal) år 779, som ock tydligen visar 20 solidi på libran.

[1]) *Capit. Caroli M.* 805, cap. 18. "De falsis monetis, quia in multis locis contra iustitiam et contra edictum fiunt, volumus ut nullo alio loco moneta sit, nisi in palatio nostro, nisi forte iterum a nobis aliter fuerit ordinatum. Illi tamen denarii qui modo monetati sunt, si *pensantes et meri* fuerint, habeantur."

[2]) Sådana koncessioner i afseende å myntning gjordes sedan af Tyska kejsarne till medel för fiskaliska inkomster och såldes, förlänades, förpantades o. s. v. Under financiel förlägenhet sökte likväl riksöfverhufvudet att derbredvid uti de särskilda furstarnes stater inrätta nya myntverk mot desses vilja: Derföre bekräftade kejsar Fredrik II uti chartan om de andeliga furstarnes rättigheter år 1220, och uti chartan om de verldsliga furstarnes rättigheter af år 1232 (också kallad Fredrik II:s *gyllene bulla*), att myntverk utan furstarnes samtycke ej skulle framdeles i deras land få inrättas.

Emellertid ansågos ännu till 12:te seklet bergverk och grufvor af alla slag åtfölja den jordegendom, på hvars mark de uppfunnos. Men i nämnda sekel förändras grundsatserna härom. Så finner man Tyska konungen

par, abbotar, herrar och fria städer blefvo ganska talrika, visar mynträttens historia i alla Germaniska stater.

I sammanhang med frågan om beräkningen af solidi och denarii bör nämnas, att mellan dem en underafdelning allmänt förekom under namn af *tremissis* eller *tremissus*, hos Salfrankerna kallad *triens*. Tremissen eller triens utgjorde tredjedelen af en solidus, och således hos Salfrankerna i förstone 13⅓ denarier, hos de andra 4 denarier [3]). Tremissen påminner om den Skandinaviska

Konrad III uti ett bref af 1150 förklara guld, silfver, koppar, bly och tenn för regala; och för att närmare bestämma bergsregalets omfång, åberopade man sedermera ett ställe i *Sachsenspiegel*, I: art. 35, som innehåller: "Alle Schätz unter der Erden begraben tieffer denn ein Pflug geht, gehören zu der Königlichen Gewalt." Dock tillämpades principen ej retroaktivt, eller på allodialrätten till de af ålder upptagna bergverk; hvaremot så mycket lifligare tvister uppstodo om de nya. Uti Carl IV:s s. k. *gyllene bulla* af år 1356, kap. 9, stadgades derföre, att framdeles konungarne i Böhmen, äfvensom alla så verldsliga som andeliga churfurstar, skulle ega fri disposition öfver alla på deras områden befintliga berg- och saltverk; och om *myntningsrätten* fastställdes, kap. 10, att konungarne i Böhmen och churfurstarne skulle ega fri myntningsrätt i afseende såväl å guld- som silfvermynt inom sina land, men med förpligtelse likväl, att för de gods de af furstar, magnater och grefvar kunde förvärfva, vara förbundna till enahanda skyldigheter, som förre innehafvarne dessförinnan bordt till riksskattkammaren fullgöra. — Dessa bullor äro aftryckta i Oertels: *Die Staatsgrundgesetze des deutschen Reichs*, Lpzg 1841.

3) *Lex Alam.* VI: 3. "Saiga autem est qvarta pars tremissi, hoc est denarius unus. *Tremissus* est tertia pars solidi, et sunt denarii quatuor." *L. Ripuar.* XXXVI: 12;

örtugen, hvilken uti öretals-räkningen var en mellanafdelning mellan öret och penningen och utgjorde ⅓ öre.

De *solidi*, som från Romarne och efter Romersk myntfot öfvergingo till de Germaniska folken, voro af *guld*. Romarne kände icke andra än *guldsolidi; endast denarii* med deras underafdelningar voro af *silfver*. Cartier, i sina Lettres sur l'histoire monetaire de France (Revue de la Numismatique, I (1836) s. 389), säger om den Merovingiska perioden: "la numismatique françoise, sous la première raçe de nos rois, est vraiment dans son *âge d'or; —* elle offre si peu de monnoies de cuivre et d'argent, qu'on peut les regarder comme des exceptions." Uti *Wisigothernas* lagar, den Germaniska grens, som bosatte sig i Spanien, omtalas tre olika valörer af guldmynt [4]). Guldsolidi omnämnas i *Burgundernas* [5]), *Lon-*

L. Angl. et *Werin.* V: 8, 19; *Lex Salica,* tit. XI: 13: "*Triente* — — quod est tertia pars solidi, id est XIII denarii et tertia pars unius denarii." *L. Burgund.* IV: 3, XXIII: 3. Hos *Sachsarne* räknades på den större skillingen 3, på den mindre 2 tremisser. *Lex Saxonum,* XIX: "Solidus est duplex: unus habet duos tremisses: — — alter solidus tres tremisses"; jfr om *Lex Frisionum* not. 10 sid. 232.

[4]) *Lex Wisigothorum,* VII: 6: 2, 5. De voro: stratera, solidus och triens eller tremissis. Denna rätts-samling sluter sig i penningeräkningen mer än de andra till den Romerska. Momenterna äro: 1 libra guld = 72 solidi (Constantini lag); 1 uncia = 6 solidi; 1 stratera guld = 3 solidi. Alltså 1 libra = 12 unciæ, och 1 uncia = 2 stratera; 1 dragma = 12 argentei; 1 tremisse = 5 argentei (jfr VI: 5. 4.); alltså 1 solidus = 15 argentei. Jfr Davoud Oghlou, l. c. I: ss. 6—8.

[5]) *Lex Burgund.* Addit. II: 6; Præf. II.

gobardernas [6]) och *Bayrarnes* lagar [7]). Den Saliska solidus af 40 denarier var en guldsolidus [8]). Så ock *trienten* deraf, hvars vigt Cartier, l. c., uppger efter befintliga, men slitna exemplar till 24 gran, då den rätteligen bordt vara 28⅓, och hvilken synes hafva varit det allmännaste verkliga guldmyntet under denna period.

En annan fråga är, huruvida *silfversolidi* funnits till som verkligt mynt från den tid de uti anförda rätts-samlingar omnämnas. På grund deraf, att man ej anträffat piecer, som motsvara karaktererna på en silfversolidus, har man bestridt deras tillvaro som verkligt mynt och ansett dem endast som räknetal. Uti det här ofvan anförda statut af konung Pipin år 755, som bjuder att 22 solidi skulle utmyntas af libran, tyckes dock skäl förekomma för den mening, att silfversolidi åtminstone från den tiden blifvit slagna. Le Blanc (l. c. ss. 41, 95, 146), framställer ock skäl för antagandet af verkliga silfversolidi från medlet af 8:de seklet; men Cartier (Lettres etc., Revue Numism. II, 1837, ss. 251 ff.) bestrider äfven detta och påstår, att ofvannämnda stadgande blott betyder, att libran skulle utmyntas i denarier till värde af 22 solidi; hvarjemte han anmärker, så väl att under Carolingiska perioden endast denarier utmyntades [9]), som att,

---

[6]) *L. Longobard.* lib. I. t. 29.

[7]) *L. Baiuv.* I: 4, 1; I: 10, 3; I: 4 "unciæ auri."

[8]) Detta har redan Le Blanc, l. c. ss. 40 ff. sökt bevisa. Jfr Wiarda, *Auslegung und Geschichte des Salischen Gesetzes;* Bremen 1808, §. 106—109; Davoud Oghlou, l. c. I. s. 464.

[9]) Hüllman, *Städtewesen*, I. ss. 423—428, är af samma mening.

lika allmänt guldmynt var under den Merovingiska dynastien, lika sällsynt är det under den Carolingiska, och att guldet derefter ånyo först mot slutet af 11:te och början af 12:te seklet återkommer som myntmaterial. På myntkataloger, utarbetade i nyare tider med mycken kritik, förekomma dock solidi från Carl den Stores och hans närmaste efterträdares tid. Carl den Skallige fastställde genom *Edictum Pistense*, beslutadt "cum fidelium nostrorum consensu atque consilio" år 864, att en libra *guld* öfver hela riket skulle beräknas till 12 libræ *silfver* [10].

En annan, till tiden något sednare upplysning om myntförhållandet i de egentliga Tyska staterna meddelar den på folksed grundade rätts-samling, som är bekant under namnet *Sachsenspiegel* (slutet af 12:te seklet). Den talar om "penningar", och upplyser i fråga om Wergeld och bot för fri man, att den för en förnäm man utgjorde 12 penningar i guld; att hvarje sådan *guldpenning* skulle i vigt motsvara tre *silfverpenningars* vigt; att ett pund (en libra) *guld* då gälde 10 pund *silfver;* att en guldskillingspenning alltså var lika med 30 silfverskillingspenningar (= $2\frac{1}{2}$ sifverskillingar); att 12 penningar i guld, eller en räknad guldskilling, voro lika med 30 silfverskillingar, och att 20 af dessa skillingar efter "pundvigt" skulle väga en *mark* ($\frac{2}{3}$ pund) silfver; hvaraf följer, att i de Tyska länderna förhållandet mellan guld och silfver nu var som 1: 10, och att, då silfverskillingspenningen i vigt utgjorde $\frac{1}{240}$ (20 × $\frac{1}{12}$) af ett pund guldskil-

[10]) *Edictum Pistense* Caroli II Calvi, cap. 24: "Ut in omni regno nostro non amplius vendatur libra auri *purissime* cocti nisi duodecim libris argenti de novis et *meris* de-

lingspenningen var $\frac{1}{80}$:del deraf [1]) (hos Frankerna deremot vigtigare, eller $\frac{1}{72}$ libra).

d) *Penningeväsendet hos Anglosachsarne.*

Då vi nu särskildt vända oss till *Anglosachsarne*, erinre vi till en början, att från Julius Cæsar och till medlet af 11:te seklet Britannien varit föremål för fyra genomgripande eröfringar. Den första, började af Julius Cæsar och fortsatt under kejsarne, varade nära 500 år och hade till följd landets förvandlande till Romersk provins med Romersk administration. I början af femte seklet nödgades Romarne, redan länge

narii. Illud vero purum, quod coctum quidem fuerit, sed non tantum ut ex eo deauratura fieri possit, libra una de auro vendatur decem libris argenti de novis et meris denariis". Pertz, *Mon.* III. s. 488.

[1]) *Sachsenpiegel*, B. III. art. 45. — — "Doch ehret man die Fürsten und die freyen Herren mit Gold zu geben, und giebt ihnen zwölf goldene pfennige zu Busse, deren soll jeglich einer drey pfenniggewichte Silbers wegen. Das Pfenniggewicht Goldes nahm man dann für zehn Silbers, also waren die zwölf pfennige dreyzig Schillinge werth. Den schöppenbaren freyen giebt man dreyzig Schillinge zu Busse pfündiger (pündiger) pfennige, deren sollen zwanzig schillinge eine *Mark* wegen." Orden återgifna på nyare Tyska. Jfr *Schwabenspiegel*, c. 397. Dessa guldpenningar voro, enligt Glossar. till Sachsenspiegel, desamma, som då vanligen kallades guldskillingar. Om Sachsenspiegels ålder är mycket skrifvet; se Eichhorn, *D. Staats- u. RechtsG.*, §. 279 ff.; Zoepfl, *R. Gesch.* II. §. 78; Homeyer uti Inledn. till hans här begagnade edition af år 1835. Äfven *Helling*, ett mynt, mindre än penning, omtalas i *Sachsensp.* l. c.

i sina provinser utsatta för de Germaniska stammarnes inträngande, öfvergifva Britannien, som kort derefter, eller i medlet af samma sekel, hemsöktes af Sachsarne, hvilka, på uppmaning af Britterna, först bistodo dessa mot de norrut boende Picterna och Skottarne, men sedan, i förening med Anglier, Jutar och andra vid Elbens stränder och fordom den Cimbriska halfön bosatta folk, gjorde sig till herrskare öfver det Brittiska landet, hvarest de grundade sju mindre stater (ursprungligen åtta, till dess Bernicia och Deira år 670 sammanföllo i en, Northumberland), hvilka först år 825 genom konung Egbert af Wessex förenades till ett rike [2]. Den tredje eröfringen gjordes af Danskarne, som, jemte andra nordiska vikingar, redan tidigt ofta hade hemsökt Britannien, under Egberts tid förnyade sina anfall kraftigare än förut, och slutade dem med landets eröfring år 1013. Danskarnes herravälde egde dock ej bestånd öfver 30 år; men befriadt från detta kom landet snart under ett annat, då Wilhelm af Normandie, Eröfraren, efter slaget vid Hastings år 1066 gjorde Norrmannerna till herrar öfver Britannien.

Dessa olika eröfringar och förhållanden hafva alla lemnat efter sig minnen uti samhällsbruken och lagarne. De till den Anglosachsiska cykeln hörande rätts-samlingar härstamma dels från heptarkiens tider, då sådana för flera af de särskilda staterna ordnades, dels från tiden efter heptarkiens upplösning i ett rike. Tillsam-

[2]) Af Heptarkiens sju stater beboddes Kent, Sussex, Wessex och Essex företrädesvis af Sachsare, Northumberland, Ostangeln och Mercia företrädesvis af Angler.

mans utgöra de till antalet flera, än samtliga de öfriga Syd-Germaniska lagarne. [3])

På grund af Cæsars utsago (*de Bello Gallico*, lib. V. cap. 12): "Utuntur (Britanni) aut ære, aut taleis ferreis, ad certum pondus examinatis, pro nummo", har man antagit, att Britterna före Romerska invasionen icke känt prägladt mynt, utan begagnat brons eller koppar och jern, efter vigt, såsom penningar. Uti sina bref yttrar ock Cicero (*ad Atticum*, lib. IV. ep. 16): "Illud jam cognitum est, neque argenti scrupulum ullum esse in illa insula (Britanniæ), neque ullam spem prædæ, nisi ex mancipiis"; hvaremot Tacitus, som skref sednare (*Vita Agricolæ*, c. 12), säger: "Fert Britannia aurum et argentum, et alia metalla, pretium victoriæ". Detta samt åtskilliga i sednare tider gjorda fynd af mynt liknande piecer, hvilkas typer antyda ett icke Romerskt ursprung, hafva föranledt nyare fornforskare att underkasta frågan ny revision. En del anse dessa piecer vara Brittiska; andra Galliska, öfverförda till England genom handeln, som redan då mellan dessa grannfolk egde en viss liflighet; åter andra tillskrifva dem, eller åtminstone de med mera konst förfärdigade bland dem, en Brittisk konung Cunobelinus, som under Tiberii tid skall hafva herr-

[3]) *Från Heptarkiens tid:* Aethelbirths (596—604), Hlothärs och Eadrics (673—685), och Wihtraedes (691—725) lagar för *Kent;* Inas lagar (regerade från 688 till 694?) för *Wessex.* — *Efter föreningen:* Aelfred den Stores lagar (871—901), en reviderad samling af Aethelbirths och Inas; Aelfreds och Guthruns fördrag (omkring 878); Eadward I:s lagar (901—924); Eadwards och Guthrun II:s fördrag; Aethelstans lagar (924—940); Eadmunds lagar

skat i södra Britannien, och af äldre Engelska numismatici (Pegg, Camden, m. fl.) anföres såsom den der skall hafva präglat Brittiskt mynt [4]).

Lemnande denna fråga, återgå vi till Anglosachsarne, i hvilkas lagar olika, från olika tider och källor härstammande namn och beräkningsgrunder för penningar och mynt förekomma. Sålunda talas redan i de äldre rättssamlingarne om *punds*, *scillings* och *penings;* benämningar, som motsvara de Romerska: libra, solidi och denarii. Vidare, om *sceatta*, *mancus*, *thrymsa*, egentligen Sachsiska namn, och om *ora* och *mark*, af Danskt ursprung; hvarefter ånyo beräkningen efter pund, scillings och penings (pence, penny) med den Norrmanniska perioden

---

(940—946); Edgars lagar (959—975); Aethelred II:s lagar (978—1013); Cnuts (Danske konungens) lagar (1016—1035). Alla dessa rätts-samlingar äro skrifna på Anglos. språket och heta "domas." Bromton, abbot, som lefde i slutet af 12:e seklet, gaf redan af dem Latinsk öfversättning. Wilkins arbete: *Leges Anglo-saxonicæ ecclesiasticæ et civiles*, jemte Anglos. text, utkom i London 1721, fol. Härjemte må ännu nämnas Leges Guilelmi Conquestoris (1066—1087); Leges Henrici primi (1100—1135) och Leges Edowardi Confessoris, alla på Latin. De sistnämnda, ehuru bärande Eadwards namn, höra till Wilhelm II:s tid. Wilhelm Eröfrarens lagar (Leis et Costumes) innehålla bekräftelser på de lagar och rättigheter, denne regent garanterade åt Engelska folket.

[4]) Se härom *Essai sur les médailles antiques de Cunobelinus, roi de la Grande Brétagne, par le Marquis* Roger de Lagoy, 1836 (*Revue de la Numism.* II, s. 71); *The numismatic Journal, edited by* Yonge Akerman, London 1836, Sept. pp. 91 ff.; och Ruding, l. c. ss. 97 ff.

blir den öfvervägande. *Pund* eller *livre* var ett gemensamt högsta räknetal för dessa olika slags penningar, innebärande betydelsen af så stort antal penningar, som vägde en libra (Aelfr. L. art. 3). Om de öfrigas värde och inbördes förhållande får man den upplysning, som vinnas kan, från de afdelningar i lagarne, som handla om den efter stånd och värdighet olika bestämda Wergelden, och resultaterna af härom anstälda jemnförelser och beräkningar skola vi här i korthet framställa. Likasom hos de till den Frankiska monarkien hörande folken, räknades ock här 240 penningar på en livre eller pund. Men i fråga om antal penningar, som räknades på skillingen, och antal skillingar på livren, var i olika delar af heptarkien och sedan i det gemensamma riket förhållandet äfven här olika. Den *Sachsiska skillingen* innehöll 5 penningar, och 48 skillingar gingo på pundet [5]). Uti *Mercien* beräknades skillingen till 4 penningar, och 60 skillingar på pundet [6]). I *Kent* synes penningen ej haf-

[5]) I *Eadward I:s lagar* (Append. I. *Wers*) utsättes wergeld för en *twelfhindesman* till 1200 skillingar, som, efter hvad abboten Bromton i sin Latinska öfversättning anmärker, göra 25 *libræ*. Alltså 48 skr = 1 libra. För en *twyhindesman* var wergelden 200 skillingar, hvarvid Bromton anmärker, att skillingen gör 5 penningar, och 200 skillingar således 4 pund 40 penningar.

[6]) *Eadward I:s lagar* (Mercian Law). För en thegn erlades sex gånger så stor wergeld som för en ceorl, och för konungen sex gånger så stor som för en thegn, nemligen 200, 1200, 7200 skillingar. Om sistnämnda summa tillägges: det är 30,000 *sceats*, som göra 120 pund. Samma beräkning i *Leges Aethelstan II.* Append. § 16. Alltså 1 pund = 250 sceats = 60 skillingar; och således 1 skilling = 4 penningar; eller 25 sceats = 24 penningar.

va varit i bruk, men deremot *sceats*, och utgjorde 250 *sceats* 1 pund, och 20 sceats 1 skilling, i följd hvaraf 12½ skilling = 1 pund [7]). Hos Nordfolket (Nordh-people, *Northumberland*) förekomma *thrymser* i stället för skillingar, och var 1 thrymsa = 3 penningar, och 1 pund 80 thrymser [8]). Då nu på ena sidan 250 sceats, och på den andra 240 penningar utgjorde 1 pund, voro 25 sceats = 24 penningar, och 1 Mercisk skilling = 4⅙ sceats; och då 1 thrymsa = 3 penningar, men 1 Mercisk skilling = 4 penningar, var 1 trymsa = 3⅛ sceat, eller 8 thrymser = 25 sceats, och den Sachsiska skillingen (= 5 penningar) = 5$\frac{5}{24}$ sceats [9]).

---

[7]) *Aethelbirths lagar*, art. 54, 55, jfrde med 70—72, hvilka bestämma böterna för sår på hand och fot, i förra fallet dubbelt mot det sednare, visa att 60 sceats = 3 skillingar, och 20 sceats = 1 skilling. Häraf följer, att 12½ skilling vore 1 pund, och 1 skilling i Kent = 19⅕ penningar; men af det här tillkommande bråk torde kunna slutas, att penningar (denarii) ej voro i bruk uti Kent.

[8]) *Eadward I:s lagar*, App. 3, Wergild (textus Roffensis), säger att 266, enligt en variant 267, hvilket rätteligen bör vara 266⅔, thrymser voro lika med 200 Merciska skillingar. Alltså 1 thrymsa = 3 penningar, och 80 thrymser = 1 pund.

[9]) Här anförda beräkningar förekomma ock i en artikel af Mr Kemble uti *British and Foreign Review*, N:o XXIII, London 1841. De grunder, på hvilka han baserat sin beräkning, hafva sedan blifvit ytterligare undersökta och bestämda af Davoud-Oghlou, *Hist. de la législation des anciens Germains*, II. ss. 287—293, 308—326. Jfr Hickesius, *Dissertatio epistolaris*, p. 109 ff., och præfatio, uti hans *Thesaurus Lingu. Septentr.*, Oxoniæ 1705; Wilkins, *Leges Anglos.*; och Phillips, *Gesch. des Angel-Sächsischen Rechts*, Göttingen 1825, s. 90.

Sceatta, som omtalas redan i Aethelbirths lagar och påminner om Alamannernas saiga, anser Ruding hafva varit Sachsarnes äldsta mynt och härleder ordet från *sceat*, urspr. anpart eller del; hvaraf han antager som sannolikt, att ordet först betecknat ett visst stycke omyntad metall [10]). Närmast derefter kom *penningen*, omtalad redan i Inas lagar; och efter den allmänt antagna meningen, att den gamla Sachsiska myntmarken i vigt varit lika med towerpund, skulle hvar penning vägt 24 gran, och 5760 gran utgjort ett pund eller libra silfver [1]). Af konungarne Alfreds och Wilhelm I:s lagar, tillägger Ruding, hvarest talas om "mindre penningar", har man hemtat bevis, att ännu ett lättare mynt än penningar varit hos Sachsarne i bruk; hvilket äfven Hickesius anmärker, med afseende å de penningevärden, som finnas utsatta i den Anglosachsiska öfversättningen af Evangelierna. Hälften af en penny hette *helphling*, och fjerdedelen deraf *feorthling* eller *farthing* [2]). I konung Alfreds lagar förekommer ock ett ställe, som bestämmer en summa till "syx peninger, syx scill. syxthig scill. thruddan dæle peninger" (*tredjedelen* af en penning), hvilken summa i

---

[10]) Ruding, *Annals of the Coinage of the Great Britain*, 3:d edit., p. 108. Vigten af en *sceatta* uppgifver han hafva vanligast befunnits vara från 15 till 18 och 19 grains; och att äfven någon gång exemplar funnits, som varierat "from seven grains and a half troy to twenty and upwards." Se ytterligare p. 115 ff. I afseende å derivationen må jemnföras Ihre, *Gloss.* ordet *skatt*.

[1]) Ruding, l. c. p. 109, 110.

[2]) Ruding, l. c. Hickesius, l. c. p. 110 och præf. p. X; Wilkins, *Leg. Anglos.* p. 35.

Henrik I:s lagar återgifves med "LXVI solid. et VI denar. et trientem unius denarii." Detta skulle förutsätta ⅓dels penningar; men, anmärker Ruding, "it is difficult to conceive how these sums could be paid, if there were no coins existing by which the penny could be divided into three parts" [3]). Men månne detta ej kunde förklaras genom antagandet, att här menades ett stycke af en penning, såsom man af de i Svensk jord anträffade Anglosachsiska myntfynden, bland hvilka sönderstyckade mynt förekomma, finner verkligen hafva varit bruk? — Utom farthing funnos ännu *kopparmynt*, benämnda *stycas*, hvaraf två motsvarade en farthing [4]).

Jemte dessa de äldsta Sachsiska mynt förekommer ännu benämningen *mancusa, mancus*, utmärkande ett myntvärde, som gälde 30 penningar = 6 Sachsiska skillingar; och synas mancusæ så väl af guld som af silfver hafva varit i bruk, enligt hvad Du Cange söker visa [5]). *Scillings*, med hvilket ord de Latinska *solidi* allmänt i medeltidens lagar och handlingar öfversättas, nämnas hos Anglosachsarne redan uti Aethelbirths rätts-samling (sednare hälften af 6:te seklet); och blef sedan den Merciska skil-

[3]) Ruding, p. 110; jfr Wilkins, p. 46, 281.

[4]) Ruding, l. c.; Hickesius, l. c. p. 111.

[5]) Aethelstani Judicia Civit. Lundoniæ, 6: 2, och Bromtons öfversättning: "*bos* una manca, id est 30 denarii"; jfr Davoud-Oghlou, l. c. II. s. 291; Ruding, l. c. p. 112; *Henrici I. leges*, 34: 3, 35: 1, Wilkins, p. 265. Han antager ock värdet af en *mancus* till 30 penningar eller 6 skillingar. Mancus, säger Wilda, *Das Straf-R. der Germanen*, s. 335, betyder bytesmedel, af *mangian*, byta, drifva handel; jfr härtill Du Cange, Gloss. *mancus*. Ruding förnekar, att mancus varit verkligt mynt.

lingen af 4 penningar af Wilhelm Eröfraren antagen såsom allmän Engelsk skilling [6]. *Thrymsa* härleder Hickesius från den Frankiska *tremissen*. Troligare är, att namnet på detta penningevärde, som var lika med 3 penningar, kommer från Sachsiska ordet *thry* tre (⅗, ⅗ af en skilling). (Ruding.)

Ora och *mark* nämnas först uti konung Alfreds lagar. Ett fredsfördrag mellan honom och Guthrun (Dansk prins och konung öfver Northumberland omkring 878), cap. 2, innehåller, att wergelden för en Engelsman skulle vara lika stor som för en Dansk man, eller åtta halfmark brändt guld (*asodenes goldes*), med undantag likväl för en ceorl på skattskyldig jord; och uti Aethelreds lagar, III: 5, fastställes, samma wergeld för en Engelsman och en Dansk till 25 pund.

Uti ett sednare fördrag emellan Eadward I och Guthrun II (901—924), c. 3, ställas 30 skillingar och 1½ mark lika i värde, och c. 7 anmärkes, att 12 ora = 30 skillingar. Alltså 1 mark = 20 skillingar = 8 ora; och 1 ora = 2½ skilling = 12½ pence (efter 5 på skillingen). Det var således den Danska (eller Skandinaviska) räknemarken à 8 öre (då loyering ännu ej kom i fråga). Mark och ora förekomma blott som vigt. Enligt Aethelreds *Instituta Lundoniæ* (en art tulltarif) (978—1013) beräknas en ora till 15 pence; uti *Domesdaybook* till 20, och efter Norrmännernas eröfring till 16 pence, hvilket antyder ett räknevärde högre än efter vigten [7]. Att

---

[6]) *Leg. Wilelmi Conqu.* c. 13.

[7]) Jfr Davoud-Oghlou, l. c. II. ss. 290, 291, hvarest dock några misstag i denna fråga tyckas vara begångna; Wilkins, p. 51, 52; Ruding, p. 115. Du Cange, libra Anglo-

förhållandet emellan guld och silfver i England ännu i 12:te seklet var som 1: 9, visar Ruding i sin tabell sid. 11.

Efter Norrmanniska eröfringen infördes äfven i England den under Carl den Store fastställda penningräkningen af 20 skillingar på libran eller pundet, och 12 pence på skillingen, det vill säga, att, med bibehållande af 240 penningar på pundet eller libran, skillingarnes förhållande till libran och penningarnes till skillingen förändrades. Detta förhållande bestyrka Henrik I:s lagar [8]); och detta eger ännu i dag bestånd. Redan Aethelstan II sökte att genom en lag åstadkomma enhet uti myntväsendet och förordnade (omkring 936), att ett mynt skulle hafva gångbarhet öfver hela riket, att de gamla mynten skulle afskaffas och myntning ej få ega rum annorstädes, än i städer; och Aethelredh II förbehöll genom en lag åt konungen ensam rättigheten att slå mynt [9]).

Norrmannica. Hickesii demonstration afviker härifrån. Jfr ock Luxdorph, l. c. s. 26.

[8]) Bromton, som lefde mot slutet af 12:te seklet, iakttager i sin Latinska öfversättning, vid utsättandet af penningevärdena, det nya förhållandet, der sådant behöfdes. *Leges Henrici I.*, c. 76: "CXX solidos, qui faciunt *hodie* quinquaginta"; och c. 34: "XXX sol. et V denarii, qui faciunt V mancus, ut solidus XII denariis computetur".

[9]) *Aethelst. Synod. Greatanleague*, c. 14; Wilkins, p. 59; *Aethelredh II:s Fridhmal*, eller fredsfördrag mellan honom ock konung Olof år 991; Wilkins, p. 118. De af Aethelstan bestämda myntstäder voro: Canterbury (7 myntmästare, 4 konungens, 2 biskopens, 1 abbotens), Rochester (3), London (8), Winchester (6), Chichester (2), Hampton (2), Werham (2), Exeter (2), Shaftesbury (2), Hasting (1), och 1 i hvarje af de andra boroughs.

Benämningen *sterling* förekommer icke uti de Anglosachsiska lagarne; icke heller uti den till Wilhelm Eröfrarens tid hörande *Domesdaybook* (registret öfver de kongliga domänerna och derå boende mäns rättsförfattning och skyldigheter). Men uti en ordonnance af konung Henrik II, gifven för Normandie omkring 1158, begagnas redan ordet såsom ett kändt begrepp, och uppskattas 13 skillingar 4 penningar *sterling* till en mark silfver (såsom naturligt är, då 20 skillingar gingo på libran, och marken var ⅔ deraf) samt lika med 53 solidi 4 denarii turonenses [10]. Ordet sterling begagnades i tvåfaldig betydelse, såsom betecknade myntvigten (standard), och såsom liktydigt med en penny, eller *denarius sterlingus*, eller helt enkelt en sterling. Om ordets härledning hafva flera hypotheser blifvit framstälda. Den allmännast omfattade är,

---

[10]) Denna ordonnance är anförd af Le Blanc, l. c. p. 153. Du Cange, *Gloss.* ordet *Esterlingus*, anför en Assisa af Skottske konungen David I (1124—1153), der det säges: "Inprimis Sterlingus debet ponderare 32 grana boni et rotundi frumenti". Uti *Statuta Edwardi I* (konung i England 1272—1307) säges: "Denarius Angliæ, qui vocatur sterlingus, rotundus sine tonsura, ponderabit 32 grana frumenti in medio spicæ — — 20 denarii faciunt unciam et 12 unciæ faciunt libram"; och uti ett Stat. af Henrik III (1216—1272) läses: "In 100 marcis bonorum et legalium sterlingorum, 13 solidis et 4 denariis pro qualibet marca computatis". I *Svenskt Diplom.* är upptagen (sub N:o 859) en dom af påfvens legat Guido år 1267 emellan ärkeb. i Lund och konung Erik Glipping, der "10818 librarum bonorum et legalium sterlingorum", och "1600 marcharum et 227 sterlingorum" (efter 13 och 4 på marken) antagas som lika: d. ä. de efter libra beräknade goda och laggilda sterlingarne reducerade till en efter mark beräknad summa.

att, likasom i allmänhet Germanerna, i följd af deras lands östliga läge, i Frankrike kallades *Esterlingi*, så inbegrepos ock Sachsarne derunder, och då man talade om desses mynt, benämnde man dem monetæ esterlingorum. Då likväl ordet i Engelska handlingar aldrig skrifves esterling, utan sterling, hafva Engelska språkforskare öfvergått till antagandet af dess härledning från *steore* regel, rättesnöre, myntfot. Andra deremot från *star* stjerna, emedan på ena sidan stjernor voro inpräglade å dessa mynt: *denarii starlingi*, *sterlingi* [1]). Enligt en ordonnance af Ludvig den Helige år 1262, och af Philippe le Bel år 1289, faststäldes värdet af en sterling i Frankrike till 4 deniers tournois [2]).

Från hvilken tid *skillingar* som verkligt mynt blifvit präglade, är äfven här en fråga, hvarom meningarne hos Engelska numismatici äro delade [3]). Af de ordalag, hvarmed lagarne uttrycka sig i fråga om skillingar, kan man ej med säkerhet sluta, huruvida de voro verkliga mynt eller blott räknetal, betecknande summan, som uti verkliga mynt af lägre valör skulle betalas. Afgörandet ankomme alltså uppå att bland myntfynd anträffa piecer, hvilkas vigt eller prägel angåfve dem som skillingar [4]).

---

[1]) Jfr Du Cange, *Glossarium*, Esterlingus; Ruding, l. c. p. 7; Hüllmann, *Städtewesen*, I: 419, 420.

[2]) Le Blanc, s. 166.

[3]) Jfr. Ruding, l. c. ss. 113, 115.

[4]) Bland de i kongl. Svenska myntkabinettet befintliga Anglosachsiska mynt varierar, enligt Hr Hildebrands uppgift i hans förut anförda verk om denna myntsamling, vigten på *Edgars* mynt mellan 1,40 och 1,70, på Aethelræds mynt, en typ mellan 1,50 och 1,70, en typ mellan 1,20

På Rudings tabeller upptagas *solidi* från seddare hälften af tionde seklet *).

e) *Myntvigter. Pariser-, Tours-, Troyes-vigten. Poids de Marc. Kölniska marken. Towerpund. Engelska Troyes-vigten. Penny-vigten.*

Då hvarje myntstyckes verkliga värde beror af den qvantitet ädel metal det innehåller, och denna bestämmes efter vigt, blir frågan om det vigtsystem, hvarefter dessa bestämningar göras, också den af vigt. Det är i det föregående flera gånger sagdt, att den Romerska libran och dess fördelning i 12 uns hos de Syd-Germaniska folken primitivt låg till grund för deras myntväsende. Någon förändring och noggrannare bestämning i afseende härå egde rum under Carl den Store, hvilken föranstaltade om en större utmyntning af denarier, som i hans och hans söners Capitularier kallas "denarii novi" och skulle vara försedda med monarkens namnchiffer; i sammanhang hvarmed ock stadgades, att lika vigt och lika mått skulle öfver hela riket iakttagas *). Huruvida för-

och 1,40, en typ mellan 1,30 och 1,70, en typ mellan 1,50 och 1,80, andra mellan 1,08 och 1,75. *Knuts* mynt varieras i olika typer mellan 0,93 och 1,83, allt Franska grammer. I afseende å frågan kan således af dessa vigtbestämningar säkra slutsatser ej dragas.

*) Från *Edgars* tid (959—975). Pl. 21 N:o 17. På en katalog öfver Leopold Welz von Wellenheims myntsamling i Wien, tryckt ders. år 1844, 2 d., beskrifvas solidi, som hänföras till *Aethelstan* (924—940).

*) Jfr *Capit. Caroli M.*, Francofurt. 794, art. 5 (Pertz, *Monum.* III. s. 71). Se ock *Capit. Eccles.* 789, art. 73. Ibm s. 53, 65.

ändringen bestod i annat än reduktionen af 22 solidi till 20 på libran, är dock ej rätt klart [7]). Men säkert är emellertid, att uti en och annan urkund derefter, der fråga är om penningebetalningar, *pondus Caroli Magni* bestämmes som regulator [8]).

---

[7]) Le Blanc, l. c. s. 96, yttrar härom: "J'ai dit sous la premiere race (se s. 38) que les François s'etoient servis de la livre romaine. Plusieurs choses me persuadent qu'on la quitta au temps de Charlemagne pour prendre la livre gauloise, ou quelqu'autre qui pesait 12 de nos onces, *poids de marc*; car les 12 onces de la livre romaine, ainsi que je l'ai dit, n'en pesoient que 10⅓. La première preuve, pour appuyer cette pensée, c'est que la taille des sols étant toujours de 20 à livre de poids, quelques deniers de Charlemagne qui sont entiers et d'argent fin pesent 27 à 28 grains trébuchants. Et 28 grains ⅘ font la 20:e partie de notre once d'aujourd'hui". Han anför vidare ett statut af Carl den Store, der det säges: "sexaginta solidos *nostri ponderis*", och citerar Arnoldus Lubecensis: "4000 marcharum — persolveret librata pondere publico, *quod Carolus Magnus* instituerat". Han anför ytterligare Capit. af 789 och 794, som stadga, det förra, att lika vigt och lika mått skulle följas öfver hela riket, det sednare, att de af Carl den Store utgifna nya denarier skulle, då de voro fullvigtiga och goda och buro monarkens namn, hafva kurs och af alla emottagas; hvarefter han tillägger: "Peut être fut-on obligé de faire ce reglement, à cause que celui qu'on avait fait pour le poid de la livre, qui avait été changée, n'etant pas executé, donnoit lieu à la fraude, et qu'on se servoit de la livre romaine pour donner, et de la nouvelle, qui etoit plus forte, pour recevoir". Men då markvigten som myntvigt i Frankrike först under Philip I infördes, och outredt är, huruvida Frankerna förut begagnat den i handel, blir det anförda något oklart.

[8]) Jfr Du Cange, *Gloss.* ord. *pondus Caroli.* Efter Grutter

de marc. Livre-vigten blef derjemte bestämd till *två* mark eller *sexton* uns. Markvigten blef derefter allmän inom Frankrike, utan att dock medföra enhet i vigten. Marken beräknades blott till två tredjedelar af den gamla livre-vigten i provinserna, och olikheten fortfor sålunda. Hvilka de närmaste anledningarne till sagda förändring må hafva varit, är numera svårt att utreda [10]). Det är ock under Philip I som man uti handlingar och stipulationer först finner skilnad göras mellan *parisis* och *tournois*. *Marc de parisis* vägde 4608 gran, och gälde en *parisis* en fjerdedel mer än *tournois*, eller en solidus parisis = 15 deniers tournois [1]) *Monnaies de parisis* fortforo att präglas jemte *tournois* under flera sekler, och när de slutligen under Ludvig XI (1461—1483) upphörde som verkliga mynt, och *tournois* i följd deraf blefvo de enda kongliga mynten, bibehölls dock namnet för att uttrycka penningesummors omnämnda förhållande till *tournois*, der stipulationerna så fordrade.

Efter markvigtens införande finner man ofta marca turonensis, marca trecensis (Troyes), marca lemovicensis (Limoges), marca rupellensis (la Rochelle) eller anglicana, eller ock pondus trecense o. s. v., uppgifvas som regulator för stipulerade myntsummors värde. Om förhållandet emellan dem meddelar Du Cange en uppgift från ett gammalt myntregister i Paris [2]). I denna urkund säges

---

[10]) Jfr Le Blanc, l. c. ss. 150, 151; Cartier, *Lettres* (Revue Numism. III. s. 90 ff.); Du Cange, Gloss. *marca.*

[1]) Cartier, l. c.

[2]) Du Cange, Gl. *marca.* "Le marc de Troyes qui poise 14 sols 2 deniers esterlins de poix. Le marc de Limoges,

säges ock om le marc de Troyes: "*qui est de Parisis,*" och denna jemnförelse bekräftas äfven deraf, att Franska *troyes*-vigten verkligen, likasom *le marc de Parisis*, fastställdes till (8 uns, 64 gros eller drachmer. 192 deniers =) 4608 gran. Då uttrycket livre tournois förekommer, förstås derunder alltid 20 solidi.

Pondus Coloniense, den Kölniska myntvigten, som uti de Tyska länderna blef den allmänna och bestämmande, omtalas redan uti urkunder af år 1162 (kejsar Fredrik I), 1189, 1193 (konung Henrik VI). Då sedermera uti en

---

qui poise 13 sols 3 oboles esterlins de poix. Le marc de Tours qui poise 12 sols 21 deniers obol. esterlins de poix. Le marc de la Rochelle dit d'Angleterre qui poise 13 sols 4 deniers esterlins de poix. Par le marc de la Rochelle toutes monnoies quelle qu'elles soient se alouoient pour 12 deniers d'argent fin de poix l'un contre l'autre, et huit ensemble doivent faire et peser le dit marc, et chascun des dits 12 deniers doit peser 24 grains. Chascun esterlin doit peser 4 den. ob. tournois, et ainsi generalement doit etre marc de tournois selon le marc de la Rochelle à 20 sols tournois; et ainsi se ordonnent et haussent toutes les monnoies du monde selon du plus le moins, qui plus y met d'argent des-devant dits 12 deniers et le demourant du metail, si comme se l'en disoit Mailles petites tournoises (namnet på en myntsort) à 17 sols 6 den. en marc de Troyes, *qui est de Parisis*. Et le dit marc est plus grand de celuy de la Rochelle de 10 esterlins, qui doivent peser 30 oboles qui valent 2 sols 6 deniers, ainsi sont ils de 20 sols au marc selon celuy de la Rochelle".

Jfr Le Blanc, s. 166, om de Franska sterlingarne, som här egentligen voro mynt af Englands konungar såsom hertigar af Normandie och grefvar af Anjou.

urkund af kejsar Fredrik II år 1234 det säges: "regi centum libras auri in pondere *Caroli* persolvet," har man ansett sannolikt, att den Kölniska vigten skulle vara att härledas från Carl den Store, eller vara af honom införd [3]). Sannolikast är dock, att med *pondus Caroli*, hvarom äfven nyss här ofvan varit fråga, ej bör förstås annat än den af honom verkstälda återgång och reduktion af Pipins 22 solidi på libran till *tjugu*; hvilket ock inverkade på denarierna, som efter Pipins system hade bordt utgöra 264 på libran, men efter Carl den Stores blott 240, i följd hvaraf dessa blefvo vigtigare och bättre, än de förra lättare, såsom ock sådant af vigt-undersökningar med Carl den Stores denarier bestyrkes [4]). Att denna chiffer af 240 denarier på libran innebär, att libran delades i 12 uns och att denarien utgjorde $\frac{1}{20}$ af unsen, är redan i det föregående anmärkt. *Marken* deremot, som redan i *Sachsenspiegel* omtalas såsom en af allmänna bruket välkänd qvantitet, utgörande $\frac{2}{3}$ af libran, innehöll 8 uns. Vid bergverken delades unsen i half-uns (semuncia), som kallades *loth*, *lotho*, *lotum*, och räknades på marken alltså 16 lod. Från hvilken tid denna beräkning har sin uppfinnelse, torde vara lika svårt att utreda, som primitiva uppkomsten af många andra usancer. Men att den redan i 12:te seklet var öflig, är otvifvelaktigt; och då guld och silfver, huruledes de än må som penningar användas, dock alltid till qvantiteten bestämmas efter vigt, är lod-

---

[3]) Du Cange, ordet *Pondus*.

[4]) Le Blanc. l. c. ss. 38, 94, 95, 96. Annorledes uttryckt innebär detta, att 12 Romerska uns motsvarade $10\frac{2}{3}$ af Carl den Stores myntråkning.

vigtens upptagande i myntvigt-systemet lätt förklaradt [5]). Lodet delades i 4 qvinter eller qvintin, qvinten i 4 penningar (eller ort), penningen i 2 heller, och hela marken utgjorde 4352 gran [6]). Denna mark är den *Kölniska marken* (så kallad, emedan normalvigten förvarades i Kölns rådhus).

Huru beskaffad myntvigten var hos *Anglosachsarne*, kan hvarken ur handlingar, eller genom vägning af befintliga, till vigten mycket varierande mynt, med säkerhet utredas. Finheten tyckes nära nog öfverensstämma med nuvarande probervigt, nemligen 11 uns 2 penny-vigter, och 18 penny-vigter som lovering (med undantag af en del mynt under Alfred den Store, som äro af gröfre halt); och uti urkunder, som omtala denna finvigt och höra till Edvard I:s tid, säges den vara af hög ålder och kallas Englands gamla myntvigt. Ruding ut-

---

[5]) Du Cange, orden *loto* och *lotum*, anför handlingar från början af 13:e seklet, der *loth* äfven i penningräkning förekommer. Så t. ex. Charta Wil. Domini de Renti af år 1225, der det säges: "Decem marchas et septem *loth* cursualis monetæ". En annan af 1270, m. fl. Fyra lod utgjorde en *ferto*. — *Lotum* urspr. lott, andel; Fr. *lot*.

[6]) v. Praun, *Gründliche Nachricht von dem Münzwesen*, 2:a uppl. Helmstädt 1741, s. 30, säger: "Ordet qvintin torde härledas deraf, att den utgjorde femtedelen af den fordna skillingen, hvilken, då 20 skillingar gingo på 12 uns Romersk vigt, och 12 Romerska uns göra $12\frac{1}{2}$ uns Kölnisk vigt, vägde $1\frac{1}{5}$ lod efter Romersk och $1\frac{1}{4}$ lod efter Kölnisk vigt, eller 5 qvintin". — Såsom profvigt för finhalten i ett *silfvermynt* delas lodet i 18 gran, och marken i 16 lod = 288 gran; för *guldmynt*, marken i 24 karater (*ceratia*), karaten i 12 gran.

trycker dock den förmodan, att Anglosachsarne begagnat samma myntvigt, som sedan i Tyskland kallades *Kölnisk* vigt, helst de Anglosachsiska mynten, enligt hvad han anmärker, hvarken till typ, skrot eller halt liknade de Romerska, och att denna vigt utgör grunden för det myntvigt-system, som sedan under namn af *Towerpund* (af mynthuset i Towern) i England begagnades till Henrik VIII:s tid, då *Troyes*-vigten år 1527 infördes [7]).

I sammanhang med frågan om sterlingen anfördes här ofvan tvänne stadganden, det ena af Skottska konungen David I, det andra af Edvard I i England, som fastställa att *sterlingen*, en penny, skulle väga lika med 32 hvetekorn, tagna från midten af axet, och beräknades $1\frac{1}{3}$ hvetekorn i vigt motsvara en gran Troyes-vigt (Ruding, s. 7). Detta var normen för penny-vigten [8]). En penny-

---

[7]) Ruding, l. c., s. 6. Suppositionen, att "the weight of the Anglo-Saxon coins was regulated by a pound, which they brought with them from Germany, and which, in later times, was known in that country by the name of the Cologne weight," synes dock ej vara grundad, åtminstone hvad den äldsta Anglosachsiska perioden angår, då inga bevis finnas derpå, att bruket af denna myntvigt i de Germaniska länderna vore af så hög ålder.

[8]) "*Grana Frumenti*"; deraf ordet *gran* (korn), gemensamt namn på lägsta vigt-enheten i alla här omförmälda, och i allmänhet de Europeiska vigtsystemerna, till dess den nya metriska princip, som bestämde längdmåttets enhet efter ett visst förhållande till jordens meridian (*mètre*), målmåttets enhet (*litre*) till kuben af $\frac{1}{10}$ mètre, och vigt-enheten till den vigt distilleradt vatten, som rymmes i en sådan kub, på 1790-talet jemte decimalsystemet infördes i Frankrike. Vigt-enheten kallas *kilogramme* = 1000 grammes. En gramme = 18,[82] gran.

vigt eller *sterling* innehöll således 24 gran; en uns 20 penny-vigter; ett pund 5760 gran. Men då nyssnämnda ombyte af myntvigter egde rum, befanns towerpundet vara ¾ uns lättare än troyes-pundet och således innehålla endast 5400 af de 5760 gran, som gingo på det sednare, för hvilket den gamla indelningen i 12 uns, med 20 penny-vigter på hvarje uns och 24 gran på unsen, i öfrigt bibehölls oförändrad [9]).

Hos Romarne synes lägsta vigt-enheten hafva varit vigten af en linsen-ärt *(lens)*, och räknades på libran 6912 lentes. En *siliqua*, ärtskida, innehöll 4 lentes.

[9]) Ruding l. c., s. 7.

Öfversigt. *Romerska libran:*

Uns.	*Drachmer.*	*Scrupler.*	*Oboler.*	*Siliquæ.*	*Grana* eller *lentes.*
12	96	288	576	1728	6912
1	8	24	48	144	576
	1	3	6	18	72
		1	2	6	24
			1	3	12
				1	4

Efter Capitulare Caroli Calvi år 864:

Libra guld.	*Libra silfver.*	*Guld-solidi.*	*Silfver-solidi.*	*Denarier.*
1	12	72	240	2880
	1	6	20	240
		1	3⅓	40
			1	12

Efter Sachsenspiegel:

Pund (libra) *guld.*	*Pund* (libra) *silfver.*	*Guldskillingspenningar.*	*Silfver-skilling.*	*Skillingspenningar.*
1	10	80	200	2400
	1	8	20	240
		1	2½	30
			1	12

f) *Högre myntvalörer i silfver. Gros-Tournois. Groschen.*

Dessa voro normalvigtsystemerna för medeltidens myntväsende uti de länder, af hvilkas penningeförhållanden vårt ämne gifvit anledning att taga en öfversigt. Den mellan numismatici omtvistade frågan om tiden, då silfversolidi eller skillingar först kommo i bruk, är i det föregående berörd, och återkomma vi till densamma nu ånyo. Behofvet af högre valörer uti myntsystemet är i allmänhet ett tecken på ökad industri och lifligare omsättning. Öfverallt finner man derföre myntsystemernas valör-skala

---

Franska Troyes-vigten. Mark:

Onces.	*Gros eller drachmes.*	*Deniers.*	*Grains.*
8	64	192	4608
1	8	24	576
	1	3	72
		1	24

En libra = 2 mark = 9216 gran.

Engelska Troyes-vigten:

Uns.	*Penny-vigter.*	*Gran.*
12	240	5760
1	20	480
	1	24

Kölniska marken:

Uns.	*Lod.*	*Qvinter.*	*Penningar.*	*Heller.*	*Gran.*
8	16	64	256	512	4352
1	2	8	32	64	544
	1	4	16	32	272
		1	4	8	68
			1	2	17

Anm. En Romersk uns = 576 gran, utgjorde i vigt endast 504 Troyes-gran; v. Praun, *Gr. Nachr.* s. 24.

begynna med de lägre och småningom stiga till de högre. En konseqvent följd häraf är ock, att då, på grund af historiska förhållanden, ett folk som sitt upptager ett annat i samma land förut bosatt folks, efter dettas civilisation och behof lämpade och redan till högre valörer öfvergångna myntsystem, dessa högre valörer, antingen de bestå af större vigt eller dyrbarare metall, återgå tillbaka till de lägre, som motsvara behofven hos det folk, hvars industri och lefnadsvanor ännu ej utvecklat sig till högre samhällighet. Sådant var exempelvis hos Frankerna förhållandet med den Romerska guldsolidus, som, först minskad till vigt och kurs, småningom försvann och blef ett räknetal representerande ett visst antal denarier.

I fråga om högre myntvalörer utgör trettonde seklet en epok. I Frankrike begynte man under Ludvig IX eller den Helige (1226—1270) att utmynta de större

---

En uns Engelsk troyes-vigt = 480 gran, utgjorde i vigt 10 gran mer än en uns Fransk troyes-vigt à 576 gran, eller 586 Fr. troyes-gran. Ett Engelskt tr. pund = 12 uns = 5,760 gran, utgör efter Fransk troyes-vigt 7,032 gran; v. Praun, ss. 24, 30. En uns = 480 gran towervigt = 450 gran troyes-vigt; Ruding, s. 7.

Om, såsom v. Praun, s. 23, 25 antager, Carl den Stores libra à 12 uns innehöll 6,912 gran, skulle troyesmarken à 4,608 gran utgjort ⅔ deraf. Dock voro, efter Carl den Stores myntvigts-reglering, de Romerska unsen lättare än unsen efter denna vigt, så att 12 af de förra i vigt motsvarade 10⅔ af de sednare.

Om det nuvarande ömsesidiga förhållandet mellan den *Kölniska*, *Nyfransyska* och *nya Nederländska* markvigten, se Schulin, *Die Niederl. und Grossbr. Wechselgesetze*, Frankf. 1827.

mynt, som i medeltidens handlingar än kallas *gros tournois*, än *grossi turonenses*, eller *denarii grossi*, än *argentei turonenses* [10]). De voro i Tours slagna *silfvermynt*, och förklaras af Cartier, en bland Frankrikes nu lefvande insigtsfullaste numismatici, hvilken, såsom ofvan är anmärkt, bestrider tillvaron af verkliga silfversolidi under Carolingiska dynastien, vara "une monnoie reelle du sol, qui n'avoit été jusqu'alors qu'une monnoie ideale." Dessa *gros*, som gälde 12 denarier (en silfversolidus eller skilling), utmyntades till 58 på råa marken, eller 60 solidi 5 denarier på den fina, och innehöllo 11 deniers 12 grains fint (0,958, d. ä. 12 gran mindre än bergfint, ty alldeles fint silfver ansågs efter Fransk probervigt lika med 12 deniers). Le Blanc anmärker, att deras vigt var 3 deniers 7 gran, som ock motsvarar 58 på en rå mark [1]). Namnet *gros* (denarii grossi) tillades dem för deras storlek, och i motsats dertill benämndes penning-mynten, såsom mindre till storlek och värde, *petites tournois*. Den noggrannhet, hvarmed finhalten i grosserna under Ludvig IX:s långa regering iakttogs, deras högre värde och äfven deras yttre skönhet ej blott beredde dem öfver Europa stor gångbarhet, utan hade ock till följd, att de i andra länder antogos som mönster för derstädes utgående mynt, som likaledes kallades *grossi*, *groschen*, *groats*, med något binamn antingen efter landet eller orten, der de slogos, eller efter den på dem anbragta prägeln. Bland

---

[10]) Cartier, *Lettres* (*Revue Num.* III. s. 100, 101). Le Blanc, l. c., s. 170 ff. Le Blanc hänför grossi turonenses till Philip August (1180—1223); hvilket Cartier vederlägger.

[1]) Le Blanc och Cartier, ll. cc.

dessa *groschen*, som i Tyskland äfven kallades *Dickpfennige* (tjocka penningar, till skilnad från *brakteaterna*, till hvilka man under en fortgående myntförsämring i vigten, och derjemte för att förhindra ytterligare försämring i halten, ty brakteaterna ansågos ej kunna loyeras, slutligen kommit) [2]), vunno isynnerhet de Böhmiska (*grossi pragenses*) och Sachsiska eller Meissner-groschen stor gångbarhet och spridde sig äfven till Sverige. *Grossi pragenses* slogos först omkring 1286 i Prag under Wenceslaus II. Det ursprungliga systemet var 63½ stycken på råa marken af 15 lods finhet. *Meissner-groschen* voro i förstone af samma finhet, men något lättare, emedan 64½ utmyntades på råa marken [3]).

Tidigare än omnämnda groschen slogos i Tyskland ett slägs dickpfennige eller mindre groschen, som af staden *Halle* i Schwaben (Schwäbisch Hall), der de först omkring år 1228 myntades, kallades *Häller*, *Heller*, och af korset med en uppräckt hand i deras prägel *Kreutzer*. De voro egentligen "pfennige" och utgjorde ett nytt moment i Tyska myntväsendet [4]).

---

[2]) *Brakteaterna*, på Svenska *hola penningar*, i formen af högst tunna silfver-oblater med prägel endast på en sida, höra, betraktade i afseende å formen, ursprungligen till myntningskonstens barndom. Man ville hafva små valörer med större volum. När insigten i loyeringskonsten blef klarare, fann man, att genom tillsats af en sämre metall kunde vinnas både volum och tjocklek och ändå i myntet nedläggas ett lägre värde, hvilket berodde af silfverhalten. *Brakteaterna* gå upp till elfte seklet; jfr Ramus, *Om Brakteaterna*, i *Skand. Museum* 1803. 1 Bd. s. 117.

[3]) v. Praun, *Gr. Nachricht*, ss. 89 ff.

[4]) v. Praun, l. c., ss. 76 ff.

g) *Högre myntvalörer i guld. Florener. Gulden. Ducati. Rosenobles.*

Hvad *guldmyntet* vidkommer, så voro ända till korstågens period, så vidt man känner, de Romerska eller Byzantinska guldsolidi allmännast gängse i Europa. Dessa mynt, som äfven i Grekland kallades *Hyperpyron*, *Perperon*, förekommo ej allenast i det södra Europa och de Frankiska länderna (såsom ofvan är nämndt), utan ock i Tyskland och det östra Europa, Ungern, Polen, Preussen, Lifland och Ryssland [5]). I Lifland hette de *Solting;* i Ryssland *Solotnik*, hvars vigt uppgifves till 4,266 Fr. grammer, och finhet 23½ karat [6]). I Italien, i synnerhet den sydliga delen, voro ock en mindre sort guldmynt, kallade *Tareni, Tarici*, *Tari* (präglade först i Tarent) i bruk, hvaraf fyra räknades på en Byzantinsk solidus, och i Spanien de s. k. *Maurabotini* eller sedermera *Maravedi*, en guldmynt-sort af 15 karats finhet, som af Morerna blifvit införd och efter dem benämnd. Under *trettonde* seklet föregå ock i afseende härå stora förändringar.

Huruvida den myntsort af *guld*, som i medeltidens handlingar kallas *Floreni*, först blifvit slagen i Florens eller Frankrike, är en omtvistad fråga. Villani i sin *Istoria Fiorentina* berättar, att år 1252 köpmännen och folket i Florens beslöto att slå ett godt mynt af fint guld af 24 karat, som skulle kallas *Fiorini d'oro* (*Florenus aureus*)

5) Bevisen hos Hüllmann, *Städtewesen des Mittelalters*, I ss. 404 ff.

6) Hüllmann, l. c.; Krug, *Zur Münzkunde Russlands*, s. 134.

och utmyntas till 8 stycken på en uns. Le Blanc deremot anför ett dokument af år 1068 (under Philip I:s regering), der såväl *francs d'or* som *floreni* redan nämnas, och yttrar den förmodan, att namnet *florins* sedermera i Frankrike gafs åt alla de guldmynt, i hvilkas prägel inströdda liljor förekommo (fleurs de lis d'or, florins d'or aux fleurs de lis). Emellertid medgifver Le Blanc, att äfven Florentinska florener (florins de Florence) präglades i Frankrike, men åtta gran lättare än de äkta Florentinska. Cartier antager, att florins d'or blifvit i Frankrike präglade under Ludvig VIII:s regering (1223—1226[7]). Efter 8 på en uns utmyntades 64 på en libra af fullt fint guld, och åtta stycken, eller en uns, gälde lika med en mark fint silfver; utvisande detta en proportion af 1: 8 mellan guld och silfver. Detta var således de Florentinska florenernas primitiva myntfot[8]); och likasom Grossi och Groschen (denarii argentei), vunno ock snart dessa flo-

---

[7]) Villani, *Ist. Fiorent.*, lib. VI, c. 54; Le Blanc, l. c., ss. 147, 154; ss. IV, VII; Cartier, l. c. III. s. 101. *Franc d'or*, som slogs under konung Johans regering (1350—1364), gälde 20 sols (1 libra); hette ock *sol d'or*, och vägde 1 gros 1 grain, det är ungefär 63 på marken.

[8]) Du Cange, ordet *marca*, anför *ex Chron. Mogunt.*: "Nota quod *auri* libra habet duas marchas auri." Deremot om *marcha argenti*: "Marcha est quoddam pondus, scil. *media libra*, ut dicitur marcha argenti." Jfr hvad ofvan i fråga om *troyes-vigten* är sagdt om förhållandet mellan *marcha* och *libra*. Efter 2 mark på libran, är den räkning i Magnus Erikssons qvittobref af 1328, som räknar 32 florener lika med 1 mark guld, alldeles riktig. Jfr ock von Praun, l. c. s. 74.

rener, som kallades än *floreni aurei*, än blott *aurei*, stort rykte och gångbarhet och upptogos af de Tyska furstarne som mönster för utmyntning af lika benämnda guldmynt, dock så, att namnet *aureus* eller, öfversatt på Tyska, *Gulden*, blef det vanligare i Tyskland. Dock blef den Florentinska myntfoten ej bibehållen, utan dels till vigten dels till kornet försämrad. Under Tyska kejsaren Carl IV (1349) slogos två slags *Gulden*, lika till finheten, 23¾ karat, men olika till vigten: det bättre till 63 stycken på råa marken och hvarje sådan gulden gällande lika med 13 groschen; det andra till 68¼ på råa marken och gällande hvarje sådan gulden 12 groschen silfver. Dessa mynt kallades *monetæ regales*, emedan före utfärdandet af gyllene bullan af år 1356 guldmyntning de jure ansågs som ett reservatum imperii. Såsom kejserliga mynt kallades de *floreni imperiales* eller *Kaisergulden* *).

Några decennier derefter började utmyntningen af de så kallade *Rhenska Gulden*, hvilka likaledes hade allmän gångbarhet i Sverige. Såsom i det föregående är anfördt, berättigades genom Carl IV:s gyllene bulla af år 1356 alla rikets kurfurstar, bland andra, att slå guld- och silfvermynt inom sina stater, utan något ytterligare specifikt privilegium. Begagnande sig häraf, läto kurfurstarne i Mainz, Trier, Köln och Pfalzgrefven vid Rhen, enligt en emellan dem år 1386 träffad närmare öfverenskommelse, utmynta *Gulden* af 23 karats finhet och till 66 stycken

*) J. W. Hoffman, *Samlung ungedruckter Nachrichten*, P. II. s. 176; v. Praun, s. 75. — Bilden af Johannes Döparen, som skulle ingå i prägeln på de ursprungliga Florentinska florenerna, blef ock bibehållen på de Tyska.

på råa marken (68¼⅜ på den fina). Dessa mynt, till hvilka i Rhenfloden funnen guldsand användes, voro de Rhenska Gulden [10]. Äfven i andra delar af Tyskland och Europa blefvo gulden utmyntade efter varierande myntfot och utmärktes efter landet, der de blifvit tillverkade. Deraf Bäjerska, Lybska, Böhmiska, Ungerska, Geldriska, Gentska och andra Nederländska gulden, m. m. De Ungerska, Böhmiska och sedermera ock de Nederländska gulden kallades äfven *dukater* (ducati); ett namn, som till *Ungern* sannolikt öfverkommit från *Venedig*, hvarest man åter adopterat detta namn från Apulien, der, så vidt man känner, de första guldmynt, som kallades *ducati*, slogos under hertig Roger II:s regering (1101—1127) med Frälsarens bröstbild och inskrift: "Sit Tibi Christi Datus Quem Regis Ipse *Ducatus*" [1]).

I *Frankrike* utbyttes snart florenernas namn mot andra inhemska, likasom ock deras myntfot förändrades. Bland dessa må nämnas *petits royaux* och *gros royaux* under Philip den Sköne (1285—1314), de förra 70 på marken af fint guld, de sednare dubbelt så vigtiga; *franc d'or* under Jean I (1350—1364), gällande en livre eller 20 sols; och *écus à la couronne* eller blott *couronnes* eller ock *écus d'or* (coronati), först präglade under Charles VI (1380—1422), i Svenska handlingar före-

---

[10]) J. Chr. Hirsch, *Des teutschen Reichs Münz-Archiv*, Nürnberg 1756, T. I. s. 24 ff.; Luxdorph, *Anledning og Veiviisning* m. m., s. 17.

[1]) J. T. Köhler, *Ducatenkabinet*, Hannover 1759. Sednare blefvo de Ungerska dukaterna ⅓ bättre än de Rhenska gulden. Jfr v. Praun, s. 114. I Venedig kallades dukaterna ock *Zechini*, af *Zecca*, mynthuset.

kommande under namnet *"Fransk krona,"* till halten fint guld och till vigten ursprungligen efter 60 och sedan 61, 62, 64 på marken, till hvilket antal de utmyntades år 1411, då ock finhetshalten minskades till 23½ karat omkring, och derefter undergick, jemte vigten, flera smärre förändringar. År 1423 slogos 68 stycken på en fin mark. (Le Blanc, s. 322).

I *England*, der guldmyntet nu är hufvudmynt och silfvermyntet betraktas blott som skiljemynt, känner man ej med full säkerhet att guldmynt blefvo slagna förr än under Henrik III:s regering (1216—1272); och omkring samma tid, då florenerna i Tyskland kommo i bruk, eller i 18:e året af Edward III:s regering (1327—1377), slogos i England, till minne af konungens seger öfver Franska flottan år 1340 och derigenom vunna herravälde till sjös, de större guldmynt, som äro bekanta under namn af *Nobler, Rosenobles or Rials.* De innehöllo 23 karat 3½ gran fint; en finhetshalt, som oförändradt bibehölls för alla Engelska guldmynt ända till Henrik VIII:s tid [1]). De första noblernas vigt var efter 39½ stycken på towerpundet, eller 26⅙ på råa marken, minskades år 1347 till 42, år 1352 till 45, och år 1414 till 50 stycken på towerpundet. Värdet af en rosenoble, uttryckt i silfver, beräknades till sex skillingar 8 deniers, eller tre nobler = 1 pund silfver, och förblef detta värde oförändradt, oaktadt de lättare stycken, hvari den råa marken, såsom nyss anfördt är, med tiden utmyntades. Silfvermyntets finhetshalt var $11\frac{2}{20}$ deniers

---

[1]) I England delas guldvigten i 24 karat, hvarje karat i 4 grainkarat, hvarje grainkarat i 60 grains; alltså ock 5,760 grains. Silfvermyntets halt uttryckes sålunda, att 12 deniers à 20 är = bergfint.

(ungefär = $14\frac{4}{5}$ lödigt), och utmyntades på pundet $22\frac{1}{2}$ skillingar; i följd hvaraf och med afseende på noblernas anmärkta vigtminskning förhållandet mellan guld och silfver varierade omkring 1: 11 och 1: 12 [3]).

Enligt hvad tillgängliga tabeller och andra handlingar angående den Engelska myntfoten upplysa, undergick finhetshalten i *guldmynten* äfven efter sagda tid ganska få förändringar. Ända till Henrik VIII:s tid förblef den på 23 karat, $3\frac{1}{2}$ grain karat. Under denne konungs regering, då den nya myntvigten infördes, bestämdes den till 22 karat, såsom ock, med afräkning af några få öfvergående tidsperioder, förhållandet är ännu i dag. I fråga om *silfvermyntets* finhetshalt visar sig relativt hufvudsakligen samma förhållande. Från Edvard I (1272—1307) till Henrik VIII utgjorde den $11\frac{2}{20}$ deniers. Under denne konungs regering och än mer under hans efterträdare visar sig en väl något fluktuerande, men dock progressiv försämring, hvars lägsta siffra är 3 den., derefter ett stigande på en gång till $11\frac{1}{20}$ under Marias regering och återgång till $11\frac{2}{20}$ under Elisabeth. Hvad vigten angår, så, då man undantager nyss anförda minskning, som rosenoblerna undergingo, slogos väl ock sedermera guldmynt under olika tider af olika vigt, men de hade ock i förhållande dertill olika *nominal*, och voro således blott lämpade efter cirkulationens behof, utan att åsyfta någon på myntförsämring grundad vinst. Uti silfvermyntens olika nominaler [4]) deremot egde från Edvard I:s tid till slutet af

---

[3]) Ruding, l. c., ss. 10, 154; jfr Luxdorph, l. c., s. 7.

[4]) Farthing, Halfpenny, Penny, Halfgroat, Quartershilling, Groat, Halfshilling, Shilling, Halfcrown, Crown, Tenshillings.

Elisabeths regering en progressiv vigtminskning rum, hvarefter vigten åter blef stationär *).

h) *Ytterligare om myntfoten i Tyskland.*

Anförda vigtminskning i silfvermynt af samma nominal för den tid, den egde rum, medförde i England, der guldmyntet var det egentliga grundmyntet, icke de menliga följder, som vanligen inträffa der grundmyntet är silfvermynt och minskning i skrot eller korn företages. Sådant var förhållandet i Tyskland. Det stora antalet myntningsprivilegier, som åt dess många regerande verldsliga och andeliga furstar, riks-omedelbara herrar och fria städer voro gifna, och åter af dessa dels ärftligen, dels på tid bortförlänades på arrende eller andra vilkor åt antingen enskilda eller af vissa sällskap bestående

*) Halfshilling 46½, Shilling 92½, Crown 464½ troy grains. Efter 1816 är vigten på dessa nominaler 40.3, 80.7, 403.6 troyes grains. Förhållandet mellan *guld* och *silfver* fluktuerade ock i följd dels häraf, dels af andra på dessa metallers pris verkande orsaker. Ifrån 1: 12 under Edward III (1327—1377) och 1: 10 i 34:de året af Henrik VIII:s regering(1509—1547) står det år 1546 som 1: 5; i 5:te året af Edward VI:s regering (1547—1553) som 1: 2; stiger derpå hastigt till 1: 11; fluktuerar mellan 1: 11 och 1: 10 under Elisabeth (1558—1603); mellan 1: 12 och 1: 13 under Jakob I (1603—1625); utgör 1: 14 under Carl II (1661—1685); 1: 15 under William III (1689—1702) och förblir dervid till 56:e året af Georg III:s regering (1760—1820), då det utgör 1: 14½, — bråken i de föregående uppgifterna utlemnade. Allt detta efter Ruding. Jfr ock Hüllmann, *Städtewesen*, I. s. 434. ff.

mynt-entreprenörer [6]), verkade derhän, att enhet och stadga i de öppna, legala myntfots-systemerna ej kunde åstadkommas, och än mindre förhindras, att mynt af samma nominal antingen i samma eller olika land under tidernas lopp utmyntades efter en till finhet eller vigt allt lättare myntfot. *Sachsenspiegel* [7]) säger: "*Penningarne skall man förnya, då nya herrar komma*," och detta tyckes tillkännagifva, att folkseden ville, att hvarje ny regent borde indraga de gamla, förslitna, försämrade, förfalskade, och låta i omlopp sätta nya myntpjeser; men ehuru der tillika föreskrefs, att full- och jemnvigtiga mynt borde utmyntas, blef dock detta alltför ofta förbisedt. Sådant var till en del en följd af bristande klara begrepp om myntets sanna natur. Innehafvarne af myntningsrätten ansågo sig ega oinskränkt bestämningsrätt öfver mynten, och tyckas hafva trott att lika nominal garanterade lika värde. Denna åsigt synes under medeltiden varit så allmän, att den äfven fick inträde i rättskipningen. Sålunda var det en vedertagen rättsmaxim, att penningeskulder, gjorda under perioden af ett bättre mynt, fingo betalas med penningar af lika nominal efter en sedermera försämrad myntfot [8]). Den vinst, som hemtades af slagskatten, hvilken

[6]) Jfr Hüllmann, *Städtewesen*, II. ss. 12—32.

[7]) *Sachsenspiegel*, II: 26, § 1: "Penninge sal man vernien alse nie herren komet." — § 4: "Penninge sal die montere halden pündich, unde even swar, unde gelike wicht."

[8]) Detta stadgas ännu i Franska *Code Civil*, art. 1895: "L'obligation qui resulte d'un prèt en argent, n'est toujours que de la somme numérique enoncée au contrat. S'il y a eu d'augmentation ou diminution d'espèces avant

i Tyskland under 14:e seklet afdrogs i finhetshalten, hvad silfvermynt angår, först med ett lod, sedan med 1½ lod på marken, och mångenstädes med än mera, bidrog väl ock till de tätare om-myntningarne och dervid företagna försämringar isynnerhet i vigten.

Sedan *Florener* i Tyskland kommit i bruk och småningom utträngt de gamla guldsolidi samt de mycket spridda och begagnade Byzantinska guldskillingarne (*solidi sextulares*, efter 6 på unsen eller 72 på libran) eller s. k. *bezants d'or*, erhöllo de mångenstädes den betydelse i myntsystemerna, att de ansågos surrogera den fordna *libran*, och dennas indelning i 20 skillingar eller 240 penningar alltså hänfördes till gulden och afsågs vid beräkningen af myntfoten för nämnda mindre mynt. Sådant synes förhållandet hafva varit med utmyntningen af *Heller* och *Kreutzer*, som ursprungligen voro detsamma som *penningar*. Enligt hvad ofvan är anfördt, gälde 8 gulden eller florener ursprungligen = en mark silfver. Men, ehuru enligt regeln marken var ⅔ af libran, beräknades likväl, då fråga var om antalet af myntstycken, hvartill den fina marken skulle utmyntas, denna efter samma antal skillingar och penningar som på libran °). Sålunda gälde alltså 8 gulden ursprungligen = 240 penningar bergfint, och 1 gulden 2½ skilling, eller 30 penningar (= 1 guldskilling efter *Sachsenspiegels* myntfot). Men detta förhållande nedgick snart. År 1276 utmyn-

l'époque du paiement, le débiteur doit rendre la somme numérique prétée, et ne doit rendre que cette somme dans les espéces ayant cours au moment du paiement"; jfr art. 1243.

°) v. Praun, l. c., s. 67.

tades i Magdeburg en mark silfver af 15 lods finhet till 44 skillingar eller 528 penningar (= $2\frac{1}{5}$ libra), år 1290 till 600 *Heller* (= $2\frac{1}{2}$ libra), och i medlet af 14:e seklet till 4, ja 5, 6 gånger antalet penningar på libran. Ett förordnande af kejsar Carl IV 1356, att silfvermarken framdeles skulle utmyntas till 31 skillingar 4 *Heller* (= 376 heller), åsyftade väl afhjelpande af dessa försämringar och åstadkommande af enhet; men det oaktadt förföllo de så kallade *Heller* så i värde, att, då ett bättre slags penningar i Nürnberg år 1361 blefvo utgifna, man ej mer kallade dessa *Heller*, utan *hvita penningar* (*albi*, *Weisspfennige*, *Witte*) [10]. En Nürnbergsk myntordning af år 1385 fastställde, att 80 af dessa hvita penningar, innehållande $\frac{2}{3}$ fint silfver, skulle gälla lika med en *gulden* eller *dukat*, och om *Heller*, som slogos i Augsburg, Nürnberg, Ulm och Halle, förordnades samma år af kejsar Carl IV, att de skulle innehålla $\frac{1}{3}$ silfver, och 1 pund *Heller*, d. ä. en libra eller 240 sådana, gälla lika med en Rhensk- eller Ungersk *gulden*. En hvitpenning var alltså här = 3 heller. Detta Carl IV:s stadgande är ännu i dag grunden för den s. k. *Rheinische Währung*, enligt hvilken 240 penningar räknas på en gulden och 4 penningar på 1 *kreutzer* (hvilket namn, äfven först betecknande detsamma som Heller, nu förekommer i särskild betydelse).

Under femtonde seklet fortfor man, på samma sätt som i det nästföregående, att i olika länder af Tyskland försämra och förändra myntfoten efter olika grunder. *Florenerna* nedsattes, i följd af en öfverenskom-

---

[10]) v. Praun, s. 83.

melse mellan de *Rhenska* kurfurstarne år 1402, till 22½ karats finhet och 66 stycken på råa marken (70⅔ på den fina), och år 1409, enligt en annan öfverenskommelse dem emellan, till 22 karat med samma antal på råa marken (72 på den fina). De *kejserliga* florenerna innehöllo denna tid blott 19 karat. Denna finhetshalt blef sedan på 1430:talet allmänneligen fastställd, samt vigten bestämd efter 68 på råa marken (80¾ på den fina); hvarefter, i följd af Wormser-riksdagens beslut 1495, finheten bestämdes till 18½ karat och vigten efter 71⅓ stycken på Kölniska marken (92⅔ på den fina) [1]).

i) *Alber. Silfvergulden. Thaler. Riksdaler. Fürstengroschen.*

Hvad *silfvermyntet* angår, ligger en redogörelse för vexlingarne i dess myntfot i olika delar af öfra Tyskland mera utom vårt ämne. Anmärkas bör likväl tillkomsten af tvänne slag större myntpjeser af silfver. Det ena var de nya *Alber* eller hvitpenningar, hvilka de Rhenska kurfurstarne år 1409 öfverenskommo att låta utmynta till 12 lods finhet och 104 på råa marken (138⅔ på den fina), och af hvilka 20½ stycken gälde i värde lika med en *Gulden*. Då den tiden 72 gulden utmyntades på en mark fint guld, gälde denna 1476 alber, och förhållandet mellan guld och silfver var således som omkring 1: 10⅝. Det andra slaget var de s. k. *Guldengroschen*, hvilka år 1484 först utmyntades af ärkehertig Sigismund i Österrike, till finheten bergfina och till vig-

[1]) v. Praun, s. 95 ff; Luxdorph, s. 19.

ten 2 lod eller 1 uns (8 på marken), hvarföre de ock kallades *unciales;* och som omkring denna tid 92⅔ stycken gulden slogos af en mark fint guld var förhållandet som 1: 11½. Någon tid derefter förändrades dock finheten till *femton*-lödig (8½ på fina marken), men vigten bibehölls oförändrad, ty systemet var att hvarje sådan myntpjes af silfver skulle i värde gälla lika med en *Rhensk gulden.* Häraf således *silfvergulden;* och som dessa mynt först och i stor mängd tillverkades i *Joachimsthal* i Böhmen, fingo de deraf namnet *Thaler (Joachimsthaler).* De kallades ock *speciesthaler* (Thaler in speciebus), emedan dessa dalrar till sitt relativt stora värde innehöllos uti ett enda stycke. Sedermera, eller efter omkring år 1500, utmyntades sådana *guldengroschen* eller *dalrar* äfven uti Annaberg i Sachsen, enligt samma myntfot, och hade kurs öfverallt. Häraf de sedan så kallade *riksdalrarne.*

År 1444 hade i Sachsen, efter öfverenskommelse mellan de Sachsiska hertigarne, äfven för *groschen*-utmyntningen en ny myntfot blifvit antagen, och utmyntades enligt densamma på den fina marken 160 stycken sålunda, att en art gjordes bergfin till 160 stycken, en annan art 12:lödig till 120 stycken, och en tredje art 8:lödig till 80 stycken, och ersattes således den ringare finheten i de två sednare arterna genom den svårare vigten. Utaf hvarje af dessa arter skulle 20 stycken gälla en *Rhensk gulden,* hvilket dock år 1500 sålunda ändrades, att 21 (s. k. *Fürstengroschen*) stycken skulle i värde motsvara en Rhensk gulden [2]. I följd häraf

[2]) v. Praun, l. c., ss. 102, 111, 113, 115.

egde de Rhenska *alberna* och dessa *groschen* i det närmaste lika värde, likasom ock man häruti åter finner en erinran om den gamla librans äfven af *Sachsenspiegel* antagna fördelning uti 20 skillingar, och om åsigten, att gulden-enheten likasom inträdt i librans ställe såsom regulativ. För öfrigt räknades, enligt nämnda myntordning, på en gulden 180 penningar eller 240 heller (1 groschen = 9 penningar = 12 heller).

k) *Lübische Währung. Jemnförelse mellan den Lybska penningeräkningen och den Skandinaviska. Myntfoten i Lübische Währung. Revalsk, Rigisk, Sundsk myntfot.*

Uti den korta öfversigt, vi hittills lemnat af det äldre Tyska myntväsendet, är förhållandet dermed i de *Nedersachsiska* länderna och särskildt *Hanseförbundets* hufvudorter ännu icke berördt; men detta förtjenar dock så mycket mer uppmärksamhet, som det i icke ringa mån haft särskildt inflytande på det Svenska myntväsendet. Det uti norra Tysklands sjöstäder under den tidsperiod, hvarmed vi sysselsätta oss, följda myntsystem, kalladt *Lübische Währung*, skiljer sig i flera afseenden från det öfriga Tysklands. Då i det sednare, enligt hvad ofvan är visadt, myntsystemet utvecklades efter Heller, Penningar, Kreutzer, Alber, Groschen och Gulden *eller* Thaler, bibehölls i de förra den gamla *mark-räkningen* med underafdelningar af *skillingar* och *penningar*. En *mark* = 16 skillingar = 192 penningar, var grunden för *Lübische Währung*. Vid en blick på det föregående finner man likväl, att detta fördelningssystem hvarken öf-

verensstämmer med den fordna *libra*-fördelningen, eller med markens, såsom utgörande två tredjedelar af libran. Kastar man deremot blicken på *Sachsenspiegels* (B. III. art. 45) ofvan anförda myntsystem, finner man: att förhållandet mellan guld och silfver der var som 1: 10; att en guldskillingspenning i vigt motsvarade vigten af 3 silfverskillingspenningar, och att 80 guldskillingspenningar utgjorde vigten af en libra guld. Följaktligen borde 240 penningar af silfver äfven uppväga en libra guld. Tiondedelen häraf är 24 penningevigter, som således motsvarade $\frac{1}{10}$ libra guld eller *en* libra silfver. På *marken*, utgörande $\frac{2}{3}$ af libran, gingo häraf 16 delar, och dessa sexton delar af en libra silfver blefvo således ock *skillingar* (solidi), som, efter 12 penningar på skillingen, lemna 192 penningar [3]). Antalet penningar på en mark

[3]) Äfven en annan kombination leder till förklarande af detta förhållande. Såsom ofvan är anmärkt, var, enligt Carl den Skalliges myntstadga af år 864, förhållandet mellan guld och silfver som 1: 12, och 72 solidi eller skillingar utmyntades af en libra guld = 12 uns. Således 6 guldskillingar = 1 uns guld = 12 uns eller 1 libra silfver. En libra guld delades i 20 skillingar, som alltså motsvarade 12 × 20 = 240 skillingar silfver, och i följd hvaraf (då på en libra i allmänhet räknades 240 penningar) en libra guld innehöll så många skillingar silfver, som en libra silfver innehöll penningar. När sedan, såsom *Sachsenspiegel* gifver vid handen, förhållandet mellan guld och silfver blef 1: 10, utgjorde $\frac{1}{10}$ libra guld, d. ä. $\frac{1}{10}$ af 240 skillingar silfver, en libra silfver eller 24 skillingar efter den äldre proportionen mellan de två metallerna, och marken $\frac{2}{3}$ deraf eller 16 skillingar. Efter proportionen 1: 10 gingo för öfrigt $6\frac{2}{3}$ skillingar på 1 uns guld, och således 80 på libran, och svarade derföre 1 sådan guld-

efter Lübsk Währung var således detsamma som på en mark efter Svensk räkning och erbjuder sålunda en jemnförelsepunkt mellan dessa båda penningesystemer. Den Norrska och Danska markens fördelning i 240 penningar påminner deremot om den gamla librans 240 penningar. Denna likhet kan ej vara en tillfällighet och torde ej kunna annorledes förklaras, än medelst antagandet af den Frankiska mynträkningen såsom grund derför. Då det likväl ej var en libra, utan en mark, hvaraf dessa 240 penningar utmyntades, och dessa således voro lättare än librans, derest, hvilket åtminstone hittills ej kunnat fullt utredas, marken och libran i Norden ursprungligen ej voro samma vigt, men i Norden fördelad i mindre antal enheter, tyckes detta tillkännagifva, att äfven i de Skandinaviska länderna libra-räkningen under en tidigare period varit följd, och att, då marken blef högsta *räkne-enhet* (ty såsom verkligt mynt förekommer den vida sednare), man likväl ej ville förändra penningtalet i förhållande dertill, såsom redan af gammalt bekant och emedan penningarne ännu då voro de enda verkliga mynt som slogos [4]). Betraktar man tiden då, så vidt utredas kunnat, myntning i de Skandinaviska länderna först vidtogs, så infaller ock den i den period, då libra-räkningen à 240 penningar var allmän hos de Germaniska folken. Måhända infördes den

---

skilling ($\frac{1}{80}$ *L℔*) mot *tre* silfverskillingar (36 penningar) efter den äldre proportionen, men endast mot $2\frac{1}{2}$ skillingar eller 30 penningar efter den sednare $\left(\frac{10 \times 36}{12} = 30\right)$. Jfr von Prann, s. 63.

4) Jfr Luxdorph, l. c., s. 29.

i Danmark, likasom sjelfva myntningskonsten, från Anglosachsarne under den tid Danskarne herrskade i England, helst bekant är att Knut den Store i sjelfva England lät slå mynt för Danmark; och anmärkningsvärdt är i afseende å den här framstälda konjektur, att i de många till Nordens historia hörande Latinska handlingar, hvilka omtala jordstycken, till sitt relativa värde bestämda efter sin årliga jordränta, *örtugen* alltid återgifves med ordet *solidus* (solidus terræ), hvaraf 24 motsvarade ett markland, likasom 24 örtuger räknades på marken; men att en tid funnits då 24 solidi eller skillingar räknades på libran, är i det föregående anmärkt. *Öre-räkningen* deremot tyckes vara af nordisk härkomst, det Isländska *eyrir* *); och förlikning med mark-räkningen blef så mycket lättare, som hela denna regime ursprungligen var ett vigtsystem, och markens 8 uns således kunde göras æqvivalenta med 8 ören. Tillfällig tyckes ej heller likheten mellan siffran 192 penningar på marken efter Lübische Währung och samma antal på den Svenska marken vara. När denna Lübische Währung först uppkom, kan till tiden lika litet bestämmas, som tiden för de sedvanors första tillkomst, hvilka i *Sachsenspiegel* äro upptecknade; hvarföre ej otänkbart är, att ett samband kunnat ega rum mellan de orsaker, som verkade till ett så lika resultat i det ena och det andra afseendet, och det så mycket hellre, som afvikelsen i den Svenska markens penningetal från det i Norrige och Danmark, oaktadt likheten i mellanafdelningarne, måste hafva nå-

*) Om den äldre räknemethod efter *hundrade*, i hvilken äfven *öret* ingår som underafdelning, något mera i det följande.

gon positiv, yttre grund; och denna var *Hansans* tidiga handelsvälde i Sverige. Väl varierade ock i den Anglosachsiska heptarkiens stater *penninge*-talets förhållande till skillingarne, men i afseende på libran var det konstant: 240, likasom hos de Germaniska folken på kontinenten, och variationerna i förhållande till mellanafdelningarne voro derföre likgiltiga. Mera för att på dessa omständigheter fästa uppmärksamheten, än för att derom säga något bestämdt, hvilket vi för vår del ännu icke tilltro oss, hafva vi framställt dessa anmärkningar*), och gå åter tillbaka till *Lübische Währung*, enligt hvilken, ceteris paribus, 1 skilling var = ¼ öre, såsom ock verkligen bestyrkes af *Norrske Hirdskraa*, kap. 55, hvarest talas om en afgift "halfannan öre, som är tre *skillingar*."

---

*) En gång inkomna på konjekturernas fält, tillåta vi oss ännu en sådan. Den *Isländska* penningeräkningen skiljer sig, såsom i det föregående är anmärkt, från de öfriga Skandinaviska ländernas på ett alldeles eget sätt. Ehuru örtugen icke är främmande för den Isländska *Grågåsen*, är det dock ej på den, såsom i Norrige och Danmark, utan på *öret*, som tiopenningar räknas. Alltså på marken 80 penningar. Hvarifrån dessa 80 penningar? Den Sanskritska källan till ordet penning är i det föregående angifven. *Panans* myntvärde är 80 cowries, och sjelf utgör den $\frac{1}{80}$ af en Nanakschai-rupie. Månne mellan detta och nämnda 80 penningar finnes någon förvandtskap? *Grågåsen* omtalar en stor vigt, *vaett* eller *vett*, som, enligt Schlegels *Glossarium*, var "pondus octoginta librarum"; jfr *Arfa-thattr* XIII. s. 208, och Biörn Haldorsons *Isl. Lexikon*; och i allmänhet är *åttatalet* hos de Skandinaviska folken en särdeles vigtig siffra i räknesystemet. Jfr Lappenberg, *Gesch. v. England*, I. s. 76, 81; Grimm, *Rechts-Alterthümer*, s. 215.

Finhetshalten i *Lübische Währung* var i början af 13:de seklet femton lod, och för vigten var *Kölniska marken* norm [7]). Osäkert är, huruvida af den fina marken någonsin 16 skillingar blifvit utmyntade; men i trettonde seklet och derefter visar sig i afseende härå samma förhållande som i det öfriga Tyskland, nemligen en fortgående försämring. En längre tid synes den fina marken hafva blifvit utmyntad till ett värde af 32 skillingar, eller 2 räknemarker i penningar på en fin mark [8]). Från medlet af 13:de seklet förändras detta sålunda, att år 1255 den *fina* marken utmyntades i penningar till 38 skillingar 10 penningar; år 1293 till 40 skillingar [9]); år 1325 till 48 skillingar 9¼ penningar; år 1379 till 54 skillingar; år 1390 till 78 skillingar; år 1403 till 89 skillingar 7½ penningar; år 1411 till 92 skillingar 4 penningar;

---

[7]) Uti ett fördrag år 1224 angående Waldemar II:s frigifvelse ur fångenskapen, i *Urkundenbuch der Stadt Lübeck* (Lübeck 1843) N:o 26, s. 30, säges: "Ista pecunia dabitur in *pondere coloniensi* uno lothone minus valente in unaquaque marca examinato argento". *Ibm* N:o 28, s. 33: "XLV milia marcarum puri argenti, unaquæque marca lotone minus, cum pondere coloniensi".

[8]) Grautoff, *Ueber die älteste Lübeck'sche Währung*, Lübeck 1830; Jfr Falck, *Handbuch des Schleswig-Holst. Privat-Rechts*, Altona, 1831, II. s. 367—370. Enligt Grautoff, ss. 11, 12, brukades i Lübeck tvänne vigtsatser för penning-utmyntningen: *pund*, beräknadt efter det fordna systemet till 20 skillingar eller 12 uns, *marken* till 8 uns.

[9]) Falck, l. c., s. 375; myntfördrag mellan Lübeck och Hamburg 1293, hos Sartorius, *Urkunden-Buch der D. Hanse*, s. 71.

år 1450 till 160 skillingar, och år 1461 till 172 skillingar [10]). Försämringen vidtogs egentligen med de lägre myntvalörerna, hvaraf den naturliga följden blef, att allt flera sådana beräknades på de högre. År 1325, eller efter andra underrättelser år 1375, antager man att i Lübeck och Hamburg de första verkliga *skillingar* slogos, af hvilka de exemplar, som ännu finnas i behåll, väga ¼ lod [1]). Omkring samma tid, eller år 1325, uppgifves ock att i Lübeck *aurei* eller *gulden* först blefvo slagna, ehuru först år 1340 formlig tillåtelse dertill af kejsar Ludvig IV meddelades, med vilkor, att de Lybska gulden ej fingo till vigt och värde öfverstiga en Florentinsk gulden (quod unus aureus lubicensis non sit gravior pondere et valore quam florenus aureus de Florentia). Dessa gulden beräknades i värde till 10 Lybska skillingar, och då en mark fint silfver den tiden utmyntades till 48 skillingar 9¼ penningar, gifver detta omkring 5 gulden i värde lika med en utmyntad mark fint

---

[10]) Luxdorph, l. c., s. 37, hvars hithörande uppgifter grundas på "Notitia rei nummariæ luneburgensis, hamburgensis et lubecensis" i Leibnitz, *Scriptores Brunsvic.* III. s. 232. Jfr Falck, l. c., och norra Tysklands Hansestäders *myntförening* den 6 Febr. 1403, hos Luxdorph, s. 86.

[1]) Falck, l. c., II. s. 362. Luxdorph, s. 52, uppgifver, efter Leibnitz, årtalet 1403 för de första *skillingsstycken*. De voro 12½-lödiga, 70 stycken på den råa, eller 89⅗ på den fina marken, hvilken alltså utmyntades till ett värde af 5 mark 9 skillingar 7 penningar.

silfver [2]). År 1359 finnes samma värde vara gällande [3]), och likaså ännu år 1369 [4]).

Efter denna tid förändras förhållandet äfven i detta afseende. Ju mer det numeriska antalet af skillingar på marken steg och ju lättare således dessa blefvo, desto mer skulle ock guldens pris, uttryckt i silfvermynt, stiga. De hufvudsakliga momenterna i detta hänseende äro följande. År 1403 beslöto Lübeck, Hamburg, Rostock, Stralsund, Wismar och Lüneburg att låta utmynta såkallade *Wittenpenningar* (*Alber*, hvita penningar), till finhet 12½-lödiga, till vigt efter 245⅗ på fina marken, och till valör lika med fyra Lybska penningar, så att 48 Witten utgjorde en Lybsk mark. År 1411 förenade sig Lübeck, Hamburg och Lüneburg om att låta utmynta *Wittenpenningar*, till finhet 12 lod, till vigt 52 kast (Würfe) eller 208 stycken på råa marken (277⅓ på den

---

[2]) v. Praun, l. c., s. 86, 87; *ex notitia rei nummariæ luneb.* &c., p. 222. Han anför äfven en annan uppgift, grundad på ett köpebref af 1325, enligt hvilket en mark fint silfver skulle blifvit utmyntad till 46⅔ skillingar. — Såsom förut är nämndt, gälde 8 Florentiner gulden (= 1 uns) en mark fint silfver; och efter denna grund, och med antagande att ifrågavarande Lübecker-gulden varit lika med de Florentinska, skulle förhållandet mellan *guld* och *silfver* varit som 1: 12⅘; jfr Luxdorph, s. 16, och Myntföreningen 1403.

[3]) v. Praun, l. c. Ett pantebref af år 1359 räknar 16 aurei lubecenses = 10 marcis denariorum lubecensis monetæ. Alltså 16 aurei = 1920 penningar, 1 aureus eller gulden = 120 penningar = 10 skillingar, och likaså 1 gulden = 1⅔ mark penningar.

[4]) Jfr Luxdorph, l. c., s. 20.

fina) och till valör 4 Lybska penningar, eller 3 på en skilling, d. v. s. en mark fint silfver utmyntades till 5 mark 12⅓ skilling (= 92⅓). Silfrets pris vid inköp var 5 mark, och värdet på en Lybsk gulden 16 à 17 skillingar. År 1461 utgåfvo samma städer en ny myntordning, enligt hvilken skulle utmyntas *enkla* och *dubbla skillingar*, till finheten 12 lod och till vigten efter 172 skillingar på marken (10 mark 12 skillingar). En Lybsk gulden gälde då 2 mark (32 skillingar). År 1506 förenade sig samtliga sjöstäderna om att låta utmynta *markstycken* (med omskrift: *status marcæ lubecensis*), till finheten dels 15, dels 14½ lod, och till vigten efter 12¼, 11¾ och 12 stycken på beskickade marken (d. ä. den fina marken i medeltal till 13 mark). Silfrets pris var då 12 mark 8 à 10 skillingar, och en Lybsk gulden gälde 35 skillingar. År 1519 slutligen präglades i Hamburg de första *Thalerstycken* efter samma myntfot som de Österrikiska och Sachsiska, och således af 15 lods finhet och till vigten efter åtta stycken på Kölniska marken, eller 8½ på fina marken [5]).

Uti de Tyska myntsystemerna var den *Rhenska gulden* en särdeles vigtig regulator, såsom man ock finner af flera i det föregående anförda punkter, enligt hvilka, då ett nytt myntslag af silfver infördes, dess kurserande värde bestämdes efter ett visst förhållande till en Rhensk gulden; och denna regulator var så mycket vigtigare och

---

[5]) v. Praun, l. c., ss. 117—120; jfr Luxdorph, s. 21; Falck, s. 362, 376, uppgifver, att Thalerstycken redan år 1506 blifvit i Lybeck utmyntade; men detta torde måhända vara en förvexling med markstyckena. Om *Wittenpfennige* jfr Luxdorph, s. 52.

behöfligare, som, i anseende till de fortfarande försämringarne och omvexlingarne i det lägre silfvermyntets myntfot, en fastare jemnförelsepunkt derigenom gafs för de olika myntsorterna och valörerna. Då likväl de Rhenska guldens myntfot med tiden äfven förändrades, på sätt här ofvan är nämndt, men deremot de Lybska gulden förblefvo till skrot och korn oförändrade, uppskattades sedan en Lybsk gulden, hvilken dessutom redan i början utmyntades efter Florentinsk regime, då deremot äfven de äldsta Rhenska gulden slogos något lättare, i allmänhet till $\frac{1}{3}$ högre i värde än en Rhensk; och således, då en Lybsk gulden gälde 16 skillingar, stod den Rhenska på 12 skillingar; då den förra gälde 32 skillingar, gälde den sednare 24, och då den förra gälde 35 skillingar, stod den sednare af den äldre bättre sorten på 26 och af den nyare på 24 skillingar. Förhållandet mellan guld och silfver var således efter dessa data, mellan 1411 och inpå början af 16:de seklet, i medeltal som 1: 11 ($10\frac{1}{2}$, 12).

Hvad angår de i Svenska äldre handlingar förekommande *pondus Rivaliæ*, *Rigiske* skillingar eller marker och *Sundske* skillingar eller penningar, så stodo de alla i ett visst förhållande till den *Lybska* marken och myntfoten. Den *Sundiska* eller *Stralsundska* marken utgjorde $\frac{2}{3}$ af en Lybsk mark, eller som det säges i Myntföreningen af år 1403: "der 3 pen scolen 2 lüb. pen werd wesen". Den *Rigiska* och *Revalska* marken var i värde omkring 2 gånger den Lybska, och *Rostockermarken* hälften af en Lybsk *).

---

*) Luxdorph, s. 51, anför bevis härför; jfr Myntföreningen 1403.

Vi hafva utsträckt denna öfversigt af de hufvudsakliga momenterna i det Tyska myntväsendets utveckling inpå början af 16:de seklet. Olägenheterna af de många och olika myntfots-systemerna hade under tidens lopp blifvit alltmer kännbara och föranledde ändtligen kejsar Carl V att, efter föregående öfverläggningar och samråd med Tysklands förnämsta furstar, utfärda en allmän riksmyntordning, som är daterad Esslingen den 10 Nov. 1524. Pund- eller libra-räkningen blef då alldeles aflagd och den *Kölniska marken* faststäld som allmän riksmyntvigt. Den Rhenska guldgulden betraktades ock nu såsom en regulator för silfvermyntet. Guldets myntfot bestämdes nu åter till 22 karats finhet, och vigten efter 89 stycken på råa marken ($97\frac{1}{11}$ på den fina); och för silfret åter sålunda, att ett myntstycke, i värde motsvarande en Rhensk gulden, det vill säga en *silfvergulden* eller *Thaler*, borde innehålla 15 lod fint och i vigt $\frac{1}{8}$ mark ($8\frac{8}{15}$ på fina marken); hvarjemte sju olika myntsorter i silfver som riksmynt erkändes. Men som *Lübische Währung* uti denna myntordning icke omnämndes, blef den af Hamburg och Lübeck bibehållen; och att 1524 års myntordning icke heller länge egde bestånd i öfrigt, ligger nu utom vårt ämne att afhandla.

VI.

Fortsättning af Svenska penningeväsendets historia.

Sedan vi, bland annat, som resultat af det föregående antecknat den äldre Skandinaviska penningeräkningens samband med den Frankiska (samt Anglosachsiska) och, genom den sednare, med den Romerska, gå vi åter tillbaka till det Svenska penningeväsendets historia och anmärke, på grund af hvad här ofvan är utredt, att de bland de åtminstone hittills anträffade jordfynden förekommande utländska mynt icke till sin ålder gå närmare vår tid, än det elfte seklet, och att derefter icke förr än i handlingar från trettonde seklet (isynnerhet dess sednare hälft) främmande mynt, af hvilka de flesta till sin uppkomst höra till samma sekel, åter begynna omtalas såsom gångbara i Sverige.

Denna mellantid är likväl ett tidehvarf af genomgripande vigt för landets framåtskridande och utveckling. Christendomen stadgar hos folket sin lära och grundlägger sina tempel. Den sedvanliga rätten ordnas och framträder i skrift. Blicken är riktad åt ett inre samhälls-arbete på christendomens sedliga grund, och uti jordens odlande förena sig nu männernas krafter. Intet uti de äldsta rätts-samlingarne förekommer, som vore bestämda erinringar om den förherrskande karakteren hos ett folk, ur hvars sköte dessa berömda nordiska vikingar utgingo, som, i sina snäckor genomskärande Öster- och Vestersjöns och Medelhafvets vatten, genom sina bragder förvärfvade sig ära och rykte, och genom

krigsbyte utkomst. Det är tvertom ett jordbrukan samhälle, som der uppenbarar sig, och den digras balken i dessa rätts-samlingar är Byggningabalken. en liflig och betydande handel, såsom inhemsk närin märker man ringa spår, och den som i landet idka beherrskas redan af de vid Östersjöns kuster belägn norra Tysklands sjöstäder, hvilka grundlade *Hanseförbundet* och mot svärdets aristokrati uppstälde penningens. De voro den hufvudkanal, genom hvilken främmande mynt från den Europeiska kontinenten och Vesterhafvets öar och kustländer inkommo i Sverige och, såsom behöflig tillväxt i den knappa inhemska myntmassan, vunno allmän gångbarhet.

a) *Hanseförbundet och dess inverkan på Svenska myntväsendet.*

Hanseförbundet, såsom ett kommerciell förbund mellan en mängd af det nordligare Europas städer till befordrande af ömsesidiga handels-intressen och handelns skydd mot röfveri, strand- och herrerätt till lands och sjös, är väl i sin största utsträckning yngre än den tidsperiod, som nyssanförda anmärkningar afse. Men äfven det var till sin uppkomst ej en helgjuten skapelse på en gång. Det bereddes småningom och i mindre kretsar. Det är, anmärker Sartorius [7]), ogörligt att uppgifva ett bestämdt begynnelseår för denna förening af

---

[7]) G. F. Sartorius, Freyherrn von Waltershausen, *Urkundliche Geschichte des Ursprungs der deutschen Hanse, herausgegeben von* J. M. Lappenberg, Hamburg 1830, I Bd, Einleitung, s. 1.

nedertyska köpmän och städer, som sedermera kallades den *Tyska Hansan* [8]), emedan de som först förenade sig inskränkte sig inom en trängre krets för att afhjelpa de dem närmast tryckande behofven, utan att till en början åsyfta någon större utsträckning, och flera sådana mindre föreningar, dels samtidigt, dels efter hand föranledda af lika beskaffade behof, uppkommo småningom. Uti medeltidens samhällsförfattningar hade man ännu ej uppfattat, eller åtminstone ej i hela sin utsträckning utvecklat grundsatsen om den positiva rätten i ett land såsom en för alla inom landet boende, eller derstädes sig uppehållande, lika bindande, uteslutande territorial-rätt. Man erkände tvertom rättmätigheten af en personlig eller nationell rätt, i följd hvaraf utländska män i ett land ansågos så väl ega afgöra tvister sins emellan efter sitt lands lagar, som ock böra dömmas efter sitt folks rätt. Dessa grundsatser, hvilkas praktiska betydelse och måhända uppkomst genom folkvandringarne förklaras, underlättade, i förening med ett annat högst vigtigt element i medeltidens samhällsväsende, nemligen associationsprincipen i form af föreningar, korporationer, gillen, skrån, på ett verksamt sätt den Tyska Hansans grund-

---

8) *Hanse, Hansa* uttryckte i allmänhet detsamma som *Gilde, Gilda*, men begagnades egentligen eller företrädésvis om *köpmanna-föreningar*, ofta sanktionerade af landsherren. Med samma ord betecknades ock vissa dels till dessa gillen, dels till landsherren ingående afgifter i synnerhet af främmande för handelsrätts utöfvande på en ort. Jfr Lappenberg, *Vorwort* till Sartorius, ss. 16—19. Du Cange, *Gloss.* ordet *Hansa;* Sartorius, *Geschichte*, Abschnitt 6.

läggning. Gemensamma handelsföretag och spekulationer, riktade på samma främmande land, och handelns dåvarande ståndpunkt, som ej tillät att åt utländningar anförtro hvarken försäljning af varu-försändningar eller uppköp af främmande varor, föranledde först köpmännen i samma eller olika städer till bildande af föreningar i ändamål att, i en tid af allmän osäkerhet till lands och sjös, gemensamt skydda och tillika, genom samverkan, på billiga och förmånliga vilkor befordra frakthandeln och afsättningen i andra länder. Gemensamt språk, gemensamma bruk, gemensam rätt förenade på främmande ort ytterligare de främmande köpmän, hvilka dels som egare af handelsgodset, dels som faktorer och kommissionärer uppehöllo sig derstädes, till inbördes bistånd och försvar för sin rätt. Sålunda uppkommo *Hansar* så väl hemma som borta. Föreningarne utvidgades småningom, likasom ock deras önskningar och anspråk. Ej mer endast enskilda köpmän, utan hela städer uppträdde med tiden härvid som verksamma. Den hos dem i penningar representerade rikedomen, så relativt sällsynt den tiden, men dock så behöflig för de maktegande, understödde anspråken. Frihetsbref, privilegier och andra landsherrliga beviljanden af mångfaldig art befästade sålunda deras rätt så i moderlandet som i utlandet, och hvad penningar för tillfället ej förmådde, det förmådde med tiden deras småningom tillskapade, krigsrustade flottor och sjömakt; och denna i medeltidens historia så märkvärdiga företeelse, till sin början framkallad lika mycket af feodalsystemets förtryck som af handelns eget behof, blef sålunda äfven en af de verksammaste krafter, som åt stä-

derna förvärfvade en sjelfständig ställning i samhällsordningen.

De äldsta kända utländska föreningar af denna beskaffenhet mellan nordtyska köpmän förekommo vesterut i England och österut på Gottland. I det förra landet, der deras stamförvandter, Anglier, Sachsare, Frieser, voro de herrskande, omnämnas sådana redan från 10:de seklet [9]). Utan tvifvel äro ock Tyskarnes bosättningar och handels-inrättningar på Gottland af lika hög ålder, och den bekräftelse på deras rättigheter och privilegier, hvilken de i början af 12:te seklet utverkade sig af kejsar Lotharius [10]), förutsätter förhållanden af redan långvarigt bestånd. Vesterut utsträckte sig föreningarne öfver det nordvestliga Tyskland, Nederländerna och isynnerhet Flandern, der i 13:de seklet Brügge och Gent voro hufvudorter, likasom London var det i England; och från Gottland utgingo de handelsföretag, som österut sträckte sig till Est- och Lifland, Preussen, Nowgorod, Smolensk och nordliga Ryssland ända till Hvita Hafvet, samt till de Skandinaviska länderna. Det är isynnerhet under 13:de seklet som de särskilda nordtyska städerna, ännu dock ej förenade i ett gemensamt ständigt förbund, medelst vunna privilegier och friheter grundlade sin handels-öfvervigt och styrka. Ännu i detta sekel var *Wisby* hufvudplatsen för den nordtyska handeln på Öster- och Vestersjön, och först mot slutet deraf tager *Lübeck* öfverhanden och blir sedan den förnämsta staden i den *Tyska Hansan* eller *Hansa Theutonicorum*. Denna be-

---

[9]) Sartorius, I. Abschnitt I.

[10]) Se ingressen till Gottlands lag.

nämning begynner dock först i förra hälften af 14:de seklet blifva allmännare begagnad uti privilegii-bref och traktater. I början och så länge ännu föreningarne ej hade den vidsträckta omfattning som sedermera, kallades de i utlandet dels *Tyska Hansebröder*, dels innehafvare af Tyska gildehuset (såsom i London), dels *Romerska rikets köpmän* (mercatores imperii Romani), dels de Tyska köpmännen (mercatores theutonici), dels köpmän med namn af deras hemort eller den stad, der de för handel uppehöllo sig (t. ex. mercatores Lubecenses, Theutonici in Visby o. s. v.). Men sedan dessa föreningar, från att vara det mellan köpmän i särskilda städer, blifvit föreningar mellan sjelfva städerna i större eller mindre kretsar, som åter sins emellan stodo med hvarandra i förbindelser, blifver den förstanförda benämningen allmänt bruklig, och bibehålles äfven sedan år 1367 i *Köln* den stora konfederation afslutades, som, bekant under namn af den *Kölniska*, närmare förband åtminstone alla till den Tyska Hansan hörande sjöstäder och, om ej alla, dock de flesta landstäder, och noggrannare än dittills bestämde deras rättigheter och skyldigheter i afseende på detta stora handelsförbund, hvilket genom ordentligen utskrifna möten (Tagfahrten) mellan ombud från de intresserande städerna vårdade det helas angelägenheter och fördelar, likasom dessförinnan (och äfven sedermera) de mindre föreningarne sålunda upprätthållit den samverkande enheten [1]).

Man eger ej någon fullständig uppgift på alla de städer, som slutligen hörde till den Tyska Hansan. Af

---

[1]) Sartorius, Abschn. 4, 6.

de här nedan i noten [2]) anförda, af Sartorius samlade uppgifter kan man dock sluta till förbundets utsträckning.

---

[2]) Frågan: hvilka städer utgjorde i sednare hälften af 14:de seklet det stora Hanseförbundet? kan, anmärker Sartorius, besvaras olika efter den synpunkt, ur hvilken den göres. Afser man dermed hvilka i utlandet kunde blifva delaktiga af de genom häfdvunnen sed eller fribref de Tyska köpmännen tillagda rättigheter, så var utsträckningen mycket stor, emedan alla nedertyska köpfarare synas dertill hafva varit berättigade; och först mot slutet af 14:de århundradet inskränktes denna rätt till bosatta borgare i en Hansestad. Afser man åter dermed hvilka städer på förbundsmötena (Tagfahrten) egde stämma, så, ehuruväl under vanliga förhållanden det egentligen var de Wendiska städerna, som der sammanträdde genom ombud, voro dock många flera dertill berättigade och instälde sig äfven derstädes, då ämnen af vigtigare intresse skulle förhandlas. Till denna kategori höra, efter de upplysningar urkunderna derom lemna, hufvudsakligen följande städer, fördelade uti vissa, från en tidigare period härstammande, år 1347 skriftligen bekräftade kretsar: 1) den *Wendiska* och *Sachsiska kretsen*, hvartill hörde Lübeck, Wismar, Rostock, Stralsund och Greifswald, såsom de vigtigaste, Stettin, Neustargard, Colberg, Anklam och Demmin; dessutom de smärre Markiska städerna samt Kyritz, Berlin och Köln an der Spree, Havelberg, Brandenburg, Frankfurt an der Oder m. fl. Äfven Hamburg och Lüneburg räknades sednare till denna krets. Så ock Stade. Till de egentligen *Sachsiska* städerna hörde Goslar, Magdeburg, Braunschweig, Hannover, Göttingen, Hameln, Halle, Hildesheim, Erfurt, Nordhausen, Halberstadt, Eimbeck, Bremen. 2) Den *Westfalisk-Preussiska kretsen:* Köln, Soest, Dortmund, Münster, Osnabrück, Lippe, Minden, Paderborn, Lemgo, Hervorden, Höxter; vidare de Nederländska städer, som erkände Tysk

På de *Skandinaviska ländernas* handel och hela dess utveckling vunno dessa handelsföreningar för sekler en afgörande inverkan, i thy att, jemte det de ordnade handeln såsom yrke, de tillika reglerade den så, att hufvudfördelarne tillföllo dem såsom på en gång exportörer och importörer. Hufvudledningen utgick i början från Wisby; sedan, och efter det *Lübeck* framför denna ort vunnit företrädet, hufvudsakligen från nämnda och de fyra öfriga såkallade *Wendiska* städerna, *Wismar*, *Rostock*, *Stralsund* och *Greifswald*, samt *Hamburg*. Bland de äldsta fribref i detta hänseende man nu eger i behåll förekommer, hvad *Sverige* angår, ett dokument af år 1250 eller 1251, hvarigenom Birger Jarl, under åberopande af äldre traktater och medgifna handelsförmåner och friheter, förklarar: att alla *Lybeckska* köpmän skulle för de

---

öfverhöghet, såsom Campen, Stavern, Gröningen, Harderwyk; och dessutom Amsterdam, Briel, Ziriksee, Enkhuisen, Dortrecht, Utrecht, Zwoll, Hasselt, Deventer, Zütphen, Middelburg, Arnemuiden, Wieringen, alla medlemmar af den Tyska Hansan, enligt flera urkunder (bland hvilka det mellan konung Waldemar i Danmark och Hansestäderna år 1376 afslutade fördrag angående tull och mynt, anfördt af Luxdorph, s. 33, särskildt må nämnas). Till denna krets räknades ock Culm, Thorn, Danzig, Elbing, Königsberg, Braunsberg i hertigdömet Preussen. Till den *tredje kretsen* hörde de Est- och Lifländska städerna Reval, Pernau, Dorpt, Riga, samt Gottland eller Wisby. *Stockholm* och *Kalmar* sände ock ombud till Hansans möten, och äfven *Krakau* i Polen egde samma rätt. Efter Wisby blef Lübeck den vigtigaste vid Östersjön, likasom Hamburg var det vid Elbens utlopp, Bremen vid Wesers, Köln vid Rhen. Jfr Sartorius, I. Abschn. 6.

varor, de införde i landet, vara fria från allt slags tull och afgift (a quolibet tributo et theloneo exemptos et liberos), och uti ett annat bref, dat. den 15 Augusti 1251, bekräftar detta ytterligare, med tillägg: att skepparen vid ankomsten till hamn egde hos ortens fogde (advocatus loci) på sitt ord förklara hvilka bland hans folk voro Lybeckare; att strandrätt mot skeppsbrutna ej finge utöfvas, utan skulle godset hållas egaren tillhanda; och att, om en Lybeckare afled i landet utan laglig arfvinge derstädes, skulle qvarlåtenskapen skriftligen upptecknas och förvaras under natt och år för den utländske arfvingens räkning, och först derefter, i fall af uteblifven reklamation, som dana-arf tillfalla skattkammaren [3]). Lika beskaffade förmåner förunnades köpmännen från *Hamburg* genom fribref den 20 Juli 1261 [4]), och hvad sålunda en gång blifvit beviljadt blef derefter tid efter annan bekräftadt och äfven till andra städer af Hanseföreningarne utsträckt. Sådana bekräftelsebref utfärdades af konung Waldemar för *Hamburg* år 1275, och för *Lübeck* år 1277 och 1292 [5]). *Riga* erhöll af konung Waldemar år 1271 rätt till fri handel utan afgifter och besvär (remoto cujuslibet pedagii vel telonii seu exactionis gravamine); hvilket år 1275 bekräftades

---

[3]) Se *Diplom. Svec.*, N:is 846, 850. — Om *Lübecks* privilegier förekomma för öfrigt ensamt i *Diplom. Svecanum* dokumenter under N:is 860, 872, 883, 1079, 1080, 1114, 1125, 1299, 1302, 1413, 1706, 1708, 1711, 1712, 1717, 1718, 1721, 1723, 1724, 1727, 1728, 1730, 1731, 1736, 1742, 1859, 1860, 1861.

[4]) *Dipl.* N:o 473.

[5]) *Dipl.* N:is 604, 619, 768, 1736.

på enahanda grund som för Gottland och Lübeck [6]. År 1312 beviljade hertigarne **Erik** och **Waldemar** åt *Lübecks* och alla andra köpmän, från hvilken ort som helst, födda så väl som dem som födas skulle (natis et nascendis), fri fart och handelsrätt genom och uti deras länder samt frihet från strandrätt, och bekräftade i öfrigt alla dittills de Tyska köpmännen medgifna rättigheter och förmåner [7]. År 1314 beviljades åtskilliga förmåner åt köpmän från den Nederländska staden *Campen* [8]; år 1316 för *Harderwyk* (*Dipl. Svec.*, N:o 2061), samma år för *Stralsund* (*Dipl. Svec.*, N:o 2074), förnyade 1320 (N:o 2216); för *Greifswald* (N:o 2253); för *Bremen* år 1321 (N:o 2308); för *Rostock* år 1315 (N:o 2040), o. s. v. År 1336 och 1344 bekräftade ånyo konung **Magnus Eriksson** *Lübecks* handelsfriheter, dock med förbehåll, att om på en eller annan grund nödigt blefve att förbjuda utförseln af kött, spanmål eller annat gods, sådant förbud äfven skulle gälla för Lübeck. År 1343 bekräftade han för sjöstäderna *Lübeck*, *Hamburg*, *Rostock*, *Wismar* och *Stralsund* alla af hans företrädare dem beviljade friheter och förmåner, och genom en särskild urkund af år 1344 försäkrade han *Lübecks* borgare om oqvald rätt och besittning af allt det fasta och rörliga gods, de från äldre tider egde vid *Kopparberget* i Sverige [9]. Ytterligare genom ett fribref af år 1361 bekräftade konung **Magnus** och hans son **Håkan** för *alla städer och köpmän* af den Tyska Hansan alla deras äldre

---

6) *Dipl.* N:is 556, 601, 607.

7) *Dipl.* N:is 1860, 1861.

8) *Dipl.* N:o 1974; jfr N:o 1928.

9) Urkunderna i **Sartorii** samling, II. ss. 377, 378.

privilegier [10]), och Albrecht af Meklenburg, hvilken med de Wendiska sjöstädernas tillhjelp blifvit konung, gjorde ej heller i dessa några inskränkningar. Såsom en gemensam anmärkning i afseende på allt detta bör likväl tilläggas, att reciprocitet alltid förbehölls de inhemske vid alla de tillfällen, då ofvannämnda friheter beviljades eller bekräftades.

Vid denna allmänna öfversigt hafva de (uti *Diplomatarium* upptagna) fribref blifvit förbigångna, som särskildt afse handeln öfver Newa-floden på Nowgorod [1]), såsom ock de, som omedelbart röra Norrige [2]) och Skåne [3]). De af Danmarks konungar åt de nordtyska köpmännen beviljade handelsförmåner och rättigheter i denna provins voro ej af så omfattande innehåll som de ofvananförda. I en punkt voro de dock i visst afseende vidsträcktare; ty de tillerkände de utländska köpmännen rättigheten att, med undantag af lifssaker, dömmas af egna domare och efter egen rätt, då de för sina handelsärenden uppehöllo sig i landet [4]). En så beskaffad rättighet

---

[10]) Sartorius, I. s. 159, II. s. 494.

[1]) Se *Dipl. Svec.* N:is 1125, 1302, 1413, 1708, 1712.

[2]) Se *Dipl.* N:is 1079, 1080, 1114, 1727, 1728, 1730, 1731, 818.

[3]) *Dipl.* N:is 768, 851, 860, 872, 1706, 1711, 1717, 1718, 1721, 1723, 1724, 1742, 2057, 2065, 2074, 2216, 2232, 2253, 2308.

[4]) Se privil. brefvet år 1276, *Dipl.* N:o 872; privil. brefvet år 1316, *Dipl.* N:o 2057. I det sednare uppgifvas som föremål för denna competence "debita et rixæ." Uti ett privil. bref af konung Waldemar år 1342 heter det deremot: "superaddentes gratiam specialem, quod proprium habeant advocatum, omnes causas, videlicet verbera, vul-

var dem icke i Sverige medgifven. Det var tvertom uttryckligen sagdt, att de som i landet ville bosätta sig eller der vistas skulle lyda under landets lagar [5]). Men den bosättningsrätt i landet, som sålunda var dem medgifven, begagnade de på ett sätt, som under annan form gaf dem ett stort inflytande på styrelsen af de kommuner, af hvilka de voro medlemmar, och befordrade deras handels-intressen. Vi syfta här på det ej allenast i Gottlands stadslag, utan ock i den allmänna stadslagen förekommande stadgande, i följd hvaraf halfva antalet af städernas råd skulle vara Tyskar: en föreskrift, som först år 1470 af Sten Sture den äldre upphäfdes i anledning deraf, såsom det uttryckligen säges i riksrådets derom utfärdade bref, att "menigheten i Stockholm och af flera andra städer och allmoge af alla landskap här i riket beklagade sig öfver det stora förfång och försmädelse som menige Sweriges rikes allmoge långligen hafver haft af det, att alla köpstäder i Swerike skola vara förpligtade till att hafva halfdelen i stadsråd med sig Tyske borgmästare och rådmän, af hvilket stor tvedrägt, ovilja och förderf äro långligen och ofta uppreste och än

---

nera, ictus et percussiones universas, causis illis exceptis, pro quibus si quis ad collum vel ad manum convictus fuerit, quæ ad jus specialiter nostrum spectant, coram se totaliter terminando". Sartorius, *Urk.* II. s. 370.

[5]) T. ex. i ofvan anförda bref år 1251. *Dipl.* N:o 846: "Si qui vero de civitate vestra moram nobiscum facere voluerint in regno nostro habitare, tunc volumus ut *patriæ nostræ legibus utantur et regantur*, et *Sueni* (Sueci) de cetero appellentur".

hädanefter uppresas kunna, om det så framledes skulle blifva ståendes" [6]).

Öfverväger man nu beskaffenheten af de friheter och handelsförmåner, den Tyska Hansans köpmän, enligt hvad här blott exempelvis blifvit anfördt, tillgodonjöto, blir det tydligt, huruledes de med sin redan då vunna högre kommerciella bildning och sitt vidsträckta handelsområde, hvarifrån de voro i tillfälle att förse landet med alla dess utifrån kommande behofs-artiklar, äfvensom att der sprida den finare lyxens alster, snart skulle blifva de egentliga ledarne af Sveriges dåvarande så väl in- som utförsels-handel; och en så suverän position i afseende på ett lands handelsrörelse medför tillika förmågan att efter behag beherrska priserna, ej blott vid försäljning af import-artiklar, utan ock, hvad mera är, vid uppköp af varor för export. Den dubbla egenskap de egde, att vara på en gång, för att så säga, inländningar och utländningar, gaf dem ett alldeles eget förhållande till landet. I den förra egenskapen och såsom medlemmar af stads-kommunerna, till hvilkas författning hörde, att all handelsnäring endast der finge idkas [7]), egde de en väsendtlig inflytelse på innehållet af den handels-lagstiftning, som den tiden kom i fråga. I den sednare åter bestämdes de i sina beräkningar icke efter landets, utan efter den Tyska Hansans vidtomfattande intressen, för hvilkas bedrifvande i landet de egentligen voro att betraktas som faktorer, kommissionärer, agenter. De egde dessutom en redan då för landets handels-ekonomi vigtig inkomstkälla, nemligen

[6]) Nordström, *Svenska Samh. Förf. Hist.*, I. s. 318. Jfr "åtskilnader" till 2 kap. Kg.B. *Stadslagen*, Uppl. 1665.

[7]) Jfr *Stadslagen*, Köpm.B. XX, XXIII.

Kopparberget. Följderna häraf voro: att sjöfarten i förhållande till landet bibehöll i sekler en *passiv* karakter; att den inverkan en väl ordnad handel utöfvar på den inhemska, isynnerhet förädlings-industriens framkallande och blomstring uteblef, och att följaktligen det inhemska i penningar bestående rörelse-kapitalet stannade på en till beloppet ringa och inskränkt ståndpunkt. Bevisen på det sistnämnda äro, bland mångfaldiga andra, det redan då grundlagda finans-system, som med jord och jord-ränta företrädesvis bestridde stående stats-utgifter; det höga pris, i hvilket penningarne stodo i förhållande till varorna; och de små valörerna, hvartill silfvermyntet i landet utmyntades ännu långt efter sedan i det öfriga Europa högre myntpjeser allaredan kommit i bruk. Härtill kommer en fortgående försämring af det kurserande myntet i förhållande till den fina eller vägna marken. Väl afhjelptes olägenheterna af de små valörerna i någon mån genom de högre främmande myntpjeser, som den Tyska Hansans köpmän införde i landet; men att dessa föredömen icke desto mindre förblefvo utan inverkan på det inhemska myntsystemet för en ganska lång tid, kan med skäl anses som ett nytt bevis på de här antydda förhållanden.

b) *Örtuger, de första högre myntvalörer. Import-tull till vinnande af myntsilfver. Myntkurs i slutet af 14:de seklet.*

De inhemska mynt, som i trettonde och förra hälften af fjortonde seklet cirkulerade inom landet och från Folkungarnes tid på ena sidan buro prägeln tre kronor,

på den andra ett lejon öfver tre strömmar (Folkungaättens vapen), voro ännu endast *penningestycken*, så vidt man af historiska handlingar och befintliga mynt kan sluta. Men under Albrechts af Meklenburg regering (1363—1388) inträffar i mynt- och penningeväsendet en i så måtto vigtig period, att de högre myntvalörer, som kallades *örtuger*, då först begynte präglas [8]; hvarefter uttrycket: "*mark örtuger*", likasom förut "mark penningar", mycket allmänt i handlingarne förekommer. I sammanhang härmed stod utan tvifvel ett till Magnus Erikssons regering hörande påbud omkring år 1350, som föreskref, att alla köpmän, som införde specerier i landet, tillika skulle för hvarje *fyratio markers* värde i sådana varor inleverera till myntet "*en lödhige mark sölf*", hvaremot de skulle tillbaka erhålla "*halffemte mark penningar*" [9]. Denna financiella åtgärd innebar ett medel till att vinna utmyntnings-metall och blef framdeles flerfaldiga gånger förnyad. Ett bevis uppå, att man ock redan nu insåg vigten af enhet i myntväsendet inom landet och behofvet af inhemskt mynts cirkulation, eger man härjemte uti den föreskrift, som, då Öland år 1361, mot

---

[8] Botin, *Jemnförelse mellan mynt och varors värde &c.*, och före honom Brenner i sin *Berättelse till Lag-Commissionen år 1698* tillskrifva första utmyntningen af örtuger Magnus Eriksson; hvilket dock nyare numismatici bevisat vara ett misstag. Albrechts örtuger hafva i omskrifterna: "Albertus Rex, moneta Sueciæ".

[9] Stjernhök, *De Jure Sveonum et Gotorum vetusto*, p. 143. Lagerbring, III. s. 317. Uti ett bref af år 1352 försäkrades dock Wisby om rättighet att fritt införa sina

slutet af Magnus Erikssons regering, "med all konungslig rätt" pantförskrefs till Lübeck med flera städer af den Tyska Hansan, intogs uti pantbrefvet, att nemligen pantinnehafvarne der skulle "bruka samma mynt, som Wi hafve i vårt rike" [10].

Att konung Albrecht vid införandet af nämnda sitt nya myntsystem bestämdes af den erfarenhet han från Tyskland inhemtat om behofvet och gagnet af högre myntvalörer för den allmänna rörelsen, äfvensom att ett stort steg framåt i myntväsendets utveckling derigenom gjordes, är väl gifvet; men huruvida han, härvid i någon mån afsåg de wittenpenningar, skillingar eller groschen, som denna tid i Tyskland voro allmänt gängse, är svårare att säga, då man saknar bestämd kännedom om den myntfot, efter hvilken dessa örtuger slogos. Efter Berch anför Botin [1]) härom, att 48 kast (= 192 stycken) utmyntades af en lödig mark silfver; och som en mark örtuger enligt regeln motsvarade 8 mark penningar, skulle i följd häraf en räknad mark penningar uti örtuger utgjort $\frac{1}{8}$ mark vägen, hvilket förefaller mindre troligt, i betraktande af det kursförhållande, som under ifrågavarande tid egde rum mellan mark vägen och mark räknad i penningar.

Enligt hvad i det föregående är utredt, var detta förhållande omkring år 1328 som 1: 4½ à 5. År 1333 befinnes ännu samma förhållande hafva fortfarit, och likaså

---

varor till hvad hamn de ville "absque solutione thelonii"; *ibm*, s. 318.

[10]) Lagerbring, *Sv. R. H.*, III. s. 584.

[1]) Botin, l. c. s. 16.

återfinner man detsamma omkring år 1370 [2]). Mot slutet af samma sekel visar det sig vara som 1: 6 [3]). En mellantid fanns likväl omkring medlet af samma sekel och i början af Albrechts af Meklenburg regering, då inhemskt mynt i penningar uppgifves hafva cirkulerat af så dålig beskaffenhet, att det betecknades såsom af högst ringa, ja intet värde, och till och med såsom erbjudet betalningsmedel förkastades [4]); men om Albrechts

---

2) Petri Gervasii qvittobref 1333: "qualibet marcha argenti pro quinque m. denariorum suevorum computata"; Lagerbring, III. s. 596.

Bo Jonsens bytesbref af år 1370: "femtio m. pgr thet mynt som nu gaar, aff hwilke *halffemte* mark gör ok gälder ena lödhuga mark". *Ibm*, III. s. 792.

3) Uti ett skuldebref af riksdrotset Bo Jonson år 1385 på 1000 mark Svensk vigt säges: "älla sex mark svenska pæninga thet mynt som nu går i rikeno Swerige fore hvario lödugha mark"; samma kurs i ett salubref af Mårten Jonson till Bo Jonson år 1385. Lagerbring, III. s. 596, 791. Jfr Sigge Bruns köpebref 1382, hos v. Stjernman, *Höfdinga-Minne*, I. p. 127; jfr ock Dijkman, *Obs.* XI. — Dock räknas åter år 1390 *fem* mark på *en* lödig mark uti ett salubref af en Niklas Bengtsson; Lagerbring, III. s. 791.

4) Uti ett qvittobref af Guido de Cruce år 1364, rörande uppbörd af *Peters-penningen* i Upsala stift för åren 1357—1362 erkännes emottagandet af 204 mark "monetæ suecicanæ reprobatæ et abjectæ", och anmärkes för året 1363 att sådan uppbörd ej egt rum, "quia rustici et coloni ipsum denarium Petri in moneta paulo ante reprobata solvere et tradere contendebant, in qua ipsi solutionem et traditionem nolebant acceptare cum *nullius* vel *modici* ipsa moneta abjecta sit valoris." Lagerbring, *Sv. R. H.* III. s. 556. Ett köpebref af år 1366 af Per Nilsson till

nya myntsystem hade till ändamål att afhjelpa detta menliga förhållande, synes det knappt kunna antagas, att han då skulle hafva bestämt myntfoten för de högre valörerna så lågt. Emellertid, då någon vägning och chemisk undersökning af dessa örtuger hittills veterligen icke egt rum och andra upplysningar till denna frågas lösning äfven,' så vidt vi känna, saknas, måste vi lemna densamma dervid.

c) Myntföreningen af år 1424. Cirkulerande utländska myntsorter och deras värde.

Den till sin grundtanke storartade och för Sveriges förvaltning i så många afseenden vigtiga Kalmar-unionen, som afslöts efter konung Albrechts afsättning, förblef ej utan betydlig inverkan på Sveriges penningeväsende. Införseln af Danskt och i Danmark cirkulerande mynt blef derigenom i betydlig mån befordrad, och i följd deraf ock ej allenast den oreda i myntväsendet ökad, som hade sin grund i den Danska och Hansiska myntfotens vacklande föränderlighet och deraf uppkommande osäkerhet för menige man om det verkliga värdet af de många olika kurserande myntsorterna af lägre valörer, utan ock utvecklingen af det inhemska myntets ordnande på sjelfständiga, efter landets behof lämpade grunder för lång tid hindrad. De småningom insedda olägenheterna häraf framkallade nödvändigheten att åt denna angelägen-

---

Per Bonde, anfördt af Lagerbring, III. s. 791, räknar *åtta* mark på *en* lödig mark; hvilket väl torde stå i sammanhang med nämnda dåliga mynt under Albrechts af Meklenburg regering.

het egna större omsorg. Förtjensten af de mått och steg, som för detta ändamål vidtogos, tillhör dock mindre unions-konungarne, utan fastmer de inländska regenter, hvilka under de oroligheter unionen väckte utsågos att föra riksstyrelsen. Sednare hälften af 15:de seklet är i detta afseende en vigtig period, hvaremot till den förra hälften hör den akt, som bland annat hade till ändamål att bestämma, så att säga, en legal kurs på de i riket omlöpande Danska och Hansiska mynten. Denna akt är den såkallade *Myntföreningen* mellan "Philippa, Danmarks, Sveriges, Norriges, Vendes och de Göthers Drottning, Hertiginna till Pommern, samt *Borgmästare och Råd* i Städerna Lübeck, Hamburg, Lüneburg och Wismar", afslutad i Köpenhamn år 1424 *), gällande till efterrättelse för nämnda *tre* riken och städer, och innehållande två afdelningar, den ena om utmyntning af några nya myntvalörer, den andra om värdet och beräkningen af de i nämnda länder redan omlöpande mynten.

Ett nytt mynt, som kallades *sossling* och borde gälla lika med en half Lybsk skilling (unde de schal gelden der Lutteken peninge sosse), skulle slås till finhet efter 11 lod 4 qvintin silfver på beskickade marken (med tillåtet remedium af 3 gran) och till vigt efter 42 kast, eller 168 stycken på en sådan mark (239 st. på fina marken). Vidare skulle utmyntas *Lybska Holenpenningar* (*brakteater*, holen lubeschen penninge), till finhet efter 7½ lod (remedium 3 gran) på beskickade marken, och till vigt efter 696 stycken på en sådan mark (1536 stycken

*) Fullständigt aftryckt på Plattyska i Luxdorphs *Anledning och Vägvisning*, s. 91.

på fina marken), hvilket med andra ord betyder, att hvarje sådan brakteat var i värde lika med en Lybsk penning, emedan 1536 stycken utgöra 8 mark efter 192 penningår på en mark Lybsk. På en *sossling* räknades sex af dessa hola penningar.

Värdet af redan omlöpande främmande mynt inbördes faststäldes sålunda: att ett *Danskt fyra-penningstycke* och de uti *Åbo* myntade penningstycken [6]) skulle gälla lika med två af nämnda Lybska hol-penningar; *två Danska brakteater med krona* lika med en Lybsk hol-penning, och *tre* Danska brakteater med krona lika med en *Gottländsk* penning; en *Hansisk wittenpenning* [7]) lika med fyra Lybska hol-penningar; en fullvigtig *Engelsk rosenoble* lika med fyratiotvå Lybska skillingar ($2\frac{5}{8}$ mark); en fullvigtig *Fransk krona* (écu à la couronne) lika med tjugu, och af det lättare slaget lika med nitton Lybska skillingar [8]);

---

[6]) Om de i *Åbo* slagna mynt, se El. Brenners *Thesaurus Numm. Sveo-Goth.*, Holmiæ 1731, p. 27. På aversen ett A i munkstil. I omskriften: "moneta aboensis". På reversen ett krönt munk-E på ett kors, med inskrift: "Ericus Rex D. S. N." (nemligen Erik af Pommern).

[7]) Enligt städernas myntförening af år 1403 (Luxdorph, s. 86) skulle Wittenpenningarne göras $12\frac{1}{2}$-lödige och $245\frac{3}{4}$ stycken utmyntas af en fin mark.

[8]) Såsom förut är anmärkt, slogos år 1411 af en fin mark guld 64 stycken *kronor*, och år 1423 de lättare efter 68 på fina marken. I Frankrike var priset på en mark guld förstnämnda år 70 livre, och det sednare 84 livre; på silfret deremot 6 livre 15 sol. år 1411, och 7 livre år 1423. Efter dessa förhållanden blir proportionen mellan guld och silfver i förra fallet som 1: $10\frac{1}{3}$, och i det sednare som 1: 12. Jfr Le Blanc, p. 322.

en *Rhensk gulden* lika med en mark Lybsk [9]). Det säges dessutom i sammanhang härmed, att en lödig mark silfver denna tid gälde *sju* mark [10]).

De Sverige särskildt rörande upplysningar, som man af nu kända handlingar kan vinna om de *utländska* myntsorternas kurs-värde, uttryckt i Svenskt mynt, omkring denna tid och något sednare eller inpå medlet af femtonde seklet, torde lämpligast i förening härmed böra anföras. Om den sort penningar, som, inkomna i riket från eller öfver Gottland, kallades *Svarta Gutar*, och hade kurs isynnerhet i Östergötland och de sydligare orterna, är i det föregående taladt. Af dessa Gutar räknades, enligt första Wexiö-stadgan af år 1414, *fyra* på ett öre. Samma uppgift återkommer uti en förskrifning år 1434 den 20 Oktober af Niklas Magnusson, väpnare,

---

[9]) Omkring denna tid utmyntades Rhenska gulden till 22 karats finhet och till 72 stycken på fina marken. Silfvermarken stod då i pris till 7 mark; förhållandet mellan guld och silfver alltså som 1: 10⅞; v. Praun, s. 97. I denna myntförening uppskattas ock en *Arnheimsk* gulden till 13½ och en biskops-gulden till 13 Lybska skillingar. Hvad med sistnämnda menas, känna vi ej; om ej möjligen Utrechtska gulden. Luxdorph, s. 97.

[10]) Äfvenså stadgas, att *sosslingen* skulle hafva till tecken på ena sidan tre leoparder (*dre Lebaren*), på den andra ett kors med två *ee* deröfver. *Holpenningarnes* tecken var en leopard. Städernas mynt skulle behålla sina gamla tecken. Enligt myntföreningen mellan städerna af år 1403, voro dessa tecken för *Lybeck* en *örn*, för *Hamburg* en *fästningsvall med torn*, för *Rostock* en *grip*, för *Stralsund* en *stråle*, för *Wismar* ett *oxekufvud*, och för *Lüneburg* ett *lejon*.

till Hans Kröpelin: — — "tolff mark i swarta guta, *fyra guta for ören*, som gewæ och genga æra her i Ostra Gotlandi" [1]). Således svarade nu 32 gutar mot en mark penningar. Uti en stadga af Carl Knutsson [2]), gjord i Stockholm år 1453, anmärkes "den stora förderfliga skada, som riket och dess menige inbyggare haft hafva och hafva af det att vårt eget mynt ej gångande är öfver allt riket, och att Gotniskt och annat mynt hvar dag förfalskas och föres hit in i riket, och medelst hvilket köpes, bortföres och försmältes ytterligare det lilla, som här i Stockholm myntas"; hvarföre bland annat förordnas, efter samråd med rådet, och till dess eget mynt kunde komma i gång öfver riket, att: åtta *Gotniska* (penningar) både nya och gamla skulle gälla och gå för en *Svensk* örtug; fyra *grosser* (eller *grot*) för en örtug [3]); en *Dansk* skilling för tio penningar; en *städernas skilling* för elfva penningar; en *Dansk hvit* (wittenpenning) för tre penningar; en *ny Dansk ængilsk* [4]) för två penningar; en gammal *ængilsk* för tre penningar; åtta af *städernas pen-*

---

1) Brefvet hos Luxdorph, l. c., s. 16.

2) Hadorphs Bilagor till B.R.

3) Om *grot* eller *gross* jfr Luxdorph, s. 53 ff., 69 ff.

4) *Dansk ængilsk*, detsamma som *Dansk sterling*. De Engelska sterlingarne, utgångna från Engelska mynthus, hade särdeles begärlig kurs och blefvo derföre äfven i andra länder eftergjorda, såsom i Holland, Danmark, Lybeck o. s. v.; men äfven *de* försämrades till sin myntfot tid efter annan, och i handlingarne skiljes fördenskull mellan *gamla* och *goda* (legales et boni) och *nya* (novi) sterlingar eller ængilske. Enligt ett köpebref af år 1424 (*Link. Bibl. Handl.*, I. s. 213) antagas 15 mark *angliske* penningar svara mot en *lödig* mark silfver.

ningar för en örtug; åtta *lebards Lybska* (Lybska brakteater med en leopard till tecken) för en örtug; och sexton *Danska Lybska* för en örtug. Om kursen på de *högre* utländska myntsorterna, såsom Engelska *rosenobler*, Rhenska *gulden*, Franska *kronor*, med flera i det föregående omnämnda myntslag, förekomma deremot här ej några uppgifter. En mängd handlingar från denna tidsperiod visa dock, att de allmänneligen fortforo att vara i bruk, och tyckes det som hade man i fråga om transaktioner på tid företrädesvis funnit sig böra bestämma summorna i dessa myntsorter såsom säkrare och mindre täta förändringar i afseende på myntfoten underkastade. En och annan gång uppgifves dervid motsvarande summan i Svenskt mynt; oftare utelemnas likväl detta.

Om de såkallade *Tournois* förekomma mot slutet af 13:de seklet några upplysningar i afseende på deras förhållande till Svenska penninge-marken. Likaså uti det ofvananförda brefvet af år 1328 [5]). Sistnämnda bref visar ock, att 3 *florener* den tiden motsvarade en mark

---

[5]) *Dipl. Svec.* N:o 743. Ärkebiskop Bertrands redovisning af år 1282 för fem års insamling af *Helge-landshjelpen*, innehåller evalvationer af hjelpen från Sverige och Danmark till olika utländska myntsorter och efter olika *myntvigter*. Sålunda uppgifvas 6528½ mark Svenska penningar vexlade till silfver hafva lemnat 1220 mark 5 uns 10 sterl. *troyes-vigt;* 167 mark silfver efter Svensk vigt (in pondere suet.) hafva i vexling gifvit 142 mark (4 oræ) *troyes-vigt;* vidare 5695 mark Svenska penningar vexlade till *Turonenser* hafva gifvit 2622 libr. 16 sol. turonenses, och 3 mark 14 sterlingar *guld* blifvit utvexlade mot 75 libr. turonenses. I Paris såldes 362 mark silfver för 955 *libr. turon.* (computata qualibet marcha pro 53 sol. 4

silfver. Mot slutet af samma sekel är detta förhållande redan förändradt. Sålunda säges uti en af domkapitlet i Linköping år 1382 gifven vidimation af ett dokument, rörande en af Petrus Alenning, Consul Stockholmensis, öfvertagen vexling och försändning af en i Sverige uppburen summa penningar för påfliga skattkammarens räkning [6]), att emottagna 1620 mark penningar Svenskt mynt (1620 marcis denariorum monetæ suevicæ nunc currentis) skulle uti Brügge i Flandern återgäldas efter kurs med 1080 gulden, hälften *Ungerska*, hälften *Lybska*, hvilket utvisar, att *en* gulden motsvarade *en och en half mark* räknade; och som förhållandet mellan lödiga marken och mark penningar denna tid var som 1: 6, så svarade dessa 1080 gulden mot 270 lödiga marker (eller 4 gulden (florener) = 1 mark). Efter samma grund finner man att år 1457, enligt en förskrifning samma år af Erik Nyperz [7]), 1100 *Rhenska* gulden fingo betalas med 275 mark "peninga i gul (gilda) reda peninga efter sådana mynt, som nu gängt och gäft är i Stockholm" (eller halfnionde mark = en mark lödigt silfver). Uti ett bref

---

den. turon.). Qvittobrefvet af år 1328 är här ofvan, stycket IV, kommenteradt. Om förhållandet emellan *Turonenser* och *Florener* finnes en förordning af påfven Benedictus XII (1334—1342) bland *Extravag. communes*, de censibus, som säger i fråga om afgifter till visitatorer: "Turonenses tales fore intelligimus quod *duodecim ipsorum* valeant *unum florenum* bonum et purum auri legalis ponderis et conii florentini."

[6]) Nettelbladts *Schwed. Bibl.*, Leipzig 1729, III. s. 234: "Subsidium Cameræ Apost. per Dioecesin Lincop".

[7]) S. Brings *Samling af handl. som kunna gifva ljus i Svenska historien*, II. Lund 1754, s. 244.

af år 1456, angående en af Magnus Hack till Carl Knutsson utlofvad löseskilling för befrielse ur fångenskap[8]), förekommer, att löseskillingen, stor 3000 *Rhenska* gulden, skulle vara "goda och gäwe af the fira Körförstere mynt", d. ä. af den bättre sort Rhenska gulden som först slogos, enligt hvad ofvan är nämndt, och att de kunde betalas i Svenska örtuger, efter dess på betalningsdagen gällande kurs. Uti köpebref och andra handlingar från den tidsperiod, hvarom nu är fråga, utsättas summorna ock ej sällan i "*svåra Engelska nobla*"[9]); och beräknades omkring år 1430 en Engelsk nobel = 4 mark *Åbo*-mynt, men några år sednare = 4½ mark samma mynt; hvaremot det ofvan citerade brefvet år 1434 af Niklas Magnusson antager en Engelsk nobel lika med 10 mark i *Gutniska* penningar. Omkring år 1451 beräknades 270 nobler vara lika med 1080 mark *Stockholms*-mynt, hvilket äfven utgör 4 mark på en nobel[10]).

d) *Myntkursen i förra hälften af femtonde seklet.*

Dessa värden berodde naturligtvis ock i sin mån af förhållandet mellan mark lödig och mark penningar för ifrågavarande tid, och meddelas derföre i sammanhang härmed de uppgifter derom, som uti denna tids handlingar förekomma. Mot slutet af fjortonde seklet var

---

8) Brings *Handl.*, II. s. 248.

9) Brings *Handl.* II., t. e. brefven 1429, s. 194; 1438, s. 197; 1445, s. 227; 1449, s. 233; 1450, s. 242.

10) *Diarium Vadstenense*, p. 106; Botin, l. c., s. 27; Arwidsson, *Handl. till upplysning i Finlands Häfder*, II. N:o 57, s. 70; N:o 75, s. 93.

detta förhållande, på sätt här ofvan är nämndt, som 1 : 6, och befinnes vara detsamma ännu omkring 1419, hvilket synes af ett bref från detta år, hvarmedelst inkomsterna från Söderköpings stad förpantas af konung Erik till Bengt Nilsson Oxenstjerna för 3000 mark lödigt silfver, eller 18000 mark Svenska penningar [1]). Deremot uppgifves kursförhållandet på det i *Åbo* slagna myntet uti ett köpebref af år 1412 vara som 1: 10 [2]), men uti ett köpebref af år 1402 som 1: 7 [3]). Från 1420-talet begynner åter ett progressivt fallande af *Svenska* penningemarkens värde mot lödiga marken. I drottning Philippas Myntförening år 1424 uppgifves kursen på *en* lödig mark silfver vara *sju* mark. Under samma decennium uppgifvas derefter 8 och 8½ mark Svenska penningar hafva motsvarat *en* lödig mark [4]). Den sednare kursen uppgifves ock uti ett köpebref af år 1437 som gångbar [5]), då deremot uti ett pantebref af år 1435 nio marker pen-

---

[1]) Stjernman, *Höfd.-Minne*, I. s. 212; jfr i Porthans *Sylloge Monum.*, p. 148, testamentet till Åbo domkyrka af Erik af Pommern och drottning Margaretha år 1403: "III.C lödhie marc, VI. suenska march *reknadhe* for hvar lödhic i swa dana peningha oc mynth som i Österlandh ær geff oc gängh."

[2]) A. I. Arwidsson, *Handl.*, II. N:o 29, s. 35: "scal han mik giffva i Stockholm i aboske mynth swa got mynth at thyo mark göra æna lödhoga mark". Jfr salubrefvet af år 1409, N:o 24, *ibm.*

[3]) Arwidsson, *Handl.*, II. N:o 13: "siw mark göra ena lödhoga marc".

[4]) Jfr Stjernhöök, *J. S. et G. V.*, cap. XI. p. 145; Dijkman, *Obs.* XI.

[5]) *Linköp. Bibl. Handl.*, I. s. 224.

ningar Stockholms-mynt räknades på lödiga marken [6]). Ett köpebref af år 1446 angående ett hemman i sydvestra Finland stadgar, att köpeskillingen 53 mark "Stockholms-penningar" skulle erläggas i så godt mynt, att *nio* mark gjorde en lödig mark. Uti förläningsbrefven på Borgholm och Öland för Carl Knutsson af år 1440 och 1441 säges åter "half nionda mark (Stockholms-penningar) göra ena lödugha mark lödugt silff" [7]). Samma kurs antages som gällande uti en förskrifning af år 1450 [8]). Uti ett salubref af Staffan Gædda år 1451 fastställes en kurs af *nio* mark såsom motsvarande en mark lödig; men enligt ett förlikningsbref af år 1453 mellan Bo Stensson och hans medarfvingar, samt ett af Arendt Bengtsson samma år utfärdadt köpebref, finnes åter förhållandet af 8½ mark mot en lödig mark hafva inträdt för någon tid [9]), sedan likväl åtskilliga vigtiga åtgärder till myntväsendets ordnande blifvit beslutade, till hvilka vi straxt här nedan skola återkomma, efter att ytterligare hafva tillagt några ord om det i Östergötland och de sydliga orterna företrädesvis kurserande såkallade *Gotniska* myntet. Detta synes hafva stått i stort vanvärde. Dess här ofvan uppgifna kurs i förhållande till Engelska nobeln, som motsvarade 10 mark af denna myntsort, är redan ett bevis derpå. Det bevises ock af ett köpebref af år 1420, som fastställer betalningen i "swa goth mynt at lödugh mark geller *femtan* mark her i Östergöth-

---

6) Jfr Botin, l. c., s. 27.

7) Brings *Handl.*, s. 200, 207.

8) Stjernman, *Höfd.-Minne*, II. s. 365.

9) Brings *Handl.*, s. 191 (det förra); Botin, s. 28 (det sednare).

lande"[10]); och detta mynts ytterligare försämring ådagalägges deraf, att på 1440-talet 40 mark deraf beräknades på en lödig mark [1]).

e) *Olika penningeräkning. Landslagen om myntet. Myntvigten. Myntkornet.*

Hvad nu blifvit framstäldt angående det Svenska myntväsendet, sedan Hanseförbundet erhållit öfvervigten på de Skandinaviska ländernas handel: de många olika utländska myntsorterna: det inhemska myntets ringa mängd och små valörer, och de fortgående försämringarne deri samt deraf härflytande fluktuerande kurser: allt detta vittnar icke för denna tid om någon djupare insigt i de oeftergifliga grundvilkoren för ett lands materiella förkofran. Till dessa hör enhet i den inhemska mynträkningen; men äfven en sådan existerade i sjelfva verket ej. Den räkning, som följdes i *Svea* landskap, var olika med den, som i *Göta* landskap egde rum (den *Gutniska*); och ehuru i *Finland* den egentliga Svenska räkningen bordt utgöra regel, finner man dock att äfven en annan räkning der blifvit gångbar, nemligen den *Rigiska* eller *Rewalska* [2]). Då den första Wexiö-stadgan af

[10]) Hallenberg, *Afh. om Mynts och Varors värde i Sverige &c.*, s. 13.

[1]) *Link. Bibl. Handl.*, I. s. 224; jfr Hallenberg, s. 21.

[2]) Arwidsson, *Handl.*, II. N:o 44: "for 72 mark *reflist* tall". Enligt en anteckning i Recessus Hansæ för 1385 var en *Rigisk* mark då i dubbelt värde omkring mot en *Lybsk*. "Item, ab illis de *Reualia* et *Perona* (Pernau) 623 marcas et 10 solidos *lubicenses* pro 302 marcis et 15 solidis *ri-*

år 1414 § 9 föreskrifver angående sakörens betalning, att "allt det som gäller en mans heder och ära, blod-

gensibus"; Luxdorph, s. 51. — Till ytterligare upplysning om *Rewalska räkningen* och *Åboska penningar* anföre vi här några uppgifter derom, som förekomma i en samling af handlingar i Riksarkivet.

År 1401. Literæ Benedicti super permutationem Hiirvonpää in Pemara pro Rednaka in Wemo: — 5 *räfiska* skillinga for 1 öre.

År 1414. Literæ Regis Erici de Ponte Aboënsi de tributo *rök* 5 mark, *krook* 11 mark, *bol* 10 mark de gingärdh exactorum: "Item, um myntidt haffue wij swa taladt, at thet första mynt schal gaa VI peninga som thet först giik, oc en *prytzsisk* skillingh for VIII penningha, oc *Reffllsken* för III peninga, til thes almoghin kan sik medh wart eghit beholda".

År 1416. Literæ venditionis prædii Kurala: "Godzet solt for 300 mark reda penninga, *siutighi* mark *reweliske* penninga, *siex reweliske örtogh i en öre*, L mark *abooske* peninga oc XXX mark oc C mark *skillinga peninga*, *schillingen* for *en* örtogh".

År 1433. Literæ venditionis prædii Kurala: "C oc LX mark swenska i *aboesk mynt* swa got, at 4 mark göra fullt för *en fullwichtigan engliskan nobel*".

År 1436. "Wij Olaff medh Gudz Nadhe, Erkhebiskop i Upsale, Christiern Niclisson, Riddare Droctz, Karl Knutsson Marsk oc Rijksens höwitzman oc mena Rijksens Radh, helsom — almoghin i Österlanden —, tha penningestadghan medh them giordis, oc then sama stadgan är nu swaa stoor epther penningetall oc wärdh — i swo motto at *aboesker* peninger, then tha gik for *siex smaa penninga* oc fyra giordhe fulth for en öre, gar nu för *fyra peninga*, *swa at siex gör en öre*".

År 1439. Literæ venditionis prædii Aijosinpää; "CXL mark redhe penninga swa got mynth at halffempte mark

vite och alla såramål, skall allt vara efter *Svenskt tal*, och all annan sak skall vara efter *Gutniskt tal*, som är fyra gotniske på öret", blef väl derigenom grunden för böters beräkning efter de olika myntvalörerna gifven, men ej enhet; och då den andra Wexiö-stadgan af samma år i § 8 bjuder, att "ingen hafve annan vigt, bessman, skeppa eller aln, än uti riket finnes", följer deraf ej något i afseende på myntvigten[3]).

Emellertid befinna vi oss nu inom kretsen af en tidsperiod, från hvilken högst vigtiga legislativa arbeten dateras. *Landslagen* af år 1442, hvars syftemål bland annat var att i afseende på *rätten* upphäfva de provinciella olikheterna och göra *en* lag gällande för alla provinser, är ett af de vigtigaste bland dessa. Men hvad myntet angår, finnas i den ej några bestämningar af an-

---

aboeska gör fullth för en fullwichtigan gamblan *engliskan* nobel".

År 1443. Super venditionem fundi per fratrem Henricum Jordani Suenoni aurifabro factam: "C mark peninga *abooska*, swadana mynth at halffempte mark gör fulth för en swaran engilskan nobel, oc X mark peninga gör fulth ena lödoga mark silff". Jfr Arwidsson, *Finska Handl.*, III. N:o 26, år 1443. Uti en testaments-akt af år 1445 säges åter 619 mark Svenska penningar skola betalas med så godt mynt, att "hwar lödugh mark gör IX mark"; *ibm*, III. N:o 42; hvaremot ånyo i ett fastebref af år 1448 "*tiio* mark *aboske* pæninga" antagas gå på "en lödogh mark sijlff"; *ibm*, III. N:o 71.

År 1456 uppgifvas uti en förskrifning af Niklas Riddare till domkyrkan i Åbo "fyra mark göra fulth for en swaran engilsk nobel".

[3]) Jfr *St.L.* KgB. XXV.

nat innehåll, än att numera "*alla* saker och dombrott skola mätas och bötas öfver allt Sverige efter *ett* mynt, som är Stockholms mynt, eller dess värde efter *marka-tal* och *öres-tal*" [4]). Dock talas ej mer här om *vägen* mark och *räknad* mark, utan endast om "lödugha mark Svensk vigt" och "Svenska penninga", och om betalning "efter silfvers" eller "penningetal" [5]). Det här i fråga om myntet förekommande uttrycket "*Svensk vigt*" kan tvifvelsutan ej betyda annat än den i Sverige antagna myntvigten, hvilken var den *Kölniska*. Ty, såsom redan i det föregående urkundligen är visadt i fråga om det Lybska myntet, var den *Kölniska marken* i norra Tyskland, och i allmänhet öfver hela Tyskland normal-myntvigt, och blef det äfven i Sverige; och hvad särskildt angår ifrågavarande tid, bekräftas detta ytterligare af ett salubref, utfärdadt år 1451 i Stockholm af Staffan Gædda, der köpeskillingen bestämmes till 60 mark Stockholms-mynt, "swa godt mynt att *nijo* mark gæller en lödogh mark silf *Kölnisk vigt*" [6]). Till ytterligare upplysning härom och om myntförhållandet den tid 1442 års Landslag under Christophers regering utkom, meddele vi här i utdrag åtskilliga underrättelser, som förekomma i Elias Brenners (Assessor i Antiqvitets-Collegium) år 1698 till dåvarande Lag-kommissionen afgifna berättelse om

---

4) *L.L.* Tbgm.B. XXXII.

5) T. e. *L.L.* G.B. X och G.B. XVIII, och synes af sammanhanget mellan dessa två lagrum, att "silfvers" och "lödugh" utmärka samma sak.

6) Orig. membr. i Gr. Braheska Arch., cit. af Schröder, s. 307.

myntens skrot och korn isynnerhet under konung Christophers tid.

Han anmärker till en början, att, då några myntordningar för äldre tider icke kunnat påfinnas, och sjelfva mynten i alla fall visa en stor olikhet till skrot och korn och de dem tillagda värden, kan man ej säkrare utreda deras halt och vigt än genom en ändamålsenlig undersökning af sjelfva original-mynten; att från det örtugarne kommo i bruk som myntstycken, man företrädesvis begagnat sig af denna myntsort i allmän handel; att under Albrechts, Margarethas, Eriks af Pommern, Christophers och de första åren af Carl Knutssons regering andra myntsorter än örtuger ej blifvit slagna; att ej heller högre myntvalörer än dessa ända till Gustaf I:s tid utmyntats; och att således, för att utreda myntens skrot och korn under Christophers så väl som hans närmaste företrädares och efterföljares tid, man bör undersöka örtugarne, som mest äro utmyntade efter samma regime. Om nu, fortfar han, dessa örtuger proberas till finheten antingen på en probersten eller i smältdegel, finner man att de i det närmaste äro af *fjortonlödigt silfver*, eller innehålla i det närmaste samma finhet som vår nuvarande riksdaler (efter 1664 års myntordning). Lägger man tillsamman 24 väl behållna örtugstycken, som utgöra i värde en *mark*, och väger dem mot ett riksdalerstycke, skall man finna, att de med det sednare icke allenast äro lika i vigt, utan ock stundom något vigtigare. Och följer deraf, att en "*mark Svensk*" i örtuger, så väl under konung Christophers tid som tiderna närmast derförinnan och derefter, *i allmänhet var af lika värde med*

ett riksdaler-stycke eller *två lod fint silfver* [7]). Så långt Brenner. Jemnföras härmed de härofvan från 1420-talet och framåt meddelade uppgifter om Svenska penningemarkens kurs eller värdeförhållande till "lödugha marken", hvilket fluktuerar mellan 8, $8\frac{1}{2}$, 9, så synes äfven häraf att, med afräkning af de biomständigheter, som kunde verka på priset, *en* sådan *"mark penningar"* i allmänhet under berörda period uppskattades i värde lika med *två lod silfver.* Också säges i Rimkrönikan om Carl Knutssons tid:

"I Swerige var så gode år,
Att span *rogh* för fem hvita månde gå,
Span *korn* fyra hvita eller en skilling galt,
Så var på alt annat som då var falt:
Löduge mark silff man då för *åtta mark* fick,
Lodet för *tio* skillinga gick" [8]).

f) *Myntordningen 1449. Import-tull för myntet.*

Vi öfvergå till ett annat dokument, vigtigt i det Svenska myntväsendets historia ej blott i allmänhet, utan ock särskildt för ifrågavarande tid, nemligen den äldsta formliga myntordning man hittills påträffat. Denna *Mynt-*

---

[7]) Till förklaring häröfver må erinras att, enligt myntordningen den 1 Sept. 1664 § 7, skulle ett riksdaler-stycke vara *fjortonlödigt*, eller innehålla 14 lod (och 1 gran) fint silfver (remedium 1 gran) och till vigten bestämmas efter $7\frac{1}{2}$ stycken på beskickade marken, hvilket på fina marken (à 16 lod) gör $8\frac{248}{1265}$ (8 rdr 10 öre $4\frac{2}{3}$ penningar).

[8]) *Rimkrönikan*, Had. ed. 1674, s. 501.

ordning [9]), utfärdad i Stockholm af konung Carl Knutsson år 1449, innehåller den instruktien för myntmästaren i Stockholm: att han, *för det första*, skulle "göra ett mynt som kallas *örtug* så godt att *en mark vägen* (brutto) skall hålla *tio lod silfver*, om ett halft qvintin öfver eller under utan fara (det som nu kallas *remedium*), och af denna mark vägna skråda (utmynta) *tretio* kast (120 stycken), två penningar ofvan eller nedan utan fara (vigt-remedium). *Item* skall han göra ett mynt *små hola penningar* (brakteater, med prägel i fördjupning blott på ena sidan af myntet, den urgamla myntformen); *en mark vägen* skall hålla *fem lod* (med tillåtet remedium af ett qvintin) "och uppå denna samma mark vägna skall han skråda *halffjerde* mark och 2 öre utan fara" (= 720 stycken [10]). Af förenämnda små penningar skall han ej slå flera om året än 100 mark *vägna*, och ej mer. *Item* skall han vara qvitt och fri för all tull, skatt och pålagor i riksens stad Stockholm. *Item* skall han för ingen till rätta stå, utan för Oss och, i vår frånvaro, för vår hofmästare i Sverige, och hans tjenare för ingen, utan för honom. *Item* skall han två resor om året göra räkenskap. *Item* skall han intet silfver smälta till penningar, utan de äro när, som "vi ther til settiom". (I en variant läses: "som veta tillsettian", hvilket väl är korrupt.)

---

[9]) Också aftryckt i Brings *Saml.* III. s. 63, ehuru korrupt; jfr Hallenberg, l. c., s. 9.

[10]) Det är ej rätt klart, huruvida meningen är, att 3½ mark (= 672 stycken) skulle utmyntas med tillåtet remedium af 2 öre (= 48 st. penningar), eller ock att 3½ mark och 2 öre (= 720 st.) utan remedium borde utmyntas.

Man finner således här ytterligare bekräftelse på den nyss förut efter Brenner anförda uppgiften om myntens finhetshalt och vigt. Af en massa fint silfver om *tio lod* skulle utmyntas 120 stycken *örtuger.* Alltså innehöllo 24 stycken, det är *en* "mark örtuger", två lod fint silfver. Af en massa fint silfver om *fem lod* skulle utmyntas 720 stycken *små hola penningar;* hvilket på 2 lod fint silfver gör 288 penningar eller 1½ mark. En mark i penningstycken innehöll således 50 procent mindre fint silfver än en mark i örtuger. Derföre skulle ock endast en relativt ringa mängd af dessa penningar för året utmyntas, utan tvifvel för att förese behofvet af skiljemynt; och att detta behof ansågs kunna fyllas med 100 mark om året, är ock i sin mån ganska anmärkningsvärdt i afseende på penningarnes höga pris för denna tid.

Ännu en annan till mynthistorien hörande stadga utkom under Carl Knutssons tid, nemligen den här ofvan i fråga om de utländska, i riket kurserande myntsorternas uppskattning redan åberopade af år 1453. Den innehåller: att "ingen mark eller öre räknas utan efter Stockholms mynt; att myntare skulle tillförordnas i *Kalmar*, *Söderköping*, *Åbo* och *Stockholm;* att (med någon utsträckning af hvad redan i Magnus Erikssons tid blifvit stadgadt, och) som "myntet ej kan uppehållas utan med tull, alle menige borgare och köpmän, som utrikes gods föra hit till Stockholm, Kalmar, Söderköping eller Åbo, skulle göra tull af allt utrikes gods, som de sålunda till någon af förenämnda städer föra, så att af hvarje fyratio markers värde i gods de skulle låta komma uppå myntet i hvarje af sagda städer *en lödig mark*

lödigt silfver inom 14 dagar efter dèt de låtit inskrifva godset, vid bot 40 mark, konungens ensak"; och att myntmästaren i hvarje stad ej egde uppbära denna tull i annat än lödigt silfver. Denna tull-stadga synes hafva varit lika bindande för Hansans köpmän som för inhemska, och en vigtig ändring i de förras privilegier blef derigenom faststäld [1]).

I sammanhang härmed må nämnas, att den i sednare grundlagar uttalade satsen: det är konungens rättighet att låta slå mynt (med reservation likväl i afseende på ändringar i myntfoten), alltid varit i Svenska statsrätten en enligt regeln exclusivt handhafd grundsats, så att myntnings-bevillningar åt enskilde icke egt rum, utan i vissa utom ordningen liggande fall af financiell förlägenhet [2]); och ett så beskaffadt privilegii-system i afseende på myntningsrätt, som i Tyskland utvecklade sig, kunde i den Svenska odalmanna-staten icke vinna framgång.

---

[1]) Jfr Lagerbring, IV. s. 547. Då någon tid derefter, eller år 1456, Hansans deputerade i något skarp ton begärde ny bekräftelse på sina privilegier, skall konung Carl hafva svarat: "Om Hansans köpmän ej mer vilja komma till Sverige, må de blifva hemma".

[2]) Ett sådant fall var, exempelvis det, då Öland år 1361 pantsattes hos Hansestäderna med dem gifven myntningsrätt, Lagerbring, III. s. 584; äfvensom då Kalmar slott och län som pant öfverläts åt grefvarne af Holstein, hvilka derigenom ock kommo i besittning af myntet derstädes, Lagerbring, III. s. 558. Hvad för öfrigt Lagerbring, III. s. 592, anför om riksföreståndaren Matts Ketilmundssons myntmästare "Lydikinus", torde i sjelfva verket mera afse riksföreståndaren, än magnaten.

g) *Värdet af det äldre in- och utländska myntet efter nutidens myntfot.*

Om man, med ledning af de nu ur Carl Knutssons myntordningar framlagda grunder, ville bestämma värdet af den tidens inhemska mynt uti det mynt, som i vår tid gäller och går i landet, och dervid tager i öfvervägande, att enligt 1664 års myntfot finhets-satsen är något högre och vigten något mindre, än efter myntbestämnings-lagen af den 1 Mars 1830 och kongl. förordningen om myntfoten af den 9 Maj 1835, men att likväl denna olikhet är så afpassad, att hvad som minskades i finheten återtogs i vigten, så att de yngre, eller efter sistnämnda regime slagna, myntsorterna uttryckligen äro förklarade vara i kronans uppbörd och allmän handel och vandel lika goda och gällande som de äldre, samt derjemte antager att penningestyckena, ehuru de voro vida mer kopparblandade än örtugerna, för att såsom skiljemynt kunna motstå den större nötningen af en mångfaldigare cirkulation, likväl skulle i allmänna rörelsen gälla proportionerligt lika mycket som dessa, så uppkomma följande förhållanden:

1 *mark* (i örtuger) = 1 rdr silfver = 2 rdr 32 skill. b:ko (efter normal-kurs 128 skill. b:ko); 1 *öre* = 6 skill. silfver = 16 skill. b:ko; 1 *örtug* = 2 skill. silfver = 5⅓ skill. b:ko; 1 *penning* = 3 rst. silfver = 8 rst. b:ko.

I följd häraf blir ock värdet på de här ofvan nämnda, uti Carl Knutssons stadga af år 1453 uppräknade olika myntsorter lätt funnet: 8 *Gotniska*, 8 *städernas penningar*, 8 *lebards Lybska* gälde, hvar sort, en Svensk

örtug, och således *en* af dessa en Svensk penning; 4 *grosser* = 1 örtug, alltså 1 *gross* = 2 penningar = 6 rst. silfver = 1 skill. 4 rst. b:ko; 1 *Dansk skilling* (= 10 penningar) = 2 skill. 6 rst. silfver = 11 skill. 8 rst. b:ko; 1 *städernas skilling* (= 11 pgr) = 2 skill. 9 rst. silfver = 12 skill., 4 rst. b:ko; 1 *Dansk hvit* (= 3 pgr) = 9 rst. silfver = 2 skill. b:ko; 1 *ny Dansk sterling* (= 2 pgr) = 6 rst. silfver = 1 skill. 4 rst. b:ko; *en gammal ængilsk* (= 3 pgr) = 9 rst. silfver = 2 skill. b:ko; 1 *Dansk Lybsk* = 1½ rst. silfver = 4 rst. b:ko [3]).

Hvad de *äldre tiderna* angår, kan ock uträkning efter nu anförda grunder ske af då bestämda summors värde, antingen man antager *en mark vägen* (8 öre) hafva varit fint silfver, såsom man af åtskilliga i det föregående anförda ställen ur äldre källor hade anledning att förutsätta, eller ock varierat mellan 16- och 14-lödigt, efter hvad Holmboe, på sätt äfven här ofvan är uppgifvet, anmärkt. Den *vägna silfvermarken* (à 16 lod) skulle då gällt omkring lika mycket som nu *åtta riksdaler silfver*, och de lägre med epithetet *vägen* utmärkta valörerna efter sin proportion till marken: 1 öre eller *två lod silfver* = 1 rdr silfver; 1 örtug = 16 skill. silfver; 1 penning = 2 skill. silfver [4]). Det omlöpande

[3]) Jfr Hallenberg, l. c., s. 24. Hans uppgift, att äfven en grosse och en ny Dansk Engelsk skulle motsvarat 3 rst., kan dock ej annat än vara en misskrifning.

[4]) Hvad Lagerbring, III. s. 593, anmärker mot beräkningen af en *vägen* silfvermarks likhet i värde med åtta riksdaler silfver och ett öres med en riksdaler, bevisar endast att denne lärde forskare icke nog genomtänkt frågan.

myntets, eller den *räknade* penningemarkens värde i förhållande härtill kan uträknas efter de i det föregående uppgifna proportioner för olika tider. Sålunda, då proportionen var 1: 5, eller *fem mark penningar* beräknades på *en lödig mark*, svarade 5 öre mot 2 lod fint silfver (= 1 rdr silfver). Då proportionen var 1: 6, svarade 6 öre mot 2 lod silfver $\left(\frac{6 \times 8 \times 2}{16}\right)$ o. s. v. I förbigående må dessutom erinras, att 1 specie-rdr ännu i dag på Island heter *eyrir* (1 öre).

Nyss förut hafva vi anfört Rimkrönikans vittnesbörd om myntets góda beskaffenhet i Carl Knutssons tid: "Lödnge mark silff man då för åtta mark fick, *Lodet* för *tio skillingar* gick". De här nämnda *skillingar* voro *Danska*, och hade denna myntsort i Danmark blifvit adopterad från *Lybeck*, hvars mynt af ålder var allmänt gångbart i Holstein och Schleswig och äfven som legalt mynt derstädes sedermera fastställdes genom traktaten i Kiel den 5 April 1460. Då, enligt ofvan meddelade uträkning, *tio* Danska skillingar denna tid motsvarade ett värde af 25 skillingar silfver efter 1664 och 1835 års myntfot, så utvisar äfven detta, att *två lod* fint silfver (= 1 öre) ungefär utgjorde värdet af ett riksdaler-stycke. Den Svenska legala myntfoten härleder sig således till grunden från Carl Knutssons regering och är alltså fyrahundrade år gammal.

h) *Myntordningarne af år 1480 och 1488.*

Under riksföreståndaren Sten Sture den äldre (1471 —1497) utkommo, efter samråd med rikets råd, åtskil-

liga myntordningar äfven i form af instruktioner för myntmästarne i de olika myntstäderna. En af dem är gifven i *Arboga* 1480 för myntmästaren i Westerås; en annan i *Telje* 1488 för myntmästaren i Stockholm, hvardera till innehållet enahanda[5]). "*Först*, säges det, skall han göra ett mynt, som kallas *örtug* om åtta penningar, så godt att en mark vägen skall hålla *åtta* lod silfver (med tillåtet remedium af ett halft qvintin), och af denna mark vägna utmynta 34 kast (= 136 stycken eller 272 på en fin mark; med tillåtet remedium 2 penningar). *Item*, skall han göra ett mynt som kallas *halförtug* (sedan ock kalladt "fyrk") om fyra penningar, så godt att en vägen mark skall hålla *sex* lod silfver (remed. ½ qv.), och uppå denna vägna mark utmynta 53 kast (= 212 stycken eller 565⅓ på en fin mark; remed. en penning). *Item*, skall han göra *små hola penningar* (brakteater); mark vägen skall hålla *fem* lod silfver (remed. ½ qv.) och uppå denna vägna mark skall han utmynta *halffjerde mark* två öre utan fara" (= 720 stycken[6]). Likasom i 1449 års myntordning förordnades, ock nu, att af de små hola penningarne om året ej mer än 100 mark skulle slås.

---

[5]) Äfven dessa myntordninga äro tryckta i Brings *Samling*, II. s. 264, ehuru korrupt.

[6]) Här gäller samma anmärkning om rätta meningen, som anfördes vid 1449 års myntordning, eller huruvida dessa två ören borde öka antalet af stycketalet, som då skulle utgöra 720, eller utmärka tillåtet remedium, i hvilket fall antalet af de stycken penningar, som skulle utmyntas, hade utgjort 672.

Jemnföres i öfrigt denna myntfot med den af år 1449, så är regimen för utmyntningen af penningestyckena nu densamma som då; men örtugerna deremot äro nu sämre än de af år 1449, emedan 34 örtuger nu erfordras för att återfå samma finhets-qvantum, två lod fint silfver, som förut 24 örtuger innehöllo, och en vägen mark, förut utmyntad i 120 stycken, nu skulle utmyntas i 136 stycken. Skilnaden, beräknad efter *fina* marken, är, att 120 stycken på en beskickad mark af 10 lods finhet utgöra 192 på den fina; men 136 stycken på en beskickad mark af 8 lods finhet utgöra 272 på en mark fint silfver. De voro således efter förra regimen viggare. Också finner man sedermera skilnad göras mellan "*gamla* och *nya örtuger*". De förra de, som voro slagna efter 1449 års myntfot; de sednare de, som slogos efter myntfoten af 1480 och 1497.

Hvad *penningarne* efter 1480 års myntordning angår, så skulle, derest 720 stycken bordt utmyntas på en beskickad mark af fem lods finhet, detta motsvara 2304 stycken på fina marken. Är meningen, att orden: "tu öre utan fara" skola antyda tillåtet vigt-remedium, och således blott 672 stycken beräknas på beskickade marken, utgör detta 2150⅖ stycken på den fina; men i sådant fall skulle en mark i penningar innehållit mera silfver än en mark i örtuger, ty af de förra skulle endast 134⅖ belöpa sig på ett lod silfver, då deremot af de sednare 17 motsvarade ett lod och dessa utgöra 136 penningar [1]).

---

[1]) Jfr Hallenberg, l. c., s. 27.

i) *Myntordningen af år 1497. Förbud mot myntutförsel och nedsmältning. Verksilfvers halt.*

Uti en sednare myntordning, utfärdad i *Stockholm* 1497 af konung Hans (eller Johan II, vald 1483, tillträdde regeringen 1497), undergick penningens myntfot den förändring, att för utmyntningen af *små hola penningar* "en vägen mark skulle hålla *fyra* lod silfver" (remed. $\frac{1}{2}$ qvintin). Om annat silfvermynts vigt och finhet (örtuger och half-örtuger) förekomma här till innehållet enahanda stadganden som i 1480 års myntordning; och som angående penningestyckenas vigt nytt stadgande i 1497 års myntordning saknas, torde man få antaga, att i detta afseende den i 1480 års myntordning gifna regeln förblef oförändrad. Alltså utgjorde 720 stycken på en beskickad mark af 4 lods finhet 2880 stycken på den fina marken, och om, enligt hvad nyss är anmärkt, siffran 672 bör insättas i stället för 720, uppkomma deraf 2688 stycken på en fin mark. En mark örtuger erhöll härigenom sin sakenliga högre valör i förhållande till mark penningar; och som, den olika lödigheten oaktadt, en mark i örtuger och en mark i penningar, eller bråk af dem, gälde lika i den dagliga cirkulationen, blir värdet af myntpjeserna efter ifrågavarande myntordningar, uttryckt i *nutidens* myntvärden, följande: 34 örtuger = 1 rdr silfver = 2 rdr 32 skill. b:ko; alltså 1 örtug = 1 skill. 5 rst. (egentligen $4\frac{32}{34}$ rst.) silfver = 3 skill. $9\frac{1}{3}$ rst. b:ko; 1 penning = $2\frac{1}{8}$ rst. silfver = $5\frac{2}{3}$ rst. b:ko; och följaktligen 1 öre = 4 skill.

3 rst. silfver = 11 skill. 4 rst. b:ko; 1 mark = 34 skill. silfver = 1 rdr 42 skill. 8 rst. b:ko.

Uttryckt i *den tidens* räkning, skulle 1 mark 3 öre 8 penningar (34 örtuger) gällt lika mycket i handel och rörelse som 1 rdr silfver nu.

Myntordningen af konung Hans innehåller dessutom en föreskrift, i annat hänseende märkvärdig. Den bjuder nemligen, att myntmästaren "skall mynta *guld-* och *silfvermynt* på *Rhenska Gylden* slag, och skall hvar Gylden gälla *halffemte* mark Stockholms, så att en vägen *Kölnisk* mark skall hålla 18½ karat fint guld och af denna Kölniska mark utmyntas 72 ("halffjerdesinstiugu och två") gulden" (96 på fina marken).

Det anmärkningsvärda härvid, utom ytterligare bekräftelse på att Kölniska marken var antagen som myntvigt, är afsigten att äfven här göra den Rhenska gulden till regulator i myntsystemet; och då 96 gulden skulle gå på fina marken och hvarje gulden gälla 4½ mark örtuger, hvaraf 272 gingo på fina marken, så innebär detta ett förhållande mellan guld och silfver som 1: 9½ i det närmaste. Ifrågavarande guld-utmyntning stannade likväl vid blotta förslaget, och något guldmynt från den tiden finnes icke.

Sammanställer man nu under *en* öfverblick alla dessa sedan medlet af femtonde seklet vidtagna åtgärder till framkallande af ett ordnadt inhemskt myntväsende: föreskriften om enahanda myntberäkning i alla domssaker [8]);

---

[8]) En regel, som dock genom andra *Kalm. Recessen* 1483, § 39, åter ändrades till: "allt det som gäller heder och ära, blodvite och lagmans dombrott och häradshöfdinge-

den om införselstullens erläggande i lödigt silfver, för att dymedelst anskaffa myntmaterial; enskildes rätt att till myntning inlemna silfver; försöket att uti inhemsk myntvalör bestämma värdet af de omlöpande utländska myntsorterna; och en allmängjord legal myntfot för det inländska myntet: så utvisar allt detta ett relativt ganska stort framskridande. Till cykeln af dessa åtgärder höra ännu följande föreskrifter, nemligen förbudet för guldsmeder och andra att *nedsmälta rikets mynt*, vid äfventyr att "brännas utan miskund", hvilket straff dock 1485 ändrades till ansvar som för tjufnad, och förbudet att från riket *utföra Svenskt mynt*, "mer än möjlig tärepenning, en mark eller två", vid äfventyr att "hafva förgjort allt det han äger med att fara"[9]. För *guldsmeder* blef ock föreskrifvet, att deras *guld*-arbeten skulle till *halten* lämpas efter Rhenskt guld ("arfvoda — engte værre guld æn reenst guld"[10]); och hvad deras *silfver*-arbeten vidkom, skulle det vara till halt och vigt "godt och ofalskt silfver"; men, i anledning af en inför riksråden år 1489 af guldsmeds-embetet i Stockholm förd klagan deröfver, att många af deras skrå funnos i Sverige, som mycket förfalskade sitt silfver-arbete och blandade det med koppar, "myntmästaren och flere guldsmeder, som rättfärdige voro i sin gerning, till stor skada"; att sådane "drafvelsmän" icke mycket aktade hvad de gåfvo för

---

sak skall allt vara efter *Svenskt* tal, alla andra saker skola vara efter *Gutniskt* tal".

[9]) *Kalmare Recess* 1474, § 19; *Sten Stures Stadga* 1485, § 4; *Riks. Råds Stadga i Telge* 1491, § 9.

[10]) *Kalmare Recess* 1474, § 20. *Sten Stures Stadga* 1485, § 1; jfr *St.L.* Kpm.B. II.

silfret, och att de gode män, som köpte deras arbete, mestadels fingo koppar för sina penningar, — beslöto riksråden, "som ofta tillförene derom endrägteligen samtyckt háde", att *en lödig mark arbetadt silfver skulle innehålla 14½ lod fint silfver* [1]. Guldsmederna skulle ock "sätta deras märke på deras gerning, der märke kan påsättas", vid äfventyr af konfiskation. Som nu man ej på ett ändamålsenligare sätt hade kunnat befordra myntets nedsmältning till verksilfver, än genom att bestämma för detta en lägre finhetshalt än för myntet, så ligger uti anförda stadgande om verksilfrets lagliga finhetshalt äfven en upplysning om den legala finhetshalten i myntsilfret.

k) *Myntkursen i sednare hälften af femtonde seklet. Skillingsräkning.*

Emellertid fortfor, äfven efter nu berörda åtgärder till vinnande af en fastare myntfot, den gamla seden att skilja och bestämma kursförhållandet mellan *vägen* och *räknad* mark, eller, som det nu heter, mellan *mark lödig* och *mark penningar* eller *mark örtuger;* och detta hade derefter likasom förut sin goda grund. Det är här ofvan visadt, att under tiden från 1420-talet och inpå 50-talet af samma sekel, eller den period, inom hvilken Carl Knutssons myntordningar infalla, penningemarkens värde till lödiga marken förhöll sig som 8, 8½, 9 till 1. År 1455 uti ett köpebref af Brita Magnusdotter,

---

[1]) *Riks. Råds Bref och Förordning* 1489; jfr *Kalm. Rec.* 1474 och *Stadgan* 1485.

och år 1457 uti en af Erik Nyperz utgifven borgensförbindelse säges ännu, att summan skulle betalas "efter sådant mynt, som nu gängse är i Stockholm, så att *halfnionde* mark gör en lödig mark lödigt silfver" [2]). Men uti ett köpebref af år 1469 om elfva öresland jord, som såldes för 160 mark Svenska penningar Stockholms mynt, uppgifvas "*nio* mark göra en lödig mark silfver". Under Carl Knutssons regering synes således kursen hafva varit sig någorlunda lik, och de förekommande fluktuationerna deruti kunna äfven förklaras deraf, att också penningarne såsom vara kunde vara underkastade inverkningen af större eller mindre tillgång för tiden. År 1489 deremot, sedan Sten Stures myntordningar minskat myntfoten för örtugerna till så väl vigt som finhet, bestämdes genom ett rådsbeslut värdet af en lödig mark fint silfver till *tio och en half* mark penningar [3]); men då man derefter år 1509 uti en i Köpenhamn mellan konung Hans och Sveriges-ombud afslutad förening om underhållssumman för konungen från Svenska kronan finner den uppgift, att "en lödig mark silfver skulle räknas för 13 mark örtuger" [4]), så utvisar detta en fortgående försämring, hvilken ytterligare framställer sig i en på herredagen i Söderköping år 1523 faststäld taxa eller "Värdering på alla in- och utländska varor i riket" [5]), som utsätter vär-

---

[2]) Brings *Samling*, II. s. 244.

[3]) *Rikets Råds Bref*, dat. Gråbrödraklostret i Stockholm 1489; Langebeks *Hist. om de Norrske Bergverker*, i *Kiöbenh. Selskabs Skrifter*, VII. s. 581; Hallenberg, l. c., s. 30.

[4]) Se *Bilagorna till Rimkr.*, s. 420.

[5]) Stjernman, *Rd.B.* I.

det på *ett lod silfver* till *en mark örtuger*, det är i proportion af 1: 16.

Det *Gutniska* myntet fortfor att bibehålla sig i omlopp i synnerhet i Östergötland och orterna söder derom. En jordebok öfver Wadstena klosters gods af omkring år 1489, och en annan sådan öfver Sten Sture den yngres uti Svea och Göta riken belägna gods, uppgjord 1502, äro i detta afseende upplysande [6]). För godsen i Östergötland utföres afraden i *mark och öre Gutniska;* för dem i Svea landskap uti *mark öre, örtug.* I den förra jordeboken förekommer ock *mark* och *öre Svenska* och *hvitar;* i den sednare *mark Svenska, skillingar* och *hvitar.* Uti en *förteckning* på förläningsgods från omkring samma tid som den sednare jordeboken räknas efter *mark Danska* för godsen i Göta landskap [7]). Att *skillingsräkningen*, ursprungligen gemensam för de Syd-Germaniska folken, sedan särskildt tillhörde det *Lybska*, också af en del andra Hansestäder antagna myntsystemet, och att *sexton* skillingar räknades på marken, är i det föregående utveckladt. Samma beräkning af 16 skillingar på en mark återfinner man nu i handlingar, som angå nämnda delar af Sverige, dit sagda mynt från Hansestäderna och Danmark inkommit [8]). Till hvilket pris eller värde efter Svenskt mynt dessa skillingar och hvitar under Carl Knutssons tid uppskattades, är ock här ofvan framställdt. Att likväl detta ej mer än värdet på

---

[6]) Jfr Hallenberg, l. c., s. 33.

[7]) Dokumentet i Riks-arkivet.

[8]) Salubrefven 1490, 1512, 1521, tryckta i *Linköpings Bibl. Handl.* I.

de andra myntsorterna förblef bestående, låg uti förhållandena och åsigterna under en tid, som betraktade myntningen som en fiskalisk vinst och, utan djupare uppfattning af den vexelverkan, hvari varupris och myntvärde stå till hvarandra, eller de mångfaldiga förluster, som ovilkorligen måste följa af en jemt skiftande myntfot, ansåg oföränderligheten i myntpjesernas nominal kunna bibehålla myntsorten vid samma värde, oaktadt finhetshaltens minskning. Än mer, de Tyska köpmännen försökte till och med att i Sverige nedtrycka de utländska myntsorterna till lägre pris än det hos dem gångbara. I afseende härå upplyser ett betänkande af år 1512, afgifvet till riksföreståndaren Sten Sture den yngre af Johannes Brask (då domprost, sedan biskop i Linköping) *): att de Tyska städerna insände hit till riket stora summor *Danska hvitar*, som de hade för två penningar (under Carl Knutsson bestämdes kursen på en Dansk hvit till tre penningar), och att de beräknade *lödiga marken* för åtta mark, då andra hade den för tolf, hvilka tolf mark i Danska hvitar dessutom ej innehöllo tillräckligt silfver. Rhenska gyllen beräknade de ("satte de oss") för 2½ mark Danska, och hade sålunda lödiga marken för 5 gyllen eller litet mer, då 3 Danska mark afgingo från hvarje lödig mark. Men om vi skulle köpa lödiga marken af dem i Lybeck, måste vi gifva åtminstone 8½ gyllen, som stode oss till 21 mark Danska och 4 skillingar. En sådan silfverhandel här i Sverige förbättrade således Tyskar och Danskar med Sveriges stor

---

*) Langebeks *Historie om de Nor*
s. 381; Hallenberg, s. 37.

skada i längden, helst emedan en lödig mark af Salberget innehölle något guld.

l) *Klippingar. Ett rådslag om myntet af år 1513.*

Utom redan nämnda Danska mynt fanns ännu ett slag, som daterade sig från Christian I:s tid (1457—1464) och kallades "*klippingar*", ett nära fyrkantigt, stort, starkt kopparblandadt mynt, som i stor mängd blifvit spridt i Sverige och der bibehöll sig ända in på början af Gustaf I:s regering. Om denna myntsort, som vållade stora oredor och förluster, finnes ett *rådslag*, framlagdt för riksföreståndaren och rikets råd vid deras sammankomst i *Telje* år 1513 för att öfverlägga om förbättring af rikets mynt. Dokumentet [10]), som har till öfverskrift "*Om Klippingen*", undersöker först orsakerna till det "oköp", som visat sig i afseende på utländska varor, och finner dem dels i det örlig, som då pågick, dels och isynnerhet i myntförhållandena. Man kände ej, anmärkes det, till deras mynt der ute i Tyskland, och derföre säljer köpmannen så sina varor, att han tager desto mer af penningar här i riket för att komma till samma pajement, det är till samma värde i silfret eller guldet, för hvilket han köpt varorna utomlands. Derföre följer deraf, att ju ringare mynt man slår, desto dyrare köp blifver det, och der godt mynt är, der är ock god köpenskap, och der myntet är ondt, der blifver landet förderfvadt i köpenskapen, hvilket allom öfver hela landet

[10]) Riks-arkivet; äfven styckevis anfördt af Hallenberg.

kommer till skada. Annat råd häremot är ej, än att göra en sådan ordinantie eller skickelse på myntet, att vårt Svenska mynt svarar mot deras i det närmaste, med hvilka vi hafva den största handeln, och att *allt* det mynt, som nu i riket finnes, sättes efter sitt värde uti pajementet. Eljest, om somt eller en del göres godt, gömmes det undan som en skatt, såsom guld plägar gömmas, och föres ur landet, och det onda myntet hafver då sin gångbarhet, hvaraf köpenskapen blifver så slem som han tillförene var. Härutaf följer ock, att *klippingen* måste sättas till det värde han har i pajementet, det är i silfret (som han innehåller), mot fyrkar och örtuger. Men som *klippingarne* ej äro till silfret (finhetshalten) alla lika goda, och man ej väl känner huru de skola sättas i ordinantien eller skickelsen, synes skäligast att låta dem falla tillsamman och gå intet längre. Bättre är skada på en tid, än evig skada. Och är att besinna, att ju längre han går, ju större plats skall vara att komma honom utaf; förty han föres dagligen in från Danmark, *der han nu afsatt* (aflyst) *är*, förutan det falska, som utrikes ifrån införes, och tilläfventyrs det, som här inrikes lönligen varder myntadt.

Med afseende härå föreslås, att hans nåde riksföreståndaren ville låta slå fyrkar och örtuger efter gammal sedvana, och att hvar och en, ädel och oädel, som ville skicka sitt silfver till myntet, skulle få igen för "hvarje lödig mark eller lod fint silfver" så många och så goda örtuger och fyrkar, som hans nåde mest plägar få sjelf af sitt eget silfver. Denna fördel må hvar och en hafva på ett år omkring. Sedan må skickas derom så som redligen finnes, och ville hans nåde dessförinnan se till,

att mynt må vara att finna i hvarje biskopsdöme. Derjemte föreslås, att *en mark lödig* fint silfver skulle gälla *tolf mark örtuger*, och det icke fint är, så mycket mindre efter det som brister i finheten, samt utländska män förbjudas att köpa silfver, vid svårt straff för så väl köpare som säljare.

Derefter säges om *klippingarne*, att flera skäl funnes, som borde föranleda till deras aflysande. De voro slagna under Danska vapnet, efter som konung Christian I dem begynt hade, och det ville ej väl hafva sig, att Svenskt mynt hafver Danmarks vapen. De voro ej heller slagna efter den ordinantie, som det öfriga Svenska myntet. Ty *en klipping* var slagen på (borde gälla lika med) *aderton Svenska penningar* och borde således svara mot *två nya örtuger*, som voro slagna hvardera på åtta penningar, och ändå två penningar dertill, eller åtminstone tre *fyrkar*, men innehöll ej silfver derefter, utan borde rätteligen och i förhållande till det silfver, som klippingen innehöll, antingen fyrken efter ordinantien gälla *tre gånger aderton penningar och örtugen dubbelt så mycket*, förty att pajementet var väl ena reso (tre resor?) bättre i fyrken och örtugen än i klippingen, eller ock klippingen efter ordinantien stiga ner i sitt rum efter sitt värde och pajement; och när så sker, finnes han väl igen nedan efter fyrken, ej långt från små penningarne. Häraf vore ock kommet, att han af somliga ej uppbäres högre än för en *hvit*, och af somliga varder han för *intet* räknad; och sedan klippingarne började gå, kunde man nu ej få så mycket för 4 eller 6 mark klippingar, som man fick tillförene för en mark Svenska penningar. Häraf hade det dyra köpet i landet uppkommit, och, om

äfven örligen något bidragit dertill, kräfde dock ordinantien uti pajementet, om fred vore, att 4 eller 6 mark klippingar ej äro så goda som en mark fyrkar eller örtuger. Deras villa, som sälja lika dyrt för fyrkar och örtuger som för klippingar, komme deraf, att *räkenskapen* vore lika för klippingarne som för de andra penningarne, så att en mark i klippingar hade samma *namn* som en mark i fyrkar eller örtuger. Häraf kunde ock märkas, att de som hade någon ränta eller uppbörd, vare sig kronan eller andra, ledo en dråpelig skada, ty de uppburo klippingar för fullt och kunde näppeligen gifva ut dem igen för tredjedelen.

För att ytterligare förstå orsaken, tillägges det, till det oköp och den dyra tid, som nu småningom uppkommit i Sverige, bör man besinna att köpenskapen lagar sig efter pajementet, det är efter silfret, som uti penningarne är. Till exempel: den *gamla örtugen* (efter Carl Knutssons myntfot) var slagen på åtta Svenska penningar; den tiden *gälde* 12 *öre* ($1\frac{1}{2}$ mark) *i örtuger en Rhensk gulden*, och fördenskull hvad man då köpte i Tyskland för en gulden, det kunde man få här i Sverige igen för 12 öre i örtuger, eller litet mer för köpmannens skull, som ju någon vinning hafva skall. Sedan försämrades myntet allt mer och mer, och köpenskapen gick derefter, ty köpmannen räknar efter pajementet. Den tid gamla örtugen gälde åtta penningar, såsom förr är sagdt, var det, som man då sålde för en mark, betaldt med 24 Svenska örtuger. Då han åter sattes på (beräknades till) 10 Svenska penningar, gick köpet efter och följde pajementet, och såldes det sedan för 10 öre örtuger, som förut såldes för en mark örtuger, ty det är

samma pajement uti de 10 öre som var uti en mark, det är 24 örtuger. Sedan, då han åter uppsattes (i räknevärde) för 12 penningar, såldes det för 12 öre, som i förstone såldes för en mark eller åtta öre, ty att i samma penningar ej var mer (silfver) än 24 örtuger; och så allt uppåt till dess han blef satt på 18 penningar, och bör fördenskull det *nu* gälla aderton öre, som *då* gälde en mark. Samma exempel kan ock tagas af de *nya örtugerna och fyrkarne*, som ock nu gälla högre än hvarpå de voro slagna. Och är att märka, att, sedan klippingarne begynte gå, försvann det andra myntet, som var bättre i pajementet, och fördes ur landet, till dess här ej blef qvar annat än *klippingar*, och så länge de hafva gångbarhet, blifver det ej annorledes, om man än sloge aldrig så mycket fyrkar och örtuger; hvarföre af allt detta kan inses, huruvida nyttigt är att klippingar blifva än längre gångande eller ej, och hvad gagn man kan hafva af så ringa mynt [1]).

Detta är det hufvudsakliga innehållet af ofvannämnda rådslag. Vi hafva ansett det förtjena anföras mera fullständigt, emedan det ej allenast lemnar ett klart begrepp om klippingarnes värde för olika tider, utan ock vittnar om ganska sunda financiella insigter och utgör tillika en tidsbild af den pekuniära förlägenhet och det förtryck, hvari den Svenska handeln hölls af Hansans öfvervigt ännu den tiden.

Klippingarne blefvo väl i följd häraf aflysta, men kunde derigenom ej afskaffas, och återkommo än en gång som lagligen erkändt mynt i första åren af Gustaf I:s regering.

[1]) Riks-arkivet.

m) *Myntordningen 1513. Christian II:s mynt.*

En ny myntordning utfärdades emellertid i *Telge* år 1513 [2]), enligt hvilken skulle utmyntas: *hela örtuger* om 8 penningar, af en "lödig mark värk" af 8 lods finhet, 34 kast örtuger (136 st.); *hafva örtuger* (fyrkar) om 4 penningar, af en "lödig mark värk" af 6 lods finhet, 57 kast (228 st.); *små hola penningar*, af en "lödig mark värk" af 5 lods finhet, 3 mark 6 öre (720 stycken); och erhöllo sålunda penningarne åter samma korn som efter Sten Sture den äldres myntordningar, med hvilka derjemte örtugerna, såsom man finner, till myntfoten äfven nu blifvo lika, men deremot fyrkarne något lättare, då i stället för 212 nu skulle slås 228 på beskickade marken, eller 608 på den fina. Med hänseende till örtugen, såsom hufvudmynt, blifver likväl, i fråga om handel och rörelse, värdet på de olika myntslagen, uttryckt uti nutidens mynt, efter 2 lod fint silfver på en riksdaler silfver, lika med det som här ofvan efter myntordningarne af år 1480 och 1488 är utfördt.

Uti myntordningen af år 1513 upprepas för öfrigt den gamla föreskriften, att om året ej flera än 100 lö-

---

[2]) Huru beskaffadt de Danska *klippingarnes* värde var under Christian II:s tid, ser man deraf, att, enligt Luxdorph, finhetshalten i dem var $3\frac{1}{18}$-dels lod, och en mark fint silfver utmyntades till omkring 233 Danska mark, eller, då en mark fint silfver vanligen utmyntades i ett värde af 9 à 10 gulden, utmyntades den i klippingar till omkring 94 gulden. Luxdorph, *Anm. over adskillige Mynte-Anordninger*, i *Kiöbenh. Selskabs Skr.* VIII deel.

diga mark vägna i penningar skulle slås, och tillägges, att hvar och en som till myntet öfverlemnade *gamla örtuger* skulle återfå deras fulla värde. Danska *hvitar* skulle *vid införsel i riket förtullas* likasom annat gods, och i afseende på deras värde stadgades, att *en Dansk hvit* skulle gälla för *tre Svenska penningar.* Af nyss anförda rådslag i Telje inhemtas ock, att *en och en half mark gamla örtuger* voro beräknade att motsvara *en Rhensk gulden* [3]); hvaremot ofvananförda betänkande af år 1512 gifver vid handen, att $2\frac{1}{2}$ *Danska mark* räknades för *en Rhensk gulden*, äfvensom dessutom den höga agiotering, som med dessa myntsorter bedrefs. I daglig handel uppvägde således $1\frac{1}{2}$ mark Svenska örtuger och $2\frac{1}{2}$ mark Danska penningar hvarandra i anseende till räknevärdet.

Under den korta tid Christian II regerade i Sverige (1520—1521) blef något Svenskt mynt ej utmyntadt. Så mycket verksammare var mynthuset i Danmark under hans regering derstädes. Under hans tid slogos *Engelska nobler* och *Rhenska gulden* af *guld.* Nobeln till $23\frac{1}{2}$ karats finhet och efter omkring $16\frac{1}{3}$ stycken på fina marken i vigt. En Rhensk gulden till $17\frac{5}{8}$ karats finhet och efter $98\frac{2}{47}$ stycken på fina marken i vigt. De under Christian II:s tid slagna *silfvermynt* voro följande: *a) af år 1518: skillingar* till $5\frac{25}{64}$ lods finhet och efter $284\frac{324}{345}$ stycken på fina marken i vigt (på en gulden 32 stycken); *hvitar* till $4\frac{7}{32}$ lods finhet och efter $841\frac{129}{135}$ stycken på fina marken i vigt (på en gulden 96 stycken),

[3]) Jfr ofvan domk. i Linköping vidimation af år 1382 rörande affären med Petrus Alenning.

motsvarande *tre* hvitar *en* skilling; *b*) *af år 1514: gulden* (silfvergulden) till 14 lods finhet och efter $9\frac{5}{7}$ stycken på fina marken i vigt; *halfva gulden* till 14 lods finhet och vigten efter $19\frac{3}{7}$ stycken på fina marken; *tolftedels gulden* efter 8 lods finhet och 116 stycken på fina marken; *skillingar* till 6 lods finhet och efter $234\frac{2}{3}$ stycken på fina marken i vigt (24 stycken på en gulden); *hvitår* efter 5 lods finhet och 704 stycken på fina marken (72 stycken på en gulden); *blaffertar* efter 5 lods finhet och $1587\frac{1}{5}$ stycken på fina marken (144 stycken på en gulden); *små penningar* efter 4 lods finhet och 3456 stycken på fina marken (288 stycken på en gulden) [4]).

En Dansk gulden efter 1514 års myntfot presenterar således i sina underafdelningar följande förhållanden:

Gulden.	*Skillingar.*	*Hvitar.*	*Blaffertar.*	*Små penningar.*
1	24	72	144	288
	1	3	6	12
		1	2	4
			1	2

Jemnföres denna guldens myntfot med Svenska riksdalerns efter 1664 års myntordning, så finnes, att 9 gulden och 8 riksdaler silfver i det närmaste motsvara hvarandra.

Af hvad nu blifvit utredt angående det Svenska penningeväsendet till början af sextonde seklet följer: att de valörer, som till denna tid ingingo som hufvudsatser i myntsystemet voro *örtuger*, *halförtuger* eller *fyrkar* och *penningar* i form af *brakteater*; att derjemte två slags

---

[4]) Luxdorph, *Mynte-Anordninger*, *Kiöbenh. Selskabs Skr.* VIII. Jfr Hallenberg, s. 46 f.

örtuger funnos: de äldre vigtigare och de yngre lättare; att, ehuruväl den Lybska skillingsräkningen redan i 15:de seklet vunnit något insteg uti Sverige, i synnerhet Östergötland och de sydligare landskapen, mark-räkningen med dess underafdelningar dock var den normala och allmänna; och slutligen att de högre myntvalörer, som i 15:de seklet i Tyskland utmyntades först under namn af *silfverguldan*, derefter under namn af *thaler* (Joachimsthaler) och sedan *riksthaler*, ehuru redan denna tid adopterade äfven af det Lybska myntsystemet, efter hvilket det Svenska i 16:de seklet utbildades, ännu icke vunnit burskap i Sverige *).

Sådan är alltså öfversigten af det *metalliska* penningesystemet i riket för den långa tidsperiod, hvilken vår framställning omfattar. Återstår att framställa den andra, från hedenhös fortlefvande, sidan af penningesystemet för samma tid, nemligen *varu-penningarne*.

VII.

Värdören, begagnade som laga betalningsmedel.

Såsom i det föregående är anmärkt, begagnades äfven *andra varuvärden* än *myntade metaller* hos de Germaniska folken som bytes- och betalningsmedel. Bristen

*) De myntpjeser, som i myntkabinettet tillskrifvas *Sturarne* och anses vara riksdalrar, omnämnas ej i några hittills bekanta handlingar.

på behöfligt myntkapital hade till följd, att sådana *värdören* länge fortforo att i detta hänseende vara i bruk, och, stälda i afseende på värdet i jemnförelse med myntade penningar, sedermera af sjelfva lagarne förklarades vara, efter faststälda belopp, fullgiltiga æqvivalenter för dessa vid betalning af böter och annan gäld. Detta bruk, allmänt hos de Germaniska folken i äldre tider, utgör således ett vigtigt moment i det äldre penningeväsendets historia; hvarföre en närmare framställning af detsamma, hvad Norden angår, hörer till området af det ämne, som är föremålet för vår afhandling.

a) *Allmänna bestämningar i frågan.*

Angående ifrågavarande ämne innehåller den *Isländska Grágás* mera omständliga föreskrifter, än de öfriga Nordiska lagarne. Den skiljer de *värdören*, hvilka som betalningsmedel fingo begagnas, uti tvänne klasser: den ena, innefattande sådana, som bruket tillät att vid betalning begagna efter frivillig öfverenskommelse; den andra sådana, som fordringsegaren måste emottaga i betalning efter det å dem genom lagen faststälda pris eller sätt för bestämmande af priset. De förra kallades "*Gripir*", de sednare "*Lögaura*", och voro dessa upptagna på det såkallade "*Fiarlag manna*", det är en på Althinget uppgjord förteckning och värdering på en mängd lösören, åt hvilka karakteren af *laga* betalningsmedel tillerkändes. Om de *förra* säges: "Mycket gäldas genom laga värdören (*i lögaurom*); dock är ock lofligt att gälda med annat gods (*at gialda i gripum*). Sådant gods skall dock ej vara mindre till värdet än minst två öre (en gripir scolo vera eig verri enn tveggia aura se verdhr inn

odyrsti). Det skall ock vara utan fals och flärd (öfundlaust). Hvardera, så väl den som emottager som den som skall betala, skall värdera det gods till fulla ören (til fulla aura) [5]). De på *Fiarlag manna* upptagna laga värdören (*lögaura*) utgöra en ganska lång lista [6]). Hufvudarterna voro: *guld*, *brändt silfver*, *jern och jernkettilar*, *liar och skäror* (staeltr), *vadmal*, *nytt lärft*, *Engelskt lärft* (enskt lerept), *fårull*, *hvarjehanda till klädedrägten hörande prydnader och persedlar*, *vax*, *djurshudar*, *hästar*, *boskap och andra lefvande*, *större och mindre*, *matnyttiga husdjur af flera slag*.

b) *Räkning efter hundrade och kugildi. Vadmalsöre.*

Uttrycken för dessa värdörens laga pris hänföra sig till tvänne räknesätt, som höra till egendomligheterna af våra förfäders äldsta samhällsbruk. Det ena var räkningen efter *hundrade*, hvilken utgjorde, som kändt är, äfven grund för lands-indelningen och värne-pligten i äldsta tider och hade således djup rot i samhällsbruken; det andra efter *kugildi*. Först några ord om förhållandet härmed uti ifrågavarande hänseende.

De gamle räknade, som bekant är, så väl efter *tiotal* som, vanligast, efter *tolftal* (3, 4), och hade i följd deraf ock två slags hundrade: *hundroth tirædr* och *hun-*

---

[5]) *Grágás*, KaupaB. kap. XLIII. s. 451; jfr Schlegels *Comment.* ordet *lögaurar.*

[6]) Se *Grágás*, KaupaB. kap. LXXXV, s. 500; jfr KaupaB. III. s. 391, huruledes skiljedomare skulle tillkallas, i händelse parterna råkade i tvist om godheten och de lagliga egenskaperna af värdörena; jfr ock *Arfathatr*, kap. XV, s. 213.

droth tolfrædr; af hvilka det förra (10 × 10) kallas lillhundrade, det andra (10 × 12) storhundrade [7]). På ett redan här ofvan, i fråga om beskaffenheten af det silfver som för fullgodt vid betalning af böter och annan gäld borde erkännas, anfördt ställe ur *Grágás* säges: "Då (nemligen vid den tid christendomen först kom till Island) var så mycket värde kalladt ett *silfverhundrade*, som svarade mot *fyrahundrade och tjugu alnar vadmal*, och gälde då *en half mark* (= 4 öre) vadmal lika mycket som ett öre silfver" (That var jafnmikit fe kallat C silfrs, sem IV hundroth oc XX alnar wathmala, oc verthr tha at halfri mörc wathmala eyrir [8]). Schlegel öfversätter vadmals-hundrade här med "centenarii *majores*", och derom äro äfven alla andra tolkare ense, likasom ock derom, att de 20 alnarne blott utgjorde ett tillskott utom räkningen, ett slags uppgäld eller agio mellan de två valörerna. Man finner således häraf, att vid sagda tid *vadmal* var lika allmänt betalningsmedel som *silfver*; att det gafs ett *vadmalshundrade* och ett *silfverhundrade*; och att *fyra* öre vadmal (= ½ mark) i början gälde lika med *ett* öre silfver. Frågan blir då, hvad dessa två slags hundrade närmare betydde.

I afseende på *vadmals-öret* gifver *Grágás* härpå ett bestämdt svar: "That er oc lögeyrir VI alnir wathmals";

---

7) Paul Widalin, *Gloss. Jurid.* ordet *manngjöld.* Ihre, *Gloss.* orden *tolf, hundradh.* Jfr ock i *Dipl. Svecan.* N:o 854 (år 1258): "4 marchæ argenti minus quam 100 marc. puri argenti *sub duodenario numero*".

8) *Grágás*, KaupaB., kap. LXXXIV, s. 500; Jfr Schlegels *Gloss.* orden *hundrath, eyrir*; och *Kristni-Saga ok thattr af Isleifi Biskupi*, Hafniæ 1773; Comment. Biarnii Halthori ad calcem, p. 164.

"VI alnir wathmals gildz, nytt oc onotit scolo vera i eyri"[9]). Ett *vadmals-öre* betydde således *sex alnar* vadmal, och detta utgjorde alltså i lagöres-beräkningen en enhet. En *mark* vadmal (efter 8 öre på marken) utgjorde följaktligen 48 alnar, och således *ett vadmalshundrade af* 120 *alnar två och en half mark vadmal.* Vidkommande sedan ett *silfverhundrade*, mot hvilket fyra vadmalshundraden svarade, så utvisar det i lagen uppgifna ursprungliga förhållandet emellan dem, nemligen *fyra öre* vadmal jemngodt i värde med *ett* öre silfver, att tjugufyra *alnar* vadmal gälde lika med *ett* öre silfver, och fyrahundraåttatio alnar (4 gånger ett silfverhundrade) alltså *tjugu öre silfver* = *två och en half mark.* Detta utgjorde således beloppet af det värde, som, enligt anförda grunder, kallades *ett silfverhundrade.* Beloppet deremot af ett *vadmalshundrades* värde i silfver utgjorde, på samma grunder, *fem öre* silfver[10]).

[9]) *KaupaB.* III. s. 392; *ibm.* LXXXV, s. 500. Då förstods likväl härunder *vanligt* vadmal. En bättre art deraf, kalladt *morendz* vadmal, skiftande vadmal, pannum bicoloratum, gälde: *fem* alnar ett öre (Schlegel, *Gloss.* ordet *morendz*). Jfr ytterligare om vadmalsöret *Arfathatr,* XV, s. 213, och *OmagaB.* XII. s. 323, der ock sex alnar räknas på öret. I en not till kap. XX, ManhelgisB. *Hakon Adalstens Guletingslov,* anmärker Paus: "en ore efter islandsk beregning er udi almindelig regning ikkun fem alne, men udi alle sagefald oc boder regnes derfor 6 alne".

[10]) Ihre, *Gloss.* ordet *vadmal*, anmärker, att likasom *spannemål* uttryckte allt slags säd som mättes med *spann*, så uttryckte ock *wademål* (vadmal) så väl måttet som tyget, hvilket dermed mättes (*wad* ursprungl. tyg, kläde eller kläder, indumentum, pannus). Ett ställe i *Harald Hård-*

Men nu förekomma i *Grágás* äfven andra uppgifter, som tyckas visa, att det ursprungliga förhållandet mellan ifrågavarande tvänne hundraden med tiden undergått rubbning. På tvänne af de ställen, som i fråga om vadmalsörets beräkning till sex alnar nyss blifvit åberopade, uppgifves nemligen, att *en mark vadmal* skulle betalas för *ett öre silfver* [1]). Dessa uppgifter, stälda i bredd med den äldre om en *half* vadmals-marks jemngodhet med ett öre silfver, kunna måhända förklaras antingen sålunda, att de afse blott de särskilda fall, i hvilka föreskriften förekommer; eller att, då på det sednare stället talas om *brändt* (skirt) *silfver*, som var bättre än det bleka laggilda silfret, förhållandet har afseende blott på det rena silfret; eller ock sålunda, att, derest proportionen 4: 1 mellan vadmals- och silfverhundradet var oförändrad, och i följd deraf 480 alnar vadmal i en sednare tid endast motsvarat tio öre silfver (1 mark 2 öre), antingen en stegring af silfrets pris till dubbla värdet mot dess förra förhållande till andra laga betalningsmedel småningom inträffat, eller ock, hvilket i afseende på ifrågavarande resultat är detsamma, vadmalets och andra betalningsmedels värde fallit till hälften mot hvad de förut gälde. — För öfrigt och hvad angår den i det föregående af denna afhandling flerestädes berörda skilnaden mellan *vägen* och *räknad* mark, öre m. m., så tyckes

---

rådes Saga visar, att den tiden ett skeppund säd eller mjöl uppskattades lika med 4 vadmalshundrade.

[1]) *Arfathatr*, kap. XV, s. 213: "Hann scal gialda mörc sex alna aura fyrir eyri hvern her ef hann vill"; *KaupaB.* III. s. 392: "That er oc lögeyrir VI alnir wathmals. *Brent silfr* er enn, oc ȝr eyririnn at mörc lögaura".

den ej hafva kunnat verka på *silfverhundradets* värde annorledes, än på markvärdet. Om fråga således var om *räknade* penningar till ett belopp af 20 öre, var det ett *räknadt silfverhundrade*. Var fråga om *vägna* ören, var det ett *väget silfverhundrade*; och då uti 84 kap. *Kaupa-Balkr*, hvarifrån grunden för här uppstälda beräkning är hemtad, uttryckligen säges, att den tid, då der uppgifna förhållande mellan vadmals- och silfverhundrade bestämdes, *räknadt* och *väget* silfver var lika i värde (oc var tha eitt talit oc vegit), följer deraf, att det silfver, hvilket proportionen 4: 1 mellan vadmal och silfver afsåg, var, sedan det räknade och det vägna skiljt sig i värde, *väget silfver* [2]).

Kugildi (af *ku* ko, och *gildi* värde), bokstafligen *ko-värde*, var den andra uppskattningsgrunden, efter hvilken isynnerhet de laga betalningsmedel värderades, som bestodo af lefvande kreatur. Detta *kugildi* utgjorde härvid en enhet [3]) och synes i värde hafva motsvarat *ett vadmalshundrade* [4]) samt i följd deraf, på ofvan anförda

[2]) Jfr Schlegel, *Gloss.* ordet *hundrad.* "Differebant", säger han, "*hundrad talid*, centenarius numeratus (mercis et pecorum) et *hundrad vegit*, centenarius ponderatus, qui etiam dictus fuit *hundrad silfrs*, centenarius argenti (hvilket dock är mindre sakenligt). *Centenarius numeratus* fuit quantitas quædam pretii imaginaria et nominalis, eo fundamento innitens, *quod constitutum fuerit vaccam statu optimo centenarium esse numeratum*, cui igitur in pretio æqviparatæ sunt res omnes usui quotidiano inservientes, sive animatæ sive inanimatæ".

[3]) *Grágás*, *KaupaB.* LXXXV, s. 501; jfr *LandabrigthaB.* kap. IX, I. s. 229.

[4]) I en not till kap. LXXIII ManhelgisB. *Hakon Adalstens Guletingslov*, anmärker Paus: "En ko beregnes ellers i

grunder, *fem öre silfver*. Efter uppgiften om *en* vadmalsmarks jemngodhet med ett öre silfver, skulle deremot ett *kugildi* motsvarat *två och ett halft* öre silfver [5]).

c) *Värdören efter Isländska Grágás.*

Hvad nu angår de laga värdören, som i *Fiarlag manna* uppräknas och derjemte, i fråga om deras fullgiltighet, efter värdörenas art dels till beskaffenheten, dels till vigten närmare bestämmas, förekomma der, beträffande de hufvudsakligare bland dem, följande värden:

Ett öre guld, af sådant slag som uthärdade eldprofvet (stendz elding), *sextio* ören, och *en mark brändt silfver* likaså sextio ören, hvaraf ock synes att förhållandet mellan guld och silfver (såsom redan i det föregående ur andra källor är visadt) var som 1: 8. Dessa sextio ören voro nu *vadmalsören*, som, efter sex alnar på öret, göra 360 alnar. Anmärkningsvärdt är emellertid, att en mark silfver här uppskattas endast till 60 ören, då det likväl på ett annat ställe lika uttryckligt säges, att ett *öre brändt silfver* svarade mot en mark lagören (brent silfr — er eyririnn at mörc lögaura, KaupaB. III), och således en mark af samma silfver mot 64 ören. I öfrigt

Island for CXX alen", d. ä. ett vadmalshundrade. Jfr Schlegel, ordet *hundrad* i noten N:o 2 här näst ofvanföre.

[5]) Något motsvarande *kugildi* synes ock hos Anglo-Sachsarne det myntvärde hafva varit, som kallades *mancus*, hvarom i det föregående är taladt, och hvarom i *Jud. Civit. Lundoniæ*, 6: 12, säges: "*bos* una manca id est 30 denarii".

bör anmärkas, att det silfver sagda pris afsåg, var *brändt* eller, som det i Sagorna heter, *skirt*, d. ä. *rent* silfver. Dermed får således ej förblandas den andra sort silfver, som kallades *lögsilfr*, lagsilfver, hvilket lagen beskrifver som blekt silfver, innehållande mera silfver än koppar, och hvarmed man, efter den vanliga penningeräkningen, egde gälda så väl böter som annan af lag bestämd betalning [6]).

Om *jern* förekommer: att en *vett*, d. ä. 80 mark rått jern (blastr-jarns), gälde *fem* öre, men samma vigt arbetadt eller smidt jern (fello-jarns) *sex öre* vadmal [7]). En ny, obegagnad (oeldr) jernkettil af 40 markers vigt och 8 måtts (skiola) rymd *femton* öre. Tre skäror (stæltr), hvardera med stålsatt egg af en alns längd och 18 öres vigt, tillsammans *två öre.*

Vadmal, af två slag: vanligt vadmal, nytt och obrukadt, sex alnar ett öre; *morendz* vadmal, i mörkt skiftande vadmal, fem alnar ett öre. — *Bredt lärft*, tre alnar två öre. *Engelskt lärft* af två alnars bredd, två alnar ett öre [8]). — *Fårull*, tre gånger åttatio marker,

---

[6]) Se *Grágás*, *KaupaB.* III. s. 392; *ibm* LXXXIV; *Wigslodhi*, kap. CXIV, s. 187.

[7]) Uti *KaupaB.* LXXXIII, s. 499, med rubrik: "*Of pundara*", säges: "Det är laglig pundare (*lögpundari*) eller laglig vigt, då åtta fjerdingar göra en *vett*, och tjugu halfmarker (merkr, semilibræ) skola innehållas uti en fjerding".

[8]) *KaupaB.* LXXXII, s. 497, säger: "Det är faststäldt, att vadmal, linne och kläden af alla slag skola mätas med sådana mått (meth stikum theim), af hvilka tio äro jemnlånga med tjugu af de alnar, som äro märkta på kyrkovägg å tingsvallen. Vid afmätning skall tummen läggas

gälde ett *kugildi;* likaså samma vigt mjöl eller andra deremot svarande lifsmedel. — Två halfmarker *vax*, ett öre. — Om de till *klädedrägten hörande prydnader och persedlar* säges: "that er allt metfé", eller att deras värde ankom på uppskattning för tillfället, i afseende hvarå ock proceduren föreskrifves.

Djurshudar: varuhudar (vararfeldr, som voro vanlig handelsvara?) af fyra alnars (thumalalna) längd, två alnars bredd och tretton fållar på tvären, *två* öre. Bättre hudar ankommo på värdering. Likväl uppgifves värdet på några slag, såsom: sex räfskinn tillsamman *ett* öre; sex klippta baggskinn ett öre; likaså två skinn af fullväxta och tre skinn af årsgamla kattor ett öre; en hud af fullväxt oxe, och två kohudar, ett *kugildi.*

Lefvande kreatur: en *ko*, hvars värde låg till grund för *kugildi*, skulle vara af en ålder mellan tre och tio år, kalfbärande, mjölkgifvande till så stor mängd som förslog till kalfvens föda, behornad, till medelstorlek *likgod* med en oxe, och eljest felfri; om en sådan säges: "su er gialdgeng", d. ä. en så beskaffad ko kan lagligen användas som betalningsmedel. Lika med laga värdet af en ko uppskattades tre ett år gamla, tvänne två år gamla *ungnöt*, äfvensom en fyra år gammal *oxe*. En sju år gammal, skuren eller oskuren *oxe* gälde *två* kor. *Oxe*, som gick under oket (ardhr-oxe), var "metfé" eller uppskattades för tillfället. Sex goda, ulliga, fruktsamma, två till fyra år gamla *får* gälde lika med *en ko* (ett kugildi); likaledes åtta ofruktsamma af tre eller flera

framför hvarje sticka (eller framflyttning af stickan). På den mätande ankommer att mäta antingen på midten eller kanten, eller mellan midten och kanten".

års ålder; så ock åtta årsgamla tackor, åtta två år gamla, sex tre år gamla, och tolf ett år gamla baggar o. s. v. Värdet på *getter* var utsatt nära nog efter samma grunder som för får, men getabocken öfver tre års ålder, som anförde hjorden, var "*metfe*" och hans värde uppskattades efter omständigheterna. — Bland *hästar* gälde en *hingst* mellan 4 och 10 års ålder, frisk och felfri, en ko (eller *kugildi*); ett felfritt sto-kreatur af samma ålder en fjerdedel mindre; så ock en tre år gammal häst. En hingst eller ett sto-kreatur med särskilda för afveln goda egenskaper uppskattades efter omständigheterna. — En två år gammal sugga, åtföljd af nio grisar, gälde lika med en ko (eller *kugildi*).

Detta är det hufvudsakliga af *Fiarlag manna* och värdt så mycket mer uppmärksamhet, som det framställer en tafla, i hvilken åtskilliga lefvande drag af Nordens äldsta samfundslif afspeglas, jemte det den praktiskt ådagalägger sanningen af satsen, att likasom penningarne sjelfva äro varor, så kunna ock många slags varor användas som penningar.

d) *Värdören, vadmalsöre och kugildi enligt Norrska lagarne.*

Ehuruväl nu räkningen efter *hundrade* och *kugildi* småningom och i den mån *myntade penningar* allt mer blefvo tillgängliga utträngdes af *mark-räkningen*, förekomma dock ännu äfven i de andra Nordiska lagarne spår af dem. I Hakon Adalstens *Gulethingslag* säges om dråpbot i vissa fall: "Dessa böter skola betalas med *sex alnar för öret*"; hvilket således ej allenast innebär

beräkning efter *vadmalshundrade*, utan ock fastställer samma värde på *ett vadmalsöre* som gälde på Island. Dock innehåller samma lag äfven föreskrifter, enligt hvilka dels *tio*, dels *tolf* alnar räknades på öret [9]). Likaså förekommer här beräkning efter *kugildi* i fråga om gods, hvarmed böter kunde betalas. Så säges i kapitlet om "hufvudbaug för mandråp": "hufvudbaug, deri äro *tio* mark, det är 32 *kor*"; i kapitlet om broderbaug: "deri äro 4 mark, det är halft öre mindre än 13 *kor*"; och uti kapitlet om godsets beräknande vid böters betalning: "Nu skall gods beräknas i *kor*, då skall *en ko* räknas för *två och ett halft öre*", och således till samma värde som efter den här ofvan anförda nyare uppgiften i *Grágás* [10]). Uti sistnämnda kapitel läses vidare: "Då med kor betalas, må det ej ske med andra än dem som äro åtta år gamla och felfria till horn, ögon, jufver och fötter. Böter må ock betalas med *korn*, *oxar*, *kalfbärande kor*, *guld* och *brändt silfver*, så ock med *hästar* (af viss bestämd beskaffenhet), fullgoda *får* (men ej med getter), *odelsgods* (men ej med köpejord), *fullgodt skepp*, brukbara, hela och obrukade *vapen* (men ej med svärd, med

[9]) *Hakon Adalstens Guletingslov*, Manh.B. XX. *Ibm*, kap, LXXXV, förekommer en annan uppgift: "åtta örtugs sak, det är 26⅔ aln vadmal"; "fem örtuger 3⅓ penning, det blifver styft 17⅔ alnar vadmal"; "ett öre 4⅔ penningar, det är knappt halftolfte aln". Detta förutsätter *tio* alnar på ett öre. Åter i kap. XCIII säges: "Nu skall *tolf* alnar räknas på öret i odalmans bot"; allt olikheter, som måhända kunna ur samma synpunkter förklaras som de i Grágás anmärkta, eller ock från olika godhet och dimensioner.

[10]) *Hakon Adalstens Guletingslov*, Manh.B. LXVIII, LXIX, LXXIII.

mindre det var belagdt med guld eller silfver), *vadmal*, *nytt lärft*, *nytt oskuret kläde*, äfven tillskurna *mans-* (men ej qvinno-) *kläder*, *djurshudar* samt hemfödda och uppfödda, öfver femton år gamla *trälar* (men ej trälinnor). Såsom allmän regel var stadgadt, att man icke egde betala med något som var lägre till värdet än ett öre, med mindre än att sjelfva boten var ringare; och då det derjemte i afseende å de saker, med hvilka den skyldige icke egde fordra att få betala, äfven här är anmärkt: "med mindre den andre frivilligt vill taga emot", så finner man uti allt detta hufvudsakligen samma omständigheter som i den Isländska *Fiarlag manna*, äfvensom den i Grágás förekommande skilnad mellan *gripir* och *lögaura*.

e) *Vadmals-öre och värdören enligt Svenska lagarne.*

Hvad nu *Sverige* angår, var ock här *vadmals-öret* och värde-uppskattning i förhållande dertill gängse och brukligt, ehuru spår deraf redan äro sällsynta i lagarne, i hvilka räkning efter mark och öre deremot allmänneligen blifvit tillämpad. Ett så beskaffadt spår återfinnes i *Östgötalagen*. I fråga om dråp, begånget af fri man på träl, och om träls lösen ur träldom, i hvartdera af hvilka fall saken gälde tre mark, säges nemligen der, att tre *vägna* marker (= 6 marker räknade penningar) svarade mot *tre marker vadmal*, hvaraf *tolf alnar beräknades på öret:* ett förhållande, som likväl hvarken öfverensstämmer med det äldre eller nyare på Island, eller med det allmänna Norrska, ehuru med den uppgift derom, som igenfinnes i den äldre Guletingsrätten, 93 kap.

Manhelges-Balken. En *mark* silfver uppvägdes alltså i värde af 96 alnar vadmal [1]. Om det här afsedda vadmal förekommer ock den anmärkning, att det skulle vara *två händer bredt* [2]; och torde det uppgifna olika antalet på ett öre mot det Isländska måhända här och i de Norrska lagarne kunna förklaras genom antagandet af olika bredd-dimensioner. — Om *vadmals-öre* förekommer ock något i stadgan af år 1297 om afgifterna till presterskapet i Helsingland [3].

En så beskaffad bestämd räkne-enhet, som det Isländska *Kugildi*, igenfinnes väl icke i de äldsta *Svenska* lagarne, men dock bevis uppå, att här, liksom i det öfriga Norden och hos de Syd-Germaniska folken, andra laga värdören, jemte myntade metaller, fingo som betalningsmedel begagnas. *Östgötalagen*, ur hvilken vi redan framlagt en punkt i detta hänseende, erkänner (på nyssanförda ställen), utom *vadmalen*, såsom sådana medel *oxar* och *kor*, som här kallas *nytia nöt*, och svarade fyra sådana oxar, som tre år dragit oket, och fyra sådana kor, som burit tre kalfvar, mot tre *vägna* eller sex marker penningar, och således *en* ko eller oxe mot halfannan mark penningar (¾ mark vägna = 6 öre). Om *spannemål* uppgifves, att en *halfspann* korn kunde be-

---

[1] *ÖGL. DrapaB.* XVI; jfr *ÄB.* XIV, XVII; jfr *Dipl. Svec.* N:o 1077 anno 1292, "*marchæ wadmaliæ*". *Magnus Erikssons* Statut 1347 om Öländingarnes afgifter: "una ora wadmaler".

[2] *ÖGL. BygdaB.* IX: pr. "tve öra wathmala tvæggia næfna bret".

[3] Bilagor till *Biærk.R.* af Hadorph.

talas med *fyra* penningar [4]): och då 16 Götiska penningar gingo på en örtug, och högst sannolikt är att en spann utgjorde en fjerdedels tunna, skulle i följd häraf en tunna motsvarat två örtuger.

I cykeln af de egentliga *Svea*-lagarne erkännas likaledes *laga värdören* som fullgiltiga surrogater för mynt, och uppgifvas dessa, fullständigare än i de andra, uti *Södermannalagen*, hvilken erhöll sin sednaste bearbetning år 1327 och i fråga om börde-skilling säger: "dessa äro de värdören, som bjudas skola i börd: *guld* och *silfver* (omyntadt), *säd*, *reda penningar*, *nöt* och *hästar* och *oskuret kläde*, och ej andra värdören" [5]). I sjelfva den gemensamma, allmänna *Landslagen* deremot förekommer (i sammanhang med frågan om återlösen af pantsatt jord och bördelösen) en ännu större lista på laga värdören, nemligen: "*guld*, *silfver*, *reda penningar*, *korn*, *nöt*, *fläsk*, *smör*, *lärft*, *vadmal*, *jern*, *koppar*, *ogjordt*, *oskuret kläde*". Detsamma innehåller *Stadslagen*, med den skilnad, att här tillkommer "siäl", och att jern och koppar ej nämnas, men deremot tillägges: "och aldrahanda värdöra, epter thy som thet wärt är och gångir är å, och fyre

---

4) *ÖGL. BygdaB.* XLIV: I, jfrd med *KristnoB.* II. pr., der "fyra thyni hæstakorn" uti en variant återgifves med "fæmtan span korns", och hvaraf skäl synes följa för antagandet, att en spann i det närmaste var en fjerdedels tunna. — I BB. XXV förekomma ock värden på åtskilliga matnyttiga hemdjur.

5) *Sudm.L.* ÄB. II: 1. Jfr *Dipl. Svec.* N:o 559 anno 1272: "fabrefacti fibuli vel annuli de auro vel argento, pellium variarum 8 quadragenæ et 6 decades cutium, quas exponet mercatoribus pro argento".

godhe män mäta, twe å hwars thera wägna" [6]). Hvad som gälde om bördelösen, gälde ock om andra betalningar, och hvad som i detta afseende förekommer i Landslagen från medlet af femtonde seklet, måste väl ock som allmän landssed hafva gält tidigare, då brist på myntade penningar var ännu större; hvarföre man ej torde våga för mycket, om man antager sist anförda uppgift som en allmän tidsbild af seder och bruk uti ifrågavarande hänseende för de äldre tiderna; och ännu i början af sextonde seklet plägade man icke sällan i fråga om större summor aftala om de *värdören*, med hvilka beloppet i stället för penningar skulle kunna betalas [7]).

f) *Ytterligare om värdören. Anmärkningar i anledning af varuprisen.*

Uti de gamla rätts-samlingarne, äfvensom i åtskilliga sednare stadgar och handlingar, finner man i penningar uppgifna värden på en mängd varor, som hörde till de dagliga behofven och således ständigt voro begärliga och föremål för efterfrågan. Dessa värden förtjena uppmärksamhet; icke derföre som skulle de kunna med säkerhet påstås vara de samma uttrycken för samma varors verkliga pris för någon längre tid, helst detta under alla tider

---

[6]) *LandsL. JB. VIII; StadsL. JB. V.*

[7]) Sålunda öfverenskom man, t. ex. vid Föreningen i Köpenhamn år 1509 mellan konung Hans och Sveriges ombud, att den konungen beviljade summa, 12000 mark Stockholmsmynt, skulle få betalas i koppar, jern, silfver och sådana penningar, som gångbara voro, till vissa nu faststälda priser. Hadorphs *Bilag. till Rim-Chrön.*, s. 420.

i någon mån varierar, men derföre, att de, betraktade äfven blott som approximativa prisnämnare, dock alltid gifva ett begrepp om varuvärdena för sin tid och särskildt om förhållandet emellan dem och penningemassan för samma tidsperioder. Det lilla penningevärdet och det stora varuvärdet, hvilka härvid framställa sig som hvarandras æqvivalenter, kunna ej vara en följd af varornas stora mängd och ymniga tillgång, ty alla andra kända omständigheter tala deremot. De kunna således förklaras endast såsom den naturliga följden af penningemassans ringa mängd, penningarnes deraf härflytande höga pris och omsättningens stora tröghet och svårighet. Och ur denna synpunkt alltså är det som de uppgifter, man för olika tider eger i behåll angående de för daglig förbrukning nödiga varornas värde, uttryckt i penningar, egentligen få sin betydelse i frågan om penningeväsendet för den tidsperiod, med hvilken vi här sysselsätta oss.

De upplysningar härom, som förekomma i *Östgötalagen*, hafva nyss här ofvan blifvit anförda. I *Westgötalagen* värderas *oxe*, *ko* och *sto* till 4 öre, *häst* eller *hingst* till 6 öre [8]. Af *spannemål* omnämnas hvete, råg, bjugg och hafre, och värderas en skäppa hafre till fyra penningar [9]. — *Uplandslagen* värderar *häst* eller *hingst* till 6 öre, *sto* och *oxe* till 4 öre, *ko* och *qviga* till 10 örtuger, *får*, *svin*, *get* af ett års ålder till 1 örtug, af två års ålder till 2 örtuger, af tre års ålder till 1 öre, och kallar detta *laggäld*, med tillägg: "ehvad de äro bättre eller sämre" [10]. I fråga om qvicktionde värderas en nio

[8]) *WGL.*, I. Rætl. IX; II. Rætl. XXI, XXIII, XXVIII.
[9]) *WGL.*, II. KirkB. XXXVI, XXXIX; jfr ock IV: 16: 11.
[10]) *UL.*, WidhB.B. XXIII: 6, XXVIII: 1.

nätter gammal *kalf* till 2 penningar, ett *föl* till 4 penningar, *lamb* och *kid* till 1 penning, *gris* och *gås* till en half penning [1]). I de fall, då fä genom annans ogilda bro ljöt döden, värderar den yngre *Westmannalagen* en *häst*, som brukades i krigstjenst (en *örs*), till 6 mark. en *springare* (rinnare) till 12 öre, en *passgångare* (gangare) till 3 mark, *sto* och *oxe* till 1 mark, *ko* till 4 öre. *qviga* till 3 öre, *svin*, *får*, *get*, *bock* till ett halft öre. Dessa värden kallas ock i denna lag *laggäld* [2]). *Helsingelagen* utsätter i samma fall för *häst* 6 öre, *sto* 4 öre, *ko* och *qviga* 10 örtuger, *svin*, *get*, *bock* 1, 2, 3 örtuger, allt efter som djuret var en, två eller tre vintrar gammalt [3]). *Södermannalagen* bestämmer i enahanda fall laggälden för *passgångare* till 12 öre, för *springare* till 8 öre (1 mark), för *sto* 6 öre, *oxe* 4 öre, *ko* och *qviga* 3 öre, för *svin*, *får* och *get*, tre år gamla, 3 örtuger [4]). — Den olikhet i värdena, som härvid företer sig i de olika landskapen, är väl i sin mån anmärkningsvärd; men att de likväl approximativt stå i ett visst förhållande till medelprisen å dessa varor, synes så mycket mer sannolikt, som de skulle utgöra ersättning för en egaren tillskyndad förlust. *Skenninge-stadgan* 1335, § 5, hvarest en taxa är intagen för tavernare vid de allmänna vägarne, innehåller, att ett godt, gildt *nöt* skulle säljas för 12 öre, ett gam-

---

1) *UL.*, KirkB. VII; 5.

2) *WstmL.*, BB. XXIII (Schlyters ed.); jfr KirkB. VI: 5; se ock den äldre WstmL. eller den s. k. *Dalelagen*, B.B. XXXVIII (Schl. ed.).

3) *HL.*, WidhB. XVIII.

4) *SL.*, B.B. XXIV: I, jfr *ibm* XX: 1; några pris-uppgifter ock i *Dipl. Svec.*, N:o 2109 år 1317.

malt *får* för 4 öre; hvarutom ännu stadgas priset på en mark *fläsk* eller *smör* till tre penningar Svenska, och på ett fång hö till två penningar; hvilken taxa ånyo fastställes år 1344, med ändring af priset för ett fång hö till 4 penningar, och med tillägg i afseende på *hästekorn*, att det skulle säljas till samma pris som i nästa köpstad, med förhöjning af två penningar på hvarje spann [5]); ett tillägg, som tyckes berättiga till antagandet, att äfven de i taxan utsatta pris i det närmaste voro lämpade efter torgprisen.

Bland *kläden*, som användes som betalningsmedel, tyckas de *Flandriska* isynnerhet hafva varit i bruk. I ett bref af 1313, hvarest fråga är om en summa penningar, hvarå årligen en mark skulle afbetalas, tillägges: "et si forsitan monetam notabiliter meliorari vel deteriorari contigerit, tres ulnæ de vero et legali panno *Gandevensi* (Genter-kläde) singulis annis solverentur" [6]). Uti de år 1347 af konung Magnus gifna privilegier för kopparbergsmännen i Falun, der fråga är om "arvodesmannalön", bestämmes priset på "Ipärst" (Ypern) och "Kortrist" (Courtrais) kläde till 4 öre alnen, "Pöpirst" (Poeperingen i vestra Flandern) till 3 öre, "Thörnist" (Thorn) till 7 örtuger, "Markist" (Mark) till 1 öre; en aln godt *vadmal* till 2 örtuger, och annat vadmal efter som det är godt

---

[5]) *Skenninge St.* 1335, och konung *Magni Stadga* 1344, bland Hadorphs *Bilagor* till *BR.* Jfr *LL.*, KgB. XXIV. En till frälsetjenst antaglig häst skulle minst vara värd 40 mark Svenska penningar, *LL.*, KgB. X.

[6]) *Dipl. Svec.*, N:o 1934; jfr N:o 1997.

till. En aln "Swenskt eller Småländskt" *lärft* värderas till 10 penningar [7]).

Omkring etthundrade år härefter, eller kort efter tillkomsten af allmänna *Landslagen*, i hvilken, såsom ofvan är anfördt, *värdören* ytterligare bekräftas som laga betalningsmedel, finner man uti en "stadga om värdet på åtskilliga varor och köpenskap i riket", gifven af Carl Knutsson i Wadstena 1450 [8]), följande värden faststälda på de i allmänna rörelsen vanligast förekommande varor, bland hvilka ock de i Landslagen uppräknade laga värdören återfinnas. En god och gild *oxe* 4 mark Svenska penningar; mindre oxe "gælde æpte sitt værde". Gild och god *ko* 2 mark Svenska; mindre ko efter sitt värde. Gammal *vädur* och gammalt *får* 2 öre Svenskt. Ungt *får* 1 öre. *Lamb* 2 örtuger. Fullgod *oxesida* 6 öre; gild *kosida* 3 öre. Gild *oxhud* 6 öre; *kohud* 3 öre. Ett pund *smör* 2 öre. En *gås* ½ öre; "ett *höns*" 3 penningar. Om *häst* och *hors* säges: "gälde hær epter halfva minna hwart sitt wärdh", nemligen i förhållande utan tvifvel till Stockholms-prisen, hvilka i samma meningsperiod stadgas som pris på *salt* och *humla*. "*Ett hundrade jern*" ½ mark [9]). *Koppar*, *messing*, *tenn* och *bly*

---

[7]) *Stadgar och Förordningar, rörande Bergverken*, I. D., s. 2; jfr Lagerbring, III: 572.

[8]) Äfven aftryckt bland bilagorna till *Biœrk.R.* Att de i denna stadga utsatta priser öfverensstämt med verkliga förhållandet den tiden, synes af ett jordbytesbref år 1444: "tha gafuo the mik j sama iordhaskiffthe *tree kör* fore VI mark, en *oxa* fore IV mark ok eth ungnöthe fore VI öre"; Arwidsson, *Finska Handlingar*, III. N:o 33, s. 48.

[9]) Här ett bevis ännu på räkning efter *hundrade*. Vi hafva dock ej kunnat finna den tråd, som med säkerhet skulle

gälle som det gäller i Stockholm. *Kläden* af flera slag: en aln *Amsterdamskt* 1 mark; en aln *Engelskt* 6 öre; en aln *Busnist* (Bautzen) 5 öre; en aln *Minist* (Minden) 3 öre; en aln *grått Lybskt* 2 öre; godt *vadmal* ½ öre; bästa *lärft* ½ öre, och sedan "hvart efter sitt värde". *Bukskinn* 1 öre; *getskinn* ½ öre; *klipping* 1 öre o. s. v. Sammanställer man härmed det redan härofvan ur *Rimkrönikan* anförda vittnesbörd om den goda tiden under Carl Knutssons regering:

"I Swerige var så godt åhr,
Att span *rogh* för 5 hvita månde gå,
Span *korn* 4 hvita eller en skilling galt,
Så var på alt annat som då var falt; — —
Par oxa the som voro väl hulle,
Värde 8 mark, the ey mera gulle,
Kött och *fläsk* uthi then stund,
Ey mera än 6 hvita stod hvart pund" [10]),

så vinner allt detta ytterligare belysning.

Vid jemnförelsen af penningevärdena å dessa varor för de här berörda olika tider bör emellertid det olika förhållandet på samma tider mellan den *vägna*, eller *lödiga*, och *räknade* marken tagas i betraktande. Enligt hvad förut är anfördt, var detta förhållande efter Östgötalagen som 1: 2; efter Uplandslagen som 2: 3; i början

leda till lösning af frågan om de enheter eller det qvantum, som härmed afsågs. Att uttrycket är gammalt och äldre än lispunds-räkningen, är visst. Finge man antaga, att med *hundrade* förstods *ören* (som vigt — jfr Fiarmanna lag här ofvan), skulle detta qvantum utgöra 12½ mark. — Jfr härmed Taxan af år 1523, hos Stjernman, *RdB*. I.

10) *Rimkrönikan*, Hadorphs ed., s. 501.

af 14:de seklet, då Södermannalagen erhöll sitt nuvarande innehåll, som 1; 4½ à 5; och i medlet af femtonde seklet som 1: 8 à 9. Då nu, till exempel, en god, gild *oxe* i ÖGL. värderas till 6 öre *vägna*, det är 12 öre räknade penningar, men i Stadgan af 1450 till 4 mark (= 32 öre) sistnämnda myntsort, och dessa 32 öre, efter proportionen 8: 1, motsvara 4 öre lödigt silfver, eller lika med värdet på en oxe efter Uplandslagen (enligt hvilken ock alla böter voro karlgilda) och Södermannalagen, så erbjuder detta i afseende på landets materiella utveckling och financiella tillstånd under en tidsrymd af mer än halftannat århundrade ganska märkvärdiga synpunkter för betraktelsen. Man kan häraf bland annat sluta: att penningekapitalet i förhållande till behofvet varit ganska ringa, till beloppet tämligen stationärt och ojemnt fördeladt; att omsättningen på landsbygderna varit ytterst trög och penningens pris mycket högt; att omedelbara byten följaktligen varit mycket allmänna, de relativt fåtaliga städernas inverkan på landets förkofran ganska obetydlig, och bibehållandet af laga värdören som betalningsmedel alltså oafvisligt, så mycket hellre som, då man gifver akt på det ställe uti rikets råds för riksföreståndaren år 1513 i Telje framlagda, här ofvan anförda *rådslag*, hvilket uppmanar riksföreståndaren se till, *"att mynt må vara att finna i hvarje biskopsdöme"*, man icke utan goda skäl deraf äfven kan draga den slutsats, att ännu den tiden trakter inom riket funnos, der mynt åtminstone hörde till de stora sällsyntheterna.

Vid sådant förhållande inser man ock klart grunden derför, att vid aftal och förbindelser, hvaruti större pen-

ningesummor ingingo, dessa så allmänt antingen bestämdes i *silfver efter vigt* eller *i större utländska myntsorter*, hvilka, till sin myntfot i allmänhet säkrare, ock voro lättare att anskaffa, då omsättningen i städerna företrädesvis bedrefs med sådana, och städerna dessutom sjelfva, eller åtminstone sjöstäderna, knappt kunde anses för annat än den Tyska Hansans faktori-orter.

Af samma skäl utan tvifvel är det ock som uti *köpe-* och *pantebref* om jordagods köpeskillingen icke sällan bestämmes i penningar *och* värdören af olika slag [1]). — Ännu något mer än sjutio år efter Carl Knutssons öfvanberörda stadga finner man uti den i början af Gustaf I:s regering på herredagen i Söderköping år 1523 beslutade "Wärdering uppå alla utländska och inländska varor öfver hela riket" [2]) en gild *oxe* uppskattas till 5 och en gild *ko* till 2 mark, äfvensom de flesta andra i 1450 års stadga upptagna persedlar och varor antingen till samma eller till 50 procent förhöjdt eller, för några få effekter, till fördubbladt pris *i gångbart mynt*, hvilket likväl nu hade så försämrats, att dess proportion till en lödig mark silfver var som 13 à 16: 1. I 1347 års pri-

---

[1]) Exempelvis salubrefvet år 1442 om *Ynäs*: "två marker oc fæmtighi aboska pæninga oc eth pundh rogh;" salubrefvet 1443 om en äng i Kautaranta: "tighyo mark pæninga ok *pæninga wærdh*." Arwidsson, *Finska Handl.*, III. N:is 16, 26; jfr. *ibm* N:is 46, 51, s. 92, 55 (år 1447).

[2]) Upptagen af Stjernman i såväl *Saml. af RdB.* som *Saml. af Ekon. Förfgr.* Om ock det här utsatta värde redan nu var en tredjedel lägre än det högsta, såsom det sedermera stadgades i Plac. den 19 November 1546, så förändrar sådant ej det väsendtliga i frågan.

vilegier utsättes värdet på en aln godt *vadmal* till 2 örtuger = 16 penningar, och på en aln *lärft* till 10 penningar; i stadgan af 1450 vadmalen till ½ öre = 12 penningar, lärftet likaså till 12 penningar; i stadgan 1523 vadmalen till 1 öre och lärftet till 1 öre alnen. Här således ytterligare i grunden samma fenomen. Den prisförhöjning af varuvärdet, som sålunda egt rum, afser således egentligen det försämrade myntet, under det att, då man härvid tager myntets verkliga, af dess effektiva silfverhalt beroende värde i betraktande, någon sådan under mer än tvåhundrade år knappt kan sägas i någon betydligare mån hafva för sig gått[3]). Förklaringen härpå

---

[3]) Uti sin här förut anförda *Jemnförelse mellan mynts och varors värden i Sverige* i äldre tider anmärker Botin, i fråga om de i äldre lagar och handlingar förekommande uppgifter om varors värden, flera gånger att dessa värden icke kunnat vara de rätta, emedan, "ehvad godt köp och penningebrist man än vill föreställa sig," de ändå måste hafva varit för låga. Väl må sjelfva siffran i dessa värden *för en längre tidsperiod* icke kunna antagas som den faktiskt rätta; men att de i allmänhet angifva det gångbara värdet på de uppnämnda varorna, kan så mycket mindre betviflas, som man återfinner samma förhållande i sednare värderingstaxor, om hvilkas authenticitet intet tvifvel kan ega rum, och till bevis hvarpå kan åberopas det här i texten anförda, som ådagalägger, att på samma vara värdet år 1523 icke var mycket högre än i början af 1300-talet. Allt detta förklaras icke genom "godt köp," utan genom "dyra penningar." — Vi hafva här ej närmare relevérat de strödda uppgifterna om *spanmålsprisen*, som här och der i åtskilliga handlingar anträffas. Ty så ändamålsenlig spanmålen ock är som mått för värden, till qvantiteten oförändradt beräknade för långa tidsföljder,

kan endast sökas uti en förenad inverkan af alla nyss här ofvan anförda förhållanden, och ingenting bevisar tydligare det tillstånd af icke-framåtskridande uti *industriell* utveckling, hvari riket befann sig under en tidsrymd af sekler, oaktadt de många och flerartade, på de utländska afsättningsorterna begärliga varu-artiklar, på hvilka detsamma hade att bjuda.

g) *Omständigheter, som bidrogo till penningekapitalets låga belopp. Öfversigt af räntelagarne. De kyrkliga afgifterna.*

Detta tillstånd bör till en stor del tillskrifvas det handels-herravälde, Tyska *Hanseförbundet* under samma långa tidsrymd förstod att för sig grundlägga och bibehålla i riket, och den vana af kommerciellt beroende, hvaruti landet sålunda försattes. Det inflytande på den inhemska, materiella kulturens fortgång, som detta förbund åstadkom, kan fullt jemnföras med det, som sedermera de stora Europeiska sjö- och handelsmakterna i så lång tid utöfvade på sina ultramarinska kolonier. Det egde eller participerade uti de förnämsta bergverken. Sillfisket bedrefs till förmån för detsamma. Varu-införsel och utförsel antingen besörjdes helt och hållet eller leddes af dess medlemmar och agenter. Vinsten af införseln ej mindre än den af utförseln kom sålunda ej landet till godo. Den inhemska industrien saknade uppmuntran till

---

gifva dock strödda uppgifter om dess pris ej något klart begrepp derom, då detta pris mer än andra varors är mycket fluktuerande för olika år och korta tidsrymder.

att vakna, verka och vaka, och landets mynt leddes ut på den främmande bana, som sålunda öppnades för dess ström, under det att ett starkare återströmmande gjordes omöjligt genom den passivitet, som då så fullständigt betecknade karakteren på landets utländska handel. Det är då förklarligt, att det inländska, omlöpande penningekapitalet, huru beskaffad ock den verksamhet må hafva varit, som myntstäderna i 15:e seklet på de tillgångar, som införselstullen och afkastningen af Sala grufva öppnade, kunde hafva utvecklat, icke kunde annat än stanna på en för landets behof alltför låg siffra och alltså fortfarande förblifva, äfven med en sig jemt försämrande myntfot, vid ett relativt högt pris.

Omsättningsrörelsen var dessutom redan nu, *såsom* en städerna och deras borgerskap uteslutande förbehållen näring, lokaliserad i städerna, enligt hvad man af den till Magnus Erikssons tid hörande *allmänna Stadslagen* finner [*]); och förbjöds under namn af landsköp i följd deraf så väl all handel med köpmannavaror på landet, som ock allt uppköp derstädes af landtbrukets produkter i ändamål att åter utsälja dem: ett förbud, som gälde ej mindre allmogen än andra stånd, och således ytterligare ökade de förmåner, Hansans i städerna bosatta agenter och faktorer åtnjöto genom sin på andra grunder dessutom väl befästade merkantila öfvervigt. Härtill kom ännu obekantskapen med många af de medel, en nyare tids statsekonomi uppstält och en insigtsfullare administration lärt sig att använda till befordran af arbetets ut-

---

*) *StadsL.* KpmB. XXIII; jfr Nordström, *Svenska Samh. Förf. Historia*, I. s. 346 ff.

veckling, omsättningens underlättande och kapitalernas fruktbargörande: medel, bland hvilka främsta rummet intages af goda och väl afpassade kommunikations-anstalter och ett väl ordnadt *kreditväsende*. Hvad detta angår, var det, då man undantager de usancer, som medeltidens vexelrörelse bland köpmännen inbördes infört, alldeles outveckladt. Den största delen af rikedomen bestod af jordegendom, och sjelfva *den hypothekariska krediten* kände (utom ränteköpen) ännu ej någon annan form än *pant med införsel*, en form, som för den industriella företagsamheten och spekulationen är den minst lämpliga, och som dessutom inom den tidsrymd, hvarom nu är fråga, var till sin användbarhet genom lagarne inskränkt i följd af stadgandet, att all afgäld eller inkomst från pantsatt jord (äfvensom utmätt jord, hvilken gäldenären och efter honom hans fränder inom tre år egde återlösa) skulle afräknas på lånekapitalet då jorden åter inlöstes [5]).

Denna grundsats var en följd af medeltidens, från missförstådda ställen i bibeln uppkomna och af *Canoniska rätten* [6]) icke allenast fastställda, utan ock genom sträng

---

[5]) *LL.* JB. VII; ThgmB. XXVII.

[6]) *Canoniska rätten* förklarar penningen icke vara ämnad till annat än att bemedla köp ("Pecunia non ad aliquem usum disposita est nisi ad emendum": *Decr. Grat.* I. Dist. LXXXVIII. cap. 11), och den för *ockrare*, som vid återbetalning af utlånta penningar fordrade eller emottog mer än sjelfva kapitalet, vare sig att han emottog pågäld i penningar eller något annat slags vara ("Usura est, ubi amplius requiritur quam datur: verbi gratia, si dederis solidos decem et amplius quæsieris, vel dederis frumenti modium unum et super aliquid exegeris; — — sive illud triticum sit, sive vinum, sive oleum, sive quodlibet aliud,"

censur upprätthållna åsigt, att all ränteberäkning på ett lånekapital var *ocker* och såsom sådant straffvärd: en

---

Decr. Grat. II. causa XIV, quæstio III, cap. 4 och 1). Dessa redan af kyrkofäderna yrkade reglor afsågo väl i början egentligen *klerker;* men utsträcktes småningom och i samma mån kyrkans herravälde utbreddes och vann styrka äfven till *lekmän*, för hvilka de uti Dekretalerna återkommande förbuden mot ocker uti ofvan anförda mening voro lika bindande som för klerker. Sålunda säges i *Decret.:* "Usurarius est, qui a debitore recipit aliquid ultra sortem, etiamsi in se susceperit periculum," *Decr. Greg.* lib. V. tit. 19 (de usuris) cap. 19). Detsamma gälde då borgenären mottagit egendom *i pant* och, sedan han genom afkastningen återfått kapitalet, ännu *ville tillräkna* sig ränta ("Usura est, lucrifacere fructus *rei pignoratæ;*" "fructus rei pignoratæ computari debent in sortem," *Decr. Greg.* l. c. cap. 1, 8; jfr cap. 2). Än mer, *att uppköpa för att åter sälja med vinst*, detta så enkla och naturliga förhållande i det allmänna lifvet, ansåg Canoniska rätten vara, väl icke ocker, men ett skamligt vinningsbegär ("turpe lucrum"; *D. Grat.* causa XIV, quæstio 4. cap. 9). Häraf förklaras grunden för den rättighet regenterna såsom de fattiges beskyddare ansågos ega, att *genom taxor* bestämma ett legalt pris på varor, i synnerhet nödvändighets-artiklar: en princip, som ännu *Reformatorerna* i 16:e seklet, jemte förbuden mot ocker, försvarade. För att förklara skilnaden emellan ränta på lån och jordlega eller hushyra, anmärker Can. rätten, att den, som bortleger sin åker mot betingad afrad, eller sitt hus mot betingad hyra, icke kan jemnföras med ockraren, emedan, utom det att penningen ej har annat ändamål än att bemedla köp, han mot den lega eller hyra, som han erhåller, gifver hvad åkern afkastar eller huset inbringar, och således likasom byter vinst mot vinst, då deremot han af de penningar, som hos honom ligga obegagnade (pe-

regel, som på denna grund äfven i Sveriges äldre lag-

cunia reposita), ingen nytta drager, hvartill kommer att åkern och huset genom bruket föråldras (utendo veterascit), men långifna penningar hvarken minskas eller åldras (*Decr. Grat.* Dist. LXXXVIII. cap. 11). Ockrare skulle derföre sättas i bann till dess de återburit sin skamliga vinst (*Decr. Greg.* lib. V. tit. 19. cap. 3, 5, 9), hvilken ej vore bättre än röfveri ("Si quis usuram acceperit, rapinam facit, vita non vivit," *D. Grat.* causa XIX. qu. 4. cap. 10).

För denna stränga lära åberopas både Gamla och Nya Testamentet som grund (*D. Greg.* V. 19. cap. 4), och hufvudsakligen är den hemtad från *Mosis böcker*. Uti 3 *MoseB.* XXV: 35—37 (jfr *Exod.* XXII: 25) förbjudas Judarne att drifva ocker med sina *fattiga bröder* ("du skall icke få honom dina penningar på ocker och icke utfå din spis på fördel"), men i *Deuteron.* XXIII: 19, 20, der förbudet upprepas: "du skall icke ockra på din broder, antingen med penningar eller fetalia, eller med någon ting, der man med ockra kan", tillägges dock: "På *de främmande* må du ockra, men icke på din broder": hvaraf synes att ej ränteberäkning i sig sjelf, utan en sådan mot landsmän och bröder, i synnerhet de fattige, var Judarne förbjuden. Jfr *Psalt.* XV: 5; *Matth. Evang.* XXI: 12. — Det nu anförda visar emellertid ock, ur hvilken synpunkt detta folk betraktar ockret mot främmande trosförvandter, äfven i den betydelse ordet ocker i våra dagar tillägges; och redan i medeltiden, ehuru canoniska rättens ockerförbud voro tillämpliga på så väl icke-christna som christna (*D. Greg.* V. 19. cap. 12), voro likväl Judarne uti detta hänseende i viss mån gynnade, och genom en förordning af kejsar Fredrik II berättigades de till och med uttryckligen att på penningelån beräkna tio procent (Hüllmann, *Städtewesen*, II. s. 57; jfr för öfrigt hans teckning af Judarnes samhällsställning, *ibm* ss. 59—100).

stiftning var positivt stadgad [1]). Att densamma icke desto

---

[1]) *UL.* KirkB. XV: 4; *WGL.* IV: 21: 127. En stadga af Magnus Eriksson år 1344 anbefaller ånyo till efterlefnad förbuden mot ocker: "Ju mindre beqvämt det blifver att ockra, desto mer, säger han, betages ockraren tillfälle dertill," och stadgas derföre, att "som långifvare ej böra hoppas någon vinst på kapitalet, något aftal om ränta ej må ega rum," och att "afkastning af förpantad egendom skulle, med afdrag af nödiga kostnader, afräknas på hufvudkapitalet," utan afseende uppå hvad förbehåll dervid må hafva blifvit gjordt; hvarutom förordnades, att en *läst korn* (lesta ordei), som långafs i öfra Sverige, ej skulle uppskattas högre än till 15 mark. Se *Stat. Concilii Arbogensis* 1423, bland *Stat. Synodal. vet. eccl. SveoG. post celeb. M. a Celse*, ed. Reuterdahl, Lundæ 1841, p. 117 (ock bland bilagorne till *BR.*). Jfr äfven *Stat. Nicolai Hermani Ep. Linc.* 1374—91, l. c. pp. 66, 73, 77, 81, hvilka statuter särskildt förbjuda klerker att drifva ocker. Huru svårt det föll sig att bringa dessa lagar till efterlefnad, ser man bland annat af de ärenden, som förevoro på synodalmötet i Arboga 1396, der, utom andra upplysningar om sedlighetens och den kyrkliga tuktens förfall, anmärkes, huruledes de högre i samhället, som under panträtt emottagit lån, städer och gårdar, ej kunde förmås att på lånekapitalet afräkna afkastningen och sålunda genom sitt föredöme förledde de lägre till dylika och andra synder (Reuterdahl, l. c. p. 94). Ett exempel på förskrifven ränta anför Lagerbring, III. s. 559, nemligen konung Albrechts förskrifning år 1367 till grefvarne af Holstein, der 100 skeppund koppar utfästes i årlig ränta på ett kapital af 3,500 mark lödigt silfver. På ett sednare kyrkomöte i Arboga år 1412 (Reuterdahl, l. c. p. 103) föres samma klagan öfver ocker, och på ett tredje år 1423 hållet kyrkomöte i Arboga beslöts att ånyo till efterrättelse utfärda Magnus Erikssons här ofvan an-

mindre likväl inom affärsmännens krets öfver hela det christna Europa på flerahanda sätt kringgicks, var dels en följd af den auktoritet *Romerska rätten*, som erkände räntans rättmätighet [8]), i bredd med den Canoniska rät-

förda statut. Det tillhörde nemligen *biskoparne* att handhafva lagarne mot ocker och dömma öfver förbrytelser deremot. — I sammanhang härmed bör ock anmärkas, att den i Landslagen förekommande satsen: "och slåe aff hofodgeldeno swå mykit han aff the jord hafwer uppburit" icke återfinnes i *Stadslagen* (jfr JB. II: 3, och V); men deremot säges i *RådstB.* XV om den "sem gärna vil giälda ok orkar eigh — gäldum och biudher sik til allan.rät och bätring (ett slags embryo till *konkurslag*): skudhis thå — huru hans giäld äru tilkomen: stándhe thå til målsäghanden, Konungen och stadhen um hans rät: — *tho swå, at är thet tilkomet aff oker, hafwi thå målsäghanden minsta rät*"; ett stadgande, hvilket väl icke kan tolkas som ett ovilkorligt förbud mot all ränteberäkning.

[8]) I fråga om räntelagarne efter *Romerska rätten* böra dock olika stadier anmärkas. Likasom hos Grekerna, i följd af Solons lagar, räntan var lemnad åt den fria öfverenskommelsen, var den ock i början fri i Rom, i brist af någon lag derom. Men då, efter det plebejiska elementets utveckling i den republikanska författningen, man genom lagar ville befordra den republikanska jemnlikheten och i detta afseende införde *folktribunatet* och *åkerlagar*, blef ock räntan bestämd genom lag. Genom de *tolf taflornas lag* (omkring år 305 e. st. a.) faststäldes räntan till *en procent för året* ("Si quis unciario foenore (quod unciam menstruam dependit in centenos asses) amplius foeneravit, quadruplione luito"; Gajus, lib. II. ad Leg. XII. Tab.). Denna ränta benämndes *unciarium foenus* eller *unciaria usura*, efter assens fördelning i 12 uncier och räntans beräkning för hundrade till $\frac{1}{12}$ ass eller *en uncia* för hvarje månad, eller ock efter den grund, att

ten egde, dels låg det i sakens natur och omöjligheten

---

som det kallades *centesima usura*, då en ass i månaden erlades (såsom sednare blef öfligt) för hundrade asses, *det är 12 procent* (så att på hundrade månader räntan uppgick till kapitalets belopp), var usura uncialis en *tolftedel* deraf (Forcellini, *Gloss.* v. *uncia:* "dicitur *unciaria*, quia sicut uncia est assis pars duodecima, ita hæc usura pars est duodecima centesimæ, quæ est velut *ass.* Unciaria usura omnium levissima et centesimæ opposita, qua scilicet unum pro centum, non singulis mensibus, sed singulis annis, solvebatur"; jfr v. *centesima:* "centesimæ erant usuræ in quibus centesima sortis pars, hoc est unum pro centum singulis mensibus solvebatur, atque adeo duodecim quotannis, dodici per cento, qua ratione centesimo mense usura sortem æquabat. Hæc erat usurarum gravissima" etc. Niebuhrs förklaring, att unciarium foenus skulle betyda tio procent, har ej blifvit godkänd). Samtidigt med den bekanta *Liciniska* åkerlagen (af C. Licinius Stolo), eller år 398 e. st. a., blef ock nämnda räntelag ånyo faststäld. År 408 nedsattes räntan till en half procent ("semunciarium tantum ex unciario foenus factum"; Livius, VII: 27). År 413, på folktribunen Genucii förslag, förbjöds all ränteberäkning på försträckning (Livius, VII: 42; X: 23); jfr Tacitus, *Annal.*, VI: 16, Cicero *ad Att.* I: 12); och år 429 förbjöds *bysättning* för gäld (Livius, VIII: 28). Men att bringa dessa räntelagar till efterföljd var svårare, och mot slutet af republikens tid beräknades redan åtta à tolf procent som tillåten ränta (Cicero *ad Att.* V: 21; VI: 2). Att ockrarne efter omständigheterna fordrade ännu flera procent (24, 48, 60) är af Romerska historieskrifvare intygadt (jfr Dureau de la Malle, *Econ. Polit. des Romains*, II, 1840, ss. 259—266; Montesquieu, *Esprit des Lois*, XXII: 22).

att upprätthålla lagar, hvilkas praktiska ändamålsvidrighet

Under kejsaredömet drefs ocker i stort; men sedan christna kyrkan allmänneligen vunnit rot och fasthet i det stora riket, och presterskapet äfven der begynte påyrka efterlefnad af kyrkans ockerförbud, visar det sig likväl att den verldsliga lagstiftningen gick sin egen väg. Den förbjöd icke ränta, utan sökte endast att binda den inom vissa gränsor. Bland Justiniani I förordningar (han regerade mellan 527—565) förekommer en, som, för att afhjelpa räntans förtryckande öfverdrift och återföra den till större billighet, härom stadgar: att *personer af högre stånd* (personæ illustres) finge taga endast *fyra procent* (tertiam partem centesimæ); *köpmän* och föreståndare för offentliga anstalter ej mer än *åtta procent* (bessem centesimæ); att i kontrakter, der borgenären öfvertog faran för det lånta, då det öfver haf eller vatten skulle förskickas (pecunia trajectitia, nauticum foenus, en art bodmeri), *tolf proc.* voro tillåtna (centesimæ); och att i alla andra fall endast *sex procent* (dimidia centesimæ) lagligen kunde stipuleras (*Cod. Justin.*, lib. IV. tit. 32 (de usuris) lex 26; jfr *ibm* tit. 33). Hvad som öfversteg denna laga ränta skulle antingen icke få utdömas, eller, om det redan blifvit uppburet, afräknas på kapitalet; och att på förhand afdraga något på lånekapitalet, eller vid utlåningen på annat sätt betinga sig högre fördelar, var likaså uttryckligen förbjudet (*ibm*, lex 26). Det var ock förbjudet att, sedan räntorna uppgått till kapitalets belopp, längre beräkna någon ränta (usuræ ultra sortis summam, usuræ in alterum tantum; *C. Just.* lib. IV. tit. 32, leg. 10 och 27; jfr *Digest.* lib. XII. tit. 6. fr. 26 § 1). Likaså var det förbjudet att beräkna *ränta på ränta*, antingen sålunda att räntorna slogos till kapitalet, eller så, att förfallna räntor skulle bilda ett nytt, räntebärande kapital för samma borgenär mot samma gäldenär (*ibm*, lex 28; jfr *Dig.* l. c. fr. 26 § 1). En sådan operation kallades *anatocismus*,

hvar och en var i tillfälle att erfara [9]); men räntan hade dock stämpeln af olaglighet och synd, och uti ett land

---

usuræ cum anatocismo (och omtalas äfven af Cicero. *ad Att.*, V: 21).

Förbigående de ränteanspråk, som kunde uppkomma af mora, negligentia eller något obligatoriskt factum, hafva vi endast velat anmärka den olikhet i åsigter och grundsatser rörande räntan, som egde rum samtidigt mellan den Canoniska och den Romerska rätten. — När kyrkan i medeltiden redan nalkades höjden af sin makt, uppvaknade ock ånyo sinnet för studium af den Romerska rätten, hvilken Justinianus sjelf, sedan hans kodifikationer blifvit fulländade, hade infört vid domstolarne och rättsskolorna uti Italien; och i synnerhet var det vid *rättsskolan* i Bologna, som detta studium under *tolfte seklet* genom Glossatorerna med ifver upptogs och bedrefs, och grunden lades till den inflytelse på den Europeiska rättsvetenskapen, som Romerska rätten alltsedan egt. Att kyrkans lära om räntan ej annorledes än nödtvunget kunde vinna efterlefnad, var således en naturlig följd af den fortsatta striden mellan det andeliga och det verldsliga väldet, hvilket sednare härvid understöddes af en i högt anseende varande positiv rättslära.

[9]) Hüllman, *Städtewesen*, II. ss. 32—58, meddelar åtskilligt härom och i sammanhang dermed en kort framställning af vexelhandeln, lånehus, lånebanker och det ocker, som i verkligheten bedrefs af så väl prelater och klerker, som lekmän under medeltiden, oaktadt ränteförbuden. Märkvärdiga äro några uppgifter om den höga ränta, som här och der i medeltiden fordrades. Under Carl den Store ansågs hundra för hundra vara ocker (jfr *Caroli M. Capit.* V. a. 806). I Lindau vid Bodensjön fordrades år 1344 på 120 penningar fem penningar i veckan (216 proc.). I Zürich faststälde rådet en penning i veckan på 120 som laga räntefot (43 proc.). Vanligen beräknades uti Italien

som Sverige denna tid, der snart sagdt all handelsrörelse och den relativt obetydliga förädlings-industri, som egde

mellan 12 och 14 årh. 20 procent, stundom 40; i Tyskland i 13 och 14 årh. 10 à 12 procent.

Emellertid voro kyrkans ockerförbud vid full kraft, och bland de flera sätt, hvarpå man, oafsedt dem, sökte göra penningar räntebärande, begagnades i Tyskland i synnerhet det s. k. *Handlehn* och *ränteköpet* (Gültenkauf, Rentenkauf). Handlehn kallades den långifna summan, då långifvaren för densamma förskottsvis uppbar af låntagaren en vedergällning (ett slags disconto; Hüllmann, l. c., s. 54). *Ränteköpet* var mycket allmänt i bruk. Ville någon åt en annan långifva ett kapital mot ränta, kunde han, i stället för att i pant mottaga gäldenärens egendom, betinga sig genom fullkomligt fri öfverenskommelse en viss ränta från samma egendom, hvilken derefter likasom förut förblef i gäldenärens besittning och ansågs som underpant för räntan, till dess denna af gäldenären blifvit inlöst. Detta var en gammal rättsform för kapitalplacering mot ränta, och äfven af *Canoniska rätten* som giltig erkänd, likväl sålunda, att, till förekommande af att detta aftal skulle missbrukas, såsom det hette, till ocker, eller dermed förvexlas, icke långifvaren, utan endast gäldenären, och denne när helst han så fann för godt, egde uppsäga och inbetala kapitalet och derigenom befria sig från räntegravationen (se härom *Extravag. communes*, lib. III. tit. 5, de emtione et venditione, a. 1420, 1455, cap. 1, 2). Till säkerhet för en sålunda utfästad ränta kunde i öfrigt gäldenärens antingen hela, så väl lösa som fasta, egendom eller ock någon del deraf förskrifvas (*ibm*); och på detta sätt, som till sin princip innefattade en hypothekarisk inteckning af räntan, lyckades man, sedan jemte jordegendom äfven penninge- och andra rörliga kapital begynte bilda sig till betydligare belopp, att förlika i viss mån kyrkans åsigter om ocker med den borgerliga industriens

rum, beherrskades af främlingar, hindrade sådant i sin mån särskildt utvecklingen af de institutioner, förmedelst hvilka kapitalet, sjelft en besparad del af arbetets produkter, utan afseende på i hvilkens ego det för ögonblicket befinnes, hade kunnat på ändamålsenligt sätt förena sig med arbetet till ny produktiv verksamhet: en förening, som endast genom krediten och räntan kan i full utsträckning verkliggöras, och i afseende å hvilken rän-

---

behof af kapitalplacering mot ränta (jfr Walter, *KR.* § 351; Eichhorn, *Deutsche St. und R. G.*, §§ 361 *b*, 377, 450).

I den äldre *Svenska rätten* omtalas väl ej någon sådan ränteköpsform, som den nu beskrifna (Flætföringseller Årfsals-aftalet hade ett annat ändamål; Nordström, *Svenska Samhälls-F. Historia*, II. s. 663 ff.); men då i det *Stat. Conc. Arbog.*, som är dateradt den 17 Sept. 1412 (Reuterdahl, l. c. p. 109), de canoniska reglorna mot ocker vid försträckning och pantsättning åter inskärpas, tillägges derjemte att, derest om afkastningen af pantsatt jord ordentligt köp eller annat aftal till bestämdt pris (sub certa precii quantitate) blifvit träffadt, sådant ej skulle som ocker anses. Härmed står i sammanhang den rättsform för räntebärande försträckning, som bestod deruti, att gäldenären med långifvaren afslöt köpeaftal om sin jordegendom under vilkor af återköpsrätt. Långifvaren kom då i besittning af jorden och dess afkastning, till dess återköpsrätten (mot kapitalets återställande) togs i anspråk. — Sådana voro i korthet grunderna för kreditlagarne, till dess Canoniska rättens anseende genom reformationen föll och i de protestantiska länderna klarare åsigter om räntan, till en del till följd af sakens egen nödvändighet, gjorde sig gällande (jfr Eichhorn, § 573); hvilket i Sverige äfven inträffade tidigare, än räntan genom positiv lag reglerades och bestämdes.

tan hvilar på alldeles enahanda rättsgrund som afrad för legd jord och hyra för legdt hus, eller, med andra ord, som den, hvilken erkänner att, när helst någon för sina ändamål använder och begagnar ett en annan tillhörigt ting eller värde, vedergällning derför under den tid egaren är af detsamma i saknad kan fordras och bör gifvas [10]).

Vid ett i förhållande till behofvet i allmänhet så inskränkt belopp, som det inhemska penningekapitalet, enligt hvad anmärkt är, visar sig hafva varit, kunde härjemte *de kyrkliga afgifter af flerahanda slag och namn*, som under den katholska perioden tid efter annan uppburos och från landet utfördes, icke annat än blifva för rörelsen känbara och betungande, helst summorna voro ganska betydliga. Vi hafva här ofvan ett exempel derpå uti Magnus Erikssons qvittobref till påfven Johannes XXII år 1328, enligt hvilket de från de Svenska stiften uppburna summorna uppgå till 14914 mark räknade penningar (eller, efter 1: 5, nära 3000 mark silfver). Fyratiosex år tidigare hade en, på omkring 500 mark när, lika stor summa i Svenska penningar eller 14431 mark (men som, efter proportionen 1: 3, motsvara 4810 mark

[10]) En fortgående civilisation blir ej alltid ett hinder för begreppsfördomarnes cirkelgång. Socialismen i vår tid ropar åter högt mot "kapitalets tyranni" och räntans orättmätighet. "Le jour, ou les aristocrates ont inventé cette incroyable fiction: que le capital avait la vertu de *se reproduire* tout seul, les travailleurs ont été à la merci des oisifs", Thoré i Tidn. "*la Ruche populaire*, 1848; "La productivité du capital, ce que le christianisme a condamné sous le nom d'usure, telle est la vraie cause de la misère", Proudhon, Tidn. *le Peuple*.

silfver i rundt tal) såsom Helge-lands-hjelp utgått från Sverige [1]. Förstnämnda summa var en insamling under *sex år* (decimæ *sexennales* [2]); den sednare under *fem år* (decimæ *quinquennales*), och hvardera en af dessa många och dryga beskattningar till förmån för påfliga skattkammaren, hvilka under olika namn och titlar ständigt togos i anspråk så länge den fromma tron fortfor att uti dem se en nådeförtjenst. År 1351 anbefaldes en insamling under *fyra år* (dec. *quadriennales*) [3]; andra insamlingar gjordes under *tre år* (dec. *triennales*), åter andra under *två år* (*biennales*) m. m., vanligast under namn af Helge-lands-hjelp (subsidium terræ sanctæ), korstågs-hjelp mot hedningar och Mohamedaner (decimæ Saladinæ), till förmån för särskilda fromma stiftelser, o. s. v. [4]; och ehuruväl dessa insamlingar betraktades som tillfälliga, kunde de dock, såsom oupphörligt förnyade, väl på goda skäl anses som ständiga under den katholska perioden. Af erkändt ständig natur var *S:t Peterspenningen* (denarius S:ti Petri), som i Sverige antogs och beviljades på

---

[1]) *Dipl. Svec.* N:o 743.

[2]) Jfr Johannis XXII bref den 13 Aug. 1326 i Celses *Bullarii Svio-Goth. Recensio*, s. 109, N:o 16; Lagerbring, III. s. 249.

[3]) Clemens V:s bref år 1351 i Celses *Bull.*, s. 122, N:o 18; jfr s. 123, N:is 24, 25.

[4]) I *Dipl. Svec.* och Celses *Bull.* flera bevis. T. ex. i *Dipl.* för 14:de seklet N:is 1843, 1855, 1857; hos Celse, ärkeb. Hemmings redogörelse år 1350 inför påfl. leg. Giulaberti (s. 121, N:o 18); jfr Lagerbring, II. s. 422, III. ss. 313, 603—607, IV. s. 297. Porthan, *Obs. circa Hist. denarii Petrini in Suecia*, Aboæ 1802.

kyrkomötet i Linköping år 1152 att årligen utgöras [5]), och om hvilken påfven Johannes XXII uti ett bref till ärkebiskopen i Upsala uttryckligen påminner, att den i *reda penningar* borde betalas [6]). Icke obetydligt bidrog ock till penningekapitalets minskning den afgift, hvilken årligen utgick som tillskott till Helge-lands-hjelpen med en tjugondedel af alla andeliga inkomster, och om hvilken äfven uttryckligen var föreskrifvet, att den skulle erläggas utvexlad till penningar [7]); och sedan främmande

---

5) *Dipl. Svec.* N:is 38, 820, Anastasii IV bref år 1153; jfr N:is 203, 207. En uppgift från år 1358 i Celses *Bull.*, s. 121, N:o 18, upplyser om huruledes denna afgift utgjordes. Ärkeb. Hemming säger: "De denario Petri uno, ut apostolica commissio continebat, a quolibet humano capite exigendo, dixit, quod rustici, qui in dioecesi Upsaliensi colunt et seminant in anno, denarium integrum monetæ in regno currentis solvant, quamvis in aliis suæ dioecesis provinciis non conferant nisi *obolum*, sive *medium denarii* dictæ monetæ; alios vero, qui non colunt nec seminant, non consuevisse dare istum censum. Esse autem quandam regionem in dicta dioec. Upsal. quæ vocatur Helsingonia, Angermannia et Jempcia, quæ nunquam consuevit dare aliquid pro dicto censu, neque aliquid fuisse exactum ab iis". Jfr Porthan, *Accessio ad recens. Bullarii a cel.* Celse *edit.*, p. 126. Från Helsingland utgick dock en annan s. k. tionde-afgift till påfven; se *Dipl. Svec.* N:o 268, Greg. IX:s bref 1232.

6) *Dipl. Svec.* N:is 2092, 2093: "Denarium S:ti Petri exigere et recipere studeant in *bona pecunia*, advocando, si opus fuerit, brachium seculare et excommunicationis censuram contra refractarios"; Porthan, *Accessio*, p. 73.

7) *Dipl. Svec.* N:o 207, Honorii III bref år 1221; jfr samma påfves bref år 1217 N:o 171, och år 1220 N:o 197.

myntsorter af olika godhet blifvit allt mer allmänna, och äfven de inhemska myntsorterna allt mer försämrade, plägade äfven *vexlare* insändas för att ombesörja de till påfvens disposition utgående summornas omsättning i fördelaktigaste myntsort [8]).

Ännu andra kyrkliga afgifter utgingo till påfliga skattkammaren och bidrogo till minskning af penningekapitalets belopp. Sålunda var det ett allmänt öfligt bruk inom katholska kyrkan, att innehafvarne af kyrkans embeten tid efter annan af påfven ålades att insända till Rom en del af tionden, eller någon annorledes bestämd del af deras årliga inkomster, som bidrog till bestridande af utomordentliga behof [9]). Detta sträckte sig äfven till Sverige. En annan afgift, som väl till sin beskaffenhet kunde betraktas som ständig, var den andel af inkomsterna från *lediga* kyrko-embeten, som under namn af *annatæ* är bekant och ingick till påfliga skattkammaren; hvartill ännu kommo de taxor, som vid besättandet af högre kyrko-embeten togos i anspråk [10]). De afgifter,

[8]) Lagerbring, III. s. 573, not. 2.

[9]) *Decret. Greg.* lib. III. tit. 39 (de Censibus), cap. 6; *Clement.* lib. V. tit. 1 (de Magistr.), cap. 1.

[10]) Enligt stadgad ordning inom *Romerska* kyrkan, tillkom det ensamt påfven att utnämna biskopar och prelater. Men i kraft af den maktfullkomlighet Innocentius III uttalade som sitt embetes högsta grundlag, förbehöllo sig påfvarne (redan i 13:de seklet) att nämna eller gifva åt andra (antingen ordinarie eller andra kollatorer) i uppdrag att nämna (mandata de providendo) äfven till andra kyrko-embeten, isynnerhet då embetet under sednaste innehafvarens uppehåll i Rom blifvit ledigt (apud curiam Romanam vacantia) genom döden, afsättning, förflyttning eller

som erlades för penitenser, indulgenser, aflat, underhåll och resekostnader för de tid efter annan till landet af-

annorledes; en inskränkning, som likväl påfven kunde tolka efter behag, och som derföre ock in praxi så glömdes, att ifrågavarande rätt blef allmänneligen handhafd. Allt detta var till sin grund en fiskalisk beräkning och erhöll isynnerhet under påfvarne Johannes XXII (1316—1334) och Benedictus XII (1334—1342) den största utsträckning. Den förres bulla härom, kallad "Exsecrabilis", intagen bland *Extravagantes Joannis in Sexto*, tit. 3 (de præbendis), och den sednares "Ad regimen" bland *Extravagantes communes*, lib. III. tit. 2, cap. 13. (jfr cap. 4), innehålla i denna fråga närmare bestämningar, och var förhållandet med de beneficier, som påfvarne förbehållit sig att bortgifva, under olika tider olika, allt efter de befallningar derom, hvilka vid hvarje ny påfves anträde till tiaren meddelades påfliga kansliet (jfr *in Sexto*, lib. III. tit. 4, cap. 2, 3). I följd af det starka missnöje, som det derigenom föranledda köpslageriet med kyrko-embeten väckte, tillvägabragtes likväl sedermera under Martinus V, uppå det år 1414 sammankomna kyrkomötet i Constanz, en jemkning. Påfven förklarade sig nöjd med rättigheten att besätta endast *två tredjedelar* af alla ledigblifna kyrkoembeten under året (eller rättare de som under åtta månader af året blefvo lediga); hvilket ock från nämnda tid blef regel. Den fiskaliska fördelen bestod uti *utnämningsafgifterna.*

Redan från kejsaretiden funnos i Rom taxor, som bestämde dessa afgifter (consuetudines) så väl till ordinator som till de honom biträdande personer. *Novellan* 123 af Justinianus (bland Novellsamlingen i Codex) är i detta afseende upplysande. En biskop t. ex. skulle erlägga, i förhållande till sin inkomst, från 400 till 18 solidi i guld.

sända legater m. m., utgjorde ock icke obetydliga tillskott till de årliga penningeförsändningar utom riket, som af allt detta föranleddes och derigenom gingo för den

---

En patriarch 20 libræ (1440 solidi), i guld. Om de lägre embetena var uttryckligen sagdt, att afgifterna icke fingo öfverstiga *ett års inkomster*. Den härigenom legaliserade sed iakttogo äfven påfvarne vid bortgifvandet af de högre embeten, som de regelmässigt enligt kyrkans organiska författning egde besätta, och efter dem de prelater, som egde bortgifva lägre embeten med beneficier. Småningom blefvo afgifterna i allmänhet bestämda till beloppet af *ett års inkomster*, och kallades fördenskull *annatæ*. I fråga om högre embeten (biskops- och andra prelaturer) tillkommo derutöfver ännu åtskilliga afgifter, de s. k. *servitia communia* och *servitia minuta* (namn, som ock ofta begagnas såsom inbegripande äfven annaterna): de förra till påfven, de sednare till påfliga kansliet (*Extravag. communes*, lib. III. tit. 2, cap. 11. Jfr Eichhorn, *D. Stats- und RG.*, §§ 464, 465, 469). — Att dessa afgifter ej voro obetydliga, kan man finna af några hithörande, af Lagerbring i *Sv. R. H.* intagna handlingar. Afgifterna vid besättandet af ärkebiskopsstolen i Lund utgjorde först 4000, men nedsattes i 15:de seklet under Martinus V till 2000 florener (II. s. 242). För *pallium*, biskopsvärdighetens tecken och vilkor för embetets utöfning, erlades under Christian II:s tid 7000 florener (*ibm*). För ärkebiskopens i Upsala pallium erlades, genom sammanskott från stiften, 2996 mark Svenska penningar, som, efter olika kursförhållande under olika tider, kunna per medium antagas motsvara 700 mark silfver. Öfriga kollationsafgifter utgjorde omkring 850 florener eller, efter 3 florener på marken, omkring 283 mark silfver (*ibm*, II. s. 417). Andra biskopar erlade minst 354 dukater (*ibm*, III. s. 821).

inre omsättningen förlorade [1]; och då man härvid tillika betänker så väl de många testamentariska legaterna, som de offer och afgifter af flera slag, hvilka årligen erlades till kloster och kyrkor inrikes och sålunda, äfven de, frångingo den reproduktiva förbrukningen, torde, i betraktande af allt detta, äfven alla dessa förhållanden med fullt skäl böra uppföras bland de omständigheter, som ofördelaktigt inverkade på penningekapitalets för landets produktiva behof otillräckliga belopp och bidrogo till det återhåll i materiell förkofran, som deraf blef en gifven följd [2].

---

[1]) Ytterligare bevis härpå är följande: År 1351 uppbar legaten Giulaberti resterande *tredjedelen* af en insamling från Wexiö och Skara stift med 1441 mark, hvilken insamlings fulla summa alltså utgjorde 4323 mark. Åren 1351—53 uppbar han från Linköpings stift 2234 mark, från Upsala stift 1662 mark, och år 1356 från Linköpings stift åter 907 mark, tillsammans inom mindre än ett decennium 9126 mark. Titlarne voro dels Peters-penning, dels fyra års, dels tre eller två års tionde för vissa ändamål, och på samma grunder fortgingo ständigt nya uppbörder (Lagerbring, III. ss. 605—607). Härtill kommo tillfälliga insamlingar. Sålunda på en tretio dagars messa i Wadstena, dit en utomordentligt stor mängd menniskor tillströmmade, insamlades år 1393 ej mindre än 10740 mark penningar (= 1790 mark silfver = 14320 riksdaler silfver efter 8 på marken), hvaraf ena hälften gick till Rom och den andra hälften tillföll klostret (*ibm*, III. s. 821).

[2]) Å andra sidan finnas handlingar, testamentariska förordnanden, qvarlåtenskaps-förteckningar, beskrifningar om och räkenskaper öfver kostnaderna vid bröllop, graföl, gillen och andra öl-lag, hvilka tyckas visa, att äfven betydlig

Slutligen kommer till allt detta de ädla metallernas dyrhet i allmänhet uti Europa före Amerikas upptäckande, och särskildt deras ojemna fördelning på Europas olika länder, i följd af kommunikationernas svåra och outvecklade skick samt många andra inverkande orsaker. Följderna för det Europeiska penningeväsendet af de stora massor ädla metaller, som ifrån Amerika inströmmade till gamla verlden, begynte först i medlet och sednare hälften af 16:de seklet att visa sig, och då hade ock i Sverige genomgripande förändringar i dess sociala och merkantila förhållanden inträffat.

---

rörlig förmögenhet hos flera enskilda funnits; och sjelfva möjligheten att åstadkomma så betydliga kyrkliga insamlingar kunde åberopas som bevis på en icke ringa, uti penningar bestående förmögenhets-massa. Häremot må likväl anmärkas: att alla dessa handlingar afse personer af de högre stånden; att gästabudskostnaderna väl vittna om betydliga viktualie-tillgångar jemte en aktningsvärd förmåga att förtära, men ej om det omlöpande penningekapitalets tillräcklighet; att qvarlåtenskaps-förteckningarne, äfven om flera sådana än de tillvarande funnes, väl bevisa relativt olika grader af förmögenhet och välmåga, men kunna dock ej i fråga om det stora hela läggas till grund för en sakriktig uppfattning af förhållandena i allmänhet, och än mindre vederlägga de grunder, på hvilka vi bygt våra slutsatser angående det tillgängliga penningekapitalet för ifrågavarande tid. Den hos de förnämare slägterna samlade förmögenheten bestod hufvudsakligen af större jordegendom, och den mängd effekter af silfver och andra dyrbarare bohags-ting, hvilka berörda handlingar visa dem hafva egt, vittna endast om den form, i hvilken den besparade afkastningen under en längre tidsföljd helst plägade förvandlas.

Sammanställas nu dessa från samhällslifvet i en större öfversigt hemtade synpunkter för betraktelsen med de här ofvan anförda speciella uppgifterna om varuprisen i landet under olika århundraden, så vinna de slutföljder, till hvilka man af de sednare ovilkorligen ledes, på en gång ytterligare förklaring och bekräftelse genom de förra.

Omförmälda sakernas skick fortfor inpå sextonde seklet, då Hanseförbundets handels-herravälde till grunden tillintetgjordes, en nationell aktiv handel grundlades, räntans rättmätighet begynte erkännas, insamlingarne för Romerska skattkammaren genom reformationen upphörde, och landet hänvisades på egen företagsamhet: allt statsmanna-handlingar af Gustaf I, utmärkta bland de många som infläta sig i kransen kring hans minnes urna.

Äfven det Svenska penningeväsendets historia begynner under hans regering ett nytt blad. Hvad detta innehåller torde måhända någon gång framdeles kunna få ett rum bland Akademiens handlingar.

Rättelser:

Sid.	7	*rad.*	25	uppifr.	*står:*	sjelf.	*läs:*	sjelf,
—	10	—	21	—	—	geri	—	gera
—	33	—	4	—	—	Ofverhufvud	—	Öfverhufvud
—	40	—	10	—	—	förs	—	före
—	47	—	9	—	—	libri	—	liberi
—	86	—	7	—	—	hvarandra	—	kinderna
—	108	—	3	nedifr.	—	i lenge	—	; lenge
—	129	—	4	uppifr.	—	orginal	—	original
—	178	—	17	—	—	*der*	—	*des*
—	182	—	22	—	—	[9]).	—	[9]),
—	—	—	—	—	—	[10])	—	[10])
—	183	—	1	—	—	de Ryska	—	och de Ryska
—	192	—	7	—	—	vägda	—	vägna
—	193	—	19	—	—	vägda	—	vägna
—	195	—	3	—	—	(*at*	—	*at*
—	—	—	2	nedifr.	saknas notsiffran [6])			
—	197	—	1	uppifr.	*står:*	oekant	*läs:*	bekant
—	—	—	10	—	—	*leckmynt*	—	*bleckmynt*
—	209	—	5	—	—	penningeväsendets	—	penningeväsendet
—	225	—	8	nedifr.	—	*Masse*	—	*Maase*
—	226	—	9	—	—	in et	—	in eo et
—	232	—	1	—	—	saigi	—	saigæ
—	239	—	4	—	—	pund	—	pund,
—	240	—	5	—	—	lder	—	ålder
—	269	—	7	—	—	*eutschen*	—	*Deutschen*
—	328	—	8	—	—	myntordinga	—	myntordningar
—	336	—	2	—	bortfallet: *Norrske Bergverker*, l. c.			
—	342	—	5	uppifr.	*står:*	*hafva*	*läs:*	*halfva*

(*Anm.* Afhandlingen: *Nordens äldsta Skådespel* är oförändrad aftryckt ur *Scandia*, Band. VII, häft. 2, der den med Akademiens medgifvande blifvit intagen.)

